

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

**ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

2020 [XIII] 2

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute**

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute
E-ISSN 2148-9289

Cilt/Vol. XIII – Sayı/Issue (2) –Aralık/December2020

Sahibi/Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On Behalf Of Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences
Institute

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Necdet TOZLU

Sorumlu Müdür/Director

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ

Editör/Editor-In-Chief

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜLMEZ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

Uluslararası Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD gibi uluslararası dizinlerde taranmakta ve Ulakbim Online Dergi İzleme Sistemi tarafından izlenmektedir. Dergimiz yılda iki kez yayımlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

**Dergiye yapılacak atıflarda ESBDER kısaltmasının kullanılması
tavsiye olunur.**

**Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, an
international journal, is indexed by Index Copernicus, Researchbib,
DRJI, SOBIAD and followed by Ulakbim Online Journal Management
System. The journal is biannually published. The publications can be
cited according to academic ethic rules.**

**ESBDER is suggested to be used as an acronym for the journal title
and for all citations.**

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The author of the article published in this journal is duly responsible for its
content.

İletişim Bilgileri/Contact Details

ebvu.sbder@erzincan.edu.tr

Adres/Address: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Eğitim Fakültesi
Binası, Kat: 2, **Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN**

Tel.: +90 446 224 29 00

Fax: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İsmail ALTUN

(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Glenn W. MUSCHERT

(Khalifa University, UAE)

Prof. Dr. Müjdat AVCI

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Alina SAMAY

(Turan University, Kazakhstan)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ

(Atatürk Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Mukaddes YEŞİLKAYA

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT

(Kastamonu Üniversitesi)

Assoc. Prof. Dr./Doç. Dr. Semanur SOYYİĞİT

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Funda NALDAN

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./ Dr. Ryan GUNDERSON

(Miami University, USA)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR

(Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ŞAHİN

(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Suat TUYSUZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Hatice Duygu ÖZER

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gürkan ALAGÖZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Sevgi CENGİZ

(Kafkas Üniversitesi)

LANGUAGE EDITOR/DİL EDİTÖRÜ

Lecturer/Öğr. Görevlisi Dr. Emrah ÖZBAY

ADMINISTRATIVE ASSISTANT/İDARI BİRİM

Teaching Assistant/Arş. Gör. Mehmet Akif ÇETİN

Teaching Assistant/Arş. Gör. İbrahim Kurtcebe AKKUŞ

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

2020 (XIII)

TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENT

Bu dergi, kıymetli bilgileriyle yayınları değerlendiren değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır. Emeklerinden dolayı minnettarız.

We acknowledge our gratitude to the dearest reviewers for their scoring and evaluating the articles submitted and their valuable contributing comments.

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

A- ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Pelin Seval ESEN

FARŞÇA “ی/YÂ” HARFİ ÇEŞİTLERİ / TYPES OF PERSIAN CHARACTER “ی/YA”:
.....1-16

Cemile AKYILDIZ ERCAN - Fehime Şeyma KÖSE

MEKTUPLAŞMANIN EDEBİ GELİŞİME ETKİSİ / THE EFFECTS OF
CORRESPONDENCE ON LITERAL IMPROVEMENT.....17-30

İhsan ÜNLÜ

MUHARREM MATEMİ/ORUCU, AŞURE GÜNÜ VE ERZİNCAN’DA AŞURE
ETKİNLİKLERİ / MUHARREM MOURNING / FASTING, THE DAY OF ASHURA AND
ASHURA ACTIVITIES IN ERZİNCAN..... 31-51

Mehmet Zeki GÖKSU

ORTAOKULDA ÖĞRENİM GÖREN AFGANİSTAN UYUKLU ÖĞRENCİLERE
GÖRE VATANSEVERLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ / PATRIOTISM ACCORDING TO
SECONDARY SCHOOL STUDENTS OF AFGHAN ORIGIN: A SAMPLE OF
TURKEY.....52-75

Mahmut Abdullah ARSLAN – Fatih CEYLAN – Erhan HANCIĞAZ

TÜRKİYE’DE SİYASAL İKTİDARLARA GÖSTERİLEN RIZA: SEÇMENLERİN OY
VERME MODELLERİNİ BENİMSEME DÜZEYLERİ / CONSENT PROVIDED TO THE
POLITICAL POWERS IN TURKEY: ADOPTION LEVELS OF VOTERS’ VOTING
PATTERNS.....76-85

Emrah ÖZBAY

POSTMODERN EDEBİYAT BAĞLAMINDA PAUL AUSTER’İN ROMANLARINA
GENEL BİR BAKIŞ / AN OVERVIEW OF PAUL AUSTER’S NOVELS IN THE
CONTEXT OF POSTMODERN LITERATURE.....86-95

Haydar EFE - Hatice Nur ARSLAN

ERZİNCAN’DAKİ YURTTAŞLARIN KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU
HAKKINDAKİ FARKINDALIK DÜZEYİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA/ A RESEARCH
ON THE AWARENESS OF CITIZENS IN ERZİNCAN ABOUT THE OMBUDSMAN
INSTITUTION.....96-116

Nuray KARACA

TÜRKİYE’DE MODERNLEŞMENİN SONUÇLARI ÜZERİNE / ON THE
CONSEQUENCES OF MODERNIZATION IN TURKEY.....117-128

Ulukan BÜYÜKARIKAN - Cengiz ERYILMAZ

TARIM SEKTÖRÜNDEKİ İŞLETMELERİN FİNANSAL PERFORMANSININ DUPONT
MODELİYLE ANALİZİ/ ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE OF BUSINESSES IN
THE AGRICULTURE SECTOR WITH DUPONT MODEL.....129-141

Yusuf Ziya KESKİN - Ali OKTAY

CUMHURİYET SENATOSU VE ERZİNCAN SENATÖRLERİ / SENATE OF THE
REPUBLIC AND ERZINCAN SENATORS.....142-168

Mustafa YALÇINKAYA - Sara AKDAĞ

İSMAİLİLİKTEKİ DAVET VE DAVETÇİ ANLAYIŞININ TEORİK-FELSEFİK ALT
YAPISI / THEORETICAL BACKGROUND OF UNDERSTANDING OF PROPHECY AND
GUARDIANSHIP IN ISMAILISM.....169-182

Kubilay ATİK

ORTAÇAĞ BOZKIR DEVLETLERİNDE HAYVANCILIK ÜZERİNE YASALAR:
TANGUT DEVLETİ ÖRNEĞİ / LAWS ON LIVESTOCK AND HUSBANDRY IN THE
NOMADIC STATES: THE EXAMPLE OF THE TANGUT STATE.....183-198

Ali ÇİÇEK

ARTIN HİNDOĞLU'NUN GRAMMAİRE DE LA LANGUE TURQUE İSİMLİ ESERİ
ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ / AN EXAMINATION ON ARTIN HINDOĞLU'S
GRAMMAİRE DE LA LANGUE TURQUE.....199-210

Neriman ARAL - Figen GÜRİSOY - Burçin AYSU

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNELERİN EV KAZALARI
KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİNİN İNCELENMESİ/ INVESTIGATION OF THE
OPINIONS OF MOTHERS WITH CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS ABOUT HOME
ACCIDENTS.....229-241

İbrahim Caner TÜRK

XIX. YÜZYILIN SONUNDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU VE GÜNEYDOĞU
ANADOLU TOPRAKLARININ AHVALİNE DAİR BİR LAYİHA / A PLEADING ON THE
STATE OF EASTERN AND THE SOUTHEASTERN ANATOLIAN TERRITORIES OF THE
OTTOMAN EMPIRE IN THE LATE XIX. CENTURY.....242-261

B- ÇEVİRİ MAKALELERİ/ TRANSLATION ARTICLES

Claude CAHEN - Ahmed Said YALÇINKAYA (Çevirmen)

TARİH BİLİMİ İÇİN/ POUR LA SCIENCE DE L'HISTOIRE/FOR THE SCIENCE OF
HISTORY.....211-228

Farsça “ی/یا” Harfi Çeşitleri*Types of Persian Character “ی/یا”*

Arş. Gör. Dr., Pelin Seval ESEN

Atıf/©: Esen, Pelin Seval (2020). Farsça “ی/یا” Harfi Çeşitleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 1-16.

Citation/©: Esen, Pelin Seval (2020). Types of Persian Character “ی/یا”, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 1-16.

Notlar/Notes**DOI:**

10.46790/erzisosbil.795647

Orcid:

0000-0002-5922-5613

Pelin Seval Esen

Tokat GOP Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü
pelins.c@hotmail.com

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-09-16

Kabul Tarihi-Accepted

2020-11-15

Sayfa-Pages

1-16

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.**Öz:**

Farsça dünya dilleri içerisinde en gelişmiş diller arasında yer almaktadır. Kökeni bakımından Hint-Avrupa dil ailesinin Asya koluna mensuptur; yapısı bakımından ise çekimli (bükünlü) diller grubundadır. Hem ön ekli hem son ekli hem de iç ekli bir dildir. Kelime türetimi bu ekler yardımıyla yapılır. Ekler kelime türetirken eklendiği kelimenin çeşitli kelime gruplarına dâhil olmasına, yeni anlamlar kazanmasına ve yapı bakımından değişmesine neden olmaktadır. “ی/یا” harfi de eklendiği sözcüğü farklı kelime türlerine dönüştürerek bu sözcüğe çeşitli anlamlar yükleyen buna bağlı olarak sözcüğün yapısıyla birlikte cümle içerisindeki görevinin değişmesine sebep olan Farsça son eklerden biridir. Çalışmada “ی/یا” harfinin çeşitleri, kullanım alanları, eklendiği sözcüğe hangi anlamlar yüklediği, bu sözcüğü hangi kelime türüne dönüştürdüğü Firdevsî, Attâr, Mevlânâ, Irâkî, Sa’dî, Evhâdî, Hâfız gibi Fars şairlerinin şiirlerinden örneklerle incelenmiştir. Söz konusu örneklerin sayfa numarasının yanında beyit numarası da verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: “ی/یا” harfi, son ek, bükünlü diller, Farsça

Abstract:

Persian is among the most advanced languages in the world languages. In terms of origin, it belongs to the Asian branch of the Indo-European language family. In terms of its structure, it is in the group of gravitational (twisted) languages. It is a prefixed, suffixed and internally attached language. Word derivation is done with the help of these addition. Suffixes cause the word added when it comes to word to be included in various word groups, gain new meanings and change in terms of structure. The character “ی / یا” is one of the Persian suffixes that transform the word it is added into different word types, which adds various meanings to this word, and thus changes its function in the sentence with the structure of the word. In the study, the types of the suffix/character of the suffix “ی/یا”, its usage areas, what meanings it adds to the word it is added to, and the word type it converts the word to which it was added are analyzed with examples from the poems of classical Persian poets such as Ferdowsi, Attar, Mevlana, Iraqî, Saadi, Evhadi, Hafez.

Keywords: The character “ی/یا”, suffix, twisted languages, Persian.

1. GİRİŞ

Farsça kökeni bakımından Hint-Avrupa dil ailesinin Asya (Hint-İran) koluna mensuptur; yapısı bakımından ise çekimli (bükünlü) diller grubunda olup hem ön ekli hem son ekli hem de iç ekli bir dildir (Şahinoğlu, 1997: XXVII); ayrıca Hint-Avrupa dillerine ait olup eklemeli dillerin özelliğini gösteren dillerden birisidir. Hint-Avrupa dillerinin özelliği olarak sık görülen sözcük bükünlemeleri, sözcüğün çekimi sırasında kökün özellikle kökteki ünlünün değişmesi, isimlerde cinslik (eril, dişi) ve sayı Farsçada ender olarak görülmekte, sözcük bükünlemelerine yalnızca eylemlerdeki geniş zaman ve emir kiplerinde rastlanmaktadır. Geniş zaman ve emir kipi dışındaki zaman çekimlemelerinin ve kelime türetiminin hepsi ekler yoluyla yapılmaktadır. Ekler, tek başına anlamları olmayan ve kullanılmayan ancak kelimelerden kelime türetmekle ya da kelimelere durum, ilgi, nicelik, kip, zaman ve kişi ile ilgili birer anlam katmakla görevli dilbilgisi öğeleridir (Ediskun 2005: 100). Farsçada kelime türeten ekler sözcüğün başına, ortasına ve sonuna gelmektedir. هم, با, بی, پیش, در, فرا, نا, و, هم gibi başına eklenenlere "پیشوند (pîšvend)/önek"; تا, در, به, آس, اندر, باز, چی, زار, سان, گار, ناک, واره "میانوند (miyânvend)/içek"; ا, آس, اندر, باز, چی, زار, سان, گار, ناک, واره gibi sonuna eklenenlere ise "پسوند (pesvend)/son ek" denilmektedir (Enverî ve Givî, 1392 hş.: 284).

Bu ekler با/سانکâr (با ön ekiyle isimden sıfat), به/سرعت (به ön ekiyle isimden zarf), بی/خود (بی ön ekiyle zamirden sıfat), در/آمد (در ön ekiyle geçmiş zaman kökünden isim), کم/بیش (ا iç ekiyle basit zarftan/sıfattan türemiş zarf), سر/تا (ا iç ekiyle isimden zarf), خوش/نه (ا son ekiyle sıfattan ünlem), خریدار (ا- son ekiyle geçmiş zaman gövdesinden etken ortaç) gibi kelime türetirken eklendiği kelimenin çeşitli kelime gruplarına dâhil olmasına, yeni anlamlar kazanmasına ve yapı bakımından değişimine neden olmaktadır (Enverî ve Givî, 1392 hş.: 284).

"ی/yâ" harfi de eklendiği sözcüğü farklı kelime türlerine dönüştürerek bu sözcüğe çeşitli anlamlar yükleyen buna bağlı olarak sözcüğün yapısıyla birlikte cümle içerisindeki görevinin değişmesine sebep olan Farsça son eklerden biridir. "ی" harfi eklendiği sözcüğe birlik, belirsizlik, süreklilik, temenni, şaşırma gibi anlamlar yüklerken, bağlı bulunduğu sözcüğün zarf, sıfat, fiil gibi çeşitli kelime türlerine ait olmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte، بوی، موی، جای، میا، گیبی ilk harfi 'ی' ile biten bazı kelimelerin sonunda bulunan; میا، گیبی ilk harfi 'ی' olan fiillerin mazî-yi mutlak, emir gibi zamanlardaki olumsuz çekimlerinde kelimenin okunuşunu kolaylaştırmak amacıyla kelimeye eklenen "ی" harfi zait/fazla harf sayılmaktadır (Sâfi, 1309 hş.: 70; Tanyıldız ve Şahin, 2018: 366). شیر/سیر، شیر/تیر، شیر/سوت، شیر (ای عرابی veya یای معروفه/معروف) (ی) "ی" söylenişi açık ve uzun okunan "ی" (i,e) یا مجهول/مجهول (ی) "ی" kelimelerde yazılan fakat okunmayan yani sadece esre okunan "ی" (i,e) یا مجهول/مجهول (ی) "ی" (Zemânî, 1382 hş.: 127; Francis, 1852: 1409; Bağdemir, 2002: 45; Kasravî 2019: 134); حروف (مبانی/حروف هجاء) olan "ی" harfi mevcuttur (Uzun, 2012: 2; Tanyıldız ve Şahin, 2018: 345). Ayrıca "değil, yok, hayır" anlamlarına gelen "نی" kelimesinde bulunan "ی" harfine "یای/olumsuzluk yâ'sı"; "olmadan, bulunmadan" anlamlarına gelen "بی" olumsuzluk ekindeki "ی" harfine "یای/olumsuzluk yâ'sı" denilmiştir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 363, 366). Konuşma dilinde ise "ی" harfi "gün, vış, واره" gibi benzerlik bildiren son ekler yerine kullanılmaktadır (derviş gibi گلگون/گلگونی (Tevekkulî ve Sâhibî, 1389 hş.: 118).

"ی/yâ" harfinin çeşitleri, söz konusu edilen kaynaklarda tespit edildiği şekliyle çalışmaya eklenmiş, tarafımızca belirlenen beyitlerle örneklendirilmiştir.

2. “ی/YÂ” HARFİ ÇEŞİTLERİ

2.1. پای نکره/Belirsizlik yâ’sı

Söylendiği zaman, kimden veya neyden bahsedildiği tam olarak anlaşılamayan, belirsiz bir kimseyi veya şeyi gösteren isimlere “اسم نکره/belirsiz isim” denir (Şifâî, 1363 hş.: 14-15; Erjeng, 1374 hş.: 17). Belirsizlik yâ’sı herhangi bir kelimenin sonuna gelerek bağlı bulunduğu kelimeyi belirsiz isim yapar (Dihhudâ, 1345 hş.: 15; Muîn 1363 hş.: 15). Kelimeye “bir, herhangi bir, ...dan biri, her bir ...” anlamı katar. Tekil isimlere (پسری) geldiği gibi çoğul isimlere (پسرانی) ayrıca sıfat tamlamalarında sıfat olan kelimeye (پسر خوبی) ve zarfa (زمانی، گاهی) gelebilir (Erjeng, 1374 hş.: 17; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 51). Belirsizlik yâ’sına ابهام یای/yâ-yi ibhâm da denir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 358).

حکیمی گفتش ای نادان چه کوشی

در این سودا بترس از لوم لایم

(Şîrâzî, 1390 hş.: 196/11)

Hekimlerden biri ona “ey cahil ne diye çabalarsın? Bu sevdada kınayanların kınamasından kork” dedi.

Belirsizlik yâ’sı olumlu cümlelerde bağlı bulunduğu kelimeye bir anlamı dışında “her, her bir” olumsuz cümlelerde ise “hiç, hiçbir” anlamı katabilir (Dihhudâ, 1345 hş.: 18; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 50-51):

چنان بد که در گلشن زرنگار

همی خورد روزی می خوشگوار

(Firdevsî, 1388 hş.: 129/32)

Öyle ki altınlarla süslenmiş bir gül bahçesinde her gün lezzetli şarap içerdi.

دنیا نیرزد آنکه پریشان کنی دلی

ز نهار بد مکن که نکردست عاقلی

(Şîrâzî, 1390 hş.: 954/11)

Dünya bir gönlü perişan etmene değmez; hiçbir akıllının yapmayacağı kötülüğü aman yapma.

Belirsizlik yâ’sı bulunan kelimenin başına هیچ هر، gibi belgisiz sıfatlar; یک ve یکی sayı sıfatları gelebilir (Şerîat, 1372 hş.: 222):

هر شبی عشقت جگر می سوزدم

همچو شمعی تا سحر می سوزدم

(Nîşâbûrî, 1392 hş.: 303/1)

Aşkın her gece ciğerimi yakar; sabaha dek bir mum gibi beni eritir.

شدم صد بار بر درگاه وصلش

ندادم بار یک باری دریغا

(İrâkî, 1377 hş.: 128/5)

Yüz binlerce kez ona kavuşmak için kapısına gittim, ne yazık ki bir kez olsun bana giriş izni vermedi.

یکی دختری داشت خاقان چو ماه
اگر ماه دارد دو زلف سیاه

(Firdevsî, 1388 hş.: 1272/18)

Eğer ayın iki siyah zülfü varsa, hakanın ay gibi bir kızı vardı.

Belirsizlik yâ'sı bağlı bulunduğu kelimeye bazen tazim (saygı gösterme, ululama) anlamı katar (Sâfî, 1309 hş.: 60; Dihhudâ, 1345 hş.: 4; Muîn 1363 hş.: 26; Karîb ve diğerleri, 1392 hş., 305; Şükûn, 1984: 2019):

حکمت این بود که مثل تو مسیحا نفسی
دهدم صحت جاوید به اعجاز علاج

(Kâşânî, 1381 hş.: 350/21)

Hikmet senin gibi bir Mesih nefeslinin ilaç mucizesiyle bana kalıcı sıhhat vermesidir.

Bazen tahkir (küçültme) anlamı katar (Dihhudâ, 1345 hş.: 10; Muîn 1363 hş.: 27; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; Şükûn, 1984: 2019):

جان فروشی به یکی مشتى خاک
این چه بیع است بدین ارزانی

(Muhammed, 1389 hş.: II, 1263/20)

Bir avuç toprak karşılığında can satarsın; bu nasıl bir satıştır, böyle ucuz.

Bazen tehvil (korkutma) anlamı katar; bağlı olduğu kelimeye “korkunç” ifadesi eklenebilir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 361):

می‌گوید بید سرفشانان
رستیم ز دست اژدهایی

(Muhammed, 1389 hş.: I, 806/9)

Başını sallayan söğütler “korkunç bir ejderhanın elinden kurtulduk” diyor.

Bazen miktar belirtir (Erjeng, 1374 hş.: 17; Ferşîdverd, 1392 hş.: 191; Şükûn, 1984: 2019):

اندرین شهر دلم بستم گندم گونیست
ورنه صد شهر چنین را به جوی نفروشم

(Merâgî, 1362 hş.: 286/11)

Bu şehirde gönlüm bir buğday tenliye tutulmuş; yoksa böyle yüz şehri bir arpaya satmam.

Bazen de bağlı olduğu kelimeye acıma, şefkat anlamı katar (İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 51):

چو بینی یتیمی سرافکنده پیش
مده بوسه بر روی فرزند خویش

(Şîrâzî, 1390 hş.: 286/6)

Eğer başı öne eğik zavallı bir yetim görürsen yanındaki evladını öpme.

Fiilin manasını pekiştirmek, çeşidini ya da fiilin kaç kere işlendiğini göstermek üzere fiille aynı kökten gelen mastara “مفعول مطلق/mef’ûlü mutlak” denir (Dihhudâ, 1345 hş.: 858). Mef’ûlü mutlak cümlede asıl fiilin ardından asıl fiil ile aynı kökten gelen mastara belirsizlik yâ’sı eklenmesiyle oluşur (Dihhudâ 1345 hş.: 858; Muîn 1363 hş.: 29; Şerîat, 1372 hş.: 222; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 51).

بلرزیدی زمین لرزیدنی سخت
که کوه اندر فتادی زو به گردن

(Dâmegânî 1370 hş.: 87/4)

*Yeryüzü dağın tepesini aşağı düşürecek kadar şiddetli **bir sallantıyla** sallanıyordu.*

2.2. Birlik yâ’sı/بیای وحدت/بیای تنکیر

Kelimenin sonuna eklenerek kelimeye birlik anlamı veren yâ harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 19); belirsizlik yâ’sıyla birlik anlamı ifade etmesi itibarıyla benzer özellikler gösterse de aralarında hem kullanım hem de mana bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Belirsizlik yâ’sı hem tekil hem çoğul isimlere gelebilirken birlik yâ’sı sadece tekil isimlerle kullanılır.

“Ben bir kitap aldım, o da iki kitap” örneğinde görüldüğü üzere در این کتابی ده تومن است; “Bu kitapçıda herhangi bir kitap on tûmendir” örneğinde ise “کتابی” kelimesinde bulunan belirsizlik yâ’sı birlik anlamı yanında belirsizlik ifade etmekte “herhangi bir kitap, kitaplardan biri” karşılığını vermektedir.

هر سحر صد ناله و زاری کنم پیش صبا
تا ز من پیغامی آرد بر سر کوی شما

(İrâkî, 1377 hş.: 145/1)

*Her seher vakti ağlayıp inlerim seher yelinin karşısında, benden **bir haber** getirir diye sizin sokağınızın başına.*

Birlik yâ’sı azlık bildirir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 359):

اصنام اگر به روی تو مانده اند نیست
فرقی میان مذهب اسلام و بت پرست

(Sâvecî, 1389 hş.: 275/6)

*Putlar[ın yüzü] senin yüzüne benziyorsa İslam’la putperestlik arasında **çok bir fark** yoktur.*

Birlik yâ’sı çokluk bildirir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 359):

گزین کرد هشتاد تن نوذری
همه گرزدار و همه لشکری

(Firdevsî, 1388 hş.: 308/17)

*Nevzer’in soyundan seksen nefer seçti; hepsi gürz kullanmakta, her biri **bir ordu**.*

Birlik yâ’sı garabet bildirir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 360):

ببین در آینه جام نقش بندی غیب

که کس به یاد ندارد چنین عجب زمانی

(Şîrâzî, 1372 hş.: 1051/6)

Gaybın nakşettiklerini kadehin aynasında gör; çünkü kimse hatırlamıyor böyle acayip bir anı.

2.3. پای نسبت /Nispet yâ'sı

Nispet yâ'sı kelimenin sonuna eklenen bir yâ harfidir.ⁱⁱⁱ Bu yâ harfine حرف نسبت /harf-i nisbet de denir. Sonunda nispet yâ'sı bulunan kelimelere “اسم منسوب/ism-i mensûb” denir (Dihhudâ, 1345 hş.: 5). Bu şekilde elde edilen kelimeler قرشی/Kureyş kabilesinden, هنری/sanatsal, صبحی/sabah vakti, ارغوانی/erguvan rengi ... gibi bir yere, bir aileye, bir mesleğe, bir din ve mezhebe veya herhangi bir şeye aidiyeti belirtmek için kullanılır. Kelimeye درویشی/derviş gibi, آتشی/ateş gibi benzerlik anlamı katar.^{iv} Daha çok özel isimlere gelir. Çoğul isimlerle kullanılmaz (Dihhudâ, 1345 hş.: 8; Tevekkulî ve Sâhibî, 1389 hş.: 114-116; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 52). İsimlere eklenildiğinde eklendiği kelimeyi genel olarak sıfat yapar ve bu kelime “صفت نسبی/aitlik sıfatı” olarak adlandırılır (Şahinoğlu, 1997: 102, 390; Sâfi, 1309 hş.: 31).

Bununla birlikte جنگی/savaşçı, اعتصابی/grevci, انقلابی/devrimci kelimesinde olduğu gibi “ی/ya-yi fâ'il” diye ifade edilen, bir işi yapanı gösteren “ی” harfi vardır (Francis, 1852: 1409; Bağdemir, 2002: 67). “ی” harfi aitlik bildirdiğinde “ی/ya-yi nisbet”; işi yapanı bildirdiğinde “ی/ya-yi fâ'il” olarak adlandırılır. Ayrıca اشغالی/işgal edilmiş gibi isimlere eklenen ve bazı fiillerin nesnelere gösteren “ی” harfine “ی/ya-yi mef'ul” denilmektedir (Francis, 1852: 1409; Bağdemir, 2002: 68). Yâ-yi fâ'il ve yâ-yi mef'ul eklendiği kelimeyi sıfat yapar.

بهم یار گشتند مردان کشور
خراسانی و گیلی و اصفهانی

(Bahâr, 1387 hş.: 559/4)

Ülke halkı birbiriyle dost oldu; Horasanlısı, Gilanlısı ve İsfهانlısı.

ولی بی پیر تو آنی مرو در ره که این غلان
بگردانند از راحت به تخییلات نفسانی

(İrâkî, 1377 hş.: 28/5)

Ancak pirin olmadan bir an olsun bu yolda gitme; bu gulyabaniler nefsanî hayallerle seni yoldan çıkarır.

عشق من با خط مشکین تو امروزی نیست
دیرگاه است کز این جام هلالی مستم

(Şîrâzî, 1372 hş.: 724/2)

Senin misk kokulu hattına aşkım bugünlük değildir; uzun zamandır bu hilale benzer kadehten sarhoşum.

2.4. پای لیاقت /Liyâkat yâ'sı

Nispet yâ'sının bir türü olarak da bilinen bu “ی” (Karîb ve diğerleri, 1392 hş., 302) دیدنی/görülecek, سوختنی/yanası, شنیدنی/duyulacak, خواندنی/okunacak gibi genellikle mastarların sonuna gelir ve niteliklerin, özelliklerin bir şeye, bir kimseye uygun olduğunu, yarattığını, layık olduğunu bildirir. Ait olduğu kelimeyi sıfat yapar ve bu sığfata “صفت لیاقت/aitlik sıfatı” denir (Rehber, 1380 hş.: 114; Tevekkulî ve Sâhibî, 1389 hş.: 116; Yıldırım, 2015: 74). Liyâkat yâ'sına “یای/ya-yi meâl” de denir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 362).

از تو چیزى دیده‌ام ناگفتنى

وین همه محنت پی آن می کشم

(Irâkî, 1377 hş.: 324/3)

Senden **söylenemez** bir şey görmüşüm, bütün bu sıkıntıyı onun için çekiyorum.

2.5. Hitap yâ'sı/یای خطاب

II. tekil şahısta çekimlenmiş fiillerin sonuna gelen ve “هستن”ek fiilinin “-sin/هستی” muzârî II. tekil şahsının kısaltılmış halinde kullanılan “ی” harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 3; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 240; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 53; Şükûn, 1984: 2019). Cümlede bağılı olduğu kelime yüklem (fiil/ek fiil) görevi üstlenir.

فی الجملة چه گویم و چه جویم

جمله تویی و دگر بهانه

(Nîşâbûrî, 1392 hş.: 437/9)

Artık ne diyeyim, ne arayayım; hepsi **sensin**, geri kalan bahane.

گرچه عیدست مرگ ما بر تو

چون بمیریم قدر ما دانی

(Merâgî, 1362 hş.: 389/6)

Her ne kadar ölümümüz senin için bayram olsa da öldüğümüzde kıymetimizi **bilirsin**.

2.6. Mastariyet yâ'sı/یای مصدری

مردی/insanlık, زنی/kadınlık gibi isim; شادی/mutluluk, بدی/kötülük gibi sıfatların nadiren de حاصل مصدر/ism-fiil yapan “ی” harfidir (Rehber, 1380 hş.: 62; Murâdî, 1387 hş.: 103; Enverî ve Givî, 1392 hş.: 113; Sâfî, 1309 hş.: 60). Mastariyet yâ'sına “یای/ya-yi vasfiyyet” de denir (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 348).

دریغا که بگذشت عهد جوانی

درآمد ز در پیروی و ناتوانی

(Bahâr, 1387 hş.: 558/7)

Ne yazık ki **gençlik** dönemi geçti; **yaşlılık** ve **güçsüzlük** kapıdan içeri girdi.

2.7. İşaret yâ'sı/یای اشارت

Özel isimler, belirli isimler; şahıs, işaret, belgisiz, pekiştirme zamirleri ve sayılar dışındaki kelimelerin sonuna gelen, belirleme görevli işaret zamiri gibi gösterme ve belirleme özelliği taşıyan “ی” harfidir.

İşaret yâ’sı, yan cümlelerin temel cümlede hangi ögeye bağlı olduğunu veya hangi ögeyi açıkladığını göstermek üzere kelimeye eklenir (Erjeng, 1374 hş.: 157; Kâmyâr, 1392 hş.: 117). İşaret yâ’sı daima bir ilgi cümlecisinde bulunduğundan buna *پای/یâ-ی mevsûl*” de denir (Ateş, 1962: 57).

سر گشتهام چو گوی، ز روزی که زادهام
سر گشته دیده‌اید که او را نه سر نه پاست

(İ’tisâmî, 1386 hş.: 197/1)

Doğduğum günden beri top gibi avareyim, başı ve ayağı olmayan bir perişan görmüşünüz.

2.8. یای قید ساز/Zarf yapan yâ

رفتگی دو نان بگير (gizli-gizlice) gibi sıfatlara, پنهانی/پنهان (akşamleyin) gibi isimlere, عصری/عصر (Giderken iki tane ekme al) gibi daha çok konuşma dilinde mastarlarla kullanılarak bağlı bulunduğu kelimeyi zarf yapan “ی” harfidir, bu “ی” bazen تند/تندی (hızlı) gibi zarf olan bir kelimeye eklenerek zarfın anlamını pekiştirmek için gelir, bu harfe *پای/یâ-ی tek’îd-i kayd*” denir (Tevekkulî ve Sâhibî, 1389 hş.: 116-117; Enverî ve Givî, 1392 hş.: 113; İbnurresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 55).

بیار می که چو حافظ هزارم استظهار
به گریه سحری و نیاز نیم شبیست

(Şîrâzî, 1372 hş.: 177/8)

Şarap getir; çünkü Hâfız gibi binlerce kez, seher vakti ağlayışa, gece yarısı duaya güvenirim.

2.9. یای استمراری/Süreklilik yâ’sı

Klasik metinlerde fiillerin ماضی استمراری (mazî-yi istimrârî)/şimdiki ve geniş zamanın hikâyesi çekimlerinde, fiile süreklilik bildirmek üzere kullanılan söz konusu fiilin başında yer alan می veya همی edatı yerine kullanılan “ی” harfidir. Bu “ی” sadece mazî-yi istimrârî zamanında I. tekil (آمدی), III. tekil (آمدی) ve III. çoğul (آمدندی) çekiminde gelir; fiilin başında hem می veya همی edatı varken fiilin sonuna da eklenebilir (Dihhudâ, 1345 hş.: 10; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 244).

بجستی هر زمان زان میغ برقی
که کردی گیتی تاریک روشن

(Dâmegânî, 1370 hş.: 86/22)

Her an o buluttan karanlık dünyayı aydınlatan bir şimşek çakar.

2.10. یای تعجب/Taaccüp/Şaşırma yâ’sı

Umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgu karşısında şaşkın duruma gelmeye, hayret etmeye, şaşırmaya “taaccüp” adı verilir (Türk Dil Kurumu, 2011: 2235). Taaccüp yâ’sı şaşırma anlamı ifade eden ünlem cümlelerinde, daha çok بلعجب، چه، ای عجب، عجب gibi şaşırma zarfından sonra gelen kelimedeyi yer alan “ی” harfidir (İbnürresûl ve Hûygânî, 1393 hş.: 54).

چه پیکری که ز پاکی جو گوهر نابی
زهی سعادت آن خفته کش تو هم خوابی

(Merâgî, 1362 hş.: 361/14)

Nasil bir beden! Arılıktan saf bir inci gibi; o seninle birlikte uyuyana ne mutlu!

2.11. یای تمنی/Temenni yâ’sı

Klasik metinlerde daha çok کاش، کاشکی، ای کاش، کاج gibi eylemin anlamına dilek ve istek katan kelimeler ile kurulu (Rehber, 1380 hş.: 260); temenni, dilek, istek bildiren cümlelerde fiillerin sonuna eklenen “ی” harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 11; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 241; Şefîî, 1377 hş.: 249). Bu “ی” harfi “یای تعلیق/yâ-yi ta’lîk” şeklinde de tabir olunur (Tanyıldız ve Şahin, 2018: 361).

کوی جانان از رقیبان پاک بودی کاشکی
این گلستان بی‌خس و خاشاک بودی کاشکی

(İsfahânî, 1362 hş.: 64/8)

Sevgilinin sokağı rakiplerden uzak olsaydı keşke; bu gül bahçesinde çerçöp olmasaydı keşke.

Bazen bahsi geçen bu temenni edatları cümlede bulunmaz; ancak söz konusu fiilin sonuna eklenen “ی” temenni bildirir (Dihhudâ, 1345 hş.: 12).

چشم بسته عالمی می دیدمی
ورد و ریحان بی کفی می چیدمی

(Muhammed, 2007: 126/9)

Bir âlemi kapalı gözle izleseydım, gülü ve reyhanı el değmeden derseydim.

Bu “ی” harfi istek, dilek, temenni anlamı içermesi bakımından dua cümlelerinde yüklemi dua kipi ile veya istek kipinin III. tekil çekimiyle çekimlenmiş fiillere de eklenir.

یارب بدهی او را در دولت و در نعمت
عمری به جهانداری عزای به جهانخواری

(Dâmegânî 1370 hş.: 114/16)

Ya Rabbi, devlette ona bir ömür saltanat, bağışta da dünya nimetleriyle bir izzet ver.

2.12. یای شرطی/Şart yâ’sı

Klasik metinlerde چون، چون، گر، وگر، ار، ور، وگر، gibi edatlarla kurulu, bir yargının ya da eylemin gerçekleşebilmesi için öne sürülen bir şartın olduğu cümlelerde fiilin sonuna gelen “ی” harfidir. Bu “ی” harfine جزاء شرط و یای شرط/yâ-yi şart veya cezâ’ da denilmektedir (Dihhudâ, 1345

hş.: 13; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 240; Karîb ve diğeri, 1392 hş., 305; Hânlerî, 1392 hş.: 265).

چه خوش بودی دریغا روزگارم
اگر در من نگه کردی نگارم

(Irâkî, 1377 hş.: 114/3)

Ah! Ne güzel olurdu günlerim; sevgilim bana baksaydı eğer.

Şart yâ'sı و گوئیا و پنداری و گویی، چو، گویی، چو، gibi kelimelerle kurulu; şüphe, kuşku, benzerlik ifade eden cümlelerin fiillerine de eklenmektedir. Bu “ی” harfine تریدید یای/şüphe yâ'sı denilmektedir (Dihhudâ, 1345 hş.: 14; Şefî'î, 1377 hş.: 250; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 241).

شبان خوابم نمی‌گیرد نه روز آرام و آسایش
ز چشم مست می‌گوش که پنداری به خوابستی

(Şîrâzî, 1390 hş.: 753/14)

Geceleri uyku tutmaz, gündüzleri de huzurum yok; kırmızı mahmur gözün uykulu olduğunu sanırsın.

2.13. Rüya anlatımında kullanılan yâ/بای نقل رویا

Klasik metinlerde, rüya anlatımında mevzu edilen fiilin sonuna eklenen “ی” harfidir (Dihhudâ, 1345 hş.: 12; Şefî'î, 1377 hş.: 250; Humâyûnferruh, 1364 hş.: 242).

دیدم به خواب دوش که ماهی برآمدی
کز عکس روی او شب هجران سر آمدی

(Şîrâzî, 1372 hş.: 980/1)

Dün gece rüyamda gördüm bir ay doğuyordu, yüzünün yansımasından sona eriyordu hicran gecesi.

2.14. Tamlama/İzafet yâ'sı/بای اضافت یا مکسور

İki ya da daha çok sözcüğün, birbirini değişik ilgilerle tamamladığı söz gruplarına tamlama denir (Efşâr 1380 hş.: 43). Tamlama esnasında son harfi uzun sesliler (ا، و) ile, daha çok modern metinlerde hâ-yi gayr-i melfuz ile biten tamlanan, tamlayana bağlanırken “ی” harfi ile bağlanır. Bu “ی” harfine یا مکسور/بای اضافت یا مکسور/izafet yâ'sı denir (Enverî ve Givî, 1392 hş.: 133; Şahinoğlu, 1997: 90). Bu harf یای بطنی/yâ-yi batnî olarak da adlandırılmıştır (Bağdemir, 2002: 44).

خضر جان آب حیات از لب دلجوی تو یافت
موسی انوار تجلی همه از روی تو یافت

(Hucendî, 1372 hş.: 55/13)

*Can Hızır'ı hayat suyunu **senin gönül alan dudağında buldu**, Musâ tüm tecelli nurlarını **senin yüzünde buldu**.*

3. SONUÇ

Farsça kökeni bakımından Hint-Avrupa dil ailesinin Asya (Hint-İran) koluna mensuptur; yapısı bakımından ise çekimli (bükünlü) diller grubundan olup hem ön ekli hem son ekli hem de iç ekli bir dildir; dolayısıyla Farsça için hem çekimli ve hem de eklemeli bir dildir denilebilir.

Farsçada sözcük bükünlemelerine yalnızca eylemlerdeki geniş zaman ve emir kiplerinde rastlanmaktadır. Geniş zaman ve emir kipi dışındaki zaman çekimlemelerinin ve kelime türetiminin hepsi ekler yoluyla yapılmaktadır; kelime türetmeye yarayan bu ekler sözcüğün başına, ortasına ve sonuna getirilmektedir, bu ekler kelime türetirken eklendiği kelimenin çeşitli kelime gruplarına dâhil olmasına, yeni anlamlar kazanmasına ve yapı bakımından değişmesine neden olmaktadır.

“ى” harfi Farsçada birçok kullanımı olan eklerden biridir. “ى” eklendiği sözcüğü farklı kelime türlerine dönüştürür: isimden, sıfattan, mastardan zarf; sıfattan, zamirden isim-fiil; isim ve mastardan sıfat yapar. Bağlı olduğu kelimeye belirsizlik, birlik, süreklilik anlamı katar. İşaret zamiri gibi gösterme ve belirleme özelliği taşır. Şaşırma, hayret gibi duyguları ifade etmek için kullanılan ünlem cümlesinde ilgili zarftan sonraki kelimedeki kullanılır. Dilek, istek, dua şart cümlelerinde fiile eklenir. خداى پاي، موى، موى، موى gibi و ve ا ile biten bazı kelimelerin sonunda ve ميا، نيامد، ميا gibi ilk harfi ‘ا’ olan fiillerin mazî-yi mutlak, emir gibi zamanlardaki olumsuz çekimlerinde zait/fazla harf sayılır. Tamlama esnasında son harfi uzun sesliler (ا، و) ile biten tamlananı, tamlayana bağlarken kullanılır. Konuşma dilinde eklendiği kelimeye “gibi” anlamı katar.

“ى” harfinin çeşitlerinin, kullanım alanlarının, bağlı olduğu sözcüğe kattığı anlamın değerlendirilebilmesi, söz konusu kelimenin cümlenin anlamına göre biçimlendirilmesine, sınıflandırılmasına olanak sağlamakta; bunun bir sonucu olarak da daha doğru, daha açık bir çeviri yapılabilmesine katkıda bulunmaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ATEŞ, A. (1962). Farsça Grameri, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- BAĞDEMİR, A. (2002). "Osmanlıca Sözlüklerde Harfler İçin Kullanılan Terimler". Türk Dilleri Araştırmaları 12: 35-70, <http://www.turkdilleri.org/turkdilleri/sayilar/tda12/ABagdemirOsm.pdf>, (16.03.2020).
- DİHHUDÂ, A. E. (1345 hş.). "ى", Lugatnâme, 50: 1-23, Mu'essese-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran.
- DİHHUDÂ, A. E. (1330 hş.). "اسم منسوب", Lugatnâme, 6: 2584, Mu'essese-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran.
- DİHHUDÂ, A. E. (1345 hş.). "مفعول مطلق", Lugatnâme, 45: 858, Mu'essese-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran.
- EBU'L-KÂSİM-İ FİRDEVSÎ. (1388 hş.). Şâhnâme-yi Firdevsî, (Nşr.) Hamîdîyân, S., Neşr-i Katre, Tahran.
- EDİSKUN, H. (2005). Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- EŞŞÂR, H. İ. (1380 hş.). Destûr-i Sâhtimân-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Danişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, Tahran.
- ENVERÎ, H. ve GİVÎ, H. A. (1392). Destûr-i Zebân-i Fârsî II, İntişârât-i Fâtîmâ, Tahran.
- ERJENG, G. R. (1374 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz, İntişârât-i Danişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, Tahran.
- EVHÂDÎ-Yİ MERÂĞÎ. (1362 hş.). Divân-i Kâmil-i Evhâdî-yi Merâğî. (Nşr.) Emîr Ahmed-i Eşrefî, İntişârât-i Pîşrov, Tahran.
- FERÎDÜDDÎN ATTÂR-İ NÎŞÂBÛRÎ. (1392 hş.). Dîvân-i Attâr-i Nîşâbûrî, (Nşr.) Mehdî-yi Medâyini ve Mihrân-i Efşârî, Neşr-i Çeşme, Tahran.
- FERŞİDVERD, H. (1392 hş.). Destûr-i Mufessel-i İmrûz, İntişârât-i Sohen, Tahran.
- FRANCİS, J. "ى", Persian, Arabic and English Dictionary, London: W.H. Allen, 1852. <https://archive.org/details/dictionarypersia00johnuoft/page/1408/mode/2up>, (20 Mart 2020).
- HÂCÛ-Yİ KİRMÂNÎ. (1369 hş.). Dîvân-i Eş'ârî Hâcû-yi Kirmânî, (Nşr.) Ahmed Sehîlî Hânsârî, İntişârât-i Pâzeng, Tahran.
- HÂFİZ-İ ŞÎRÂZÎ. (1372 hş.). Şâh-i Nebât-i Hâfîz, (Nşr.) Hâlikî, M. R. B., İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- HÂNLERÎ, P. N. (1392 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Tûs, Tahran.
- HÂTİF-İ İSFAHÂNÎ. (1362 hş.). Divân-ı Hâtif-i İsfahânî, (Nşr.) Abbâsî, M., Çâphâne-yi Rustem-i Hânî, Tahran.
- HUMÂYÛNFERRUH, A. (1364 hş.). Destûr-i Câmi'-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i i'lmî, Tahran.
- İRÂKÎ, F. (1377 hş.) Kullîyât-i Şeyh Fahreddîn-i İbrâhîm-i Hemedânî, (Nşr.) Muhteşem, N., İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- İBNURRESÛL, S. M. R. ve HÛYGÂNÎ, M. R. (1393 hş.). "Envâi-yi "ya" der Zebân-i Fârsî-yi İmrûz", Funûn-i Edebî 2: 49-58, <http://ensani.ir/file/download/article/20150405135002-9554-49.pdf>, (10 Ocak 2020).
- KÂMYÂR, T. V. (1392 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Semt, Tahran.

- KARÎB, A., HUMÂYÎ, C., YÂSEMÎ, R., MELİKUŞŞUARÂ, B. ve FURÛZÂNFER, B. (1392 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî (Penc Ustâd), İntişârât-i Nâhîd, Tahran.
- KASRAVÎ, A. (1398 hş.). Zeban-i Pâk, Şirket-i Kitâb, Tahran.
- KEMÂL-İ HUCENDÎ. (1372 hş.). Dîvân-i Kemâl-i Hucendî, (Nşr.) Keremî, İntişârât-i Mâ, Tahran.
- MENÛÇİHR-İ DÂMEGÂNÎ. (1370 hş.). Divân-ı Menûçihri-i Dâmegânî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN MUHAMMED. (1389 hş.). Divân-ı Kebîr I-II (Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî). (Nşr.) Subhânî T.H., Encumen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, Tahran.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN MUHAMMED. (2007). Mesnevî-i Ma'nevî 1-2, (Haz.) Adnan Karaismailoğlu A. ve Örs D., Akçağ Yayınları, Ankara.
- MUHAMMED TAKÎ-Yİ BAHÂR. (1387 hş.). Dîvân-i Eş'âr-i Melikuş-Şuarâ-yi Bahâr, Mu'essese-yi İntişârât-i Nigâh, Tahran.
- MUHTEŞEM-İ KÂŞÂNÎ. (1381 hş.). Dîvân-i Muhteşem-i Kâşânî, (Nşr.) Bihdârvend, E., İntişârât-i Nigâh, Tahran.
- MUÎN, M. (1363 hş.). İsm-i Cins, Ma'rife ve Nekre, Mu'essese-yi İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran.
- MURÂDÎ, İ. (1387 hş.). "Berresî-yi Nakş-i Ma'nâyî Pesvend-i ya der Zebân-i Fârsî", Mecelle-yi Pijûhiş-i U'lûm-i İnsânî 24: 93-114, https://rjhll.basu.ac.ir/article_766_4c7e77b6fe7b308744862b0b8650d3e4.pdf, (10 Ocak 2020).
- PERVÎN-İ İ'TİSÂMÎ. (1386 hş.). Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî, (Nşr.) Muhammed Tâkî-yi Bahâr (Melikuş-Şuarâ), Neşr-i Sâlis, Tahran.
- REHBER, H. H. (1380 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Mehtâb, Tahran.
- REHÎ-Yİ MUEYYİRÎ. (1379 hş.). Dîvân-i Kâmil-i Rehî-yi Mueyyirî, (Nşr.) Keyûmers-i Keyvân, İntişârât-ı Mecîd, Tahran.
- SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ. (1390 hş.). Kulliyât-i Sa'dî, (Nşr.) Nasır-i Ahmedzâde, Neşr-i Çekâvek, Tahran.
- SELMÂN-İ SÂVECÎ. (1389 hş.). Kulliyât-i Selmân-i Sâvecî. (Nşr.) Vefâyî, A., İntişârât-i Sohen, Tahran.
- ŞAHİNOĞLU, M. N. (1997). Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv), Kitabevi Yayınevi, İstanbul.
- ŞEFÎÎ, M. (1377 hş.). Şâhnâme ve Destûr, Mu'essese-yi İntişârât ve Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân, Tahran.
- ŞERÎAT, M. C. (1372 hş.). Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Esâtîr, Tahran.
- ŞİFÂÎ, A. (1363 hş.). Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-i Novîn, Tahran.
- ŞÜKÛN, Z. (1984). "Ye", Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya, 3: 219, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- TANYILDIZ, A. ve ŞAHİN, O. (2018). "Kemâl Paşazâde'nin Farsçadaki Yâ Harfine Dair Bir Eseri: Yâiyye Risâlesi", Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature] 4: 336-370, file:///C:/Users/hp-w8/Downloads/Risale-i%20Yaiyye.pdf, (20 Mart 2020).
- TEVEKKULÎ, N. ve SÂHİBÎ, S. (1386 hş.). "Pesvend-i "yâ": Pîşîne ve Kârbordhâ-yi Ân (Yek Pijûhiş-i Terâzmânî)", Mecelle-yi Zebânşenâsî ve Gûyeshâ-yi Horâsân, Dânişgâh-i Firdevsî-yi Meşhed (İ'lmî ve Pijûhişî), 2: 105-120, <https://jlkd.um.ac.ir/index.php/lj/article/view/15907>, (10 Ocak 2020).

TÜRK DİL KURUMU. (2011). “Taaccüp”, Türkçe Sözlük, (Haz.) Şükrü Halûk Akalın v.dğr.), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

UZUN, T. (2012). Arapça Sarf Bilgileri, Kitap Dünyası Yayınları, Konya.

ÜSKÜDARLI SÂFÎ. (1309 hş.). Nevbâve-yi Kavâid-i Fârsî, Kasbar Matbaası, İstanbul, <https://archive.org/details/NevbaveIKavaidIFarsi/mode/2up>, (20 Mart 2020).

VAHŞÎ-Yİ BÂFKÎ. (1394 hş.). Kulliyât-i Dîvân-i Vahşî-yi Bâfkî, (Nşr.) Muceddem M. H. ve Tahrânî K. N., İntişârât-i Zevvâr, Tahran.

YILDIRIM, N. Farsça Dilbilgisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

ZEMÂNÎ, K. (1382 hş.). Şerh-i Câmi-i Mesnevî-yi Ma'nevî VII, İntişârât-i İttilâât, Tahran.

EXTENDED SUMMARY

Attachments are grammar items that don't have meaning and are not used alone, but are meant to derive words from words or to add meaning to words about status, interest, quantity, mode, time and person. The suffixes that derive word in Persian are brought to the beginning, middle and end of the word. The suffix “ی/ya” is one of the suffixes that have many uses in Persian. “ی/ya” convert the word to different word types: envelope from noun, adjective, infinitive; noun-verb from adjective, pronoun; adjectives from noun and infinitive.

Types of suffix “ی/ya”: Ya of uncertainty, the word of uncertainty comes to the end of any word and makes the word it is linked to an indefinite name. Ya of union, ya is the character which gives the word unity by adding it to the end of the word, ya of relation is the character which added to the end of the word. Ya of belonging usually comes to the end of the infinitives and reports that the qualities and features are suitable for something, for anyone, that they are created, worthy. Ya of the added to verbs, comes to the end of the verbs conjugated in the II. singular and it assumes the task of word verbs (verb/additional verb) in the sentence. Ya of the return to the infinitive which makes the word that comes to the end of the adjective pronouns noun-verb. Ya of indicator, coming to the end of the words other than special nouns, specific nouns, personal pronouns, sign pronouns, undocumented pronouns, reinforcement pronouns, and numbers which has the property of showing and determining like a sign pronoun with the determination task. Ya of the return to adverb is the character that makes an adverb with the nouns, adjectives and infinitives. Ya of continuity is character that used in the classical texts for the current and wide time of verbs, to replace the preposition می or همی. Ya is the character that is located in the word after the surprise adverb. Ya is added to the end of the verbs in the sentences that express wishes Ya is the character that comes to the end of the verb in sentences with a preposition for the realization of a judgment or action. Lastly it is the character added to the end of the verb in the narrative of the dream in classical texts.

Finally to be able to evaluate the meaning of the types, areas of use and the meaning of the character “ی/ya”, formatting the word in question according to the meaning of the sentence, allows it to be classified; as a result it is more accurate, contributes to a clearer translation.

SONNOTLAR

ⁱ يای مجهوله ve يای معروفه arasındaki telaffuz farkı eski Farsçada olup günümüz Farsçasında böyle bir ayırım söz konusu değildir.

ⁱⁱ Sifata eklenen bu yâ harfi belirsizlik dışında tavsif için sıfatı mevsufa bağlamak üzere kullanılmaktadır; bu yâ'ya صفت يای/sıfat yâ'sı denilmektedir.

ⁱⁱⁱ Sonu ا, ی ve غیرملفوظر های (okunmayan he) ile biten kelimelere nispet yâ'sı eklendiğinde bu harfler و harfine dönüşür: دهلی/دهلوی گنجه/گنجوی: دنیا/دنپوی، دهلی/دهلوی گنجه/گنجوی. Yine nispet yâ'sı غیرملفوظ های ile biten kelimeye eklendiğinde bu harf bazen kaf-ı Farsî (گ) 'ye döner: خانه/خانگی; bazen de atılır: بنگاله/بنگالی. Nispet yâ'sı üçüncü harfi "ی" olan kelimelere eklendiğinde bu "ی" harfi atılır: قریش/قرشی. Bazı kelimelere nispet yâ'sından önce "ز" harfi eklenir: مرو/مروزی، ری/رازی. Ayrıca Arapça isim asıllı kelimeleri aitlik bildiren isme dönüştürmek üzere kelimenin sonuna şeddeli yâ getirilir: مصر/مصری، ارض/ارضی.

^{iv} Benzerlik ifade eden bu yâ harfine ayrıca يای مشابه/benzerlik yâ'sı denilmektedir.

Mektuplaşmanın Edebi Gelişime Etkisi

The Effects Of Correspondence On Literal Improvement

Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN, Arş. Gör. Fehime Şeyma KÖSE

Atıf/©: Akyıldız Ercan, Cemile, Köse, Fehime Şeyma (2020). Mektupların Edebi Gelişime Etkisi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 17-30.

Citation/©: Akyıldız Ercan, Cemile, Köse, Fehime Şeyma (2020). The Effects Of Correspondence On Literal Improvement, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 17-30.

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.737688

ORCID:

0000-0002-3395-9651

Cemile AKYILDIZ ERCAN

Atatürk Üniversitesi
Alman Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Erzurum

yildizercan@atauni.edu.tr

ORCID:

0000-0003-2840-4405

Fehime Şeyma KÖSE

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi

Yabancı Diller Eğitimi
Bölümü, Erzincan

fstas@erzincan.edu.tr

Makale Türü-ArticleType

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-05-15

Kabul Tarihi-Accepted

2020-11-14

Sayfa-Pages: 17-30

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Mektup, yazı geleneğinin en önemli parçalarından biridir. İnsanlar birbiri ile iletişim kurmak için tarih boyunca mektuplardan yararlanmışlardır. Uzaktaki bir yakına haber iletmek veya durumu ile ilgili bilgi vermek için, yani sadece haber amaçlı kullanılan mektup zamanla duygu ve düşünceleri de içermeye başlamış ve farklı bir boyut kazanmıştır. Çalışmamızın temelini oluşturan mektup yazma ihtiyacı dostlar arasında önemli bir yere sahiptir. Bunlara birçok örnek vermek olanaklıdır ama biz çalışmamızda Saliha Scheinhardt ile Aziz Nesin arasında gidip gelen mektupları ele alacağız. Bu mektuplarda ikili arasındaki dostluğu ve edebi yönlerini görmek mümkündür. İki edebiyatçının birbirlerine yazdıkları mektuplar incelendiğinde Saliha Scheinhardt'ın Aziz Nesin'den edebi anlamda büyük oranda etkilendiğini ve ona olan sevgi ve saygısını görmek mümkündür. Mektuplar doküman analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve kodlamalar oluşturulmuştur. Araştırmamızın temelini oluşturan edebi gelişim ve etkileşim süreci ise yine söz konusu mektuplar baz alınarak değerlendirilmiştir. Mektupların analizi sonunda her iki edebiyatçının da birbirlerinden etkilendikleri ve birbirlerini etkiledikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mektuplaşma, Edebiyat, Saliha Scheinhardt, Aziz Nesin

Abstract:

The corresponding is a part of writing traditions. During the history, people have been taken advantages of letters to communicate. Firstly, it was used to convey messages for people or to give information; after a while, it is used to share emotion, and it gets a new perspective. In this study, the need of writing a letter is significant and we focus on the letters between Saliha Scheinhardt and Aziz Nesin. In these letters, it is possible to see both friendships and literature. It is seen that Saliha Scheinhardt was heavily affected by Aziz Nesin in terms of literature and she has a huge love and respect to him. In this study, the letters are analyzed via document analysis method and some codes are determined. The literal improvement and interaction is examined. As a result of the analysis, it is seen that both of the writers are affected by each other.

KeyWords: Corresponding, Literature, Saliha Scheinhardt, Aziz Nesin

1.GİRİŞ

Bütün canlılar kendilerine göre bir iletişim sistemi geliştirmişlerdir. Bitkiler ve hayvanlar arasında gelişmiş olan iletişim ilk yaradılıştan itibaren büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Fakat insanlar arası iletişim için aynı şey söz konusu değildir. İnsanlar tarih boyunca birbirleriyle iletişim kurmak için çeşitli yöntemlere başvurmuşlar, kendi kültür ve inançlarını yansıtan hal-hareket-jest ve mimiklerle dahi karşısındaki insanla veya herhangi bir canlı ile iletişime geçmişlerdir. İletişim kurmanın en etkili yolu ise kuşkusuz yazının bulunmasıyla başlamıştır. İnsanlar başlarından geçen olayları veya fikirlerini diğer insanlarla paylaşmak veya gelecek nesillere aktarmak için yazıya başvurmuşlardır. Zamanla yazma faaliyetleri geniş bir kitleye yayılmış, gelişmiş ve yazma ihtiyacı artmıştır. Çeşitli göç hareketleri, farklı ırklar ve insanlarla kurulan iletişim sonucunda sadece yakınlarda olan insanlara değil, uzakta olan insanlara da yazma ihtiyacı duyulmuştur. Böylece mektup geleneği oluşmuş ve insanların uzaktaki yakınlarına, tanıdıklarına, tanımadıklarına mektup yoluyla ulaşmak, iletişim ağını güçlendirmiştir. Özetle; mektuplar ilk başlarda sadece haberleşmek amacıyla yazılmış ve gazetenin yerini tutmuşken, zamanla fonksiyonları da değişmiş ve farklı konularda da insanlara hizmet vermeye devam etmiştir.

Mektubun gelişim tarihi, insanlar arasındaki etkileşim ve iletişim alanında üstlendiği fonksiyonu ve mektubun önemini Emin Özdemir “*Yazınsal Türler*” adlı eserinde şu şekilde özetlemiştir:

“Yazın türlerinin en eskileridir mektup. Diyebiliriz ki yazıyla yaşittir. Yazının bulunuşuyla birlikte mektuplaşmalar da başlamıştır. Ne ki bu tür mektuplar salt haberleşme amacına yöneliktir. Haberleşmeyi sağlayan bir tür araçtır. Oysa insanın duygu ve düşüncelerini sevdikleriyle paylaşmanın özel bir yolu olan mektup biçimiye yenidir.” (Özdemir, 2002: s.196)

Görüldüğü üzere, önceleri sadece gazetenin yerini tutan mektuplar, insanların toplumsaldan bireyselliğe geçişiyse yani bireyselleşmenin ön plana çıkmasıyla birlikte duygu ve düşüncelere de yer vermeye başlamıştır. Artık mektuplar sadece bir haber iletmek veya durum bildirmek için değil, yazılan kişiye kendini açmak, duygu ve düşüncelerini, fikirlerini, içinde bulunduğu ruh halini bildirmek için de yazılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra insanlık tarihinin gelişmesi, kültürlerin zenginleşip edebiyatın ilerlemesi gibi farklı amaçlar doğrultusunda da kullanılmıştır. Mektupların gelişen içeriği ile birlikte mektup türleri de gelişmiş, özel ve resmi mektuplar olmak üzere iki ana başlığa ayrılmıştır.

Özel mektuplar genellikle birbirleriyle ilişkisi, yakınlığı, akrabalığı bulunan kişiler arasında gidip gelen mektuplardır. Mektup, insanın duygularını, düşüncelerini, sorunlarını, çevresinde olup bitenleri yakınlarına bildirme ihtiyacından doğmuştur. Birbirleriyle ilişkisi bulunan kimselerin birbirlerine yazdıkları özel mektuplarla, herhangi bir düşüncenin, bir görüşün açıklandığı mektuplar edebiyat kapsamına girmektedir. (Kavcar, 2015, s.228-229)

Özel mektupların yapmacıksız, içten geldiği gibi yazılan, doğal bir örgüsü bulunmaktadır. Özel mektuplara özgün senli benliği, doğallığı (bu mektuplarda) görmek mümkündür. (Özdemir, 2002, s.200-202) Özel mektuplara örnek olarak eşe, dosta, sevgiliye, aile fertlerine, akrabalara, arkadaşlara yazılan ve bir formata oturtulması gerekmeyen, her konunun ele alınabildiği mektupları verebiliriz. Nurullah Ataç’ın da dediği gibi: “Mektup yazan adam ille bir konuda kalacağım diye çırpınmaz, oradan oraya geçer, yukarıda bir

söyleyeceğini unutmuşsa onu aşağıya yazıverir, kendinden açar, ahbablarını, arkadaşlarını anlatır.” (Ataç, 2018) Fakat resmi mektuplar öyle değildir. Resmi mektuplar daha çok üst makamlara bir meram bildirmek veya bir durumu arz etmek için yazılır, duygu ve düşüncelere yer verilmez, bir formata bağlı kalınarak yazılan mektuplardır. Bu mektuplara örnek olarak dilekçe, rapor, iş mektubu, tebrik mektubunu verebiliriz.

Özellikle edebiyat ve sanatla ilgilenen insanlar tüm yaşamlarında etkili olan yazı yazma ihtiyaçlarından doğan bir güdü ile uzaktaki arkadaşlarına, meslektaşlarına, sevdiklerine, ailelerine veya dostlarına hallerini, duygu ve düşüncelerini, eserlerini anlatmak ve onlarla sevinçlerini, üzüntülerini, kaygılarını paylaşmak için sık sık mektup yazmışlardır. Sanatla uğraşan ve özellikle bizim de alanımız olan edebiyatla uğraşan yazarların sevdiği kadın/ erkek ile mektupları, dostlarıyla, kendi dönemlerde ki yazar arkadaşlarıyla mektuplarını görmek olanaklıdır. Bunlardan belki de ilk akla gelen Fransız Feminist Simone de Beauvoir– varoluşçu felsefesinin babası olarak görülen Jean Paul Sartre, Avusturyalı yazar Ingeborg Bachmann- Yahudi Almanca yazan Romanyalı yazar Paul Celan ve yine Bachmann’ın İsviçreli yazar Max Frisch ile mektuplaşmalarıdır. Bu mektuplaşmalar sayesinde kişilerin aynı zamanda birbirlerini edebi anlamda da besledikleri görülür. Avusturyalı yazar Stefan Zweig’in dostları ile mektuplaşmaları ve *“Friderike von Winternitz ile boşanmalarına karşın dostlukları, mektuplaşmaları hep devam etmiş, hatta 18 Şubat 1942 tarihli yani intihar etmeden önce yazdığı son mektupta ne kadar ümitsiz ve bezgin olduğunu”* (Akyıldız Ercan, Balkaya: 2019, s.307) yazarken, içinde bulunduğu ruh dünyasının da izlerini vermiştir. Böylece mektupların yazarların hem edebi dünyasına hem de ruh dünyasına ışık tuttuğu söylenebilir. Bu ikili mektuplaşmalara sayısız örnekler vermek mümkündür. Bizlerin çalışmasının temelini oluşturan mektuplar ise *“dost mektupları”* adı altında incelenebilecek mektup türü arasına giren Saliha Scheinhardt ile Aziz Nesin’in mektuplarıdır. Söz konusu mektuplar iki yazarın da edebi kişiliği göz önünde bulundurularak, mektuplaşmalarına yansıyan edebi unsurlar tespit edilmiş ve özel mektup yazımında kişilerin kendilerini daha rahat ifade ettiği düşüncesinden yola çıkılarak, ikilinin edebi kişiliklerinin özel mektuplarına yansımaları irdelenmiştir.

1915 doğumlu olan Aziz Nesin, 1945 yılında *Karagöz* gazetesinde ve *Yedigün* dergisinde redaktörlük ve yazarlık yapmış, Sabahattin Ali ile birlikte *Markopaşa* gülmece gazetesini çıkarmıştır. Aziz Nesin ölünceye kadar, toplumdaki aksaklıkları yazmaktan, eleştirmekten geri kalmamıştır.ⁱ 1950 Konya doğumlu Saliha Scheinhardt ise bir işçi ailesinin kızıdır. 1967 yılında ailesi ile birlikte işçi olarak Almanya’ya yerleşmiştir. Henüz erken yaşlardan itibaren çalışmaya başlayan Scheinhardt, ilk önce bir tekstil fabrikasında, daha sonraları garson ve hostes olarak 1971 yılına kadar çalışmaya devam etmiştir. 1971 yılında eğitim alanında başlamış olduğu öğrenimini öğretmen olarak taçlandırmıştır. 1978 yılında ise akademik hayatına Frankfurt Üniversitesinde başlamış, 1980 yılında ilk edebi eserlerini kaleme almıştır. Başarılı akademisyen 1985 yılında doktora tezini savunarak Doktor unvanına layık görülmüştür. Yine aynı yıl içinde kariyerinde büyük bir adım olacak olan Offenbach Edebiyat Ödülünü alarak Almanya’daki *“ilk yabancı şehir yazarı”* unvanını almıştır. Bunun dışında daha birçok önemli ödüle layık görülen Scheinhardt, Alman dilinde eser veren önemli yabancı yazarlar arasında en ön sıralardadır.ⁱⁱ

1967 yılında 17 yaşındayken Dr. Hartwig Scheinhardt ile hayatını birleştiren Scheinhardt, Zarzavatçioğlu’nun da belirttiği üzere, eserlerini Almanca yazan ilk yabancı yazarlardan birisi olarak seksenli yılların başından itibaren tanınmaya başlamış ve başarılarını gittikçe arttırmıştır. (Zarzavatçioğlu:2014, s. 126)

Saliha Scheinhardt'ın Almanya'da öncüsü olduğu ve "ikinci kuşak" olarak adlandırılan yazarların da yazma edimine eklenmesiyle gelişmeye başlayan edebiyat, yabancılar tarafından Alman dilinde eserler verilmeye başlandığı için iyiden iyiye kabuk değiştirmeye başlamıştır. Almancaya çok iyi hâkim olan bu kuşakta yeni bir duyarlılık kendini hissettirmeye başlamıştır. Daha önceleri genellikle çalışan işçilerin sorunlarının yer aldığı ve vatandan uzakta olmanın vermiş olduğu ruh haliyle yazılmış olan "sızlanma edebiyatı" yerini kimlik sorunsalı, bireysellik, yabancı düşmanlığı ve insan olmaktan kaynaklanan sorunların ele alındığı edebi eserlere bırakmaya başlamıştır. Bunun yanında gelişen mecazlar, imajlar ve dil oyunları, bu yazarların hem Almancaya olan hâkimiyetini hem de edebi düzeylerini ortaya koymuştur. (bkz: Tilbe, Bosnalı: 2016, s.153)

Bu değişim döneminde sadece birkaç yazar prestijli Alman yayınevlerine sansasyonel bir giriş yapmayı ve "kurgu" başlığı altında önemli satış rakamlarına ulaşmayı başarmıştır. Bu yabancı yazarlardan en önemli isimlerinden biri de kuşkusuz Saliha Scheinhardt'tır. Yazar, kaleme aldığı eserlerinde otobiyografik öğeleri de sıkça kullanmış, böylece yazdıklarını sağlam bir zemine oturtmuştur. (Uysal Ünal: 2019, s.195) Türk kadınının Alman halkı tarafından dışlanmışlığı ve bastırılmış eşlerin kötü davranışları altında ezilmişliğini eserlerinde konu edinmiştir.ⁱⁱⁱ Bu konu, onun eserlerinin başlıklarına dahi "Und die Frauen weinten Blut: Erzählungen (*Ve Kadınlar Kan Ağlıyordu: Hikayeler*) 1985", "Frauen, die sterben, ohne dass Sie gelebt hätten: Erzählungen (*Yaşamadan Ölen Kadınlar*) 1983" gibi cümlelerle yansımıştır. Söz konusu konu başlıkları sadece Türk kadınları tarafından değil, Alman feministler ve feminizm yanlıları tarafından da benimsenmiş ve dikkate değer bulunmuştur. (Jordon: 2004, s.118)

Aziz Nesin ve Saliha Scheinhardt eserleri ile ilgili kaynaklarda birçok çalışmaya rastlanmıştır. Fakat Aziz Nesin'in de Saliha Scheinhardt'ın da özel mektuplarından yola çıkarak onları tanıma veya eserlerini bu mektuplar üzerinden değerlendirme yoluna gidilmediği tespit edilmiştir. Özel mektupların kişinin iç dünyasının birer yansıması olarak değerlendirilmesi gerekliliği göz önünde bulundurulacak olursa, bu mektupların kişilerin hayatlarının ve yapıtlarının irdelenmesi açısından önemli bir rol oynadığı görülecektir. Bu düşünceyle Aziz Nesin'in ve Saliha Scheinhardt'ın birbirlerini bir dost, bir arkadaş, dert ortağı ve aile dostu olarak gördüklerini ve değer verdiklerini bu mektuplar aracılığıyla bir kez daha gözler önüne sermek mümkün olacaktır.

2.ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmamızın konusu Aziz Nesin ile Saliha Scheinhardt mektuplaşmalarının onların edebi kimliklerine yansımasıdır. Mektupların analizi sonucunda ikilinin mektuplarında bahsettikleri çalışmalar ile ilgili birbirlerini etkileyip etkilemedikleri saptanmıştır. Böylece birbirinden uzakta olan dostların, birbirleriyle her şartta fikir alış verişi yapma ihtiyacından doğan gelişim aşamaları tespit edilebilmiştir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızın odak noktasını oluşturan mektup analizinde kullanacağımız temel yöntem doküman analizidir. "*Aziz Nesin- Saliha Scheinhardt Mektuplaşmaları- Bozkır Fırtınası*" adı altında yayımlanan mektuplar incelenmiş ve ikili arasında geçen edebi konular tespit edilmiş,

gelişim sürecine göre sıralanmıştır. Bu süreç dönemsel alt başlıklara oturtularak bir bütün olan mektuplar parçalar halinde incelenmiştir. İncelenen mektuplar doküman analizi yöntemiyle analiz edildikten sonra kişilerin edebi gelişimleri ve bu konuda birbirlerine etkileri saptanarak araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

2.3. Araştırma Soruları

1. Aziz Nesin- Saliha Scheinhardt mektuplaşmasında başlıca hangi konulara yer verilmiştir?
2. Aziz Nesin Saliha Scheinhardt'ı kendisinden uzakta olduğu halde sadece mektuplarıyla edebi yönden etkilemeyi başarmış mıdır?
3. Saliha Scheinhardt'ın Aziz Nesin'e edebi yönden bir katkısı olmuş mudur?

3. MEKTUPLARIN ANALİZİ

Aziz Nesin ile Saliha Scheinhardt'ın dostlukları üzerine birbirlerine yazdıkları mektuplar "*Aziz Nesin – Saliha Scheinhardt Mektuplaşmaları – Bozkır Fırtınası*" adı altında bir araya getirilmiştir. Çalışmamızda mektup analizinde kullanacağımız temel yöntem doküman analizidir ve analizler sonucunda oluşturduğumuz "edebi gelişim" ana başlığı altında 8 alt başlık (kod) oluşturulmuştur (Hitap Şekli, Mektuplarda Yer Alan Genel Konular, Yazın Dili-Anadil, Yazıların Görücüye Çıkması, Taslaklar-Tasarılar, Destek, Takdir ve Tebrik, Eleştiri, Ortak Eser Dileği). Bu kodlar yine mektuplardan alınan uygun cümlelerle harmanlanmış, gerekli açıklamalarda bulunulmuştur.

3.1. Hitap Şekli

Eser Saliha Scheinhardt'ın 26 Ekim 1980 tarihinde Aziz Nesin'e yazdığı mektup ile başlar. Her mektupta hitaplar değişir. Bazen Sevgili Aziz Bey diye başlar mektuplar bazen Değerli Aziz Bey, bazen de Can Aziz Bey diye hitap eder "Bozkır Fırtınası".

Aziz Nesin ise Saliha Hanıma hitabında daha babacan, daha samimi davranır. Bazen Konya Rüzgârı olur Saliha Hanım, bazen Konya Fırtınası bazen ise sadece Saliha. Fakat en sonunda, Aziz Nesin'in kendi tabiriyle, Saliha hanıma en uygun hitap şeklini bulduğunu söyleyerek, kitabın başlığına da adını veren, "Bozkır Fırtınası" olarak adlandırır onu. Pekâlâ, neden "Bozkır Fırtınası"? Bunu Aziz Nesin bir mektubunda şöyle açıklar:

"Sevgili Konya Rüzgârı, Rüzgâr gelip geçicidir, bir vardır bir yoktur diye sana "Konya Rüzgârı" dememi istemediğini sanıyorum; Almanya'dayken öyle sezinlemişim. Ben yine sana Konya Rüzgârı diyorum. Evet, rüzgâr sürekli değildir ama hep vardır, arada ara verse de yine vardır ve iyi ki vardır. Örneğin karayel, poyraz ya da imbat, hep esmez ama hep vardır, kendini hiç unutturmaz. Sen de öylesin Konya Rüzgârı, hep varsin, hep esemesen de..." (bkz: Mektuplar s.50)

Saliha Scheinhardt'ın aslen Konyalı olduğu göz önüne alınarak geliştirilmiş olan bu hitap şekli, onun sürekli devingen, bir esip bir dinginleşen ruh haliyle örtüşecek biçimde "rüzgâr" olarak tanımlanmıştır. Aziz Nesin daha sonra edebi anlamda yazarlık mesleğinde kısa sürede ün kazanan bir hanımı "fırtına" olarak nitelendirmeyi daha uygun bulmuştur. Konya havzasını ise "Bozkır" olarak nitelendirir ve Saliha Hanımı artık "Bozkır Fırtınası" olarak adlandırmaya başlar. Bu hitap şekli biz okurlara ikilinin birbirini ne kadar iyi tanıdığını ve dostluklarının derecesini, samimiyetini gösterir. Scheinhardt'ın sürekli devingen, genç ve çalışkan halini takdir eden Aziz Nesin'in onun için söylediği bu hitap, onun en güzel sözlerinin özeti niteliğindedir.

3.2. Mektuplarda Yer Alan Genel Konular

Mektuplarda genel olarak her iki tarafında para sıkıntıları, daha çok Saliha Scheinhardt'ın ailesi ile ilgili sevinçleri, hüznüleri, sıkıntıları veya düşünceleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra Aziz Nesin, Nesin vakfının inşasında yaşadığı sorunlara, dostlarına, tanıdıklarına, ülke sorunları ile ilgili yorumlara ve aynı zamanda çocukları ile olan ilişkilerine değinilmiştir. Aziz Nesin'in çocuklarından ziyade Saliha Scheinhardt'ın oğlu Çıntay ile ilgili bilgilere daha sık rastlamak mümkündür. Ayrıca ikilinin özel hayatları ve tabii ki her iki yazarın da hayatlarında büyük bir rol oynayan edebiyata dair çalışmalar, duygu ve düşünceler mektuplarda sıkça yer almaktadır. Bizim çalışmamızın sınırını da bu "edebiyat/edebi gelişim" ana başlığı oluşturacaktır.

Saliha Scheinhardt'ın "Bozkır Fırtınası" için bir önsöz yazmış ve şöyle demiştir: *"Söyleşilerin (Aziz Nesin'in Almanya'da yaptığı söyleşileri kastederek) çevirisini ben yaptım, hayatımda daha keyifle yaptığım tek iş kendi romanlarımı yazmak oldu."* (Nesin, Scheinhardt: 2017 s.13) Bu cümleden de anlaşılacağı üzere, Saliha Scheinhardt'ın hayatında Aziz Nesin önemli bir role sahiptir. Yazar birçok mektubunda Aziz Nesin'den hayatının her evresinde yardımlar istemiş ve her fırsatta onu ne kadar çok sevdiğini, hayatında nasıl bir yer işgal ettiğini dile getirmiştir.

Aziz Nesin ise Saliha Scheinhardt'a yakın bir arkadaş hatta bir ağabey edasıyla yaklaşmış, ona hem özel hayatında hem de akademik hayatında yardımcı olmaya çalışmıştır. Sık sık Saliha Scheinhardt'a önerilerde bulunmuş, ona yapabileceklerini hatırlatarak her anlamda kendisine destek olmaya çalışmıştır.

3.3. Yazın Dili – Ana Dil

Aziz Nesin yazarı sürekli olarak kendi dilinde yazması için yüreklendirmiş, ona bu konudaki düşüncelerini sık sık hatırlatmıştır. Mektuplarının çoğunda ona özel konularda olduğu kadar, hatta biraz daha fazla, edebi konularda yardım etmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Saliha Scheinhardt'a eserlerini neden Almanca yazma ihtiyacı hissettiğini dillendirirken aslında Aziz Nesin'in Türkçe yazma konusundaki hassasiyetini de okuruz. Almancayı ne kadar iyi bilirse bilsin, Türk asıllı bir yazarın eserlerini kendi anadilinde, Türkçe olarak kaleme almasını her fırsatta salık verir. Hiç değilse eserlerini kendisinin Türkçeye çevirmesini tavsiye ederken içtenlikle düşüncelerini açıklar. Scheinhardt'tan yaşça büyük olmasının avantajını da kullanan Nesin, ona tecrübelerini aktarmaktan hiçbir zaman geri durmaz. Tecrübeli bir yazar olarak Nesin ona anadilde yazması konusundaki ısrarını mektuplardan (s.20, 63,224) da okumak mümkündür.

Catling, Scheinhardt'ın yazın dili konusundaki hassasiyetini şöyle dile getirir; kendisinin Almanya'da yaşayan yabancı bir neslin hikâyesini yazan Alman bir yazar olarak nitelendirmesine karşın Türkiye'de sansürün çalışmalarını tanınmaz hale getireceği çekincesiyle, eserlerinin Türkçeye çevrilmesini reddettiğini ve sadece Almanca konuşan ve okuyan kesim için eserlerini kaleme almaya devam ettiğini belirtir. (Catling: 2000, s.243) Bu açıklama, Aziz Nesin'in ısrarlarına ve tavsiyelerine rağmen Saliha Scheinhardt'ın neden ısrarla Alman dilini yazın dili olarak kullandığını açıklığa kavuşturmuştur.

3.4. Yazıların Görücüye Çıkması

Aziz Nesin mektuplarında o kadar açık ve net bir dil kullanır ki, sadece onun yanlışlarını değil, kendi yanlışlarını da kaleme alarak özeleştiri yapmaktan geri durmaz. Nesin, olası

yanlıklarının bir başkası tarafından düzeltilmesini yadsımayarak yanlıklarının düzeltilmesi konusunda mektup arkadaşından ricada bulunur, yeni kitaplarını sık sık ilk önce çok değer verdiği Saliha Scheinhardt ile paylaşır. Sadece Aziz Nesin değil Saliha Scheinhardt da yazılarından bir kaçını ilk defa hatta belki de sadece Aziz Nesin ile paylaşır. Öyle ki yazarın hiçbir yerde yayımlanmayan bir şiirini okur ancak bu mektuplardan okuma imkânı buluruz. (Mektuplar s.110) Bu paylaşımların ışığında ikilinin birbirlerini edebi olarak yetkin gördüğü, birbirlerine güvenerek yazılarını karşılıklı olarak beğenilerine sundukları görülür.

Hiç kuşkusuz, okur olarak bir yazarı tanımanın en kestirme yolu, yazarın bulunabilen mektuplarını veya güncelerini okumaktır. Mektup ve günceler okura yazarın mahrem dünyasını, en yoğun duygu ve düşüncelerini açar. Edebiyatla ilgilenmeyen insanların aksine, edebiyatla içli dışlı olan yazarların güncelerinde sadece dönem olaylarını, günlük hissiyatı değil, kişinin edebi düşüncelerini de okumak mümkündür. Hatta bazen bu güncelerin özel mektuplara yansımaları da buluruz. Böyle bir yansımayı Aziz Nesin'in mektubunda bulmak, okurun onun en içten duygu ve düşüncelerini öğrenmesi açısından büyük önem taşır. Mektubunda belirttiği üzere, Nesin güncesine "yazmak" ile ilgili

"Yazıncı, dünyanın en yalnız insanıdır." Yalnız olmak zorunda çünkü. Yazı yazmak ölüm gibi bir şey. İnsan ölürken nasıl yapayalnızsa, yazarken de (elbet yazın yazısı) işte öyle yalnızdır. Şunun için ki, ölmekte olana nasıl hiç kimse yardım edemez ve onu ölmekten kurtaramazsa, bir yazara da yazısını yazarken hiç kimse yardım edemez. Yazıncı yalnızlığa yargılıdır, lanetlidir de diyebiliriz." (bkz: Mektuplar. 174)

cümlelerini kurmuştur. Böylece kimsenin bilmediği, henüz kimsenin gözüne, gönlüne ulaşmamış cümleler ilk kez bu kadim dostların karşılıklı beğenisine sunulmuş olur. Sonra da biz okurların istifadesine sunulur.

3.5.Taslaklar-Tasarılar

Sadece yazdıklarını değil, yazmak istediklerini veya yazmaya yeni başladıkları eserleri ile ilgili de Saliha Scheinhardt ve Aziz Nesin mektuplarında birbirini sürekli bilgilendirir ve yazacakları eserler ile ilgili ön bilgiler paylaşırlar.Hatta bu konulara özellikle yer verirler.Nitekim her iki yazarın da hayatının odak noktasında yazma edimi olduğu bilinmektedir. Karşılarındaki okura yazdıklarını, yazmakta olduklarını hatta yazmayı planladıkları eserlerini, onların yazılış amaçlarını ve süreçlerini kendi bakış açılarıyla sunarlar. Bilirler ki, mektubu okuyan kişi, edebi çalışmalarında kendini en iyi anlayan kişi olacaktır. Belki de bu nedenle eserleri ile karşılarındaki insanı bağdaştırarak, hatta belki de onun için yazarak, tasarılarını paylaşmak isterler. Böylece eserlerini kaleme alırken hangi amaçla yazdıklarını ve yazarken ne hissettiklerini de bu mektuplarda görmek mümkün olur. Örneğin; Aziz Nesin'in Saliha Scheinhardt'a yazdığı mektubundan onun "Tek Yol" eserini kaleme alırken insanları yanlıklara, mutsuzluklara iten umarsızlıkları ve alternatif bilmeyen insanların ne çok seçeneğinin olduğunu göstermek için kaleme aldığını (Mektuplar s.26, 45) öğrenmiş oluruz. Bu gibi bilgilere eserin okunma sürecinde tanık olmak mümkün değildir. Eserin kaleme alınışındaki süreç ve yazarın duygu ve düşünceleri işte bu özel mektuplar sayesinde mümkün olur.

Mektupların çoğunda Aziz Nesin eserlerinden bahsetmekle birlikte, yazmayı planladığı eserler ile ilgili ilk tasarılarını da yine dostuyla paylaştığı görülür. Bu durum bir nevi eserlerinden memnuniyeti veya memnuniyetsizliği, öz eleştirileri de birlikte getirmektedir. Bu duruma örnek olarak da Aziz Nesin'in o dönem Milliyet gazetesinde yazmış olduğu Almanya yazıları ile ilgilidir. Bu yazıları yazdığı dönemlerde araya başka işlerin girmesiyle (Gol

Kralı, Benim Delilerim, Zübük, Tatlı Betüş gibi eserlerin filmleşmesi) huzursuzlaştığını, yine bu eserleri ile ilgili bilgileri ve daha birçok detayı da yine dostu yazılmış bu özel mektuplardan okuruz. (a.g.e. s.38) Planlanan çalışmalar arasında yukarıda belirtilen bir eser dikkat çeker. Bu eser Aziz Nesin'in "*Benim Delilerim*" adlı otobiyografik çalışmasıdır. Yine bu çalışmanın amacını ve yazım sürecini de dostu ile paylaşan Nesin, açık yüreklilikle hayatındaki "deliler"den bahsettiğini, hayatının bilinmeyen yönlerini kaleme aldığını belirtir. (a.g.e. s.54) Bir okur olarak bu gibi itirafları bu özel mektuplardan okumak, bilgilenmenin ötesinde heyecan vericidir. Nitekim mektuplar ilerledikçe, yazarının da yaşı ilerlemektedir.

Mektuplarla birlikte bir nevi yazarların hayatı da elimizden akıp gitmektedir. Yine söz konusu mektuplar sayesinde Aziz Nesin'in yetmiş yaşlarına geldiğinde yayımlanan eserleri "Yetmiş Yaşım Merhaba" ve daha sonraları yayımlanan "Ölüme On Kala" gibi eserleri hakkında yazmış oldukları da dikkat çekicidir. (a.g.e. s. 158) Daha önce de değindiğimiz üzere, sadece yazılmış veya yazılacak eserler değil, yazardan başka ilk defa yabancı bir gözün gördüğü eserler de bu özel mektuplar sayesinde ilk defa okurla buluşmuş olur. Aziz Nesin'in 4 Nisan 1991 tarihli mektubuyla birlikte Scheinhardt'la paylaştığı "*Kırılacak Eşya*" adlı çalışması gibi. (a.g.e. s. 212)"

Aziz Nesin'in, kaleme aldığı eserleri ile ilgili Scheinhardt'ın yorumlarını okurken ondan da kendi eserleri hakkında bilgi paylaşmasını istediğini görürüz. Çünkü yazar eserlerini Almanca kaleme aldığı için Nesin tarafından okunamamaktadır. Bu okuyamama yoksunluğuna karşın hiç değilse eserleri hakkında bilgi almak isteyen kadim dost Nesin, özellikle Scheinhardt'ın doktora tezi ile ilgilenmektedir. Her fırsatta tezini bitirmesi gerektiğini ve kendisine güvenini dile getiren Nesin'in beklediği haber nihayet 20 Temmuz 1982 tarihinde gelir. (a.g.e. s.118) Dostuyla her zaman gurur duyan Nesin'in gururuna gurur katan bu hadise Scheinhardt'ı Nesin'in gözünde devleştirmiştir. Tez savunmasından sonra ardı ardına gelen yeni kitap basımları ve televizyon programlarıyla Scheinhardt artık Almanya'da sevilen, sayılan ve çok tanınan bir Türk kadın yazar haline gelmiştir.

Bütün bu başarılarıyla birlikte gittiği konferanslar, okumalar ve seminerlerin de takibini yine bu mektuplardan yapmak mümkündür. Böylece vatanından, anadilinden uzaklarda, bulunduğu ülkenin dilini mükemmel bir şekilde kullanarak büyük başarılar elde etmiş bir Türk kadının ayakları üzerinde nasıl durduğunu, elbette onu her konuda ve koşulda destekleyen Aziz Nesin'den de destek alarak, görme imkânımız olur. Böylece Saliha Scheinhardt'ınşuan unutmüş olduğu o konuşmaları, okumaları ve daha birçok etkinliği bu mektupları sayesinde hala dünmüş gibi okuma fırsatını bulabiliriz. Özellikle Türk kadınları hakkında yaptığı konuşmalarını ve projelerini Nesin ile paylaşan yazar, bu yazma edimini "*Önümüzdeki hafta yeni bir projeye başlıyorum. Yayınevi bir öneri getirdi: Burada yaşayan genç Türk hanımlarının yaşam öykülerini bir kitapta yazmayı. 8-10 Türk kızının ilginç ama normalde de olağan, gerçek sorunlarını anlatan bir kitap. Başlayacağım. Elde birikmiş malzeme var, oturma disipliniyle çalışacağım.*" (a.g.e. s.88)" cümleleriyle biz okurlara aktarmış olur.

3.6.Destek, Takdir ve Tebrik

Aziz Nesin-Saliha Scheinhardt mektuplarından, ikilinin dostluklarına her satırda şahit olmak mümkündür. Bazen yaslanılacak bir omuz, bazen eserlere ilham kaynağı veya eleştirmen, bazen de çalışma arkadaşı olurlar birbirlerine. Bu duygu ve düşünceler mektuplara o kadar iyi yansır ki, mektupların okuma sürecinde adeta ikilinin konuştuğunu hissetmek mümkün olur. Bir de bu iki iyi dostun birbirlerinin başarılarını büyük bir sevinçle desteklediğine, takdir ve tebrik ettiklerine şahit oluruz. Birbirine bu kadar çok değer veren bu iki yazarın karşılıklı etkileşimleri bu bağlamda çok değerlidir. Bu bağlamdan bakıldığında

Scheinhardt'ın Aziz Nesin'in çok kolay ve çok çabuk üretmesinden duyduğu hayranlığı (bkz: Mektuplar s.159) ve onun çalışma azmine olan şaşkınlığını (a.g.e. s.32) görmek mümkündür. Mektuplarda dikkat çeken bir başka husus ise yazarın yazma sürecinde Aziz Nesin'in desteğini ve yönlendirmesini asla üzerinden çekmediğinin kanıtı olan

““Yaz, niye yazmıyorsun?” demiştiniz bana birkaç kez. Bense, “Ben öyle güzel süslü püslü sözcükler bilmem ki,” demiştim size. Sizse, “Aksine, işte öyle konuştuğun gibi yalın yaz,” demiştiniz. Benim kitaplarımı insanlar, dediklerine göre, işte bu yalın ama bir kez tutunca bırakılmayan dil nedeniyle seviyorlar. Ben yüreğimden koskoca bir teşekkür sunmak istiyorum ellerinize. Sağolun!” (a.g.e. s. 186)

cümlesidir. Bu cümle ikilinin edebi etkileşim sürecinin de bir nevi özeti niteliğindedir.

Yine aynı mektuplarda Saliha Scheinhardt'ın hayranlığına ve müteşekkirliliğine karşın Aziz Nesin'in yazar için duyduğu gururun yansımalarını da görürüz. Çok yazmasının ve çalışmasının nedenini *“kendine kaçmak, kendine sığınmak”* olarak değerlendiren Nesin, çalışmanın onu mutsuzluktan kurtardığını söylerken Scheinhardt'ın da ona kendisini yazmasını *“yaz bana, dök içini, özdenlikle, içtenlikle yaz.”* cümleleriyle teşvik eder. (bkz: Mektuplar s.35,36) İşte bu yönlendirmeler, bu yüreklendirmelerle ikili arasındaki etkileşim güçlü bir yön kazanmış ve dostlukları böylece pekişmiştir denilebilir. Yine *“Ne güzel, bir genç Türk hanımının Almanya'da kitabının yayımlanması!”* (a.g.e. s. 103) cümlesi de Aziz Nesin'in yazar hakkındaki düşüncelerini ele veren bir başka belgedir. Onun devingenliğini, dinamikliğini takdir eden Nesin, yazarın basılan her bir eseri için de ayrıca mutlu olmuş, bu mutluluğu da her gelişmede samimiyetle dile getirmiştir.

3.7.Eleştiri

Mektuplarda dikkat çeken bir başka husus ise ikilinin birbirlerinin eserlerini eleştirmeleridir. Özellikle Aziz Nesin'in Saliha Scheinhardt'ın eserlerini anadilinde kaleme almamasını eleştirdiğini çalışmamızın başlarında ifade etmiştik. Yazarın da Aziz Nesin'i ne kadar çok sevip saysa da, onun kitaplarını veya yazdıklarını eleştirme ihtiyacı duyduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu da aslında bir edebiyatçı için okurunun ne düşündüğü ve yazdıklarını okuduğunda neler hissettiğini anlamak için benzersiz bir fırsat sunacaktır bizlere. Aziz Nesin'in *“Uçun Kuşlar Uçun”* adlı öyküsünü okuduğunda hissettiklerini *“Bu öykü çok düşündürdü beni. Bir eziklik oldu içimde, sonra kızdım size. Ne var ki öyküdeki hanım da sizin olağanüstü gücünüze inanmamış. Özellikle Batılı, Avrupalı hanımları bu tür tanrısal, mistik güç ve olgulara inandırmak güç. Bir Türkolog dahi olsa!”* (bkz: Mektuplar s. 48) cümleleriyle aktarmıştır Saliha Scheinhardt eserin sahibine. Yine *“Tek Yol”* adlı eserin yazar üzerindeki etkisini (a.g.e. s.49) ve Aziz Nesin'in Milliyet gazetesinde kaleme aldığı *“Alamanya, Alamanya”* yazılarını da yorumladığını görürüz. (a.g.e. s.77) Bu eleştiriler Aziz Nesin için birer fırsat anlamına gelir hiç şüphesiz. Nitekim yazarın bu eleştirilere verdiği cevaplarla üçüncü bir göz olan biz okurlara, Aziz Nesin'in neyi neden yazdığını, yazarken neleri hedeflediğini ve ne düşündüğünü görme imkânı sağlar şüphesiz.

Nesin'in bu eleştirilere yorumu kendine özgü üslubuyla günümüzde

“Senin de, başkalarının da, yazılarımı haklı bulmamak hakkınızdır. Okurlar beni haklı bulsunlar diye yazmıyorum. Yaşamım boyunca okurlarımın çoğu yazılarımı haksız bulmuşlar, ama aradan zaman –kimileyin yıllar- geçince ne denli haklı olduğumu –hiç değilse pek çok konuda- anlamışlardır. Yazar olarak bir oranda başarılıysam, zamanın benden yana çıkması yüzündendir.”(a.g.e. s. 80)

cümleleriyle yankı bulur. Yanlıklarının mantık çerçevesinde düzeltildiğinde okurdan özür dileyebileceğini de belirterek, kendine olan güvenini ve yazdıklarının arkasında durduğunu okura gösteren Nesin'in başarısının arkasındaki düşünceyi de böylece okuma imkânı bulmuş oluruz.

3.8.Ortak Eser Dileği

Saliha Scheinhardt, kaleme alacağı bir eserinde dostu ve üstadı gördüğü Aziz Nesin'in de katkıda bulunmasını ister. Böylece onunla birlikte bir eseri var edebilmenin mutluluğunu yaşayabilecektir. Bu düşünceyle kendisinden bir biyografisine önsöz yazmasını ister. Ne var ki bu biyografi Almanca olacaktır. Nesin, okuyamadığı bir yazı hakkında önsöz yazamayacağını söyleyerek etik kurallara uygun bir tavır sergiler. *"Kitabı okumadan bir önsöz yazmaya kalkarsam, kitabı değil ancak seni anlatabilirim, ki bunu da kimselerin bilmesini istemem, salt sen bilmelisin."* (a.g.e. s. 74) cümlesiyle böyle bir sorumluluğun altına giremeyeceğini ifade eden Nesin, yazın hayatında ne kadar dürüst ve sorumluluk sahibi olduğunu da böylece kanıtlamış olur. Bu cevap Scheinhardt tarafından kırınlıkla da olsa kabul edilecek, kitabı Nesin'in önsözü olmadan bastıracaktır. Fakat elimizdeki bu mektuplar onların bize bıraktığı önemli bir miras olarak her zaman okunacak, kullanılacaktır.

4.BULGULAR

Özel mektuplar insanların hayatında büyük öneme sahiptir. Bu mektuplar kişilerin hayatında var olan sevinçlerini, üzüntülerini, yapmak istediklerini, yaptıklarını veya yapmayı planladığı şeyleri açıkça ifade ettiği, yazarken hiçbir amaç gütmeyen, içtenlikle kalemlerini kâğıda dokundurdukları özel bir alanı oluşturur. Analizini yapmış olduğumuz Aziz Nesin – Saliha Scheinhardt mektuplarından elde ettiğimiz kodları yukarıda, mektuplardan aldığımız cümlelerle oluşturmuştuk. Bu kodlar aslında ikilinin hayatının, mektuplaşmaların tarih aralığı göz önüne alınarak (26.10.1980-4.2.1994) , yani 14 yılın özetidir denilebilir.

Hitap şekli: Her mektup hitap cümlesi veya hitap kelimesi ile başlar. Samimiyet derecesine veya yazan kişinin ruh haline, yazılacak şeyin ehemmiyet veya durumuna göre bu hitap şekilleri farklılaşabilir. İncelenen mektuplarda da hitap şekilleri yazılması planlanan konuya ve aradaki ilişkiye göre sürekli değişiyor.

Genel konular: Özel mektuplarda konu alanı çok geniştir. Sadece belli bir konudan bahsedilmez. İncelenen mektuplarda da bu durum geçerlidir. Çalışmamızın ana konusu ikilinin birbirini edebi yönden nasıl ve ne derecede etkilediği ile ilgili olduğu için biz bu konuya ağırlık verdik. Fakat mektuplarda özel hayat, aile hayatı, para sıkıntısı, dostluklar, eğitim, eş, çocuk vs. gibi birçok konuya da değinildiğini gördük.

Yazın dili – Anadil: Aziz Nesin, Saliha Scheinhardt'ı eserlerinde anadilini kullanması konusunda yöreklendirmekte ve bu yönde tavsiyelerde bulunmaktadır. Onun anadilinde yazmasının daha doğru olacağı kanısındadır. Hiç değilse Almanca yazdığı romanlarını kendisinin Türkçeye çevirmesini önermekte ve gerekçeleriyle bu hususu desteklemektedir.

Yazıların görücüye çıkması: İkili, bazen hiç yayımlanmayacak olan şiirleri, bazen de yazılanları ilk defa mektupları aracılığıyla birbirlerinin beğenisine sunarlar.

Taslaklar/tasarılar: Aziz Nesin de Saliha Scheinhardt da yazdıkları eserleri ile ilgili birbirlerini sürekli bilgilendirmekte, yazdıkları eserlerin akıbeti, yazmayı tasarladıkları eserler ile ilgili bilgiler paylaşıyorlardı.

Destek, takdir ve tebrik: Özellikle Aziz Nesin, Saliha Scheinhardt'ı başarılarından dolayı takdir etmekte ve bunu her fırsatta dile getirmektedir. Ona daha fazla nasıl yazabileceği, nasıl üretebileceği ile ilgili bilgiler vermekte, çalışma alanı ile ilgili bulamadığı kaynakları temin etmeye çalışarak çalışmalarının Türkiye ayağına desteklemektedir.

Eleştiri: Aziz Nesin, Saliha Scheinhardt'ın Almanca yazdığı eserlerini okuyamasa da ona çalışmalarında olumlu eleştiriler sunmakta, onu yazım sürecinde yönlendirmektedir. Scheinhardt da Aziz Nesin'in yapıtları ve gazetelerdeki yazıları ile ilgili Almanya'daki Türklerin düşüncelerini bildirmekte, yapıtlar hakkındaki düşüncelerini de içtenlikle dile getirmektedir.

Ortak eser dileği: Yazarın çok değer verdiği Aziz Nesinden yazdığı bir bildiriye önsöz yazmasını ister. Böylece bir nevi eserini Aziz Nesin'in imzası ile yayınlamak düşüncesindedir. Fakat ne yazık ki bu isteği Aziz Nesin'in haklı gerekçesiyle (eserin Almanca olması, Aziz Nesin'in ise Almanca olan bir eseri okuyamayıp, eser ile ilgili düşüncelerini önsöz olarak yazamayacağı gerekçesi) gerçekleştirememiştir.

Konu ile ilgili literatür taraması yapıldığında Aziz Nesin ve Saliha Scheinhardt tarafından kaleme alınan özel mektuplarının analizinin yapılmamış olduğu sonucuna vardık. Kişilerin özel yaşamlarının eserlerine bazen tam anlamıyla bazen de kesitler halinde yansıdığı gerçeği göz önüne alınacak olursa, mektup analizinin önemi ortaya çıkacaktır. Bu çalışma ile literatürdeki bir boşluğu doldurduğumuz kanısındayız.

Mektup analizi ile ilgilenen araştırmacılara örnek teşkil etmesini umuyoruz.

5.SONUÇ

Edebiyat ile ilgilenen, bu alanda eserler ortaya koyan ve akademik alanda da kendini ispatlamış insanların özel mektupları, onların zorlu yazım sürecinde kendilerini nasıl hissettikleri, özel hayatlarında ne tür zorluk, sıkıntı, sevinç veya mutlulukları sığdırdıkları gün yüzüne çıkarmakta araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bizim çalışmamızın da ana kaynağı olan Aziz Nesin – Saliha Scheinhardt mektuplaşmaları alanlarında önemli bir yere sahip olan ikilinin edebi olarak birbirlerini ne derece etkilediklerini kanıtlar durumdadır. Sadece edebi anlamda değil, özel hayatlarında, başa çıkamadıkları durumlar karşısında veya bilgi alışverişi sürecinde de birbirlerini etkiledikleri ve karşılıklı olarak dostluğun uzaktan da olsa mektuplar aracılığıyla nasıl sürdürülebileceği konusunda okurlarına örnek olmuşlardır. Bir insanı, özellikle bir yazarı tüm yönleriyle tanımanın, kendilerinin kaleme aldıkları mektuplarını okumaktan geçtiğini söylemek bu anlamda yanlış olmaz düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- AKYILDIZ ERCAN, C. (2007). "Aziz Nesin'in "Fil Hamdi"siyle Kurt Kusenberg'in 'Ters Bir Bakış' Adlı Öykülerinin Karşılaştırılması". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (35), 191-200.
- AKYILDIZ ERCAN, C. ve BALKAYA, D. (2019). "Stefan Zweig'in "Sabırsız Yürek" Adlı Romanında Acıma Ve Suçluluk Duygusu". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (62), 305-316.
- ATAÇ, N. (2018). *Okuruma Mektuplar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CATLING, J. (2000). *A History of Women's Writing in Germany*. Austria Switzerland: Cambridge University Press.
- DURZAK, M. ve KURUYAZICI, N. (2004). *Die Andere Deutsche Literatur – Istanbul Vorträge* Jim, J. "Spieler, Mitspieler, Schauspieler: Die Postmoderne Interkulturelle Literatur in Deutschland". Deutschland: Königshausen&Neumann Verlag.
- KAVCAR, C., OĞUZKAN, F. ve AKSOY, Ö. (2015). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Anı yayıncılık.
- NADKARNİ, A. Z. (1996). *Frauenfiguren in den Erzählungen Türkischer Autorinnen*. Deutschland:Centaurus Verlag.
- NESİN, A. ve SCHEINHARDT, S. (2017). *Aziz Nesin-Saliha Scheinhardt Mektuplaşmaları Bozkır Fırtınası*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- ÖZDEMİR, E. (2002). *Yazınsal Türler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- POHLMEIER, I. (2006). *Türkische Frauenfiguren in der Deutschsprachigen Migrationsliteratur seit 1980*. Deutschland: Grin Verlag.
- TİLBE, A. ve BOSNALI, S. (2016). *Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri*. London: Transnational Press.
- TOPBAŞ, P. N. (2019). *Frauenbildforschung und Darstellung von Problemlagen Türkischer Frauen Anhand Ausgewählter Werke von Saliha Scheinhardt*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı, Türkiye.
- UYSA ÜNALAN, S. (2019). *Zur Lesung von Saliha Scheinhardt aus dem Roman Wahnliebe Germanistik in der Türkei- Ex Oriente Lux: West-östlicher Kulturtransfer*. Berlin: Logos Verlag.
- ZARZAVATÇIOĞLU, E. (2014). "Scheinhardt'in Drei Zypressen Adlı Eseri Işığında Almanya'da Yaşayan Türk Gençlerinin Kimlik Problemi Ve Bu Problemlere Yönelik Çözüm Önerileri. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 123-134.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to analyze the correspondences written by Aziz Nesin and Saliha Scheinhardt to each other as a symbol of their friendship via document analysis method, and to write out their correspondences as categories in terms of the codes determined in the study. With this method, it is aimed to indicate how these two names affected each other in terms of academic and literal way. In the study, for literal interaction, there are totally six codes namely “*Literal language/Native language, to Seen the Literal Works, Templates/Designs, Encourage/Admiration and Congratulate, Criticize, Common Literal-Work Desire*”; and the sentences obtained from the original correspondences are added under these codes for the aim of supporting the main ideas. Two codes (“*Title of respect*” and “*General Topics*”) that are thought as effective in literal development but not included in the main codes are also analyzed via the same method. The analysis of correspondences indicated the friendship between Aziz Nesin and Saliha Scheinhardt, how they improve themselves as literal, and how they could help each other to overcome the problems on the concepts of happiness, hardness, aloneness and family in their private life.

When the related literature is reviewed, it is realized that there is not any analysis on the special/private correspondences between Aziz Nesin and Saliha Scheinhardt. If the reality on the effects of private life on literal works – totally or sectional- is thought, the importance of correspondence analysis can be seen easily. It is believed that a gap in the literature can be filled with the help of this study. It is also hoped that this study may be helpful for other researchers who have been interested in analysis of correspondences.

SONNOTLAR

ⁱBkz: Cemile Akyıldız Ercan, "Aziz Nesin'in "Fil Hamdi"siyle Kurt Kusenberg'in "Ters Bir Bakış" Adlı Öykülerinin Karşılaştırılması", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 35, Erzurum 2007, s. 194

ⁱⁱBkz:

<https://web.archive.org/web/20121127175258/http://www.offenbach.de/offenbach/themen/unterwegs-in-offenbach/kultur/stadtbibliothek/schriftsteller-im-buecherturm/article/sib-scheinhardt.html> Erişim tarihi: 05.05.2020

ⁱⁱⁱ Saliha Scheinhardt'ın romanlarındaki kadın figürlerinin alman edebiyatına yansımaları IngaPohlmeier tarafından da kaleme alınmıştır. Bkz: Pohlmeier, Inga, "Türkische Frauenfiguren in der Deutschsprachigen Migrationsliteratur seit 1980", Examensarbeit der Universität Paderborn, Grinverlag, Paderborn: 2006.

Ayrıca bkz: Nadkarni, AndreaZielke, "Frauenfiguren in den Erzählungen türkischer Autorinnen", Centaurus Verlag, Baden- Württemberg: 1996.

Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan'da Aşure Etkinlikleriⁱ

Muharrem Mourning / Fasting, the Day of Ashura and Ashura Activities in Erzincan

İhsan ÜNLÜ^{san}
ÜNLÜ

Atf/©: Ünlü, İhsan (2020). Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan'da Aşure Etkinlikleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 31-51.

Citation/©: Ünlü, İhsan (2020). Muharrem Mourning / Fasting, the Day of Ashura and Ashura Activities in Erzincan, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 31-51.

Notlar/Notes

DOI:
10.46790/erzisosbil.817639
Orcid:
0000-0002-7606-6781

Sorumlu Yazar
İhsan ÜNLÜ
MEB. Uzman Öğretmen
İhsan66@gmail.com

Makale Türü-Article Type
Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received
2020-10-28

Kabul Tarihi-Accepted
2020-12-03

Sayfa-Pages
31-51

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Semavi olan veya olmayan tüm dinler, inanç grupları ve ideolojiler, bazı gün ve geceleri önemine binaen diğer zamanlara göre daha muteber ve kutsal kabul etmişlerdir. Topluluklar, bu günlerde cereyan ettiğine inandıkları olaylar sebebiyle birtakım kutlamalar ve yas törenlerinde bulunurlar. Bu tür etkinliklerin, toplumsal hafıza ve birlik beraberlik açısından önemli bir sosyal/kültürel aktivite olduğu muhakkaktır. Bu durum hiç şüphesiz İslâm dini mensupları için de geçerlidir. Aralarında çok fazla ortak noktanın ve değerlerin bulunduğu İslâm topluluklarını da bir arada tutan günler ve geceler vardır. Bunlardan biri de 'hürmet ayı' olarak bilinen Muharrem ayı ve bu ayda gerçekleştirilen aşure etkinliğidir. Tarihi kayıtlara göre, hicri takvimin onuncu gününe rastlayan bugünde pek çok peygamberin başından önemli hadiseler geçerek sonunda kurtuluşa ermişlerdir. Bu kurtuluşun nişanesi ve şükri olarak, Çeşitli Yahudi ve Müslüman toplulukları tarafından bugün, değişik etkinliklerle kutlanagelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Muharrem, Matem, Aşure

Abstract:

Celestial or non-celestial religions, belief groups and ideologies have regarded some days and nights as more holy and value than other times due to their importance. Communities attend some celebrations and mourning ceremonies because of the events they believe are happening these days. It is certain that such activities are an important social / cultural activity in terms of social memory and unity. This situation undoubtedly applies to the members of the Islamic Islamic communities with a lot of common points and values, even though there are some differences between them. One of these is the month of Muharram, known as the "month of respect", and the Ashura event held this month. According to historical records, on this day, which coincides with the tenth day of the Hijri calendar, many prophets have gone through important events and finally attained salvation. As the mark and gratitude of this salvation, this day has been celebrated by various Jewish and Muslim communities with different events.

Keywords: Kelâm, Muharrem, Fasting, Ashura

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz asır, dünyaya hükmetmek için yapılan girişimlerle karışıklıkların arttığı ve komşularımızdaki yanan ateşin bize de sıçratılma kaygılarının yaşandığı zor bir asırdır. İletişim ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği sanal ortamla birlikte küresel bir köy haline gelen dünyada olup bitenler bizi de çok yakından ilgilendiriyor ve etkiliyor. Bu etkileşim her zaman müspet olmadığı gibi çoğu zaman menfi de olabiliyor. Ve maalesef kendi değerlerinden ve öz kültüründen uzaklaşan insanlar bu durumdan zarar görerek baskın kültürün altında eziliyor. Bin yıllık birikime rağmen, kültür hazinelerinin birer birer unutulmasıyla yüz yüze kalan topluluklar isteyerek veya istemeyerek de olsa Batı kültürünün erozyonu karşısında kaybolup gidiyor.

Hoşgörü ve toplumsal uzlaşmaya dayalı âdil bir yönetimi asırlarca birlikte yürütmüş bir millet olarak maalesef bugün bu erozyondan etkilenmiş görünüyoruz. Dini inanç bağlamında, Alevilerin ve Sünnilerin birbirlerinin değerlerinden yeterince haberdar olmadıkları gerçeğiyle karşı karşıyayız. Bu makalemizde ortak noktalarımızı çoğaltmak kastından yola çıkarak aşure ortak paydası altında gerek resmi düzeyde gerekse sivil anlamda neler yapılıyor? Milli birlik beraberlik ve dayanışmaya ne gibi katkılar sağlanıyor? sorularına cevap aramaya çalıştık. Bu münasebetle genel anlamda aşure günü ve orucu, özel anlamda ise Erzincan'da Muharrem matemi/orucu ve aşure etkinlikleri noktasında yapılan uygulamaları inceleme konusu yaparak, toplumun tamamını ilgilendiren bir inanç ve gelenek konusunu değişik veçheleriyle ele aldık.

Tek tipçi ve otoriter yaklaşımların, yerini çoğulcu ve “farklılıklarla bir arada yaşama” zeminine bırakmaya başladığı şu dönemde, “tanımlama” değil “tanıma” üzerinden “öteki”ni anlama çalışmalarının çok değerli olduğunu görüyoruz. Biz bu çalışmanın, Alevi zümreleri daha yakından tanımanın yanı sıra aradaki suni duvarların ortadan kalkmasına vesile olacağı; Alevi topluluğun inanç ve değerlerinin yerinde tespit edilerek kendi oluşumunu tamamlamaya yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

2. AŞURE GÜNÜ, ORUCU VE ÇORBASI/TATLISI

2.1. Aşure Günü ve Geleneği

Semavi olan veya olmayan tüm dinler, inanç grupları ve ideolojiler, bazı gün ve geceleri önemine binaen diğer zamanlara göre daha muteber ve kutsal kabul etmektedir. Bu inanç grupları, bu günlerde cereyan ettiğine inandıkları olaylar sebebiyle birtakım kutlamalar ve yas törenlerinde bulunurlar. Bu durum İslâm Dini mensupları için de geçerlidir. Müslümanların, aralarında nüanslar olsa da, üzerinde ittifak ettikleri önemli günlerden biri de “hürmet ayı” olarak bilinen Muharrem ayı ve içerisinde geçen aşure günüdür.

“Aşure” kelimesinin kökenine inildiğinde Arapça kaynaklarda “Âşûrâ” şeklinde kullanıldığını görmekteyiz. Arapçada “aşr” on sayısına tekabül etmektedir ki bundan Muharrem ayının onuncu günü kastedilmektedir. Öte yandan, develerin güdülmesiyle ilgili “ısr” kökünden türemiş Arapça bir kelime olarak kabul edenler olduğu gibi, bu dilde “faûla” vezninin bulunmadığını ileri sürerek İbraniceden geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat bu konuda ittifak olmayıp kelimenin Arapça asıllı olduğu kanaati hâkimdir (İbn Manzur, 1995:569-571; Yavuz, 1991:24). Türkçede “aşure” olarak ifade edilen kelime, Muharrem

ayında, daha çok da onuncu gününde pişirilip yakınlara, komşulara dağıtılan karışık tatlı anlamında kullanılır (Doğan, 2020:119).

Aşure gününün ortaya çıkışı ve geleneksel olarak ne zaman kutlanmaya başladığı noktasında, İslam öncesi dönemlere kadar uzanan farklı rivayetlerin olduğunu söylemek gerekir. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür: Hz. Adem'in tövbesinin kabulü, Hz. Nuh'un gemisinin Cudi dağı tepesine oturduğu ve inananların kurtulmasına binaen şükür orucu tutulduğu, Hz. Musa ve kavminin, Firavun'un zulmünden kurtulduğu, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulduğu bir gündür (Bozkuş, 2008:33-61). İnanışa göre o günden bugüne değin bu gelenek müminler tarafından sürdürülmektedir. Müminler, Hz. Nuh ve beraberindekilerin kurtuluşunu oruç tutarak, aşure tatlısı yaparak kutlarlar (Dikmen, 2016:45).

Aşure gününün menşei ile ilgili olarak kaynaklarda iki görüş öne çıkmaktadır. İlk görüşe göre, Firavun'un zulmünden kurtulan Hz. Musa ve kavmi, bunun karşılığında şükür orucu tutmakla mükellef sayılmıştır. Dolayısıyla Yahudiler, bu ayın onuncu gününe rastlayan aşureyi bayram kabul ederek birtakım merasimler düzenlemiş ve oruç tutmuşlardır. Ayrıca bugün Yahudiler için yeni yıldan sonraki onuncu gün olarak adlandırılmıştır. Yahudiler bugünde hiçbir iş yapmaz devamlı ibadetle meşgul olurlar (Baş, 2004:167-190; Tümer ve Küçük, 1993:230). İkinci görüşe göre ise aşure, Nuh Tufanından sonra aç kalan kişilerin artakalan ürünleri pişirmesi sonucu yapılan tatlı ve Tufan'dan kurtuluş vesilesiyle Allah'a şükretmek maksadıyla anılan kutsal gün anlamına gelir. Hz. İbrahim'den sonra düzenli olarak oruç tutulan bir gün haline gelen aşure, özellikle Sâmiî dinlerde karşılık bulmuş; İslam öncesi Arap kabileleri arasında da Ramazan orucu farz kılınıncaya kadar devam etmiştir (Polat, 2019:457-474; Yavuz, 1991:24). Aşure gününün kaynağı ve bu ayda gerçekleştirilen olaylara Kur'an kısmen değinirken detaya girmez. Dolayısıyla bu tür hadiselerin doğruluğunu ilmen ispatlamak mümkün görünmemektedir. Kaldı ki bazı olayların da yanlış tespit edildiği görülmektedir. Örneğin, bazı kaynaklarda hicret olayının Muharrem ayında gerçekleştiği söylene de bu doğru değildir. Hz. Peygamber 12 Rebiülevvel 622'de Medine'ye (Kuba) ulaşmıştır (Baş, 2013:118).

Anlaşılan o ki Müslümanların Yahudi ve Hristiyanlarla zaman zaman bir arada bulunmalarının doğurduğu bir sonuç olarak, bugünde olduğu varsayılan olaylar hakkındaki söylentiler sözlü geleneğe yerleşmiş, sonrasında herhangi bir süzgeçten geçirilmeden yazılı kaynaklara geçmiştir. Muhtemelen Yahudi kültüründen Müslüman kültürüne geçmiş olan bu sözlü tarih yakıştırmasının, ciddi bir tahlil ve tenkide uğramadan İslam literatürüne geçtiği söylenebilir. (Baş, 2004:167-190). Öte yandan, Hz. Hüseyin'in ve yakınlarının şehit edildiği Kербela hadisesinden sonra Şiiler, bugünü matem günü olarak kabul etmişler ve onların hatırasını diri tutacak merasimler düzenlemişlerdir.

Neticede menşei İslâm öncesi dönemlere kadar uzanan aşure günü, Yahudilikte şekillenen, İslam öncesi Arap kabileleri arasında da hürmet gösterilen ve Müslümanlar arasında Kur'an'da adı geçen peygamberlerin ve özellikle Hz. Nuh'un kurtuluşunu sembolize eden bir gün olarak kutlanagelmiştir. Şii dünyası ve Alevi/Bektaşiler Muharrem ayının 10. gününü 10 Muharrem günü hunharca katledilen Hz. Hüseyin ve yakınları için matem havası içerisinde geçirirler.

2.1. Aşure Orucu

Oruç, semavi dinlerin tümünde temel ibadetlerden biridir. İslam dininin de temel esaslarından biri olan oruç tutmaktan maksat, Allah'ın sevgisini ve hoşnutluğunu arzularak nefsin isteklerini terk etmektir. Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresinin 183. ayetinde, "Ey İman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden önceki toplumlara farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Umulur ki sakınırsınız" buyrulmaktadır. Oruç, hicretin ikinci senesinde farz kılınmış olup Allah Resulü vefat ettiğinde dokuz Ramazan orucu tutmuştur (İbn Kayyim, 2006:140).

Yukardaki ayetten anlaşıldığına göre, oruç bütün ümmetlere farz kılınmıştır. Bir ay boyunca tutulan Ramazan orucu ise Müslümanlara özgü bir oruçtur. İslam Peygamberinin ifadesiyle, "Oruç (kötülüklerle karşı) bir kalkandır (Tecrid-i Sarih, 1978: 248). Müslümanların en temel vasıflarından biri olan erdemli insan olma noktasında orucun çok önemli bir işlevi vardır. İslam'ın inanç ve ibadet kadar değer verdiği "olmazsa olmaz"larından biri olan ahlakın toplumda kök salmasında orucun katkısı büyüktür. Öte yandan diğer insanları da anlama, değer verme, empati yapma, diğerkâmlık ve sosyal dayanışma gibi hususlarda da orucun ehemmiyeti çok büyüktür.

Buhârî ve Müslim'de anlatıldığına göre Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde Yahudilerin aşure gününde oruç tuttıklarını görünce, onlara sebebini sordu. Onlar: "Bugün Allah, Hz. Musâ ve kavmini kurtarıp Firavun ve adamlarını suda boğmuştur. Bunun üzerine Hz. Musa da Allah'a şükretmek için o gün oruç tutmuştur. İşte bu nedenle biz de bugün oruç tutmaktayız" şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Allah Resûlü: "Biz Hz. Musâ'ya sizden daha layığız." dedi ve hem kendisi o gün oruç tuttu hem de oruç tutulmasını emretti. Sami dinlerde özel bir yere sahip olan aşure gününde cahiliye Arapları da oruç tutarlardı. Hz. Peygamber risalettenⁱⁱ önce ve Medine'ye hicretten sonra da birkaç defa bu orucu tutmuş ancak Ramazan orucunun farz kılınmasıyla birlikte bu orucu tutma konusunda Müslümanları serbest bırakmıştır (İbn Kayyim, 2006:145; Yaşaroğlu, 2006:4-5). Ayrıca rivayete göre, Hz. Nuh'un gemisi bugün karaya oturmuş, bunun üzerine Hz. Nuh da şükür olarak gemide bulunan hububatı karıştırarak bir tatlı yapmıştır. Bunların dışında da 10 Muharrem'de gerçekleştiği kaydedilen daha birçok olay anlatılmaktadır. Muharrem'in 9-10. veya 10-11. günleri oruç tutmak sünnettir (Cebecioğlu, 2013:25). Muharrem ayında oruç tutmanın fazileti hususunda sahih hadisler bulunmakla birlikte, o gün kına yakmak, gözlere sürme çekmek, süslenmek, aşure aşı pişirmek, bayramlaşmak, sadaka vermek, kurban kesmek gibi adetler hakkında sahih bir rivayet yoktur. Hadis olduğu öne sürülen rivayetlerin aslında hadis olmayıp cahiliye adetlerine ve Yahudi geleneklerine dayanması kuvvetli ihtimaldir (Yavuz, 1991:24).

Fıkhi mezheplerde günleri farklı olmakla birlikte yalnızca onuncu günü tutulmaması noktasında ittifak vardır. Hanefi ve Maliki mezheplerinde muharremin dokuzuncu günü ile birlikte onuncu günü ya da onuncu günü ile on birinci günü oruç tutulması sünnet kabul edilmiştir. Şafiiler ise bu ayın dokuz ve onuncu günlerinde oruç tutmayı müstehap sayar. Hanefi mezhebine göre muharremin sadece onuncu günü oruç tutulması Yahudileri taklit etme anlamına gelebileceği için mekruhtur. İbn Kayyim el-Cevziyye, muharrem ayındaki oruçların en faziletlisinin dokuz, on ve on birinci günlerinde tutulan oruç olduğunu, daha sonra da dokuz ve onuncu günlerin, bunun ardından yalnız onuncu günün geldiğini ifade eder (İbn Kayyim, 2006:145).

Allah Resulü, son peygamber olarak yeni bir dinle gönderilmiştir. Bu anlamda O, tağyir ve tahrifata uğramış önceki dinlere benzememek adına yoğun gayret göstermiştir. İslam'ın getirdiği yeniliklerden biri de Yahudilikteki matemi ve tarihi felaketleri çağrıştıran orucu, karanlık ve uğursuz bir yaklaşımdan kurtarıp sonu bayramla biten sevinç ve sürur çerçevesine taşımıştır. Ve yine bazı dinlerde olduğu gibi nefse zulmetme ve ceza verme anlayışından uzaklaşıp, nefsi ıslah ederek Allah'a yakınlaşma vesilesi kılmasıdır (Tümer ve Küçük, 1993:458).

Aşurenin İslam tarihinde siyasi bir yönü de vardır. Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Kerbela'da şehit edilmesinden sonra Şia için bu tarih önem kazanmış ve Hz. Hüseyin'in intikamını alma sözünü tazeledikleri bir matem günü olmuştur. Şiiilerin her yıl dövünerek ve kendilerine işkence yaparak tutmaya başladıkları bu matem orucu, Şii-Fatimi devletinin himayesinde devlet merasimiyle icra edilmiş, daha sonra bu merasimler İran'da gelenek haline gelmiştir (Yıldırım, 2011:71-84).

Sonuç itibariyle gerek nafile bir ibadet maksadıyla tutulan oruç olsun, gerekse Kerbela şehitlerini rahmet ve minnetle anıp hatıralarını canlı tutmak maksadıyla tutulan oruç ve yapılan etkinlikler olsun aynı amaca hizmet eden ortak değerlerdir. Bunları birbirinin zıddı ve alternatifi gibi göstermek ve karşı tarafı itham edici davranışlarda bulunmak doğru bir yaklaşım değildir.

2.2. Aşure Çorbası/Tatlısı

Aşure gününü diğer günlerden farklı kılan ve o güne özgü sembolü olan hususlardan biri de aşure tatlısıdır. Bu tatlının ilk defa ne zaman yapıldığı ve gelenek haline getirildiği noktasında değişik rivayetler olmakla birlikte en yaygın inanışın, Hz. Nuh'un gemisinin Cudi Dağı'nda karaya oturması şeklinde olduğu görülmektedir. Gemide bulunanlar ambarda arta kalan ürünleri karıştırarak bu çorbayı yapmışlar ve paylaşmışlardır.

“Müslüman Türkler’ in dini halk geleneğinde önemli bir yer tutan aşure, aynı zamanda, muharremin onuncu günü başlamak üzere daha sonraki günlerde de özel merasimlerle pişirilip dağıtılan tatlıya ad olmuştur. Çok eskiden beri devam eden aşure aşı, Osmanlılar döneminde sarayda da pişirilirdi. Helvacıların nezaretindeki aşçılar ve kiler ağaları tarafından hazırlanan aşure, muharremin onundan itibaren "aşure testisi" adı verilen özel kaplarla saray dairelerine ve halka birkaç gün süreyle dağıtılırdı. Anadolu'da zengin aileler ve esnaf teşkilatları tarafından pişirilen aşure sebilsiler, duagûlarⁱⁱⁱ ve halkın iştirak ettiği merasimlerle dağıtılır, bazı bölgelerde aşure dağıtımından sonra kurban kesilirdi. Günümüzde de aşure orucu tutmak ve aşure tatlısı pişirmek bütün canlılığıyla devam etmektedir.” (Yavuz, 1992:26).

Aşurenin hammaddesi; bakla, nohut, kuru fasulye, buğday, şeker, kuru incir, kestane, fındık, fıstık, kuru üzüm gibi yiyeceklerdir. Bu benzeri yiyecekler ayrı ayrı kaplarda kaynatılır. Büyük bir kazana konur ve kaynatılır. Buğday kaynatılırken büyük bir kepçe ile karıştırılır. Eline kepçe alan her can “destur ya İmam” diyerek işe başlar. Kazanın yanında bulunan diğer canlar da “Ya Hüseyin” diyerek karşılık verirler. Aşure piştikten sonra mürşit kazanın başına geçerek şu tercümanı okur: “Bismi Şah! Allah Allah! Mübarek olsun! Mübarek olsun! Ermiş Muhammed Ali'nin soyunun sırrı taç ve miraç sahibi, vergiyi bal Tanrı elçisinin aziz ve latif miraç için, büyük Hatice ve Fatıma Zehra'nın tertemiz ruhları için, şehitlerin en ulusu İmam Hasan ve Hz. Hüseyin ile öteki imamların tertemiz ruhları ve Kerbela'da şehit olan gaziler ruhları için, Horasan erleri için, üçler, yediler, kırklar ve üçyüzaltmışlar, binler, birler, birikip

yola varanlar, erenler ruhu için, nezir kurbanı, çerağın ve hayır ihsanını aldığımız sevgili kardeşlerimiz için, hu dost Allah eyvallah.” (Keçeli, 1996:277).

“Tekkelerde –özellikle Bektaşî tekkelerinde- aşure pişirme geleneği belli ritüeller etrafında şekillenmiştir. Bugün aşure pişirilirken tarikat mensupları kazanın başına toplanır ve aşure kazanını karıştıran kişi, kepçeyi öperek bir başkasına verir. Alan kişi kepçeyi öperek alır ve kazandaki aşı karıştırmaya başlar. Sonrasında kepçeyi bir başkasına verir ve böylece kazanın dibinin tutmaması sağlanır. Bektaşîlerde kepçe “Ya İmam” diye alınır. Kepçeyi veren “Ya Hüseyin” der ve hep birden “Selamullahi ale'l-Hüseyin, la'netullahi ala kaatili'l-Hüseyin” denir. Aşureyi bu söylemler eşliğinde karıştırmaya çifte vav çevirmek denir. Ebced hesabında vav altıdır. İki tane vav yan yana gelince iki tane altı eder ve 66 sayısı ile Allah isminin ebced hesabına tekabül eder. Böylece aşure pişirme esnasında Allah zikredilir” (Polat, 2019:465).

Alevi topluluklar açısından Kerbela’da İmam Hüseyin’in oğlu Zeynelabidin sağ kurtulduğu için aşure günü aynı zamanda mutluluk günüdür. Bu nedenle çorba tatlı olur. Muharrem ayında Aleviler bir araya gelerek birlikte mersiyeler, şiirler, deyişler ve Alevi önderlerinin kahramanlık öykülerini söylerler. Aşure Lokması için okunan dua şu şekildedir: “Bism-i Şah, Allah... Allah...Bârekallah. Şehitler Şahı İmam Hüseyin Efendimizin ve Kerbelâ şehitlerinin yüce ruhlarının şad olması için bârekallah. Cümle erenlerin ruhu için bârekallah. Yurdumuzun, ulusumuzun, cumhuriyetimizin esenlikte olması için bârekallah. Ordularımızın güçlü olması için bârekallah. Ahirete göçenlerimiz ve bugün yaşayanlarımız için bârekallah. Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket vermesi için bârekallah. Muhammed Mustafa, Aliyye’l Mürtezâ, İmam Hasan, İmam Hüseyin ve Kerbela Şehitleri hakkı için el-Fâtiha ve salâvat. Gerçeğe Hû...” Aşure yendikten sonra okunacak dua ise şu şekildedir: “Bism-i Şah, Allah... Allah... Muhammed, Ali, On iki İmam Efendilerimizin ruhu revanları, şâd ve handan ola. Münkir ve münafıklar mat ola, müminler şâd ola. Lokmalarımız dertlere deva ola. Matem-i Hasan ve Hüseyin ola. Cümlemize haklı, hayırlı kismetler verilmesi için Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş Veli demine Hû...” (Dedekargınoğlu, 2014:44).

Hulasa olarak aşurenin Alevi’siyle Sünni’siyle tüm halkımız nezdinde kutsi bir mana ve önemi vardır. Aşure, öteden beri başta Alevi yurttaşlarımız olmak üzere, tüm vatandaşlarımızın yaşattığı önemli bir gelenek halini almıştır. İnsanımız bu aşı başta Hz. Hüseyin olmak üzere Kerbela şehitlerinin aziz ruhları için pişirip dağıtırlar.

3. MUHARREM MATEMİ VE ORUCU

3.1. Şiilikte Muharrem Matemî/Orucu

Şia, Arapça “taftar, yardımcı, fırka, bölük” anlamlarına gelir. Terim olarak ise, Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ali ve evladını hilafete en layık kimseler olarak gören ve onları meşru halifeler olarak kabul eden zümrelerin adı olmuştur. Şiiliğin ne zaman teşekkül ettiği noktasında farklı görüşler vardır. Şii kaynaklara göre, Şii oluşumu Hz. Ali döneminde hatta Hz. Peygamber’in sağlığında vücut bulmuştur. Bu düşünceye göre Hz. Ali, Resulullah’tan sonra insanların en üstünüdür. Onun ve soyundan gelen imamların imamlık ve halifeliği Allah ve Resulü tarafından farz kılınmıştır. Bu noktada en büyük delil, Hz. Peygamberin Veda Haccı’ndan dönerken Gadir Hum denilen yerde Hz. Ali’yi kendisine halife, ümmetine de imam tayin ettiğini açıkça beyan etmesidir. Çünkü imamet, Şia’ya göre

ümmetin irade ve seçimine bırakılacak kadar basit bir iş değildir. Ancak ne var ki Şia'nın bu iddiası, Kur'an ve sünnetin "işleri danışma ile yürütme" ve her konuda olduğu gibi yönetimde de akılcı bir yol izleme stratejisine ters düşmektedir. Tarihi olaylar göstermektedir ki, Şiilik en erken Hz. Hüseyin'in Kербela'da şehit edilmesinin akabinde siyasi bir temayül olarak ortaya çıkmıştır (Fığlalı, 1994:27).

Şiilik, tarihi süreç içerisinde farklı kollara ayrılmış ve değişik isimler almıştır. İsnâaşeriyye, Şia'nın en yaygın ve etkili kolu olması sebebiyle geniş bir kullanım sahasına sahip olmuştur. Hakkında yazılan eserler bazen köke işaret etmek üzere "Şia" veya "Şii", bazen imamları benimsemeyi iman konusu haline getirdikleri için "İmâmiyye" veya "el-İmâmiyyetü'l-İsnâaşeriyye", bazen sadece "İsnâaşeriyye", bazen de fıkihtaki kullanımıyla "Ca'feriyye" adıyla kaleme alınmıştır. (Üzüm, 2001:147-149). İlk Şii fikirler, hicri birinci asrın son çeyreğinde oluşmaya başlamıştır. Bunlar, vasilik, mehdilik ve rec'at gibi fikirlerdir. Bu fikirler, hicri ikinci asırda Ali Evladı ile ilişkilendirilmiş, eski Sasani kültüründen gelen bazı motiflerle de bütünleşerek Şia'yı oluşturmuştur. Başlangıçta aşırı görüşlere sahip olan Şiilik, zamanla bu fikirlerinden ayıklanarak bugün İmamiyye^{iv} adı verilen Şia'nın en mutedil kolunu oluşturmuştur. Günümüzde dünya Müslümanlarının yaklaşık yüzde 15'ini teşkil eden Şia'nın en önde gelen kolu İmamiyyedir (Onat, 1994:65).

Şiilerin tarih boyunca diğer mezhep mensuplarıyla birlikte İslam dininin yayılmasında önemli bir payı olmuştur. Çeşitli bilimlerin temelini atmış, önemli devletler kurmuş, bilim, edebiyat, siyaset alanında değerli bilim adamları yetiştirmişlerdir (Sübhani, 2009:139). Dinin temel inanç esaslarında namaz, oruç, hac, zekât gibi farzların yerine getirilmesi ve faiz, içki, kumar, zina gibi yasaklardan kaçınılması hususlarında Şiilik diğer Sünni mezheplerle mutabakat halindedir. Bu birliktelik yanında, Şiiliğin teşekkül sürecinde önemli bazı konularda fikir ve amel farklılıkları olmuş, bunlar da zamanla Şiilerle diğer Müslüman çoğunluğun arasının açılmasına neden olmuştur. Şia mezhebi içerisinde çoğunluğu oluşturan İmamiyye, bazı tarih ve günleri, kendilerini ilgilendiren olaylara binaen önemli saymış, bu günlere ve tarihlerine ayrı bir ehemmiyet vermiştir. Bu önemli günlerin başında Muharrem Matemi ve Gadir Bayramı gelmektedir (Bozkuş, 2008:33-61)

Şiilikte Muharrem ayının ve aşure gününün ayrı bir yeri ve önemi vardır. Buradaki anlayışa göre Muharrem ayı ve özellikle onuncu günü olan aşure günü taziye günleridir. "Sözlükte "başta gelene sabretmek" anlamındaki azâ' kökünden türeyen ta'ziye "bir kimseyi sabır ve tahammüle teşvik etmek, acılarını paylaşmak" demektir. Terim olarak özellikle İran Şiası arasında Hz. Hüseyin'le beraberindekilerin Kербela'da şehit edilmesi münasebetiyle muharrem ayının ilk on günü içinde icra edilen matem merasimlerini ifade eder. Aslında tâziye, matemlerin son safhası olmakla birlikte genelde muharrem ayında devam eden merasimler bu şekilde adlandırılmış veya şebîh diye anılmıştır. İran'da dinî mahiyetteki olayları anmak için komşuluk ve yakınlık esasına dayanan ve "hey'et" diye isimlendirilen bazı gruplar bir din âlimiyle birlikte toplanırlar. Bu toplantılarda çoğu zaman, Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin Kербela'da Emevî kuvvetleriyle mücadeleleri sırasında maruz kaldıkları ıstırapları ve neticede şehadetlerini ele alan Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin "Ravzatü'ş-şühedâ" adlı eseri okunur. Bu esnada dinleyenlerin bir kısmı ellerini ritmik hareketlerle göğüslerine vururlar; okuma ilerleyip belirli bir safhaya gelince diğerleri de duydukları acıyı yüksek sesle terennüm ederler. Bu toplantılar evde yahut camide veya bu iş için özel olarak inşa edilen ve "hüseyniyye" denilen mekânlarda yapılır. Sokak ve çarşılarında icra edilen merasimde Hüseyin'in temsili tabutu taşınır; "nakil" denilen bu merasim esnasında tabut taşınırken Hüseyin'le ilgili na'tlar ve mersiye okunur. Merasim sona erince tabut defnedilir. Bu sırada

halkın hemen her zümresini temsil eden gruplar şişler, zincirler ve hançerlerle baş, sırt ve göğüslerini kan akıncaya kadar ritmik hareketlerle döverler. Bunlardan göğüslerine vuranlar “sînezen”, başlarına vuranlar “serzen”, zincirlerle sırtlarına vuranlar “zencirzen” diye adlandırılır. Hindistan’daki Şiiler merasimleri icra ettikten sonra temsili tabutu defnederken sahillerdeki Şiiler tabutu denize atarlar.” (Öz, 2011:203-204)

İmamiyye Şiasında oruç, İslam dininin önemli farzlarından biridir. Bu konudaki görüşleri, Ehl-i sünnetle hemen hemen aynıdır. Hüküm bakımından üç çeşit oruç vardır ki bunlardan Ramazan orucu farzdır ve mutlaka tutulmalıdır. Aşure orucu, nisbi bir oruç olup müstehaptır. Bu günlerde tutulan oruç yiyecek, içecek ve dünyevi lezzetlerden kaçınarak bir nevi hüznün orucu olarak tutulur. Şia’ya göre, imama inanmak inanç esaslarındandır. Orucun sahih olabilmesi için İslam’ın şartı yanında iman şartı da gerekir. Yani on iki imama yalan isnat etmek, orucu bozan durumlardandır. Yolculukta oruç tutmanın hükmü, mazereti yokken oruç yiyenin hükmü gibidir (Çalışkan, 1994:194; Gölpınarlı, 2006:62; Fığlalı, 1984:232; Üzüm, 1993:299).

Şiiler, Hz. Hüseyin’in hatırasını yad etmek amacıyla yas tutmayı ve kabrini ziyaret etmeyi dini bir görev olarak almışlardır. Emeviler ve Abbasiler döneminde önlerine çıkarılan zorluklara rağmen bu geleneği sürdürmüşlerdir. İlk defa Irak Büveyhî Hükümdarı Muizzüddeve’nin 10 Muharrem 345’te (8 Şubat 963) Bağdat’ta başlattığı matem törenleri, daha sonra İran bölgesi başta olmak üzere Şii çevrelerinde ve silsileleri Hz. Ali’ye ulaşan Sünnî tasavvuf ve tarikat çevrelerinde yaygınlık kazanmıştır. İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde matem, tâziye, şebîh (şebah) gibi adlarla anılan bu törenler Muharrem ayının ilk on gününde, özellikle onuncu gün ve gecesinde yoğunlaşmış ve Muharrem giderek bütünüyle bir matem ayına dönüşmüş, bazen törenlerin süresi Safer ayının ilk on gününü de içine alacak şekilde genişletilerek kırk güne kadar çıkarılmıştır. Ehl-i Beyt muhabbeti bütün Müslümanları birleştiren ortak duygu olduğu için Muharrem törenleri birçok Müslüman devlet ve topluluğun resmî veya hususi merasimleri arasında yerini almıştır. Bu törenlerin Osmanlı Devleti’nin geniş hâkimiyet bölgelerinde farklı din, mezhep ve tasavvuf telakkilerine göre çeşitli uygulamaları ortaya çıkmıştır (Özcan, 2004:219-221). Esasen dinin özünde olmayan aşırı uygulamalar, Şii inancın canlı tutulmasında ve mezhep bütünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Emeviler, Şia’nın aşureyi matem günü ilan etmesine karşılık, Kербela faciası’nı unutturmak için bir vesile sayarak o günü adeta bayram kabul etmişlerdir. Hatta Fatımi Devleti’nin yıkılmasından sonra şenlikler düzenlenmiş, tatlı yiyecekler pişirilmiş ve bu konudaki bidatlerin haklı gösterilmesi maksadıyla çeşitli hadisler uydurulmuştur (Fığlalı, 1984:181; Üzüm, 2008:169).

Buradan da anlaşılıyor ki Şiiilikteki aşure matemi ve törenlerinin odak noktasında Kербela hadisesi vardır. Denilebilir ki bu hadiseden sonra bir anlamda Emevilerin şenlik havasında kutladıkları bugüne alternatif olarak matem havasına bürünen bir gün olarak idrak edilmiştir. Emeviler dönemindeki baskıcı tutumdan dolayı idrak edilemeyen matem törenleri Abbasiler döneminde kısmen gerçekleştirilmiş, Şii Büveyhiler döneminde kurumsallık kazanmıştır. Şii Fatımiler ve Safeviler elinde resmi hüviyet kazanan bugün, matem günleri ve merasimleri şeklinde icra edilerek günümüze kadar gelmiştir.

3.2. Alevilikte Muharrem Matemi/Orucu

Sözlükte “Ali’ye mensup” anlamına gelen Alevî kelimesi, terim olarak İslâm kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında kullanıldığı gibi, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadî anlamda kullanılmıştır (Ocak, 1989:368-369).

Alevilikte değer verilen önemli gün ve geceler vardır. Örneğin Hızır günleri, Cuma gecesi, Muharrem ayı ve içerisindeki aşure günü gibi. Muharrem ayı, Aleviler açısından oruç ve yas ayıdır. Aleviler, Kuran’ın Araf suresinin 142. ayetinin^v gereğini yerine getirmek; Ehl-i Beyt’e^{vi} ve insan neslinin asaletine bağlılıklarını göstermek amacıyla oruç tutarlar. Aleviler ve Bektaşilere göre, evrenin ve evrenin merkezinde olan insanlığın tüm güzelliklerini kendisinde toplayan Hz. Hüseyin’in Kerbela’da hunharca katledilmesi unutulacak ve geçirilecek bir olay değildir. Bu nedenle onun aziz hatırasının yaşatılması gerekir. O yüzden o günlerde yas tutulup dünya nimetlerinden uzak durulur. Ehl-i Beyt neslinin yaşatılmasına vesile olan İmam Zeynelabidin’in kurtuluşuna şükretmek maksadıyla aşure pişirilir. Alevilerin çoğuna göre aşure geleneği insanlık tarihiyle yaşittir (Keçeli, 1996:273).

Mehmet Yaman Dede’ye göre, Matem Kerbela’da şehit edilen İmam Hüseyin ve diğer Kerbela şehitlerinin anısına tutulmaktadır. Aç ve susuz olarak insanlığa verilmiş büyük bir mesajdır Kerbela. Haksızlığa ve zulme karşı baş eğmeyişi, insanlık için kendini feda edıştır (Yaman, 2004:265).

Ali Rıza Uğurlu Dede’ye göre, Aleviler Muharrem orucunu tutarlar ve İmam Hüseyin’e gözyaşı dökerler. Karalar giyip matem tutarlar. O gözyaşları İmam Hüseyin için bir vefa borcudur. Aslında o vefa, tüm insanlığın, insan olanların borcudur (Uğurlu, 2006:321).

Alevilikte tutulan yasin ve orucun merkezinde meşum Kerbela hadisesi vardır. Bu oruç, 10 Muharem 680 yılında Kerbela’da şehit edilen İmama Hüseyin ve yanındakilerin yasını tutmak içindir. Muharrem orucu on iki imamlar adına 12 gün tutulurken, 3 gün de Hz. Hüseyin’in amcasının oğlu Müslim ve 2 oğlu için tutulmaktadır. Oruç, Muharrem ayı girmeden üç gün önce başlar ve masumlar orucu olarak adlandırılır. 12 günün sonunda aşure ve lokma (etli pilav) pişirilerek dağıtılır. Muharrem orucu sırasında şehitler anısına su içilmez, kurban kesilmez, tıraş olunmaz, eğlence ve düğünlere ara verilir. Akşamları Kerbela olayını anlatan kitaplar okunur, mersiyeler söylenir. Oruç bitiminde Kerbela’da sağ kurtulan İmam Zeynelabidin’in kurtulması ve Ehl-i Beyt soyunun devam etmesinin şükranı olarak kurban kesilir, aşure yapılır (Alpaslan, 2012:257; Yaman, 2007:222).

Yapılan alan araştırmaları ve bizim de Erzincan’da yaptığımız araştırmalar ve gözlemler, Alevilerin Muharrem ayına verdikleri önemi açıkça ortaya koymaktadır. Kendisi de bir Alevi dedesi olan Ali İhsan Çağlar’a^{vii} göre; Muharrem ayı savaşların yapılmasını yasaklayan (haram) aydır. Tüm İslam âleminin oruç ayıdır. Kerbela katliamından sonra oruç ve matem (yas) ayıdır. On gün olan oruç yas-ı matemle birleşip on iki olarak tutulur. Hz. Hüseyin’in şehadeti Muharrem’in onunda olmuştur. Aşır on demektir. Ulu’l azim peygamberlere kurtuluş olan o gün, Hz. Peygamber Efendimizin Ehl-i Beyt’ine hüzn, gözyaşı ve katliam olmuştur. Muharrem ayında on iki gün boyunca cemevlerinde Kerbela şehitlerinin ruhuna Kur’an ve Kerbela’yı anlatan Kumru, Saadete Ermişlerin Bahçesi, Kerbela Matemi, Gülzar-ı Hasaneyn ve Kerbela mersiyeleri okunur.

İzlediğimiz kadarıyla bölgede Muharrem ayı, Ramazan ayından daha önemli ve önceliklidir. Bunun da delili olarak Kur’an’daki Fecr suresinin “Andolsun fecre (tan yeri ağırmasına) ve on geceye” ayeti gösterilir. Buradaki on gecenin Muharrem ayının ilk on

gününe işaret ettiğine inanılır. Alan araştırması sırasında Cemevi görevlisi Sema Dikme^{viii} ile mülakat yapıldı. Dikme bize şunları aktardı: “Bakara süresinin 183. Ayetinde, “Sizden öncekilere farz kılınan oruç sizlere de farz kılınmıştır.” Bu sebeple Hz. peygamber kendisinden önce ki peygamberlerin de tutmuş olduğu orucu tutar. Bu olayda önemli olaylar gerçekleşmiştir; Hz. Adem’in tövbesinin kabulü, Hz. Nuh’un gemisinin karaya sağ salim oturması, Hz. İbrahim’in ateşten kurtulması, Hz. Eyüp’ün şifa bulması, Hz. Yakup’un oğluna kavuşması, Hz. Musa’nın Firavun’un zulmünden kurtulması, Hz. Yunus’un balığın karnından kurtulması, Hz. Davut’un tövbesinin kabulü, Hz. Süleyman’a mülk verilmesi bu ayda gerçekleşmiştir. Bunun için de oruç tutulur.”

Bölgede daha çok kırsal kesimden eski geleneklerine bağlı yaşlı kimselerin oruç tuttıklarına şahit olduk. Muharrem orucuna Hz. Hüseyin’in şehit edildiği 10 Muharrem gününden on bir gün önce, Kurban Bayramından 20 gün sonra başlanır. Genellikle sahura kalkılmaz. Gece yatmadan önce yenir ve oruca niyet edilir. “Oruç açma” dedikleri iftari akşam olup gün batınca açarlar. Oruç açıldığında yenilen yemeklerin yanında dahi su içilmez; ancak vücudun su ihtiyacı hoşaf, komposto, ayran, çay ve kahve gibi sulu içeceklerden karşılanır. Burada suyun yasak olmasındaki hikmet, Kербela’da Hz. Hüseyin’in susuz bırakılmasına matuftur. Özellikle Muharrem’in yedinci gününden itibaren orucun dozu daha da artar. Genç olanlar Kербela’da susuzluğun tam başladığı gün olan yedinci günü akşamı oruç açmayı yedi üzüm tanesi ile yapar, gece yemek bile yemeden ertesi günün akşamı oruç açmaya kadar orucunu devam ettirir. Buna “uğundurma” denir. Bilenler oruca şöyle niyet ederler:

“Bism-i Şah, Allah Allah. Er Hak Muhammed Ali aşkına, İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine, Fatıma anamızın şefaatine, On iki imamlar aşkına oruç tutmaya niyet ettim. Yuh münkire, lanet Yezid’e, hürmet mümine Allah eyvallah hû” Oruç açmada okunan dua ise şu şekildedir: “Bism-i Şah, Allah... Allah... Yarabbi! Senin rızan için oruç tuttuk. Ehl-i Beyt’inin sevgisi ve muhabbeti aşkına matem yaşıyoruz. Niyetlerimizi, niyazlarımızı ve oruçlarımızı dergâhı izzetinde kabul eyle. Can ve baş vererek senin Hakk yolundan ayrılmayan mazlum Kербela şehitlerinin ve şehitler Şahı İmam Hüseyin aşkına rahmetini ve yardımlarını bizlerden esirgeme. Orucumuzu ve yaşanan matemî sırr-ı Kербela hakkı için kabul eyle Ya Rabbi. Duası bizden kabulü Allah’tan ola. Gerçeğe Hû.” (Yıldız, 2004:147; Dedekargınoğlu, 2014:38-39)

Sonuç olarak Alevilik-Bektaşilikte Muharrem ayı son derece önemlidir. Alevilerin çok önem verdikleri Muharrem ayının değerlendirilmesinde Şiiler ve Sünnilerle ortak noktaları olduğu gibi ayrıldıkları noktalar da vardır. Aleviler, bu ayda Emeviler tarafından Hz. Hüseyin’in Kербela’da şehit edilmesi dolayısıyla yas ve matem tutarlar. Ne var ki Şiilerin yaptığı gibi feryat figan ederek, bedenlerine zarar vererek taziyede bulunmazlar (Kutlu, 2015:600). Şiilerde olduğu gibi, her türlü dünyevi lezzetlerden uzak durarak matem havası içerisinde bu günleri oruçla geçirirler. Oruç tutma biçimi noktasında Sünnilerle birleşirler. Ancak Sünnilerdekinden farklı olarak biraz daha ağır müeyyidelerin uygulandığı bir orucu tercih ederler. Sünnilerde Muharrem orucu sünnet telakki edilerek belli gün ve sayılarla tutulurken, Alevilerde Kербela’daki şüheda merkeze alınarak on iki imamların dahil edildiği on iki günlük bir oruç öne çıkar. Bu on veya on iki günlük oruç bitiminde her iki tarafın da katıldığı aşure tatlısı pişirilir. Her iki kesimin de üzerinde ittifak ettiği, geçmiş peygamberlerin kurtuluşuna izafeten bir şükran ifadesi olan aşureler kaynatılır ve ikram edilir. Bolluk, bereket ve dayanışmanın sembolü olan aşurenin ruhuna uygun olarak iki kesim insanının birbirini

ziyaret edip ikramlarını paylaşmaları ülkemizin birlik beraberliği ve huzuru adına önemli bir kazanımdır.

3.3. Türklerde Muharrem Matemi ve Aşure Geleneği

Türklerin İslamiyet ile ilk karşılaşmaları Orta Asya'da yaşadıkları VIII. yüzyılın başlarına uzanır. Bu dönemde Moğol istilasından kaçan Türkler bu defa da Emevilerin zulmü ile karşılaşmışlardır. Muaviye b. Ebu Süfyan zamanında başlayan Arap ırkçılığına dayalı ve Ehl-i Beyt'e düşmanlık üzerine kurulmuş olan saltanat sistemi Türklerin hiç hoşuna gitmiyordu. Emevilerin ırkçı politikaları ve zulümleri sebebiyle Türkler, Emevilerin düşmanı olarak gördükleri Ali'ye ve Ali'nin evlatlarına bağlanmışlardır. 681'de Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi sonucu Türkistan'a göç eden Hz. Peygamber'in torunları lehine, Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde geniş bir kitle oluşmuştur. Emevîler tarafından mağdur edilen Ehl-i Beyt'in İslam'a davet çağrıları, mağdûr ve mazlûmun yanında yer alan Türkler arasında büyük bir rağbet görmüştür (İpek, 2010:32; Altınok, 2001:205-213; Ünlü, 2008:25).

Tarih boyunca mazlum ve mağdurdan yana tavır almış olan Müslüman Türkler, İslam'ı kabul ettikten sonra Kerbela'da yaşanan hadiseleri üzüntüyle karşılamışlar ve Ehl-i Beyt'ten yana tavır almışlardır. Hz. Peygamberin iki güzide emaneti, cennet gençlerinin efendileri, şehitlerin serçeşmesi olarak görülen Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında çok duygulu kaside, gazel ve mersiye yazılmıştır. Türk edebiyatında bilinen en eski Kerbela mersiyesi Âşık Yûnus ve Yazıcıoğlu Mehmed tarafından kaleme alınmış ve besteli olarak yüzyıllardan beri okunagelmıştır. Bundan hareketle Osmanlı sahasında mersiye okuma geleneğinin XV. yüzyılda başladığı söylenebilir. Ancak Osmanlılardan önce Anadolu'da varlıkları bilinen gayri Sünnî derviş zümrelerinin muharrem törenlerinden uzak durmaları mümkün olmadığından bu gelenek Anadolu'da XIII. yüzyıla kadar geri götürülebilir. Nitekim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de bir Kerbela mersiyesi yazmış ve Mesnevi'sinde muharrem törenlerini tasvir ederek bu törenlerde taşkınlıklardan sakınılmasını tavsiye etmiştir (Özcan, 2004:219-221)

Şii dünyada ve Alevilikte geniş bir yankı uyandıran Kerbela hadisesi, Ehl-i Beyt muhibbi Sünnileri ve Bektaşileri de derinden etkilemiştir. Tarihî kayıtlardan muharrem ayı süresince başta Bektaşî tekkeleri olmak üzere bütün tekkelerde Kerbela mersiyesi okunduğu anlaşılmaktadır. Bazı dergâhlarda ve evlerde muharrem'in ilk on gecesinde Fuzûlî'nin Hadîkatü's-suadâ'sı bir nevi beste ile okunur, onundan otuzuna kadar geçen süre içinde tekkelerin ayin gün veya gecelerinde sofralar kurulup aşure dağıtılır, yapılan ayinler arasında mersiyehanlar ve zâkirbaşılar Kerbela mersiyesi, Ehl-i Beyt ve on iki imam sevgisini terennüm eden manzume ve kasideler okurlardı. Ağır ve hüznü bir hava içerisinde başlayan muharrem zikirlerinde "perde kaldırılmaz" kıyam ve devran zikrinin tavir ve seyrine uygun muharrem ilahileri okunurdu (Özcan, 2004:219-221).

Diğer taraftan aşure, Müslüman Türklerin geleneğinde önemli bir yer tutmuş, Muharrem'in onuncu günü başlamak üzere daha sonraki günlere de yayılarak özel merasimlerle pişirilip dağıtılan tatlıya da (aşure) ad olmuştur (Bozkuş, 2008:33-61). Hangi mezhep ve meşrepten olursa olsun tüm Müslümanlar tarafından çeşitli şekillerde kutlanagelen aşure günü, Osmanlılar döneminde de mezhebi kimliklerine göre Müslümanlar tarafından yas veya sevinç içerisinde kutlanmıştır. Ancak Osmanlı'nın son döneminde yazılan ve daha çok hatırat türü kitaplarında, aşure gününde yapılanlarla ilgili ayrıntılı bilgilere rastlamamaktayız. Gelibolulu Mustafa ve Kâtip Çelebi'nin eserlerine bakıldığında Nuh tufanı

ve tarihteki diğer hadiseler anlatılmış olup Müslümanların aşure pişirmeyi ve birbirlerine sunmayı gelenek haline getirmiş olduklarından bahseder (Baş, 2004:179)

Müslümanlar, Muharrem ayının onuncu günü, Hz. Peygamber'in torunu İmam Hüseyin'in susuz şehit edildiği gün olduğu için evlerde billur bardakları kaldırarak bakır veya toprak kupa ve taslardan su içer, fakat kana kana içmezlerdi. On gün oruç tutanlar, düğün dernek yapmayanlar, gülüp eğlenmeyenler vardı. Yine bu ayın onuncu gününde Hz. Nuh'un gemisi Cudi Dağı tepesine oturarak selamete erdiği için, sembolik olarak evde bulunan zahireden çorba pişirirler, eşe dosta, akraba, konu komşuya ve fukaraya dağıtırlardı (Baş, 2004:182)

Eski devirlerde Muharrem münasebetiyle mevlit de okutulurdu. Cumhuriyet öncesine kadar Anadolu'nun bazı şehirlerinde devam eden bu geleneğin geçmişinin XVI. yüzyıla kadar götürülebileceği, Hâşimî divanındaki, "Şeb-i âşûrâda mevlid okunup tevhid olunduğudur" başlıklı bir tarih manzumesinden anlaşılmaktadır. Yakın yıllara kadar süren bu uygulamaların bir örneği Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde gerçekleştirilmekteydi. Namazdan sonra meydanda iki sıra halinde toplanan cemaatin arasında sebilciler mersiye ve ilahiler okuyarak su dağıtır; cemaat, Hz. Hüseyin'in hâtırasına hürmeten içinde Esmâ-i hüsnâ ve Yâsîn sûresinin yazılı olduğu bakır taslarla dağıtılan sudan birer yudum alırdı. Osmanlı devletinde her yıl Muharrem ayında aşure pişirilmesi devlet ve toplum nezdinde uygulanan önemli bir gelenektir. Nitekim belirli zamanlarda tekke ve zaviyelerde, önemli konutlarda mersiyeler okunup dualar edilerek halka aşure ikramında bulunulmuştur. Osmanlı devleti gerek Sünnilerin gerekse diğer Müslüman zümrelerin aşure gününde etkinlik yapmasına izin vermiş hatta bugünün anısına hazırlanan risalelerin basılmasına imkân sağlayarak destekte bulunmuştur. Ayrıca bütçesi yeterli olmayan tekke ve zaviyelere ödenekte bulunarak Muharrem ayının coşkulu bir şekilde kutlanmasına yardımcı olmuştur (Özlü, 2011:191-212)

Sonuç olarak, tarih boyunca mazlumların yanında yer almış olan Müslüman Türkler Kербela hadisesinde de Hz. Hüseyin ve etrafındakilerin yanında yer almış, onların çektikleri sıkıntıları ve eziyetleri derinden hissederek duygularını şiire ve yazıya dökmüşlerdir. Aşure günü ise Osmanlı'dan günümüze Şii'si, Bektaşî'si, Alevî'si, Sünnî'siyle bütün Müslümanlar tarafından çeşitli etkinliklerle idrak edilerek yapılan aşure tatlıları Kербela şehitlerinin ruhuna pişirilip dağıtılmıştır.

3. ERZİNCAN'DA MUHARREM MATEMİ VE AŞURE GELENEĞİ

Erzincan'da Muharrem matemî Anadolu'nun diğer yörelerindeki uygulamalarla paralel olarak idrak edilmektedir. Bölgede on iki boyunca müeyyideleri ağır bir oruç tutulur ki bu oruç, Alevilikte düsturlarını Hacı Bektaş Veli'nin oluşturduğuna inanılan "Dört Kapı Kırk Makam"^{ix} içerisindeki Marifet kapısının makamlarından olan perhizkârlığın bir gereğidir. Kendisiyle mülakatta bulunduğumuz Cemevi Hocası Serkan Yiğit'e^x göre, "Bu ayda on iki gün boyunca Ehl-i Beyt'in yası için oruç tutulur. Bu orucun diğer peygamberler tarafından da tutulduğuna inanılır. Başka bir rivayete göre dünyanın kuruluşu Muharrem ayına denk gelmiş ve dünyanın çarkı için on iki imamın Muharremde bir gün oruç tuttuğu, bu yüzden Alevilerin her imam için muharremde oruç tuttuğu anlatılır. Matem günlerinde su, et, tavuk, soğan, sarımsak, yumurta tüketilmez. İçki içilmez, ağaç kesilmez, canlı varlığa zarar verilmez. Tıraş olunmaz, saç, tırnak kesilmez. Eğlenceli tüm işlerden uzak durulur. Banyo yapılmaz."

Bu bölümde Alevi yurttaşların uygulamalarını bizzat yerinde gözlemleyerek aldığımız notları paylaşmak istiyoruz: 9 Eylül 2019 tarihinde Cem vakfına bağlı Ulalar Cemevi'ne gittik ve buradaki iftar yemeğine ve sonrasındaki cem törenine katıldık. İftar öncesinde Cemevi Dedesi Rıza Aydın^{xi} tarafından sofraya duası okundu. Yemek menüsünün etsiz ve sade olması dikkatimizi çekti. İnanç gereği yemekte et ve soğan, masalarda bıçak ve su yoktu. Yemek bitiminde Rıza Dede dua etti. Yemek sonrasında başkan odasında kendisiyle kısa bir çay sohbetinde bulunduk. Bu arada yemekten çıkanlar cem salonuna girmeye başlamışlardı. Birazdan biz de cem yapılacak olan salona girdik. Dede ve yanındaki Zâkir^{xii} salondan içeri girdiğinde cemaat hep birden ayağa kalktı. Salonun girişindeki biraz yüksekçe bölüme geçen Dede niyazda bulundu ve dâr duasını okudu:

“Bismi Şah Allah Allah... Geldiğiniz yoldan, durduğunuz dârdan, çağırdığınız pirden şefaata göresiniz. Dârlarınız, divanlarınız kabul ola. Muratlarınız hâsıl ola. Dergâhı izzetine yazılmış ola. Dârına durduk Ya Allah...Ya Allah...Ya Allah...Divanına durduk Ya Muhammed... Ya Muhammed...Ya Muhammed... Keremine sığındık Ya Ali...Ya Ali...Ya Ali... İneyet eylesin Ya on iki imamlar. Yol göstereyim Ya on dört masumu paklar. Yardım eyleyin ya on yedi kemerbestler. Bağışlanma senin yüzü suyun hürmetine olsun Ya pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli. Bizleri de ceminize kabul edin ey kırklar meclisi... Ya Rabi dârlarımızı, divanlarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyle. Gerçeğe hü.”

Dede edep erkân diyerek cemaat yerine oturdu ve hep birlikte başta Hz. Muhammed olmak üzere on iki imamlar üzerine salavat getirildi. “Fahri kâinat âlemlere rahmet, verelim Muhammed Mustafa'ya salavat...” Cemaatten bayanlar hilal biçimindeki meydanın bir tarafında, erkekler diğer tarafında, görevliler ise Dede'nin hemen önünde ön tarafta oturuyorlardı. Dede yerine oturduktan sonra Yasin suresinden bir bölümü Türkçe olarak okudu ve kabulü için dua etti. Ardından herkes oturduğu yerde secdeye kapandı. Bu esnada dede oruçların kabulü için duada bulundu:

“Bism-i Şah Allah Allah! İlahi Yarabbi! Mübarek Muharrem ayının, tuttuğumuz orucun ve yaşadığımız matem yüzü suyu hürmetine sana olan secdelerimizi ve niyazlarımızı dergâhı izzetinde kabul eyle. Muharrem ayında kurtuluşa eren peygamberlerin hürmetine, Nuh Nebi'nin gemisine sığınıp kurutulmuş erenler gibi bizleri de Ehl-i Beyt sevgisine bağışlayıp kurutulmuş erenlerden eyle Ya Rabbi! Can ve baş vererek senin Hak yolundan ayrılmayan mazlum Kербela şehitlerinin ve şehitler şahı İmam Hüseyin'in aşkına rahmetini ve yardımlarını bizlerden esirgeme Ya Rabbi. O yüce sevgiyi yol göstericimiz eyle. Ehl-i Beyt'i hanedanı bizlerden razı ve hoşnut eyle. Duası bizden, inayet İmam Aliden, şefaata Muhammed Mustafa'dan, kabulü Allahtan ola. Gerçeğe hü.”

Sonrasında Dede günün anlam ve önemiyle ilgili sohbetine başladı. Sohbetin ana teması Kербela hadisesi, orada yaşananlar ve çıkarılması gereken derslerdi. Giriş kısmında geçmiş peygamberlerin bu ayda gerçekleşen kıssalarına yer verdi. Arkasından konuyu Kербela'ya getirerek orada yaşananlardan ve Hz. Hüseyin ile yanındakilerin vahşice katledilmelerinden dolayı bu ayın kendileri açısından matem ayı olduğuna işaret etti. Bu ayda yapılması ve yapılmaması gereken şeyleri hatırlattı. Önemli bir mesaj olarak da, “Bu olayın Sünni kardeşlerimizle asla bir alakası yoktur. Çünkü o mezalim yapıldığında Türkler henüz Müslüman değillerdi. Kaldı ki bugün Sünni canlarımız da bu çirkin olayı kınıyorlar ve oruç tutuyorlar. Sonunda da hep birlikte aşurelerimizi yapıp dağıtacağız.” dedi. Bu arada cemaatin

zaman zaman “Lanet Yezid’e, rahmet İmam Hüseyin’e” dedikleri duyuluyordu. Duaların sonunda ise “âmin” yerine “Allah Allah” dediklerini gözlemledik.

Dedenin dramatik bir şekilde Kerbela olayını anlattığı bölüm aralarında Zâkir’in sazi eşliğinde cemaat hep birlikte mersiye ve ağıtlar okudular. Bir ara Dede’nin hemen önünde oturan başında yeşil eşarp ve üzerinde kırmızı kuşak bulunan gençler, ayağa kalktılar ve semah döndüler. Dede’nin davetiyle gönüllü olarak cemaatten de semaha katılanlar oldu. Cemin sonuna doğru sözleri Şah Hatayi’ye^{xiii} ait olan mersiye bölümünde cemaat ayağa kalkarak hep birlikte el ele tutuşmak suretiyle matem mersiyesini okudular. Bu arada özellikle bayanların hıçkırıklarla ağlayarak feryat figan ettikleri görüldü. Sazın ve Zakir’in dokunaklı sözleriyle daha da duygulanan ve cezbeye kapılan canlar adeta o günü yeniden yaşıyorlardı. Sonunda Dede tekrar destur verdi ve cemaat yerine oturdu. Burada Dede küçük bir konuşma daha yaptı:

“Kerbela’yı Kerbela yapan Hz. Hüseyin’dir. Hz. Hüseyin’i Hüseyin yapan da onun zalimin zulmüne karşı koymasındır. Canını davası uğruna ortaya koymasındır. Bu nedenle Kerbela Alevilerce güncelliğini hep korur. Zulmün olduğu her yer Kerbela, her gün aşûradır. Tarihte buna benzer nice Kerbelalar yaşanmıştır. Aleviler her zaman zalime karşı mazlumun safında yer almıştır. Yezit sadece Aleviliğin değil insanlığın düşmanıdır. Çünkü dava insanlık davasıdır. Bize göre Yezid zulmün ve yanlışın adıdır. Onun Alevisi Sünnisi olmaz. İçimizden biri de yanlış yapsa o Yezit’tir. İçteki Yezid’e lanet okumadan dıştakine okumanın bir anlamı yoktur.”

Cem sonunda Dede bir tavsiyede bulundu: “Bu günlerde çok dikkatli olalım sevgili canlar! Eğlenceden, kan akıtmaktan, kalp kırmaktan, can acıtmaktan sakıyalım. Ancak günümüz şartlarında şehir hayatı yaşıyoruz. Aramızda memur kardeşlerimiz var. Şehirde yıkanmamak, tıraş olmamak, kılık kıyafet değiştirmemek imkânsızdır. Diğer insanlara da rahatsızlık vermemek gerekir. İncancımız gereği lütfen incinsek de incitmeyelim. Sünni canlarımızın incancına ve ibadetine saygı gösterelim.” Son olarak Dede dua ederek cemi bitirdi. Cem bitiminde gelen kişilere lokma denilen ikramlarda bulunuldu. Dedenin desturuyla cemaat dağılmaya başladı.

Bu noktada bir değerlendirme yapmak gerekirse; Alevi toplumunun çok önem verdiği bu ayda serbestçe bir araya gelip ritüellerini yerine getirmeleri çok kıymetlidir. Burada özellikle yaşlı kesimin katılımının yüksek olması dikkat çekicidir. Dedenin de dikkat çektiği üzere Alevi kültürünün ve değerlerinin genç nesle aktarılmasında ciddi problemler vardır. Bu meyanda yalnız Dedelere değil ailelere de önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda sayısı her geçen gün artan cemevlerinin üzerinde ciddi sorumluluklar vardır. Kanaatimiz odur ki bu işi ciddiye alan misyon sahibi yöneticiler ve görevlilerce cemevleri çok daha önemli yerlere gelebilecektir. Bunun için kendini yetiştirmiş ve yenilemiş dedelerin ve donanımlı hocaların hayati önem taşıdığı ortadadır. Cemevlerinin yasal statüsü ve ihtiyaçlarının giderilmesi konusu ayrı bir bahsi değer konudur. Ne var ki bu noktada imkânları çok daha fazla olan başta Diyanet teşkilatı olmak üzere diğer kurum ve şahıslardan da destek alınabilir. Uzun vadede cemevlerinin kendi dedelerini ve hocalarını yetiştirmelerine imkân sağlayacak enstitüler ve araştırmaya merkezleri kurulabilir. İlim irfan sahibi, kültürlü ve donanımlı din hizmetleri sınıfıyla çok daha büyük adımlar atılabilecektir. Burada Alevi toplumunun din önderi ve kanaat önderi konumundaki dedelerin yaklaşımı, cemaatin yetişmesi ve diğer zümrelere karşı müspet bir bakış açısı kazanması adına çok önemlidir. Ulular Cemevi’nde dedelerin bu konuda gayretli olduklarını ve toplumun birliği ve dirliği adına çok hassas bir

söylem içerisinde olduklarını gördük. Teolojik anlamda, Ramazan orucu, Muharrem Orucu, Cami-Cemevi konusu, kible konusu, Kur'an'ın okunma biçimi vb. konularda çok şeyler söylenip tartışılabilir. Ancak biz burada bu tartışmalara girmeden özellikle işin sosyal ve kültürel boyutu ile Kербela olayının ve aşurenin birleştiriciliği noktasındaki gözlemlerimizle yetinmek istiyoruz. Bu bağlamda yeri gelmişken Ahmet Uğurlu Dede'nin^{xiv} bir tespiti sunmak çalışmanın önemi açısından faydalı olacaktır:

“Aslında bu oruç bir nevi yastır. Muharrem ayı, mah-ı muharrem ayıdır. Bu ay, yüreği Ehl-i Beyt sevgisiyle yanan her Müslüman için bir matem günüdür. Bu günler, gönlü Ehl-i Beyt sevgisiyle dolu olan her Müslümanın mahzun olduğu ve matemlerin tazelandığı günlerdir. Çünkü bu günler, Hz. Muhammed'in öperek, severek, koklayarak omuzunda gezdirdiği sevgili torunu İmam Hüseyin'in Kербela denilen yerde iktidar hırsıyla gözü kararmış olan Muaviye oğlu Yezit tarafından aile efradıyla birlikte şehit edildiği gündür. Bu günlerde Aleviler tarafından kesici aletler kullanılmaz, kurban kesilmez, kan akıtılmaz, et yenmez, mümkün olduğunca sebze yemekleri tercih edilir. Düğün dernek yapılmaz, aynaya bakılmaz, tıraş olunmaz, banyo yapılmaz, çamaşır yıkanmaz, herhangi bir tartışmaya girmemeye özen gösterilir. Ancak şehir hayatında biraz esnek davranabiliriz. Toplumun kurallarına da uymamız gerekiyor. İşimiz icabı temiz olmamız gerekiyor. Bu durumda olanlar tabi ki banyo yapıp tıraş olabilir. Bunlar günümüzün gereğidir. Zaman bize uymaz, biz kendimizi zamana uyduracağız.”

Aşurenin Erzincan merkezde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Burada artık geleneksel hale gelen, her kurumun kendisine özgü bir organizasyonu ve daveti vardır. Erzincan belediyesi başta olmak üzere diğer kurumlar ve cemevleri aşure etkinlikleri düzenler. Özellikle son yıllarda Erzincan belediyesi şehrin merkezi yerinde kurduğu teşkilatla gelen davetlilere ve yoldan geçen herkese aşure ikramında bulunur. Burada yapılan törene ilin valisi başta olmak üzere diğer kurum amirleri ve mülki erkân, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, siyasi parti temsilcileri ve halk katılır. Günün anlam ve önemini anlatan konuşmalar yapılır ve il müftüsü tarafından dua edilir. Sonunda pişirilen aşure konuklara ikram edilir. Öte yandan merkezde ve merkeze bağlı beldelerdeki cemevlerinde de aşureler pişirilir ve ikram edilir. Buraya da yine geleneksel hale gelmiş bulunan protokol ziyaretleri gerçekleştirilir. Başta vali olmak üzere, belediye başkanı, emniyet müdürü ve diğer kurum amirleri ile sivil toplum kuruluşu temsilcileri katılırlar. Burada sohbetler edilir, dualarla pişirilen aşureler yenir. Alevi inancıya göre, 12 yıl boyunca üst üste orucu tam tutanlar (12 imamlar) şükran nişanesi olarak kurban keserler. Lokma dedikleri et yemeği aşureyle birlikte gelen konuklara ikram edilir. Aşureler pişirilirken Dede şu duayı yapar:

“Bism-i Şah Allah Allah... Yüce Allahım sana şükürler olsun ki, bizlere bu muharrem orucunu, Kербela matemini tutmayı nasip ettin. Tuttuğumuz oruçları yaptığımız ibadetleri Kербela'da susuz şehit düşenlerin yüzü suyu hürmetine kabul eyle. Es'selamu aleyke Ya Muhammed Mustafa. Es'selamu aleyke Ya İmam Aliye'l Mürteza. Es'selamu aleyke Ya Haticetü'l Kübra. Es'selamu aleyke Ya Fatimetü'z Zehra. Es'selamu aleyke Ya İmam Hasan-ı Mücteba. Es'selamu aleyke Ya İmam Hüseyin-i Deşt-i Kербela. Es'selamu aleyke Ya İmam Zeynel Aba. Es'selamu aleyke Ya İmam Bakır-ı Baha. Es'selamu aleyke Ya Cafer-i Sadık. Es'selamu aleyke Ya İmam Musay-ı Kazım. Es'selamu aleyke Ya İmam Rızay-ı Cefa. Es'selamu aleyke Ya İmam Muhammed Taki. Es'selamu aleyke Ya İmam

Aliye'l Taki. Es'selamu aleyke Ya imam Hasan el Asker. Es'selamu aleyke Ya İmam Mehdi Sahib-i Zaman."

Aşure yendikten sonra ise şu dua yapılır:

"Bism-i Şah Allah Allah. Elhamdülillah elhamdülillah, sümme elhamdülillah. Nimeti celilüllah, bereketi halilullah, şefaati kıl Ya Resulallah. Erenler sofrası olsun, pir lokması olsun, yiyene helal, yedirene delil olsun. Bu gitti ganisi gele, hak Muhammed Ali bereketini vere. Gittiği yere gam keder getirmeye. Kazanıp getirenlerin pişirip hizmet edenlerin elleri ayakları dert görmesin, gönülleri keder görmesin. Kerbela'da susuz şehit düşün şehedaların ruhları şad olsun. Onların aziz ruhlarının hürmetine emeklerimiz boşa gitmesin. Pişirdiğimiz aşure çorbamızı, verdiğimiz lokmalarımızı dergâhında kabul eylesin. Ey Yüce Allahım! Hz. Muhammed'in soyuna, ilk zulmeden zalimden son zulmeden zalime kadar hepsine lanet olsun. Ehl-i Beyt'e ve onun soyuna rahmet olsun. Bizleri de Hz. Muhammed'in şefaatiyle mahrum etme Ya Rabbim. Lokma hakkına sofraya hürmetine erenlerin keremine cömertlerin demine hü diyelim."

Yine bildiğimiz kadarıyla Erzincan'ın değişik ilçelerinde de kaymakamlık ve belediyeler marifetiyle benzer şekilde merkezi yerlerde aşure ikramları yapılmaktadır. Bu günlerde camilerde hutbe ve vaazların konusu genellikle aşure ve Kerbela hadisesi olmaktadır. Yine yerel televizyon ve radyolarda da benzer konularda sohbetler edilmektedir. Bu anlamda Erzincan'da böyle bir gelenek oluşturularak genel bir kültürün hakim olduğu görülmektedir. Alevi'siyle Sünni'siyle insanların farklı niyetlerle de olsa bu günleri oruçla geçirdiği, sonunda ise aşurelerin kaynatılarak fark gözetmeksizin herkese ikramda bulunduğu görülmektedir. Bu günlerde kurban kesmenin bir hikmetinin de Kerbela mezaliminde Ehl-i Beyt neslinden sağ olarak kurtulan tek fert olan İmam Zeynelabidin'in durumuna şükür nişanesi olduğu kabul edilir. Bir taraftan Hz. Nuh'un bir hatırası, öbür taraftan bir şükran vesilesi olarak aşureler pişirilir, konu komşuya dağıtılır. Hangi niyetle olursa olsun, temelinde paylaşma ve dayanışmayı esas alan bu âdetin Anadolu insanına has önemli bir gelenek olduğunu görüyoruz. Burada aşurenin de ruhuna uygun olarak farklılıklarımızı koruyarak bir arada yaşama bilincinin yükseltildiği anlara tanık olmaktadır. Herkesin birbirinin inancına ve kültürüne saygı gösterdiği, karşıdakini dışlamadan ve ötekileştirmeden bir araya geldiği günler olarak görüyoruz. Bu tür uygulama ve yaklaşımların aynı zamanda milli birlik ve beraberliğimize ciddi katkı sağladığını, bu yüzden de bu tür organizasyonların artarak devam etmesini diliyoruz.

4. SONUÇ

Bu çalışmamızda genel anlamda Muharrem matemi, orucu, aşure günü üzerinde dururken, özel anlamda Erzincan yöresindeki bu konular etrafındaki gözlemlerimizi aktarmaya çalıştık. Sonuçta, gerek Sünni vatandaşların nafile bir ibadet maksadıyla tuttıkları oruç olsun, gerekse Kerbela şehitlerini rahmet ve minnetle anıp hatıralarını canlı tutmak maksadıyla Alevi vatandaşların tuttıkları oruç ve yapılan etkinlikler olsun; aynı amaca hizmet eden ortak değerlerdir. Bunları birbirinin zıddı ve alternatifi gibi göstermek ve karşı tarafı itham edici davranışlarda bulunmak doğru bir yaklaşım değildir. Aynı Allah'a, aynı peygambere inanan insanların ortak paydalarından biri de Ehl-i Beyt sevgisidir. Ehl-i Beyt'in saygın isimlerinden Hz. Hüseyin'e Kerbela'da reva görülenler, hangi mezhep ve meşrepten olursa olsun herkesi derinden üzmüştür. Muharrem ayı, bu noktada buluşma ayıdır. Bu

manada Erzincan'da çok özenli bir dilin kullanıldığını gördük. Alevilerin ve Sünnilerin niyetleri farklı olsa da bu ayda birlikte oruç tuttuklarını, sonunda aşurelerini pişirip birbirlerini davet ettiklerini gözlemledik. Şehrin huzuru ve güvenliği adına geleneksel hale getirilen organizasyonlar, ülkemizin birlik beraberliği adına geleceğe daha güvenle ve huzurla bakmamıza vesile olmuştur.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALPASLAN, H.H. (2012). Anadolu'daki Alevilik ve Kızılbaş Türkler, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- ALTINOK, B. Y. (2001). "Ehl-i Beyt ve Türkler", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.18, 205-213.
- BAŞ, E. (2004). "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", *AÜİFD XLV(1)*: 167-190.
- BAŞ, E. (2013). İslam Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- BAYRAKLI, B. (1999). Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BOZKUŞ, M. (2008). "Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu ve Sivas'ta Aşûre Uygulamaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12(1): 33-61.
- CEBECİOĞLU, E.(2013). "Aşure", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara.
- ÇALIŞKAN, İ. (1994). Şiiliğe Göre Furuud'd-Din, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İlmî Neşriyat, İstanbul.
- DEDEKARGINOĞLU, H. (2014). "Muharrem ve Aşure", *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(1): 31-46.
- DİKMEN, M. (2016). Kuranda Adı Geçen Peygamberler, Sebat Yayınları, İstanbul.
- EL-CEVZİYYE, İbn K. (2006). *Zadu'l Mead*, Polen Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, M. (2020). "Aşure", *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara.
- FIĞLALI, E. R. (1994). Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İlmî Neşriyat, İstanbul.
- FIĞLALI, E. R. (1984). İmamiyye Şiası, Selçuk Yayınları, Ankara.
- GÖLPINARLI, A. (2006). Caferi Mezhebi ve Esasları, Milenyum Yayınları, İstanbul.
- İBN MANZUR, (1995). "Aşura", *Lisanu'l Arab*, Beyrut, IV/569-571.
- İPEK, Yasin vd., (2010). Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik, Bizim Kitaplar, İstanbul.
- KEÇELİ, Ş. (1996). Alevilik Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Ardıç Yayınları, Ankara.
- KUTLU, S. (2015). İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- MİRAS, K. (1978). Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, DİB. Yayınları, Ankara
- OCAK, A. Y. (1989). "Alevi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul.

- ONAT, H. (1994). Yirminci Asırda Şiiilik ve İran İslam Devrimi, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiiilik Sempozyumu, İlmî Neşriyat, İstanbul.
- ÖZ, M. (2011). “Şia”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, N. (2004). “Mersiye”. *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul.
- ÖZLÜ, Z. (2011). “Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011/57, 191-212.
- POLAT, K. (2019). “Aşure Geleneğinin Tarihsel Arka Planı ve Osmanlı Kültür Dünyasına Yansımaları”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 457-474.
- SÜBHANİ, Ü. C. (2009). Ana Hatlarıyla Caferilik, Kevser Yayınları, İstanbul.
- TÜMER, G. ve KÜÇÜK, A. (1993). Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara.
- UĞURLU, A. R. (2006). Aşk-ı Muhabbet, y.y, İstanbul.
- ÜNLÜ, İ. (2008). Ehl-i Beyt Ocağı Alevilik, Popüler Yayınları, İstanbul.
- ÜZÜM, İ. (1993). *İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Caferilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÜZÜM, İ. (2008). Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İsam Yayınları, İstanbul.
- ÜZÜM, İ. (2001). “İsnaaşeriyye”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul.
- YAMAN, M. (2004). Alevilik İnanç, Edeb, Erkan, Garipdede Türbesi, İstanbul.
- YAŞAROĞLU, M. K. (2006). “Muharrem”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Y. Ş. (1991). “Aşura”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul.
- YAMAN, A. (2007). Alevilik/Kızılbaşlık Tarihi, Nokta Kitap, İstanbul.
- YILDIDIM, E. (2011). “Tunceli Yöresi Alevilerinde Muharrem Ayının Önemi ve Aşure Geleneği”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 71-84.
- YILDIZ, H. (2004). Anadolu Aleviliği, Araştırma Yayınları, Ankara.

EXTENDED SUMMARY

In the life of societies, there are beliefs that keep them alive and some important cultural elements, days and nights they bring from history. All religions, belief groups and ideologies, celestial or non-celestial, consider certain days and nights or even months more authentic and sacred than other times due to their importance. Communities hold some celebrations and ceremonies for events they believe are happening these days. This situation is also valid for the members of the Islamic religion. Although there are different approaches among Muslims, one of the important days on which they agree is the month of Muharram, known as the "month of respect", and the day of âşûrâ.

Although different comments are made on this subject, the source of the celebrations is Hz. It is based on Noah. It is believed that Noah's Ark survived the flood by landing on these days, and then the food in the hold of the ship was eaten by making a good soup. As in the previous ummahs, the ummah of Islam perceived this month by keeping this tradition alive, and at the same time, believing that it was good deeds, it shared its soup with its environment.

However, that ominous Karbala incident in history changed the color of the work and this month turned into a mourning month and was realized in the form of mourning. Especially in the first ten days of this month, all sections of the Muslims, especially the Shiite / Alevi mass, have been fasted and tried to be evaluated by reciting the Qur'an, reciting elegies, sayings, breaths, mawlids and hymns.

The 10 Muharram days, which are considered the days of salvation and good news for the past prophets and ummahs, are the days of the Prophet in terms of the Islamic ummah. Prophet's grandson Hz. Due to the martyrdom of Imam Hussein and his relatives, it was a day of disaster and calamity. Alevi consider the month of Muharram as the month of mourning in order to feel the pain of Karbala closely, to remember and understand them. The aim here is not to repeat pain or to fuel feelings of hate; It is to draw lessons so that such events are not repeated and similar pains are not experienced. That is why, during mourning, one is not killed, tormented, sacrificed, meat eaten, and even water is not drunk. Based on the principle of protecting their hands, tongue and waist, it is essential to mature the soul by fasting all members. For this, it is necessary not to break a heart, not to hurt anyone with their tongue and hands, and avoid gossip, lies and slander.

Karbala, etc. experienced in history. The painful events should be our value of coming together and fusing together, not our reason for separation. The people of this country, who have believed in the same God, the same Book, the same Prophet for centuries, turn to the same qibla, and experience the same feelings with joy and sorrow, do not have the luxury of alienating each other from some interpretation differences. We are all hosts and brothers in this country. The controversial events of the past should not be carried to the present and an opportunity should not be allowed for new conflicts; As if someone is the party of the incident today, accusing words and attitudes should be avoided. These negative events should not tear us apart, but rather enable us to bond more. At this point, we gladly saw that a beautiful tradition was started and continued in Erzincan. As a sign of gratitude to Imam Zainabidin, who survived the Karbala incident, the meal of the soup and the sacrificial meat together, and the joy and sorrow for the Ehl-i Beyt together provide significant contributions to our union and our unity. This situation shows us that the common value of all of us is much more than we think, and that the walls built in the historical process should be demolished. Our tradition of Aşure, which we lived in the month of Muharrem, is a clear indicator of the unity and solidarity of our society. Aşure, on the other hand, has become the symbol of sharing, solidarity and togetherness.

SONNOTLAR

ALL ENDNOTES

ⁱ Bu makalenin başlığında ve içindekiler bölümünün düzenlenmesinde Prof. Dr. Metin Bozkuş'un "Aşure Günü, Muharrem Matemi/Orucu Ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları" adlı makalesinden yararlanılmıştır. Ayrıntı için bkz. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12(1): 33-61.

ⁱⁱ Elçilik, Peygamberlik.

ⁱⁱⁱ Dua eden, Duacı.

^{iv} Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ali ve sırasıyla onun iki oğlu ile torunlarını meşru imâm kabul eden ve on iki imâma inanmayı imânın şartlarından; İmamet mes'alesine inanmayı dînin aslından sayanlar.

^v "Musa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilave ettik. Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit, kırk geceyi buldu. Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: "Kavmimin içinde benim yerime geç; onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma!"

^{vi} Ev halkı anlamına gelen bu kavramın içine dar anlamda; Hz. Muhammed başta olmak üzere, damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatıma, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan beş isim girer.

^{vii} A. İhsan Çağlar (Dede), Böke Köyü, 1966, Ortaokul Mezunu.

^{viii} Sema Dikme, Yalınca Köyü, 2001, Lise Mezunu.

^{ix} Alevîliğin temel öğretisi, genel kurallar bütünü, Allah'a giden yolda geçirilmesi gereken aşamalar bütünüdür. 4 Kapı; Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat kapılarıdır. Bu kapılar arasında onar adet makam vardır. Her kapı ve her makam Kur'an ayetlerine dayanmaktadır. Ali ve Ehl-i beyt ile devam etmiş, Hoca Ahmed Yesevî ile somutlaştırılmış ve bir sistematiğe büründürülmüştür.

^x Serkan Yiğit, Yalınca Köyü, 1988, Lise Mezunu.

^{xi} Rıza Aydın (Dede), Erzincan, Merkez, 1955, Ortaokul Mezunu.

^{xii} Sazıyla deyiş ve nefesleri söyleyen görevli.

^{xiii} Alevilikte saygıyla anılan 7 ulu ozandan biri olan Safevi Devletinin kurucusu.

^{xiv} Ahmet Uğurlu (Dede), Beşsaray Köyü, 1937, İlkokul Mezunu.

Ortaokulda Öğrenim Gören Afganistan Uyruklu Öğrencilere Göre Vatanseverlik: Türkiye Örneği

Patriotism According To Secondary School Students Of Afghan Origin: A Sample Of Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki GÖKSU

Atf/©: GÖKSU, M. Z. (2020). Ortaokulda Öğrenim Gören Afganistan Uyruklu Öğrencilere Göre Vatanseverlik: Türkiye Örneği, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 13, Sayı 2, ss. 52-75.

Citation/©: GOKSU, M. Z. (2020). Patriotism According To Secondary School Students of Afghan Origin: A Sample of Turkey, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 13, Issue 2, pp. 52-75.

DOI:

10.46790/erzisosbil.724439

Orcid:

http://0000-0003-0875-2226

Mehmet Zeki GÖKSU

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Din Eğitimi
Anabilim Dalı

zeki.goksu@erzincan.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Research/Araştırma

Geliş Tarihi-Received

2020-04-21

Kabul Tarihi-Accepted

2020-11-19

Sayfa-Pages

52-75

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Erzincan`da yaşayan ve ortaokul düzeyindeki Afgan Mülteci öğrencilerin Vatanseverlik anlayışlarının belirlenmesi ve yaşadıkları ülke olan Türkiye`ye karşı vatan algılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıdır. Evren, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Erzincan il merkezinde bulunan Cahit Ziya Ulukök ve Cumhuriyet Ortaokulunda öğrenim gören Afgan mülteci öğrenciler, çalışma grubu ise amaçlı örneklem stratejisiyle seçilen on altı öğrencidir. Veri toplama tekniği odak grup görüşmesi, veri toplama aracı ise yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Verilerin değerlendirilmesi, betimsel analiz yöntemiyle yapılmıştır. Öğrencilerin açıklama ve çizimleri; Güzel Türkiye, Yardımsever Türkiye ve Özgür/Güçlü Türkiye şeklinde üç alt temada, vatanseverlik tarifleri ise Vatan uğruna şehit olmak, Vatan için birlik olmak ve dua etmek şeklinde üç alt temada toplanmıştır. Afganlı mülteci öğrencilerin öz vatanlarına olan sevgilerinin devam ettiği, zorunlu olarak Türkiye`ye göç ettikleri, hayatlarından memnun oldukları, Türk halkına karşı minnet duygusu içinde oldukları, Türkiye`yi bir kısmının anavatan, bir kısmının ise 2. vatan olarak benimsemeye başladıkları ulaşılan önemli bulgularındandır. **Anahtar Kelimeler:** Değer, Vatanseverlik, Ortaokul, Mülteci.

Abstract:

This study aims to investigate the patriotic understanding of Afghan refugee children residing in Erzincan city that are given the opportunity to access secondary education and to discover their perception of patriotism towards their homeland and their host country. It is designed as a case study consists of Afghan refugee students studying at C.Z. Ulukök and Cumhuriyet Schools during the 2018-2019 academic year. The drawings and explanations of the students are categorized under three sub-themes: Beautiful Turkey, Helpful Turkey and Free and Strong Turkey. Their definitions of patriotism were; to be a martyr for the homeland, to be united for the homeland, to pray for homeland. The study findings revealed that Afghan students continued their love for their homeland. They were forced to leave their country, they are satisfied with their lives in Turkey, they are in a sense of appreciation towards Turkish people, some considered Turkey as their own homeland as their second home.

Keywords: Value, Patriotism, Secondary School, Refugee.

1. GİRİŞ

Günümüzde, savaşlar, açlık, çevresel felaketler vb. sebeplerle yer değiştirmek zorunda kalan bir birey için vatanseverlik kavramının ne anlam ifade ettiği daha da önemli hale gelmiştir. Doğduğun yer midir vatan, yoksa karnının doyduğu yer mi? Bu soruya verilecek cevap hem göçmenler açısından hem de onlara ev sahipliği yapan ülkeler açısından oldukça önemlidir. Göç olgusu, sadece bir kısım insanın bir yerden bir yere taşınmasından daha fazla anlamı olan ve beraberinde birçok problemi barındıran sosyal bir hareketliliklerdir. Göç etmek zorunda kalan insanlar, sadece bedenleri veya yanında götürebildiği birkaç eşya ile yer değiştirmemekte, beraberlerinde götürdükleri bazı yaşam alışkanlıkları ve inanç, kültür, değer vb. sebeplerle gittikleri yerlerde sosyal uyum sorunları yaşamakta, yerel halkla çatışma yaşamakta ve göç ettikleri yerlerde sosyal değişimlere neden olmaktadır. Bu bakımdan göçe maruz kalan birçok ülkede göçmenler, göçün sebepleri, yol açtığı sorunlar ve insanların zorunlu yer değiştirmelerini önlemek adına yapılabilecek çalışmalar ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır.

Göçmenler, sadece göç edilen ülkelerde ekonomik problemler yaşa(t)makla kalmayıp, aynı zamanda göç ettikleri bölgelerde yaşayan insanların kültürlerini ve değerlerini benimsemekte, uyum sağlamakta, o bölgenin bir insanı olmayı içselleştirmekte de sorun yaşayabilmektedirler. Bu bakımdan yaşadıkları bölgenin değerlerini benimsemeleri, vatandaşlık/aidiyet duygusunu içselleştirebilmeleri kültürel uyum açısından son derece önemlidir.

Son yıllarda Afganistan`da ve Suriye`de yaşanan iç savaş, yönetsel sorunlar sebebiyle ortaya çıkan istikrarsızlık, insanların ülkelerini terk etmelerine neden olmuş, onları göç etmek zorunda bırakmıştır. Afganlı mültecilerin bu bağlamda göç etmek ettikleri ülkelerin biri de Türkiye`dir. Yaşanılan göç, sonrasında -her ne kadar her iki ülke haklı arasında kültürel ve dini yakınlık olsa da- bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan bu konu araştırmacılar için çekici hale gelmiş ve bu konu da çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Mağdurların bazı ulusal değerlerini kaybetmelerine neden olan göç durumu, bazen de vatanseverlik gibi ulusal değerlerin duygusunu ve bilincini son derece güçlü kılmaktadır (Göksu ve Kayalar, 2018; Göksu, 2020). Bu çalışma ile Erzincan`da ikamet eden ortaokul düzeyindeki Afganlı göçmen öğrencilerin Vatanseverlik anlayışlarının ve halihazırda yaşadıkları ülke Türkiye hakkındaki vatan algılarının tespit edilmesine çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Değerler, davranışları yönlendiren temel ilkelere (Crick, 2012) ve istenmeyen davranışa karşı kişisel ve sosyal olarak tercih edilen davranışa son halini veren ya da özel bir ruh hali oluşturan güçlü bir inanç sistemidir (Rokeach, 1973: 5). İnsan, değerlerini ilişki kurduğu varlıklarla oluşturur ve sürdürdüğü hayat çerçevesinde kazandığı bilgiler ışığında değer kavramına anlam yükler (Bolay, 2013: 60). Davranışlar ise, değerlerle şekillenir. Kişi, sahip olduğu değerlere göre davranış geliştirir (Kaymakcan, 2012: 13). Dolayısıyla değeri, değerli kılan insan ve toplum hayatındaki davranış biçimleridir.

Kavram olarak değerın günlük dilde kullanımı; “kıymetli, pahalı, sıradan olmayan şeyler” (Türk Dil Kurumu, 2019), “hikmetli, faydalı, anlamlı, gerekli tavır ve tutumlar” şeklinde tanımlanmaktadır (Balci, 2014: 133).

Değerler çağa ve topluma göre özerk bir hal alır ve bunların yorumlaması, anlaşılması da farklılaşır. Aynı şekilde değerler ve toplumun değerleri anlama tarzı da zamanla değişmektedir. Geleneksel dönemde sosyal değerler, ilahi/aşkın olmasına ve yaşanan tecrübelerle göre belirlenirken, modern dönemde akla uygun olması belirler. Postmodern döneme gelindiğinde, belirleyici unsur arzulardır. Bu yüzdendir ki, geleneksel ve modern dönemde -kaynakları farklı olsa da- bir kesindir. Postmodern dönemde ise muğlaklık ile kesinlik yer değiştirmiştir (Yazıcı, 2013).

Günümüz insanının kendi öz değerlerine yabancılaşması ve kendisini bu öz değerlerin etki alanından çıkararak yerine başka değerler inşa etmesi son dönemlerin en önemli problemidir. Çünkü bireyin öz değerlere aykırı duygu, düşünce ve davranışlarda bulunması, kendisini suçlu hissetmesine, kendisine ve başkalarına güvensizlik duymasına neden olmaktadır (Kandemir, 2019: 1). Bu bakımdan birey ve toplum hayatının temelini oluşturan öz değerlerin doğru ve anlamlı bir şekilde inşa edilmesi, öz değerlerden sayılabilecek olan vatan sevgisinin de bu doğrultuda öğretilmesi önem kazanmaktadır.

Literatüre bakıldığında vatanseverliğin çok çeşitli tanımlarına rastlamak mümkündür. Örneğin Conover ve Feldman'a göre vatanseverlik; "His dünyasında milletine derin ve duygusal bir bağlılık", Kosterman ve Feshbach'e göre ise "Milletine karşı hissettiği bir gurur ve sevgi derecesidir." (Huddy ve Khatib, 2010). O halde bu tariflerden vatan sevgisinin, toplumlara, kültürleri-kültür çevrelerini bütünleştirecek potansiyele sahip bir sevgi türü olduğu anlaşılabilir. (Ergen, 2006: 150).

Vatandaşlık, vatanseverlikle birlikte ele alınması gereken kavramlardan biridir. Çünkü bu kavram birey-devlet arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullanılır. Vatandaşlıkta hukuki bağlar kadar siyasi bağlar da önemlidir. En genel anlamda bireyin hak ve sorumlulukları ile devletin zorunlu bir kurum olduğuna işaret eder Özellikle toplumsal vatandaşlık anlayışını benimseyen toplumlar, çocuklarına sahip oldukları diğer değerlerle beraber devlet ve toplumu önceleyen vatanseverlik anlayışını da kazandırma eğilimindedirler. (Nazıroğlu, 2013: 32; 48). Çoğulcu toplumlarda düşmana karşı vatani savunmak, ancak sevgi ve sadakatle mümkündür. Bu eğitimin genç yaşlarda verilmesi daha uygundur. (Güngör, 1997: 160)

Vatanseverlik denilince akla gelen diğer bir kavram ise "Ulusçuluk"tur. Toplumsal inşa sürecinde insanları bir arada tutacak ve aidiyet hissi oluşturacak modern devlet ideolojisinin adı ulusçuluktur. Ulusçuluk, henüz var olmayan bir ulusun belirli aşamalar sonucunda var edilmesidir (Zabunoğlu, 2018). Etnik ve vatandaşlığa dayalı ulusçuluk olmak üzere iki tür ulusçuluktan söz edilebilir. Etnik ulusçuluk; ulusu, objektif unsurlarından mürekkep kabul eder. Onun dışındakileri dışlar ve ötekileştirir. Vatandaşlığa dayalı ulusçuluk ise siyasal sınırlar dışında kalan herkesi, devlet tarafından ortaya konulan "üst değerler" etrafında toplayan "herkese açık sübjektif bir ulusçuluk anlayışdır" (Nazıroğlu, 2013: 37). Bu bağlamda "Türkiye'deki mevcut ulusçuluk fikri nedir?" diye bir soru sorulacak olursa; "Ne mutlu Türküm Diyene" söylemi üzerinden pratikte zaman zaman etnik vatandaşlığı çağrıştıran görüşlere (Uluçevik, 2013) rastlansa bile, devlet düzenini oluşturan kurallar¹ dikkate alındığında vatandaşlığa dayalı ulusçuluk tanımına daha yakın olduğu söylenebilir.

Yurttaşlık, ülkesinin legal ve politik sistemiyle birbirini bulan bilgi, tutum, inanç ve davranışların elde edilmesidir. Geleneksel olarak vatanseverlik eğitimi sadece sınıflarda ve derslerdeki tarihsel ve sosyal dersleri kapsar. Kapsamlı bir değerler eğitimi içindeki vatanseverlik eğitimi ise okulda geçen zamanın daha fazlasını kapsar (Kirschenbaum, 1995:

24). Yani Vatanseverlik eğitimi sadece okul içinde ders olarak verilecek bir değer değil, okul dışı zamanları da kapsayan sürekli bir eğitimin parçası olmalıdır.

Göç sosyolojik bir gerçeklik olarak insanların sosyal, ekonomik, siyasi nedenlere bağlı olarak ya da tabiat şartlarının yaşam kalitesini etkilemesi gibi nedenlerle yurt tutmak için coğrafi olarak yer değiştirmesi şeklinde tanımlanabilir (Akıncı vd., 2015; tdk.gov.tr, 2020). İnsanlar bazen iş aramak, çalışmak ve daha rahat bir hayata kavuşmak için isteyerek doğup büyüdükleri topraklardan ayrılırken; bazen de sürgün, savaş, baskı ya da doğal afet gibi mücbir sebeplerle hayat mücadelesini sürdürmek için yaşadıkları yerlerden göç etmektedir.

Göç ister gönüllü ister zorunlu olsun, göç alan ve göç veren toplumlar için sadece fizikî ve coğrafi bir yer değiştirme değil, hayatın tamamını kuşatan, insan-mekân ilişkilerinin yeniden inşasını sağlayan bir olgu olarak değerlendirilmelidir (Adıgüzel 2016:483). Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlerde sosyal, ekonomik ve çevresel anlamda ortaya çıkan eğitim, açlık ve doğal afetler gibi birçok alanda önemli toplumsal sorunlara neden olmuştur (Bates, 2002; Black, 2014: 1-4; Börü ve Boyacı, 2016). Öte yandan bu durum, göçe maruz kalan ülkelerde birtakım düzensizliklere neden olurken (Topçuoğlu, 2012) birçok sektörde, özellikle eğitimde, aşılması zor krizler ortaya çıkarmıştır.

Günümüzde fakirlik, zorlu yaşam şartları, iç savaş, kalitesiz eğitim olanakları vb. gibi olumsuzluklar gelişmekte ülkelerin vatandaşlarını mülteci olmaya zorlamaktadır. Jenner (2015:3-6) tarafından Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Norveç Mülteci Konseyi için düzenlenen “Zincirin Kırılması Afgan Mültecileri için Gelecek ve Eğitim” adlı rapora da yansımıştır. Taliban rejiminin 2001 yılında devrilmesinden sonra özellikle eğitim alanında ciddi artış görüldüğü, fakat hala 3.500.000 çocuğun okula gidemediği, bunun önünde hala - özellikle kız çocukları için- kültürel baskı unsurları, fakirlik kalitesiz eğitim olanakları gibi engellerin bulunduğu ifade edilmektedir. Raporda ayrıca Afgan mültecilerin çoğunlukla mülteci olarak buldukları İran ve Pakistan`da çocukların yerel okullara kabul edilseler bile ciddi zorluklarla karşılaştıkları ifade edilerek, Afgan öğrencilerin özellikle kız çocuklarının eğitim konusunda talep ve istekleri ne de yer verilmiştir. Örneğin, Pakistan`da ikamet eden Afgan mülteci genç bir kız öğrencinin eğitim konusunda söylediği “Eğitim bir ışıktır. Onsuza biz sonsuza kadar karanlıkta kalır ve kör oluruz.” sözü raporda flaş cümle yapılarak bu duruma dikkat çekilmektedir.

Afganistan'da meydana gelen terör eylemleri ve ekonomik gerileme nedeniyle, binlerce Afgan göçmen grubu son yıllarda İran üzerinden Türkiye'ye girmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün düzensiz göç istatistiklerini yayınladıkları tablolara bakıldığında, özellikle 2017 yılından sonra (2017 yılı 45.259 kişi, 2018 yılı 100.841 kişi, 14.08.2019`a kadar 88.394 kişi) Afganlı mültecilerin düzensiz bir şekilde Türkiye'ye göç etmelerinde ciddi anlamda bir artış olduğu görülmektedir.² BBC Türkiye'nin 6 Nisan 2018 tarihli haberine göre; son 3 ayda 25 binden fazla mülteci İran üzerinden Türkiye'ye kaçak giriş yapmıştır.³ Göç eden Afganistanlı mültecilerin yaklaşık 2 bini de Erzincan'da ağırlandı⁴, okul çağındaki çocukları ise halk eğitim merkezleri iş birliği ile Türkçe dil kursları da dahil olmak üzere oryantasyon programlarının ardından yaşları ve akademik seviyelerine göre devlet okullarına kaydedilmektedir. Afgan öğrencilerin tamamı, yaşadıkları bölgelerdeki okullara kabul edilmekte, aynı sınıf ortamında yerli öğrencilerle eğitim almaktadırlar.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu bölümde ilgili literatür araştırmasına yer verilmiştir.

3.1 Çevresel Mülteciler ve Sebep Olduğu Sorunlar

Yaşanan çevresel sorunlar sebebiyle göç eden mülteciler ile diğer nedenlerden göç etmek zorunda kalanlar arasında farka değinen araştırmada gelecekte göçü önlemeye yönelik tedbirler ve önlemler üzerinde durulmaktadır. (Bates, 2002)

3.2. Ulusal Kimlik ve Vatanseverlik

Amerika örneği üzerinden vatanseverlik biçimleri, ulusal kimlik ve bu konu hakkındaki politikaları tartışan araştırmada farklı vatanseverlik tanımları ve şekillerine de yer verilmiştir (Huddy ve Khatib, 2010).

3.3. Zincirin Kırılması Afgan Mültecileri için Gelecek ve Eğitim Raporu

Charlotte Jenner tarafından 2015 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Norveç Mülteci Konseyi için düzenlenmiştir. Raporda Afganistan`da 2001 yılında Taliban rejiminin devrildikten sonra ülkede normalleşme adına ciddi mesafe alındığı, ama hala okullaşma fakirlik, kalitesiz eğitim olanakları gibi engellerin bulunduğu, Afgan mültecilerin çoğunlukla mülteci olarak buldukları İran ve Pakistan`da bile ciddi zorluklarla karşılaştıkları ifade edilerek, Afgan öğrencilerin özellikle kız çocuklarının eğitim konusunda talep ve isteklerine ve bazı çözüm önerilerine yer verilmiştir (Jenner, 2015:3-6)

3.4. Bir Toplumsal Değişim Katalizörü Olarak Göç Olgusu

Araştırmada Suriye`den Türkiye`ye yaşanan göç örneği üzerinden göç olgusunun toplumda yarattığı değişiklikler üzerinde durulmuş, Türkiye örneği üzerinden toplumsal değişimin en önemli katalizörü olarak dış göçlerin göçmenler ve göç alan toplumlar üzerindeki etkileri tartışılacaktır. (Adıgüzel 2016).

3.5. Göçmen Öğrencilerin Eğitim-Öğretim Ortamlarında Karşılaştıkları Sorunlar

Araştırma ile Eskişehir öğrenim gören göçmen öğrencilere ve bu öğrencilerin derslerine giren öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda göçmenlerin eğitim-öğretim ortamlarında karşılaştıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır (Börü ve Boyacı, 2016).

3.6. Afgan Mültecilerin Türk Kültürüne Uyum Süreçlerine İlişkin Görüşleri

Türkiye`ye göç etmiş Afganistan uyruklu mültecilerin Türkiye`de ki yaşam süreçlerinde kültürel uyumluluğu ve yaşadıkları sorunları inceleyen bir araştırmadır (Şahin, Bakal ve Balçın; 2018).

3.7. Türk Öğrencilerin Mülteci Öğrenciler Hakkındaki Düşünceleri

Araştırma, Ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik düşüncelerinin ve tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır (Palaz, Çepni ve Kılcan;2019).

4. YÖNTEM

Bu bölüm, araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama tekniği ve araçları, verilen toplanması ve analizi hakkındaki bazı temel bilgilerden oluşmaktadır.

4.1. Araştırmanın Deseni

Ortaöğretim okullarında öğrenim gören Afganlı öğrencilerin Vatanseverlik anlayışlarının belirlenmesini ve Türkiye'ye karşı olan vatan algılarının tespit edilmesini amaçlayan bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden odak grup görüşmesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, şemsiye kavram niteliğinde kültür analizi, durumsal araştırma, eylem araştırması, betimsel analiz ve içerik analizi gibi bir dizi farklı yaklaşımı içine alır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Bu araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, güncel bir durumu/olguyu, kendi yaşam sahası içinde çalışan görgül bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 313). Durum çalışmaları belirli bir program, olgu veya olaya odaklanır. Elde edilen sonuçlar zengin bir şekilde betimlenir (Merriam, 2013: 43,44). Katılımcı gözlem ve görüşmeleri, doküman toplama yoluyla elde edilip analiz edilen verilerin derinlemesine ve boylamsal incelenmesini içerir (Glesne, 2013:30). Ayrıca iyi bir durum çalışmacısı durumu net bir şekilde belirler ve betimler, temaları belirler ve analiz sonuçlarına göre çıkarımlar elde eder (Creswell, 2013:264). Araştırma deseni yukarıda belirtilen hususlar ışığında seçilmiş ve aşama aşama uygulanmasına dikkat edilmiştir.

4.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı Erzincan il merkezinde bulunan Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu ve Cumhuriyet Ortaokulunda okuyan Afganlı göçmen öğrencileridir. Çalışma grubu ise amaçlı örneklem stratejisiyle bu öğrenciler arasından seçilen on altı öğrenci oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem stratejisi, araştırmacının katılımcıları ve çalışma mekânlarını seçmesidir. Çünkü katılımcılar çalışma probleminin çalışmanın merkezi olan fenomenin anlaşılması için kendi iradeleriyle bilgi verebileceklerdir (Creswell, 2013:156). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirleyecek bir kural yoktur. Çünkü nitel araştırmalarda geçerlilik ve anlamlılık, örneklem büyüklüğüne göre değil, elde edilen verilerin bilgi yüküne ve araştırmacının bunları elde etme yeteneği ve yorumlama becerisi ile ilintilidir (Patton, 2014: 244-245). Araştırmada, yeterli ve sağlıklı veri elde etmek için amaçlı örneklem stratejisi benimsenmiştir. Her iki grup, Türkçeyi iyi konuşabilen ve söylenenleri anlayabilen sekizer öğrenciden oluşturulmuştur. Çalışma grubu, toplam on altı öğrenciden oluşmaktadır. Amaçlı örneklem stratejisinin seçilme sebebi, evreni temsil edecek şekilde katılımcı öğrenciler belirlenirken özel bilgi ve deneyimlerin kullanılması esasına riayet etme düşüncesidir (Berg ve Lune, 2015: 71).

Tablo 1. Çalışma Grubuna Dair Bazı Temel Bilgiler

No	Rumuz	Cinsiyet	Sınıf	Okulu
1	Ö1	Erkek	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
2	Ö2	Erkek	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
3	Ö3	Erkek	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
4	Ö4	Erkek	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
5	Ö5	Kız	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
6	Ö6	Kız	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
7	Ö7	Kız	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
8	Ö8	Kız	7	Cahit Ziya Ulukök Ortaokulu
9	Ö9	Erkek	7	Cumhuriyet Ortaokulu
10	Ö10	Erkek	8	Cumhuriyet Ortaokulu
11	Ö11	Erkek	7	Cumhuriyet Ortaokulu
12	Ö12	Erkek	7	Cumhuriyet Ortaokulu
13	Ö13	Kız	7	Cumhuriyet Ortaokulu
14	Ö14	Kız	7	Cumhuriyet Ortaokulu
15	Ö15	Kız	7	Cumhuriyet Ortaokulu
16	Ö16	Kız	8	Cumhuriyet Ortaokulu

4.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Araştırmada kullanılan veri toplama tekniği odak grup görüşmesidir. Amaç; katılımcı öğrencilerin diğer öğrencilerle birlikte ve hızlı bir şekilde kendi kişisel yorumlarını söylemeleri ve ayrıca diğer katılımcı öğrencilerle etkileşimli bir şekilde fikirlerini söylemelerine fırsat vererek nitelikli veri elde etmektir (Berg ve Lune, 2015: 189-190; Patton, 2014: 386; Glesne, 2012: 177).

Araştırmanın veri toplama aracı ise araştırmacılarca hazırlanan yarı yapılandırılmış açık uçlu altı sorudan oluşan görüşme formudur. Ayrıca katılımcı öğrencilerin görüşlerini değişik biçimde ifade edebilmelerini sağlayacak vatanseverlikle ilgili çizimlerini görüşme sırasında kendilerine verilen kâğıtlara çizmeleri stenmiş; bu çizimler görüşme sonrasında ek bilgi kaynağı olmak üzere toplanmıştır (Berg ve Lune, 2015: 205-206).

4.4. Verilerin Toplanması

Odak grup görüşmeleri kamera kaydı yapılarak saklanmıştır. Uygulama ncesi araştırmanın amacı, genel olarak odak gurup görüşmesi kuralları katılımcılara ifade edilmiştir. Gönüllük esasına göre katılımın olduğu, elde edilen verilerin rumuz isimlerle değerlendirileceği, görüntülerin hiçbir yerde yayınlanmayıp üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı, verilen cevapların doğru/yanlış olarak değerlendirilmeyeceği, sadece sorulan sorulara içtenlikle cevap verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 1.5. Verilerin Analizi

Kamera kayıtlarının deşifre edilmesiyle elde edilen veriler, nitel yöntem araştırma programı NVİVO 11 PLUS kullanılarak betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yönteme göre temalar belirlenmiş ve yorumlanmıştır (Yıldırım ve şimşek, 2013: 256). Raporun niteliğini artıracak betimsel bulgu, analiz yorumlar, kısa/öz şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır (Patton, 2014: 511).

4.5. Geçerlik ve Güvenirlik

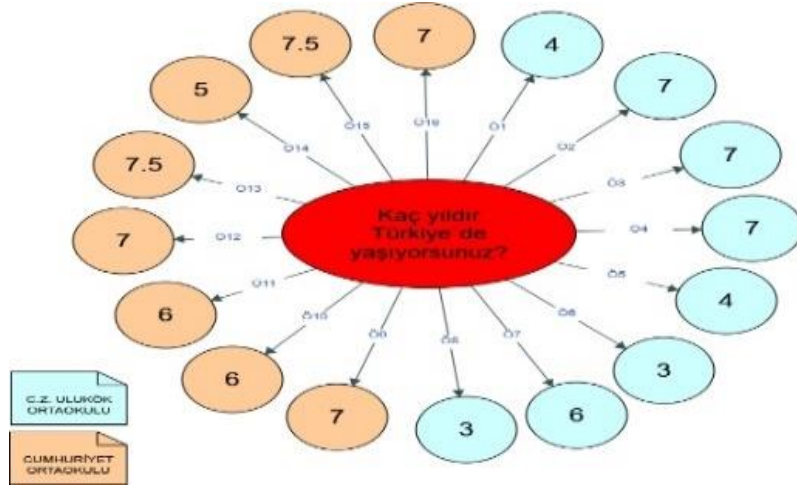
Araştırmanın geçerliliği hususunda gerekli önlemler alınmıştır. Bu sebeple veri toplama aracı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken toplamda yedi alan uzmanına gönderilmiş, gelen dönütlere göre gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme formu hazırlanırken soruların açık uçlu, yönlendirme içermeyen ve katılımcının anlayacağı sadelikte olmasına dikkat edilmiş, görüşme formları araştırma yapılacak okullardan seçilen aynı düzeydeki beş ğrenci ile test edilmiş, elde edilen sonuçlar alan uzmanları ile tartışılmış ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra form nihai şeklini almıştır.

4.6. Bulgular

Bu bölümde araştırma bulgularına ve ilgili yorumlara yer verilmiştir.

4.6.1. Öğrencilerin Türkiye`deki İkamet Süreleri

Şekil 1. Afgan Uyruklu Öğrencilerin Türkiye`de İkamet Süreleri

Şekil 1`de görüldüğü üzere Afgan uyruklu öğrencilere “Kaç yıldır Türkiye`de yaşıyorsunuz?” diye sorulduğunda; 2 öğrenci 3 yıl (Ö6, Ö8), 2 öğrenci 4 yıl (Ö1, Ö5), 1 öğrenci 5 yıl (Ö14), 3 öğrenci 6 yıl (Ö7, Ö10, Ö11), 6 öğrenci 7 yıl (Ö2, Ö3, Ö4, Ö9, Ö12, Ö16), son olarak 2 öğrenci ise 7,5 yıl (Ö13, Ö15) süreyle Türkiye`de yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Görüldüğü üzere öğrencilerin büyük çoğunluğu 6 yıl ve üzerinde Türkiye`de ikamet etmektedir.

Öğrencilere Türkiye`ye göç etme nedenleri sorulduğunda öğrencilerin çoğunluğu (Ö3, Ö5, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16) savaş sebebiyle göç ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca ikinci cevaplarında 5 öğrenci (Ö5, Ö12, Ö13, Ö15, Ö16) eğitim için ve 2 öğrenci`de (Ö12, Ö13) kız kardeşlerinin eğitimi için geldiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca 2 öğrenci cevap vermemiş (Ö1, Ö2) 3 öğrenci bilmediğini beyan etmiş (Ö4, Ö6, Ö8), 1 öğrenci ise “Ben bilmiyorum, Afganistan`ı görmedim. İran`da doğmuşum” diyerek (Ö8) bilmeme nedenini açıklamıştır.

4.6.2. Öğrencilerin Türkiye`de Mutluluk Nedenleri

Öğrencilere Türkiye`de yaşamaktan mutlu olup olmadıkları ve mutluluk nedenleri sorulduğunda öğrencilerin tamamı mutlu olduklarını beyan etmişlerdir. Mutlu olma nedenleri sorulduğunda; güzel bir ülke olması (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö11, Ö14), iyi insanların olması/ayrım yapılmaması (Ö3, Ö4, Ö7, Ö8, Ö11, Ö12), eğitim almaları (Ö5, Ö8, Ö10, Ö11, Ö12, Ö15, Ö16) emniyetli bir ülke olması (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16), güçlü bir devlet olması (Ö9, Ö13, Ö12), şeklinde ifade etmişlerdir. Öğrenci cevaplarından örnekler incelendiğinde Ö12; “Evet, aynı fikirdeyim, devlet iyi, eğitim iyi, ben burada yabancı olduğumu düşünmüyorum, Türk öğrencilerle bizim aramızda ayrım yapılmıyor, onlar gibi veriliyor, sorularımız cevaplanıyor, yaşama hakkı da aynı şekilde bu sebeple mutluyum.” diyerek oluşan tüm temaları kapsayıcı şekilde cevap verdiği görülmüştür. Öğrenciler Türkiye`de güçlü bir

devletin olması, emniyetli, rahat bir yaşam kendilerine sunulması, ayırım yapılmadan iyi eğitim almaları sebebiyle Türkiye`de yaşamaktan mutlu oldukları anlaşılmaktadır.

4.6.3. Öğrencilerin Afganistan`a Geri Dönme Konusundaki Görüşleri

Afganistan`a geri dönme hususunda öğrencilerin çoğunun (Ö2, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15) ülkelerini sevdiklerini, savaşın bitmesi, huzurlu bir ülke olması, güvenliğin sağlanması, Türkiye gibi bir ülke olması, eğitimin gelişmesi kaydıyla ülkelere geri dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu meyanda cevap verenlerden örneğin Ö12. “Böyle bir hikâye var. “Kuşu altın kafese koymuşlar, ille memleketim demiş.” Aynı şekilde insan doğduğu yere, akrabası olduğu yere gitmek ister, Afganistan düzelse gideriz, ama bu Türkiye`yi silmek değil, o zaman Türkiye için elimizden geleni yaparız, Türkiye dost-kardeş bir ülke, bu konuda çok gelişmiş bir ülke, herkesin bunu böyle bilmesi lazım.” dediği görülmüştür. Araştırmacı; “buradan geri ülkemize dönsek de Türkiye`yi unutmam. Bağlarımı koparmam mı? demek istiyorsun.” deyince “evet” dedi ve diğer öğrenciler de böyle düşündüklerini sözleriyle ve baş işaretleriyle onayladılar.

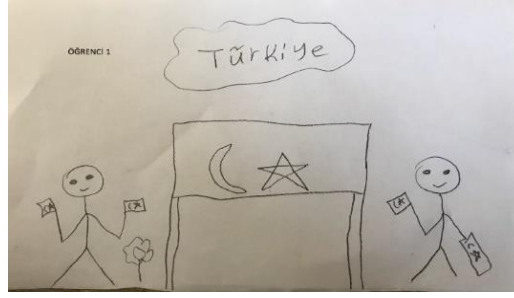
Afgan uyruklu öğrencilerin bir kısmı ise (Ö1, Ö3, Ö4, Ö8) dönmeyi düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin Ö3; “Hayır, ben oradaki (Afganistan) herkesi unuttum, burada arkadaşlarım var, dönmek istemiyorum.” Afganistan’daki çevresiyle duygusal bağının kalmadığını o yüzden dönmek istemediğini beyan etmiş, Ö4; “Burası (Türkiye) güzel geri dönmek istemiyorum. Zaten Türkçeyi de öğrendik.” diyerek Türkiye’yi beğendiği ve Türkçe öğrendiği için gitmek istemediğini söylemiştir. Öğrencilerin bir kısmının Afganistan’la olan bağlarının zayıflaması ilgi çekici bir durumdur. Bir öğrenci ise (Ö16) bu soruya cevap vermemeyi tercih etmiştir.

4.6.4. Öğrencilerin Çizimlerinde Vatanseverlik Değeri

Araştırmada Türkiye Cumhuriyeti denilince öğrencilerin zihinlerinde oluşan ilk imajı tespit etmek amacıyla onlara boş kâğıtlar dağıtılarak, bu kâğıtlara Türkiye Cumhuriyeti devletinin onlar için ne anlam ifade ettiğini ifade eden bir resim/obje çizimleri istenmiştir. Burada temel amaç, öğrencilerin ilk izlenimlerinin yansıdığı duyguyu tespit etmek olduğundan öğrencilerden sınırlı zaman içinde ve herhangi bir boya vb. malzeme kullanmadan çalışmalarını istenmiştir. Daha sonra çizdikleri resimlerle ilgili kendilerine ne anlatmak istedikleri de sorulmuş ve öğrencilerin çizim ve açıklamalarında ortaya çıkan sonuçlar; *Güzel Türkiye, Yardımsever Türkiye ve Özgür/Güçlü Türkiye* şeklinde üç alt tema olarak tasnif edilmiştir.

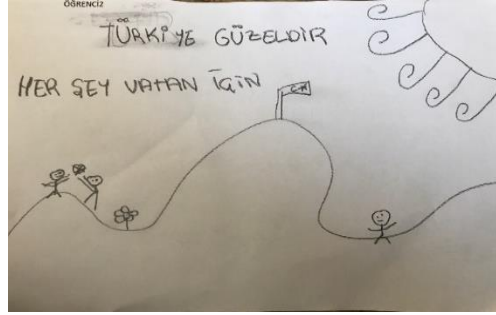
Öğrencilerin çizimlerine bakıldığında yarısının *Güzel Türkiye* alt teması altında toplandıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin çizimlerinde ve çizimlerini açıkladıkları ifadelerinde; çok sevilen (Ö1), beğenilen (Ö2) adil ve güvenli (Ö3, Ö13), huzurlu (Ö6), Türkiye’yi bayrak sembolüyle anlatmak istediklerini belirttikleri görülmektedir. Bu temaya ait öğrenci çizimleri ve görüşlerinin bazıları aşağıdaki gibidir:

Resim 1. Ö1'e Ait Çizim

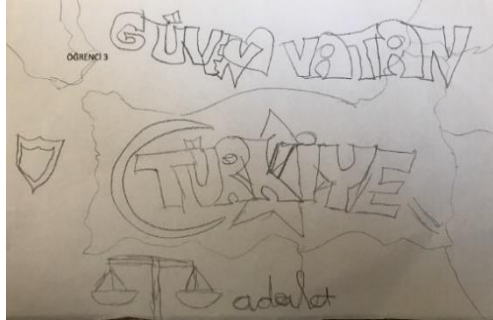
Ö1'in yaptığı çizime ait açıklaması: "(Afganlı) Öğrenci olarak Türkiye'yi çok sevdiğimi anlatmak istedim."

Resim 2. Ö2'ya Ait Çizim

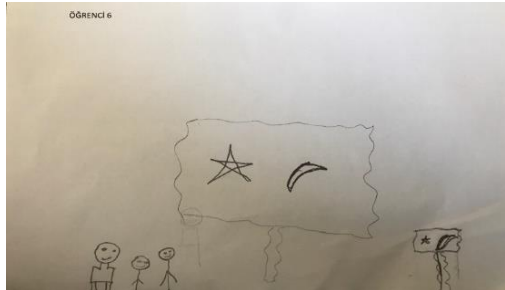
Ö2'nin yaptığı çizime ait açıklaması: "Türkiye'nin havasını suyunu beğendiğimi anlatmak istedim."

Resim 3. Ö3'e Ait Çizim

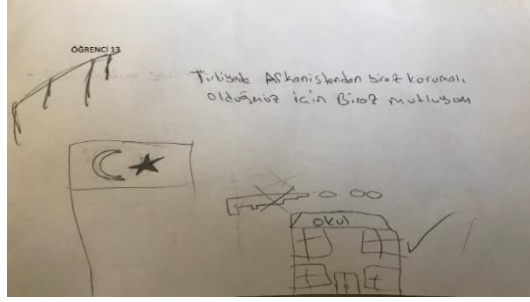
Ö3'ün yaptığı çizime ait açıklaması: "Türkiye'nin ne kadar güzel olduğunu, adaletli, güvenli bir ülke olduğunu anlatmak istedim."

Resim 4. Ö6'ya Ait Çizim

Ö6'nın yaptığı çizime ait açıklaması: "Türkiye'yi savaş olmayan, huzurlu güzel bir ülke olarak anlatmak istedim."

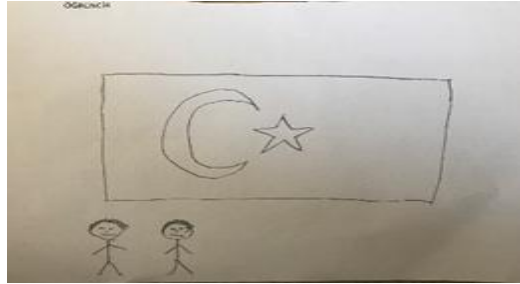
Resim 5. Ö13'e Ait Çizim

Ö13'e yaptığı çizime ait açıklaması: "Türkiye'nin güvenli olduğunu anlatmak istedim."

Güzel Türkiye alt temasının yanı sıra beş öğrencinin çizimi de Yardımsever Türkiye alt teması altında toplanmıştır. Bu temaya giren öğrencilerin çizimlerinde ve çizimlerini açıkladıkları ifadelerinde Türk insanının yardımseverliği (Ö4, Ö8, Ö10, Ö11, Ö15) anlattıkları insan figürleri ön plana çıkmaktadır. Bu temaya ait öğrenci çizimleri ve görüşleri aşağıdaki gibidir:

Resim 6. Ö4'e Ait Çizim

Ö4'nın yaptığı çizime ait açıklaması: "Arkadaşların birbirini sevdiği bir ülke olarak (Türkiye'yi) anlattım."

Resim 7. Ö8'e Ait Çizim

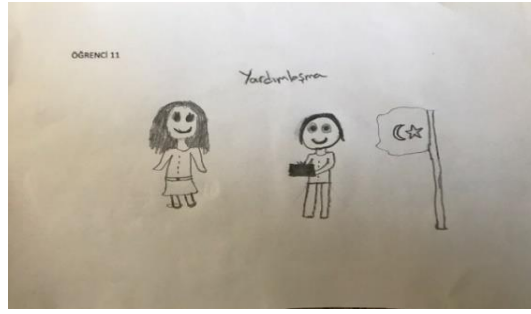
Ö8'in yaptığı çizime ait açıklaması: "Türk insanının yardımseverliğini anlatmak istedim." diye cevap verdi.

Resim 8. Ö10'a Ait Çizim

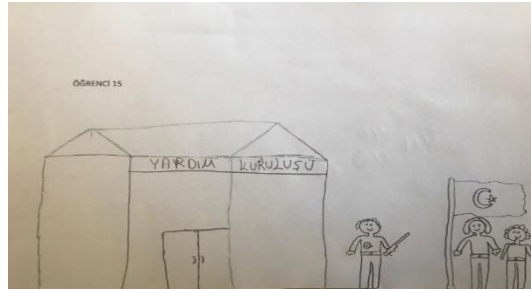
Ö10'un yaptığı çizime ait açıklaması: "Türk halkının yardımsever olduğunu anlatmak istedim. İyi ki varlar."

Resim 9. Ö11'a Ait Çizim

Ö11'in yaptığı çizime ait açıklaması: Türkiye`deki yardımlaşmayı anlatmak istedim.

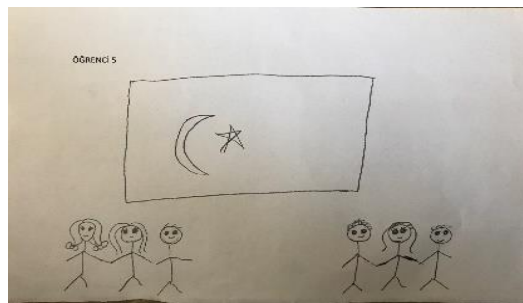
Resim 10. Ö15'e Ait Çizim

Ö15'in yaptığı çizime ait açıklaması: Yardım kuruluşu çizdim. Sadece kendi vatandaşlarını değil, diğer (yardıma muhtaç) insanları `da Türkiye`nin düşünmesini ifade etmek istedim.

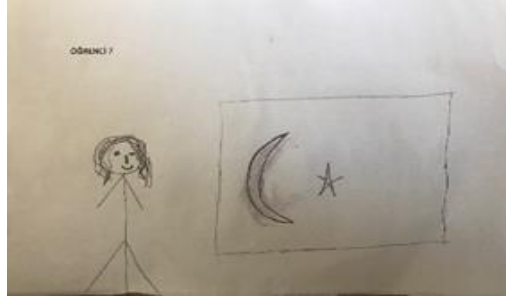
Güzel ve Yardımsever Türkiye `den sonra öğrenci çizimlerinin odaklandığı bir diğer tema da Özgür/Güçlü Türkiye`dir. Toplam altı öğrencinin çizimi bu tema altında toplanmaktadır. Öğrenciler, çizimlerinde vatan için savaşacaklarını (Ö5), özgürlük ülkesi Türkiye`ye (Ö7), Türk insanının devletine sahip çıktığını (Ö9), özgür Türkiye`nin diğer kardeş devletlerle olan ilişkisini (Ö12), Türk milletinin vatanlarını (Ö14) ve birbirlerini (Ö16) sevdiklerini, yansıtmaya çalışmışlardır. Bu temaya ait öğrenci çizimleri ve görüşleri aşağıdaki gibidir:

Resim 11. Ö5'e Ait Çizim

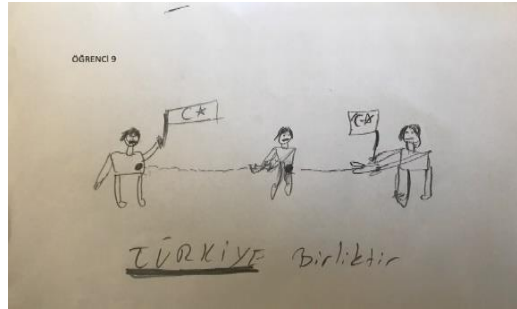
Ö5'nin yaptığı çizime ait açıklaması: "Türkiye`de savaş çıkarsa Türk Vatandaşı gibi savacağımızı anlatmak istedim."

Resim 12. Ö7'ye Ait Çizim

Ö7'nin yaptığı çizime ait açıklaması: "Cumhuriyet özgürlük ülkesi olarak anlatmak istedim."

Resim 13. Ö9'a Ait Çizim

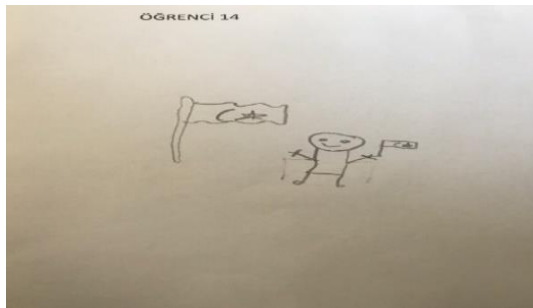
Ö9'un yaptığı çizime ait açıklaması: "Türkiye'de kardeşliği, insanların devletlerine sahip çıktıklarını anlatmak istedim." (Türk askerinin vatandaşa ateş açan teröristi vurmasını çizmiş.)

Resim 14. Ö12'ye Ait Çizim

Ö12'nin yaptığı çizime ait açıklaması: "Özgürlüğün sembolü olarak güvercin çizdim. Türkiye ve Afganistan kardeşliğini iki ülke bayraklarının el sıkışması şeklinde çizdim. Tıpkı Türkiye-Azerbaycan kardeşliği gibi."

Resim 15. Ö14'e Ait Çizim

Ö14'ün yaptığı çizime ait açıklaması: "Türk halkının Vatanlarını sevdiğini anlatmak istedim."

Resim 16. Ö16'ya Ait Çizim

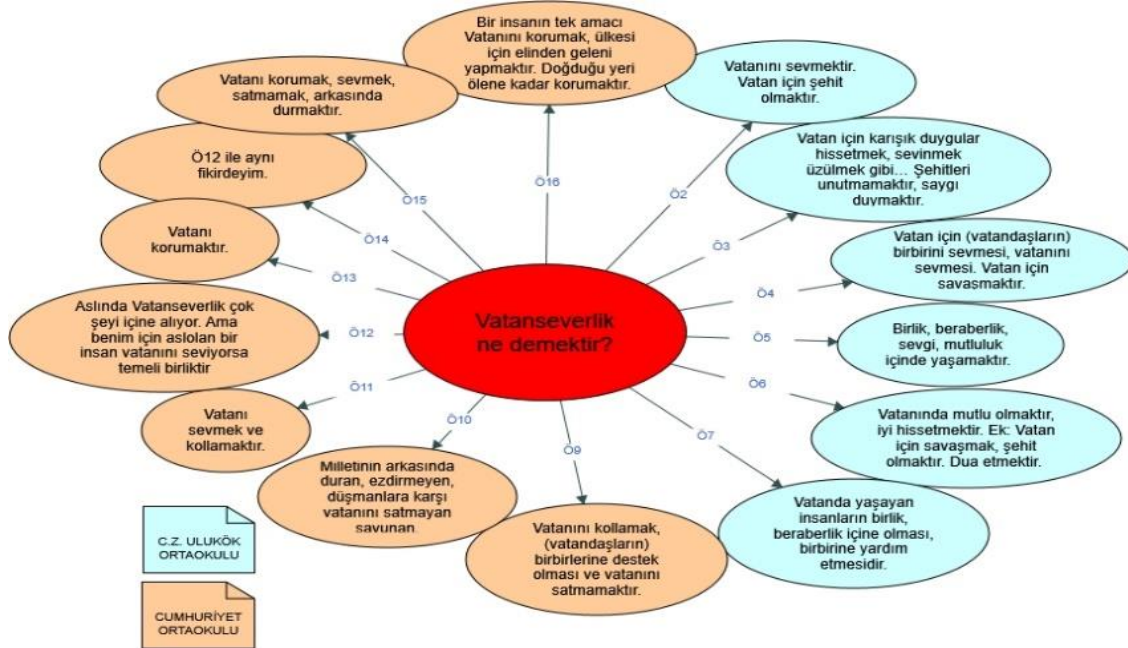
Ö16'nın yaptığı çizime ait açıklaması: "Türkiye`de kardeşliğin güçlü olduğunu ve hayallerin gerçekleştirilebileceği bir ülke olarak çizdim."

4.6.5. Öğrencilerin İstiklal Marşı hususundaki Görüşleri

Öğrencilere İstiklal marşını bilip bilmedikleri sorulmuş, biliyorlarsa ezbere okumaları istenmiş öğrencilerin bir kısmı (Ö1, Ö6, Ö6, Ö7, Ö8, Ö13, Ö14) az bildiklerini, 1-2 kıtasını okuyabileceklerini belirtmişlerdir. Bir öğrenci (Ö6) altı kıtasını okuyabileceğini söylemiş, diğerleri ise (Ö2, Ö3, Ö4, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö15, Ö16) tamamını okuyabileceklerini ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca iki öğrenci (Ö10, Ö12), Atatürk`ün Gençliğe Hitabesini de bildiklerini, okuyabileceklerini belirtmişlerdir. Bu ifadelerle göre Öğrencilerin çoğunlukla Türk milletinin millî değerlerinden olan istiklâl marşını ve ulusal söylemlerini benimsedikleri söylenebilir.

4.6.6. Öğrencilerin Tariflerinde Vatanseverlik Değeri

Araştırmada öğrencilerden ilk olarak vatanseverliği tarif etmeleri istenmiştir. Öğrencilerin yaptıkları tarifler incelendiğinde tüm görüşlerin *Vatan uğruna şehit olmak, Vatan için birlik olmak/kollamak ve dua etmek* şeklinde üç alt temada toplanmıştır. Her bir öğrencinin yaptığı tarif, Şekil 2'de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Afgan Öğrencilerinin Vatanseverlik Tarifleri

Vatan uğruna şehit olmak, alt temasına ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde Ö2; “Vatanını sevmektir. Vatan için şehit olmaktır.” diyerek vatani sevmeyi uğruna ölmek şehit olmakla kutsallaştırarak ifade ederken öğrencilerin bir kısmı cevaplarında ya da bir bölümünde şehitleri unutmamak (Ö3), vatan uğruna savaşmak (Ö4, Ö5, Ö6) şeklinde açıkladıkları görülmüştür.

Vatan için birlik olmak/kollamak alt temasına ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde Ö4; “Vatan için (vatandaşların) birbirini sevmesi, vatanını sevmesidir.” diyerek vatanseverliğin farklı bir boyutu olan vatandaşların birbirini sevmesine vurgu yaparken Ö5 ise “Birlik, beraberlik, sevgi, mutluluk içinde yaşamaktır.” diyerek vatan için birlik olup beraberce huzur içinde yaşamayı vatanseverlik olarak değerlendirmiş bazı öğrenciler de (Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö15) benzer ifadelerle arkadaşlarını desteklemişlerdir. Bununla birlikte Ö12; “Aslında Vatanseverlik çok şeyi içine alıyor. Ama benim için asıl olan bir insan vatanını seviyorsa temeli birliktir, Şahsen bizim Afganistan`ı bırakıp buraya gelmemizi üzülerken hatırlıyorum. Ne kadar savaş olursa olsun bir insan ülkesinde kalmayı tercih etmeli, Türkiye buna örnek, darbe dahi oldu, 15 Temmuz darbesi, insanlar birlik oldular, kaçmadılar, biz de (Afgan halkı) bunu yapabiliydik ama Afganistan`da çoğu insan bu birliğin farkında değil, ben bu birliği Afganistan`da kurmak isterim, keşke Mustafa Kemal Atatürk gibi biri çıksa ve bunu kim dost kim düşman gösterse, o zaman tüm Müslüman ülkeler için konuşuyorum hikayeler mutlu sonla bitebilir. Araştırmacı Bunu Türkiye yaptı mı? deyince kesinlikle yaptı, Ama Afganistan`da bu yok.” diyerek vatanseverliğin birçok boyutu olduğunu, ama asıl olanın gerektiğinde birlik beraberlik içinde, beka sorunu olduğunda vatandaşların bir arada olması gerektiğini ifade ederken Türkiye`de yakın zamanda yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi hadiselerinde Türk vatandaşlarının bir araya gelmesini takdir ederek açıklamış Afganistan`da yaşananların bu eksiklikten kaynaklandığını beyan etmiştir. Bu noktada öğrencinin bu iki ülke arasındaki bu kıyası ve tespitleri dikkat çekicidir. Ayrıca Ö9 hemen ardından söz alarak “Orada (Afganistan) güvenme yok.” diyerek arkadaşını desteklemiş, aynı şekilde Ö12`de “Türkiye`deki gibi vatanımı korumak benim de hayalim.” diyerek bu hususta desteğini ve duygusunu ifade etmiştir. Bu tema ile ilgili son olarak Ö16 söz alarak “Bir insanın tek amacı Vatanını korumak, ülkesi için elinden geleni yapmaktır. Doğduğu yeri ölene kadar korumaktır. Bizim buraya gelme amacımız isteyerek değildi, zorunlu geldik ama ülkemizi hiçbir zaman unuttuğumuzu düşünmüyorum. O sevgi (Vatan sevgisi) içimizde var.” diyerek Afganistan`a vatan olarak duyduğu özlemi dile getirmiş vatanseverliği vatan için gereken her şeyi yapmak olarak ifade etmiştir.

Araştırmacı tarafından “Türkiye bir vatan mı sizin için?” diye sorulunca; Ö9 ve Ö11, “Tabi.” dediler, diğer öğrenciler ise (Ö8, Ö10, Ö12, Ö13, Ö14 Ö15, Ö16) sözsüz ileti olarak baş hareketiyle tasdik ettiler. Ö10 söz alarak “Ömrümün çoğu burada geçti, dolayısıyla burası 2. vatanımız.” dedi. Ö11`de “Bende aynı fikirdeyim.” diyerek arkadaşını destekledi. Benzer şekilde Ö12 gülümseyerek “Evet, Türkiye bir vatan, sadece bizim için değil tüm dünya bunu bilmeli, keşke diğer ülkeler bunu görebilse.” dedi. Diğer öğrencilerde (Ö8, Ö11, Ö14) “Bence de.” diyerek desteklerini ifade ettiler. Ayrıca Ö16 “Kardeş ülke de denilebilir.” diyerek Anavatan Afganistan olarak kabul ettiğini Türkiye`yi ise kardeş vatan olarak değer atfettiğini söylemleriyle ortaya koyduğu söylenebilir.

Vatan için dua etmek, alt temasına ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde Ö6 “cevabının bir kısmında “Dua etmektir.” diyerek vatanseverliğe manevi bir boyut kazandırmış, diğer öğrencilerde (Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö8) başları ile tasdik ederek arkadaşlarının bu söylemine katıldıklarını ifade etmişlerdir.

5.TARTIŞMA VE SONUÇ

Vatanseverlik, aynı bayrak altında ve aynı kara parçasının üstünde yaşayanları bir arada tutan, aynı zamanda iç ve dış konjonktürün gölgesinde şekillenen önemli bir kimliktir. Ortaokulda okuyan Afgan uyruklu mülteci öğrencilerin vatanseverlik değerine bakışlarını ele alan bu araştırma, göç sürecinde yaşadıkları ve Türkiye`de deneyimledikleri sosyal hayatın ve özellikle eğitim çağındaki çocukların içinde buldukları örgün eğitim sürecinin üzerlerinde bıraktığı etkileri açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Afgan uyruklu öğrencilerin Türkiye`de kalma süreleri incelendiğinde çoğunluğun 6 yıl ve üzerinde ikamet ettikleri görülmektedir. Bu süre topluma entegre olma, dil öğrenme ve kendilerine yöneltilen sorulara cevap vermeleri için yeterli bir zaman aralığıdır. Ancak öğrenci ifadelerinde yer bulduğu şekliyle Türk vatandaşlarının onlara sıcak davranması, gerektiğinde yardım etmeleri, onları dışlamayıp kabullenmeleri, bu bağlamda Afganlı öğrencilerin de Türkiye`yi ve Türk vatandaşlarını sevmelerinin de öğrencilerin oryantasyon sürecine olumlu etkisi göz ardı edilmemelidir. Nitekim göç sürecinde bazı öğrencilerin ifade ettikleri gibi İran`da sıkıntı yaşamaları ve orada ikamet etmeyip Türkiye`ye gelmeleri bu savımızı desteklemektedir.

Öğrencilerin Türkiye`ye göç etme sebeplerinin başında Afganistan`daki savaş olduğu, bunun yanında iyi eğitim alma isteğinin de etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca iki öğrencinin dile getirdiği Afganistan`da eğitim imkanlarından faydalanma da kız öğrencilere yönelik cinsiyet eşitsizliğinin etkili olduğu, bazı ailelerin İran`da kalmayıp Türkiye`ye göç etme sebeplerinden birinin eğitim hizmetlerinin sunumunda kızlara negatif ayrımcılık yapılmasının olduğu görülmektedir. Bu durumun Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Norveç Mülteci Konseyi tarafından ortaklaşa düzenlenen rapora da yansımıştır. Raporda, Afgan mültecilerin hem kendi ülkelerinde hem de iltica ederek kamplarda yaşamlarını sürdürdükleri Pakistan ve Afganistan`da sıkı sosyo- kültürel kurallar, fakirlik ve özellikle Afganistan`da Taliban`ın etkisiyle kız çocuklarına uygulanan negatif ayrımcılığın ve kalitesiz eğitim şartlarının yarattığı olumsuzluklar ortaya konulmuştur (Jenner, 2015:4). Araştırma bulguları Boyraz (2015) ve Şahin vd.`nin (2018) bulgularıyla uyumludur. Suriyelilerin göç nedenlerinin başında ülkelerindeki savaş sebebiyle maruz kaldıkları can güvenliği ve eğitim sorunudur.

Öğrenciler Türkiye`de yaşamaktan dolayı kendilerini mutlu, huzurlu ve güven içinde hissetmektedirler. Çünkü göç nedenleri arasında saydıkları Türkiye`de savaş olmaması, huzur içinde yaşamaları, okula gitmeleri ifade edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin eğitim gördükleri okullarda gördükleri muamele, sınıf arkadaşlarıyla ilişkileri Türk toplumunun onları dışlamaması, Türkiye Cumhuriyeti`nin mazlum halklara karşı gösterdiği kadirşinas tavrı ve Türk toplumunun engin hoşgörüsüyle açıklanabilir. Bunun yanında Afgan`lı mülteciler ile Türk toplumu arasındaki toplumsal değerler, kültürel ve dinî yakınlığın da etkisi göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı ikinci sınıf hayat bilgisi kitaplarında yer alan "Farklı Kültürler" başlığı altında Türkiye`ye göç eden insanlara karşı saygılı ve hoşgörülü olunması hususundaki kazanımların da etkisini yadsımamak gerekir (Ulusoy, t.y.: 175-176) Yine Palaz vd. (2019) `nin yaptıkları "Ortaokul Öğrencilerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Düşüncelerinin ve Tutumlarının Belirlenmesi" adlı araştırmada; yerli öğrencilerin büyük bir bölümünün mültecilerin Türkiye'ye gelmesini olumlu karşıladıkları, bazı öğrencilerin ise mültecilerin Türkiye'de bulunmasından memnun hoşnut olmadıkları sonucuna ulaşımlardır. Bu sonuç, araştırma sonuçlarını büyük oranda destekler niteliktedir. Ayrıca Tosun ve arkadaşlarının (2018), "...yabancı uyruklu öğrencilerden Müslüman olanların, Eskişehir`de dini yönden yabancılik çekmedikleri...", bulgusuyla ve Şahin vd. (2018) araştırmalarında ulaştıkları bulgularıyla da kısmen uyumludur.

Afganistan`a geri dönme hususunda öğrencilerin çoğu göç etme nedenleri olan savaşın bitmesi ve Türkiye gibi huzurlu, güvenli bir ülke olması kaydıyla geri dönmeyi düşünmektedir. Ancak öz vatanları olan Afganistan`a dönme şartını Türkiye ile özdeşleştirmeleri önemli bir husustur. Bu bağlamda öğrencilerin öz vatanlarıyla olan bağlarının devam ettiğinin de bir göstergesi sayılabilir. Ancak ülkelere dönseler bile Türkiye`ye karşı “dost-kardeş ülke” bağlamında duydukları sevgi ve muhabbetin devam edeceği söylemlerinden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin bir kısmının her hâlükârda Türkiye`de kalma istekleri Türkiye`yi öz vatanları olarak kabullenmeye başladıkları, Afganistan ile vatandaşlık bağlamında bağlarının zayıfladığı şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin Türkiye hakkında kafalarında oluşan imajı çizdikleri ve kendi ifadeleriyle açıkladıkları çizimler Güzel Türkiye, Yardımsever Türkiye ve Özgür/Güçlü Türkiye temalarında toplanmıştır. Öğrencilerin çoğunun Türkiye`yi yaşanabilir, emniyetli güzel bir ülke olarak çizmeleri önceki beyanlarıyla da uyumludur. Zira Türkiye`de mutlu olma nedenleri arasında emniyet ve güven içinde huzurlu bir şekilde hayatlarını sürdürmelerinin temel nedenlerden biri olduğunu söylemlerinde ifade etmişlerdir. Bununla birlikte çizimlerinde Türk bayrağını yoğun olarak kullanmaları, ifade edecekleri temayı bayrak imgesiyle resmetmeleri, Türkiye`ye ve Türk milletinin değerlerine duydukları saygı ve güvenle açıklanabilir. Ayrıca bazı öğrencilerin Türk halkının yardımseverliğini çizimlerinde ve çizimlerine ekledikleri cümleciklerle ifade etmesi Türk devleti ve milletinin gösterdikleri misafirperverliğin öğrencilerin gönlünde ve zihinde yer bulduğunun açık bir kanıtıdır.

Öğrencilerin bazılarının çizimlerinde Türk ve Afganistan bayraklarının yan yana çizilmesi, iki ülkeyi kardeş ülke olarak görmeleri Türkiye devletine ve milletine duydukları minnet duygusunun ete kemiğe bürünmüş halidir. Ayrıca kendi vatanlarından sonra Türkiye`yi (savaş bittiğinde Afganistan`a geri dönmeyi düşünen öğrenciler de aynı durum söz konusudur.) öğrenci ifadelerine yansıdığı şekliyle “ikinci vatan” olarak gördüklerinin kanıtıdır.

Öğrencilerin istiklal marşının bilinmesi konusunda bir kısmının iyi bildiği hatta Atatürk`ün Gençliğe hitabesini bile okuyabildikleri Türk milli değerlerini benimsedikleri, kendilerini milletin bir parçası olarak görmeye başladıkları şeklinde yorumlanabilir. Bir kısmının ise yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları, sadece törenlerde okunan İstiklal Marşının iki kıtasını bildikleri görülmüştür. Yine sayısı az olsa da 5- 7 yıldır ikamet eden öğrencilerin bir kısmının da istiklal marşını tam olarak bilmedikleri görülmüştür.

Öğrencilerin vatanseverlik tarifleri içinde en çok vatan uğruna savaşmak ve ölmek vurgusu dikkat çekmektedir. Bu bakımdan öğrencilerin kendi değer sıralamalarında vatanseverlik değerini üst noktada konumlandıkları düşünülebilir. Araştırmanın bu sonuçları, Özensel (2007) Gömleksiz ve Cüro (2011) ve Elban (2015)`ın öğrencilerin vatanseverlik değerine karşı olumlu tutum düzeylerinin yüksek olduğu bulgusuyla uyusmaktadır. Öğrencilerin tariflerinde vatan için ölmenin yanında, bilimsel, dinsel, toplumsal ve bireysel yarar üretmeyi de vatanseverliğin bir parçası olarak görmeleri önemlidir.

Sonuç olarak Afganlı mülteci öğrencilerin öz vatanlarına olan sevgilerinin devam ettiği, zorunlu olarak Türkiye`ye göç ettikleri, Türkiye`de sahip oldukları yardım vb. imkânlar ve Türk vatandaşlarının kadirşinas misafirperverliği sebebiyle mutlu oldukları, minnet duygusu içinde oldukları, Türkiye`ye ve Türk halkına karşı ziyadesiyle pozitif duygular besledikleri, Türkiye`yi bir kısmının ana vatan, bir kısmının ise ikinci vatan olarak benimsemeye başladıkları araştırma sonucunda ulaşılan önemli bulgularındandır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Y. (2016) Bir Toplumsal Değişim Katalizörü Olarak Göç Olgusu, Berkehan Kıran (Ed.), Toplumsal Değişim Sempozyumu içinde (ss.483-492).
- AKINCI, B., Nergiz, A., ve Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Değerlendirme Göç ve Toplumsal Kabul. Göç Araştırmaları Dergisi, 1(2), 58-83.
- BALCI, M. (2014). *Değerleri Yaşatmak ve Değerler Sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- BATES, C. D. (2002) Environmental Refuugee? Classifying Human Migration Caused By Environmental Change. Population and Environment, 23, (5), 465-477.
- BERG B.L. ve Lune H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Ed. H. Aydın). Konya: Eğitim Yayınevi.
- BLACK, R. (2014) Refugees, Environment and Development. Newyork: Routlage
- BOLAY, S.H. (2013). Aşkın Değerler Buhranı, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Arslan, M. Zengin (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss.55-70). İstanbul: Dem Yayınları.
- BOYRAZ, Z. (2015). Türkiye’de göçmen sorununa örnek Suriyeli mülteciler. Journal Of World Turks. 7(2),35-58.
- BÖRÜ, N. BOYACI, A. (2016). Göçmen Öğrencilerin Eğitim-Öğretim Ortamlarında Karşılaştıkları Sorunlar: Eskişehir İli Örneği, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic .11(14), 123-158
- CRİCK, E.R. (2012). Farklı Kavramlar Mı, Madalyonun İki Değişik Yüzü mü? *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı* içinde (ss.196-202). Damla Yayınevi
- CRESWELL, J.W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri. (M. Bütün & S.B. Demir, Çev. Edit.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ELBAN, M. (2015) “Ortaöğretim Öğrencilerinin Vatansızlık Tutumları: Ankara İli Kazan İlçesi Örneği”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 35, 451-462.
- ERGEN, G. (2006). Eleştirel-Bilinçli Sevgi Eğitimi. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8(12), 144-152.
- GLESNE, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (Çev. Ed. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- GÖMLEKSİZ, M. N., CÜRO, E. (2011). Sosyal Bilgiler dersinde yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(1), 95-134.
- GÖKSU, M.Z. ve KAYALAR, F. (2018). Afganistan Uyraklı İlkokul Öğrencilerinin Gözüyle Vatansızlık. Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 5 (29), 3806-3817
- GÖKSU, M.Z. (2020). Göksu, M. (2020). Afganistan Uyraklı İlkokul Öğrencilerinin Gözüyle Vatansızlık. Değerler Eğitimi Dergisi, 18 (39), 33-63
- GÜNGÖR, E. (1997). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* (2.Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- HUDDY L.VE KHATİP N. (2010). American Patriotism, National Identity, and Political Involvement, *American Journal of Political Science*, 51(1), 63-77.
- JENNER, C. (2015) Breaking the Cycle: Education And the Future for Afghan Refugees. https://www.unhcr.org/nansen/breaking_the_cycle_report_2015.pdf.
- KANDEMİR, F. (2019). Umut, İyimserlik ve Dindarlık. (1. Baskı) Erzincan: Doğu.
- KAYMAKCAN R. (2012). Gençlerin Dini Değerlere Bakışı Türkiye ve Avrupa karşılaştırması. *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferans Bildirileri* (Mayıs 2010) içinde (s.13-30). İstanbul: Damla Yayınevi.
- KİRSSCHENBAUM, H. (1995). 100 Ways To Enhance Values and Morality In School And Youth Settings. USA: Allyn and Bacon.
- MERRİAM, S. B. (2013). Nitel araştırma desen uygulama için bir rehber. (S.Turan, Çev. Edit.), Ankara: Nobel.
- NAZIROĞLU, B. (2013). *Vatandaşlık ve Din Eğitimi*. Açılım Kitap.
- ÖZENSEL, E. (2004). Liseli Kız ve Erkek Öğrencilerin Değer Yargıları ve Türk Toplumunun Temel Toplumsal Kurumlarına Bakış Açılımları, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Arslan, M. Zengin (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss.743-769). İstanbul: Dem Yayınları.
- PALAZ, T., ÇEPNİ, O., & KILCAN, B. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Düşüncelerinin ve Tutumlarının Belirlenmesi. *Turkish Studies*, 14(3), 1661-1684.
- PATTON, M.Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev. M. Bütün, S.B. Demir), Ankara: Pegem Akademi.
- ROKEACH, M. (1973). The nature of human values. (4 th ed.). Newyork: The Free Press.
- ŞAHİN, M. BAKAL, S. BALÇIN Ö. (2018). Afgan Mültecilerin Türk Kültürüne Uyum Süreçlerine İlişkin Görüşleri. 4. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı. Eğitim, Gençlik ve Gelecek (2018) içinde (s. 778-787) Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- T.D.K.2019,www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59fb3ddf6face4.19674211.
- T.D.K.2020, Türkçe Sözlük. Geliş tarihi 20 Mart 2020, gönderen https://www.google.com/search?safe=strict&sxsrf=ALeKk0391vvHt2l7i2Vb17QsSOTOD7ro1Q%3A1584709587770&source=hp&ei=0790XrbclMqDk74P2OfyAg&q=tdk+g%C3%B6%C3%A7+maddesi&oq=tdk+g%C3%B6%C3%A7+maddesi&gs_l=psyab.3..33i160l2.1037127.1041453..1041659...1.0..0.307.3103.0j3j10j1.....0....1..gswiz.....0i131j0j0i22i30.zz9dDVY663Y&ved=0ahUKEwj2kbKgj6noAhXKwcQBHdj3B4kQ4dUDCAY&uact=5
- TOSUN, A., YORULMAZ A., TEKİN İ., YILDIZ K. (2018). Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, 19(1), 107-133.
- ULUÇEVİK, T. (2013, Nisan 3). Ne Mutlu Türküm Diyene. 03 Nisan 2013. <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ne-mutlu-turkum-diyene-413322>
- ULUSOY, Y. (T.Y.). İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2. Sınıf, Ankara: Beşgen Yayıncılık

YAZICI, M. (2013). Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler. *Turkish Studies*, 8, 1489-1501.

YILDIRIM, A. VE ŞİMŞEK, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ZABUNOĞLU, H. G. (2018). Günümüzde Ulus Devlet. *Eskişehir üniversitesi hukuk fakültesi dergisi*, XIII (1), 535-559.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

Value is described as useful, expressive, wise and necessary behaviours and attitudes (Balci, 2014). Values are the basic policies that guide behaviours (Crick, 2012). It is a powerful belief system that puts an end to personal and socially preferred behavior or creates a special mood (Rokeach, 1973: 5). Behaviors are shaped by values. The person develops his/her behavior according to the values he/she has (Kaymakcan, 2012: 13).

Immigration itself and the effects of globalization on the world labour market have become a major emotional political issue. Some immigrants have to flee their country because of civil war, crop failure, job shortages, natural disasters whereas others decide to leave due to low quality of life or education and health system along with difficult living conditions. This prevalence of various problems is influenced by the nature of immigration amongst those who have to flee their country to find themselves new lands to settle in and start building a new life.

Whether migration is voluntary or compulsory, it should be considered not only a physical and geographical displacement, but a phenomenon that encompasses the whole life and reconstructs human-space relations for the immigrant and immigrant communities (Adıgüzel 2016: 483). Refugees problem is also reflected in the report on "Breaking the Chain and the Future and Education for Afghan Refugees" organized by Jenner (2015: 3-6) for the United Nations High Commissioner for Refugees and the Norwegian Refugee Council: After the fall of the Taliban regime in 2001, there has been a substantial increase in education, but still it is stated that 3,500.000 children are unable to go to school and there are still obstacles - especially for girls - cultural pressures, poor quality education opportunities, etc. in the report, children in Iran and Pakistan, where Afghan refugees mostly flee, face serious difficulties even if they are admitted to local schools.

The aim of this study is to investigate the patriotic understanding of Afghan refugee teenager residing in Erzincan city that are given the opportunity to access secondary school and to discover their perception of patriotism towards their homeland and their host country.

Materials and Methods

Research Design

In the studies which aim to determine the patriotic consciousness of Afghan refugee secondary school students, and to identify their national identification and national consciousness towards Turkey. The research is a case study from qualitative research methods and a focus

group interview method which is considered as one of the qualitative research methods was used.

Study Group

The population of the study consists of Afghan refugee students studying at Cahit Ziya Ulukök Secondary School and Cumhuriyet Secondary School in Erzincan province during the 2018-2019 academic year. The study group consists of 16 students in total selected among these students with a purposeful sampling strategy.

Data Collection Materials

As a data collection material, semi-structured interview form consisting of six open-ended questions was used by the researchers. In addition, in order to express the views of the participant students in different ways, they were asked to paint the visual embodiment of patriotism on the papers given to them during the interview; these documents were collected after the interview to be used in the research.

Data Collection Procedure

The data were collected from the focus group interviews via camera recordings by the researcher in both schools. The participants were informed about the aim of the research and the general rules of the focus group interview before the application. In this context, it was emphasized that the data would be obtained on a voluntary basis, evaluated by names, the images would not be published in any way and they would not be shared with third parties, the answers given by the participants would not be evaluated as true or false, and the participants were asked to reply to the questions sincerely and voluntarily. After the interviews were completed, a copy of camera records for transcription and analysis were kept in substitution.

Data Analysis

The data obtained by transcribing the camera recordings were analysed using the qualitative method research program NVIVO (Version of 11 Plus). Descriptive analysis method was used in the analysis of interviews. As a necessity of this method, the data are summarized and interpreted according to the predetermined themes (Yıldırım and Şimşek, 2013). In order to increase the quality of the report, descriptive findings and analyses were tried to be presented in a brief and concise way (Patton, 2014).

Validity and Reliability

Necessary measures have been taken to ensure validity in the research. In this context, in the preparation of the questions in the semi-structured interview form which is used as data collection tool, it was sent to a total of seven educational research experts, then necessary corrections were made in the light of the feedback. During the preparation, the interview form and the list of questions were tried to be open-ended, without orientation and with the simplicity to be understood by the participants. Under the expert opinions, the interview form and the list of questions were tested with five students selected from the schools to be studied. Results were discussed and final form was given after necessary corrections.

Findings

Length of Residence in Turkey

The first research question directed to the primary students was: `How many years have you been residing in Turkey?` We found out that most of the students had been living in Turkey for 6 years and more.

The Reason for Afghan Students' Happiness in Turkey

Secondly, the students were asked "Why did you immigrate to Turkey?" The apparent reason for their displacement was to feel confident in Turkey. Then the second reason was stated that Turkey is an amazing country and its citizens are good persons too. In addition, they affirmed that the discriminatory attitudes of both the community members and the government officials in Afghanistan has played a crucial role in their decision to leave their country.

Students' Views on Returning to Afghanistan

Most of the students (11 out of 16 students) stated that they wanted to return to their country in the case that if the war was over and their country became a peaceful country like Turkey.

Patriotism in Students' Drawings

In this part to identify the emotion that reflects the first impressions of the students, they were asked to draw it in limited time and without using paint materials and to explain what they draw. The students' drawings and explanations include three sub-themes as Beautiful Turkey, Helpful Turkish Citizens, and Free and Strong Turkey. The half of students' drawings fell into the theme of Beautiful Turkey. In the drawings and expressions where the students explain their drawings; much loved (S1), desirable (S2) fair and safe (S3, S13), peaceful (S6) Turkey, especially they said they wanted to tell this through the Turkish flag as a symbol.

The students' Opinion on the Turkish National Anthem

The students were asked if they knew the lyrics of Turkish national anthem by heart and if they could recite the lyrics. While 7 out of the students said that they could recite one or two out of ten stanzas, others said that they could recite full of them. In addition, two students (S10, S12) stated that they also knew Atatürk's Address to the Youth and could recite it. It was seen that the students adopted the national anthem and national discourse of the Turkish nation, which is considered as one of the national values of Turkey.

Value of Patriotism in the Description of the Students

The students` definition of patriotism, to be a martyr for the motherland (S2, S3, S4, S5, S6), to united for the homeland. (12 out of 16 students) to pray for homeland (S6, S2, S3, S4, S5, S8) are grouped into three sub-themes as well. In addition, an extremely interesting finding was a student (S12) emphasized to Ataturk, the founder of the Turkish Republic, and in the events of the July 15th coup attempt that role of Turkish citizens defending their homeland and declared that what happened in Afghanistan was due to this deficiencies. At this point, this comparison and determinations of the student between these two countries are striking.

Result

As a consequence, Afghan refugee students continue to show loyalty to their homeland, and they were forced to leave their country. They have positive feelings about Turkey and also Turkish citizens. They are happy and of gratitude to the Turkish people because of their good hospitality. Afghan students in question have begun to embrace Turkey as their homeland and some of them have begun to see it as a second home.

SONNOTLAR

---

¹ Bk: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası`nın 66. Maddesi.

² Bk: www.goc.gov.tr

³ Bk: www.bbc.com

⁴ Erzincan Göç idaresi İl Müdürlüğünden alınan resmi yazı ile Erzincan`da ikamet eden Afgan Mülteci Sayısı talep edilmiş, ancak gizli bilgi olması sebebiyle talebimiz reddedilmiştir. Ancak alınan sözlü bilgiler yapılan araştırmalar sonucunda Erzincan`da yaşayan Afgan mültecilerin sayısının 2000 kişi civarında olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de Siyasal İktidarlara Gösterilen Rıza: Seçmenlerin Oy Verme Modellerini Benimseme Düzeyleri

Consent Provided to the Political Powers in Turkey: Adoption levels of Voters’ Voting Patterns

Doç. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN, Öğr. Gör. Dr. Fatih CEYLAN, Öğr. Gör. Erhan HANCIĞAZ

Atf/©: ARSLAN, Mahmut Abdullah, CEYLAN, Fatih, HANCIĞAZ, Erhan (2020). Türkiye’de Siyasal İktidarlara Gösterilen Rıza: Seçmenlerin Oy Verme Modellerini Benimseme Düzeyleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 76-85.

Citation/©: ARSLAN, Mahmut Abdullah, CEYLAN, Fatih, HANCIĞAZ, Erhan (2020). Consent Provided to the Political Powers in Turkey: Adoption levels of Voters’ Voting Patterns, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 76-85.

Notlar:

Bu makale, EBYÜ BAP Koordinasyon Birimi, “Türkiye’de Siyasal İktidara Rızanın Dönüşümü-Siyasal İletişim Atmosferinin Kamuoyuna Dayalı Boyutları: 2000-2015” (Proje No: 251, Normal Araştırma Projesi)nden üretilmiştir.

DOI: 10.46790/erzisosbil.834563

Orcid:

<http://0000-0003-1289-3662>

Mahmut Abdullah Arslan

EBYU

Türkçe Eğitimi ABD

Erzincan

mabdullaharslan@hotmail.com

Orcid:

<http://0000-0002-7494-5635>

Fatih Ceylan

EBYU

Basın ve Halkla İlişkiler Ofisi, Erzincan

fatcey25@gmail.com

Orcid:

<http://0000-0002-4539-0394>

Erhan Hancığaz

EBYU

Büro Yönetimi ve Sekreterlik, Erzincan

ehancigaz@erzincan.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-12-01

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-17

Sayfa-Pages

76-85

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Günümüz dünyasında çok yaygın bir yönetim şekli olan demokrasinin en önemli unsuru seçimlerdir. Seçimler aracılığıyla seçmen, kendini yönetme yetkisini bir başkasına vermektedir. Bu açıdan siyasal yelpazede iktidarı elde etme amacıyla yarışanların üstesinden gelmesi gereken en önemli konu, seçmenin rızasını kazanmak olmuştur. Ayrıca “rıza” kavramı son zamanlarda üzerinde çalışılmaya başlanan önemli konulardan biridir. Bu açıdan bu çalışma ile seçmenlerin oy verme davranışlarını benimseme düzeyleri ve bu bağlamda oy verme kararlarının kendi rızalarını yansıtmıyorsa yansıtmadığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çalışma betimsel tarama modeli ile yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular incelenmiş ve genel sonuç olarak vatandaşların oy verme modellerini benimseme düzeylerinin modelden modele farklılık gösterdiği görülmüştür. Ayrıca bu farklılıklara bağlı olarak seçmenlerin oy verme kararlarındaki bireysel rızalarının da farklı olabildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, siyasal iktidar, oy verme, rıza.

Abstract:

Elections as a very common form of administration have become the most important element of democracy in today's world. With the help of elections, voter gives the power of government to another. In this respect, the most important issue that must be overcome by those who compete with the aim of gaining power in the political spectrum is gaining the consent of the voters. In addition, the concept of "consent" is one of the important issues that have been studied recently. In this respect, with this study, it was tried to understand the level of voters' adoption of their voting behavior and whether voting decisions reflect their own consent in this context. This study was conducted with a descriptive scanning model. The findings obtained within the scope of the study were examined and as a general result, it was seen that the level of citizens' adoption of voting models differed from model to model. In addition, it is understood that due to these differences, the individual consent of the voters in voting decisions may be different.

Keywords: Democracy, political power, voting, consent.

1. GİRİŞ

İnsan odaklı bir edim olan siyasetin kökeninin ilk insanlara kadar indirilmesi mümkündür (Genel, 2010: 8). Çünkü siyaset, yöneten-yönetilen ilişkisi üzerine inşa edilen bir olgudur ve insanoğlunun kurduğu ilk toplumsal yapılardan, günümüz çağdaş toplumsal yapılarına kadar, tüm toplumsal yapılarda bu ilişki olagelmıştır.

İnsan, yaratılışı itibarıyla sosyal bir canlı olduğu için her zaman bir toplum halinde yaşamıştır. Çünkü insanoğlu güven, beslenme, refah ve iletişim gibi temel ihtiyaçlarını ancak bir toplum içinde karşılayabilmektedir. Toplum halinde yaşama durumu ise insanoğlunu toplumsal amaçlara ulaşılması, toplumsal düzenin, güvenin ve iş bölümünün sağlanması gibi birçok sorun ile baş başa bırakmıştır. Kısaca toplum yaşamında var olan bu tip kaotik durumlar siyaset olgusunu ortaya çıkarmıştır (Topbaş, 2009:1).

İlk toplumsal yapılardan beri insanoğlu içinde yaşadığı toplumun siyasal düzenini teşkil etmekte ve daha iyi bir düzen için devamlı bir arayış içindedir olmaktadır. Bu bağlamda tarihsel süreçte toplumlar belirli dönemlerde teokrazi, monarşi, oligarşi ve demokrasi gibi belirli yönetim şekillerini yaygın olarak kullanılmışlardır. Şüphesiz ki günümüzde bu yönetim şekillerinden en yaygın olarak kullanılanı demokrasidir.

En öz ifadeyle "Halk Egemenliği" olarak adlandırılan demokrasi, ortaya çıktıktan sonra toplumlar tarafından hızla benimsenmiş ve yayılmıştır. Schumpeter (2014:321), demokrasi felsefesini; "Demokratik metot, halkın kendi iradesini gerçekleştirmek için, toplanacak kişileri seçme yoluyla, sonuçlar üzerinde son sözü söyleyerek ortak iyiliği sağlayan politik kararlara varması bakımından gerekli organizasyon tekniğidir." şeklinde tanımlanmıştır. Lincoln'un meşhur, 'Halkın halk tarafından ve halk için yö-netilmesi' şeklinde ifadesiyle en iyi tanımlarından birini bulan demokrasi, "Halkın Yasası Tanrının Yasasıdır", şeklindeki özdeyişte vurgulanan inanç düşünceden kaynaklanan bir sistemdir (Anıl, 2006, 9).

Günümüz toplumlarında en yaygın şekilde kullanılan bir yönetim şekli olan temsili demokrasilerde vatandaşlar seçimler aracılığıyla ülkeyi, yani kendilerini yönetecek olanları yine kendileri seçerler. Başka bir ifadeyle demokratik toplumlarda siyasal iktidarın belirlenmesi noktasında en önemli olgu seçimlerdir. Dolayısıyla çağdaş demokratik toplumlarda temsili demokrasinin gelişmesiyle artık seçim olgusu büyük önem kazanmış (Gül; Kiriş; Negiz vd. 2014, 108) ve siyaset kurumunu belirleyen en önemli faktör durumundadır.

Demokratik toplumlarda halk egemenliği, toplumu oluşturan bireylerin seçimlerle kendini yönetme yetkisini kendi özgür iradesiyle kullandığı oy ile bir başkasına vermesiyle gerçekleşir. Onun için seçimler ve oy verme, demokrasinin en önemli olmazsa olmazlarından biri olarak değerlendirilir (Doğan ve Göker, 2010, 160). Bundan dolayı günümüz demokratik toplumlarında seçmenin oy verme davranışlarının anlaşılması hayati derecede önemlidir. Çünkü bu toplumlarda siyasal iktidarlar ve önemli ülke meseleleri seçimler aracılığıyla halkın temayülüne göre belirlenmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada seçmenin oy verme modellerini/davranışlarını benimseme düzeyleri ortaya konularak, bu düzeylere göre oy verme kararlarının kendi bireysel rızalarını yansıtıp-yansıtmadığı, tartışılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın ana amacı seçmen davranışı çalışmalarında günümüze kadar kullanılan oy verme modellerinin seçmenler tarafından benimsenme düzeylerini ortaya koymaktır. Yine bu

çalışmada seçmenlerin oy verme modellerini benimseme düzeylerine göre oy verme kararlarının kendi bireysel rızasından mı yoksa başka unsur/lardan mı kaynaklandığının tartışılması da amaçlanmaktadır.

Bu çalışma betimsel tarama modeliyle yapılmıştır. Çalışmanın veri toplama aracı, toplam 6 oy verme modeliyle (Sosyolojik Model, Psikolojik Model, Ekonomik Model, İdeolojik Model, Konuya Oy Verme Modeli ve Sezgisel Model) ilgili olarak önceki zamanlarda yapılmış çalışmalardan derlenen sorulardan oluşturulmuştur. Bu modellerin seçilme sebebi, bunların ilk üçünün temel oy verme modelleri olması ve geriye kalan üçünün de temel oy verme modellerinden üretilmiş olmasıdır. Aynı zamanda bu modeller seçmen davranışlarının anlaşılması konusunda literatürde yaygın olarak kullanılan modellerdir. Dolayısıyla ilgili literatür incelemiş, alanla ilgili uzman görüşleri alınmış ve sonuç olarak bu altı oy verme modelinin, seçmelerin oy verme davranışlarının ortaya konulması konusunda yeterli kapsamda olduğu anlaşıldığı için bu çalışmada, bu modellerin kullanılmasına karar verilmiştir. Veri toplama aracı oluşturulurken yararlanılan temel kaynaklar şunlardır: Aydın, 2011; Aydoğan Ünal, 2016; Başarır, 2015; Converse, 1989; Eroğlu Yalın, 2007; Polat, 2009; Temizel, 2012 ve Topbaş, 2009. Veri toplama aracındaki sorular 3 likertli (1=Benimsemiyorum, 2=Kararsızım, 3=Benimsiyorum) yapıdan oluşmaktadır.

Bu çalışmanın örneklem grubu, Erzincan'da ikamet eden ve seçmen olma özelliği taşıyan farklı demografik özelliklerden kolayda örneklem yöntemiyle seçilen 380 katılımcıdan oluşmaktadır. Örneklem grubu saha çalışmasının yapıldığı 2016 yılı Ekim ayında seçilmiştir. Bu çalışma kapsamında derlenen veriler SPSS 22 programında analiz edilmiştir. Analizlerde sonucun elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

3. BULGULAR VE SONUÇ

Araştırmaya katılan katılımcıların; %54,7'si (208) erkek iken %45,3'ü (172) erkektir. Katılımcıların %41,6'sı (158) bekâr iken %58,4'ü (222) evlidir. Katılımcıların %23,4'ü (89) 18-27, %27,7'si (105) 28-37, %17,1'i (65) 38-47, %16,3'ü (62) 48-57 ve %15,5'i (59) ise 58 ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcıların %5,3'ü (20) ilköğretim, %21,9'u (83) lise, %45,6'sı (173) üniversite, %10,9'u (41) yüksek lisans ve %16,3'ü (63) de doktora düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların %25'i (95) 0-2500 TL, %35,5'i (135) 25001-5000 TL, %23,2'si (88) 5001-7500 TL, %12,1'i (46) 7501-10000 TL ve %4,2'si (16) ise 10001 TL veya üstü bir gelir düzeyine sahiptirler.

Çalışmaya katılan katılımcıların %46,6'sı (177) sosyolojik oy verme modelini benimsemediğini belirtirken, %33,2'si (126) benimsediğini belirtmiştir. Geriye kalan %20,2'si (77) ise kararsız olduklarını belirtmiştir. Sosyolojik oy verme modeline göre seçmenin içinde yaşadığı toplumun kültürel değerleri, buyrukları, beklentileri, yaptırımları ve kısaca genel sisteminin tüm kuralları karar ve davranışlarını etkiler (Denton ve Woodward, 1985: 26). Çünkü sosyolojik model, bireylerin politikleşmesinin ancak bir sosyal yapı içinde mümkün olabileceğini belirtir. Onun için, içinde bulunduğu toplumun veya sosyal çevrenin kurallarına aykırı hareket edenler, toplum veya grup tarafından farklı şekillerde cezalandırılırlar. Bundan dolayı sosyolojik model, seçmenlerin oy verme kararını içinde yaşadığı sosyal çevrelerdeki (aile, okul, arkadaş, iş...vb.) grupların görüşleri, eğilimleri ve normları doğrultusunda verdiklerini büyük ihtimal dahilinde görür (Başarır, 2015: 35). Bu bağlamda sosyolojik modeli benimsediğini belirten seçmenlerin oy verme kararlarının, kendilerinin salt bir şekilde verdikleri bireysel kararlar olmadığı; aksine ağırlıklı olarak sosyal çevrelerinin etkisi altında verilmiş kararlar oldukları anlaşılmaktadır. Bu çalışmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun

(%46,6) sosyolojik oy verme modelini benimsemediği ve azınlığının (%33,2) benimsediği bulgusu göz önüne alındığında; sosyolojik oy verme modelini benimseme durumuna göre katılımcıların çoğunluğunun oy verme kararlarının kendi bireysel rızaları çerçevesinde verilmiş birer karar olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan katılımcıların %51'i (194) psikolojik oy verme modelini benimsemediğini belirtirken, %30'u (114) benimsediğini belirtmiştir. Geriye kalan %19'u (72) ise kararsız olduklarını belirtmiştir. Psikolojik oy verme modeline göre seçmen, taraftarlık, aidiyet ve sevgi gibi duygularla belirli bir partiye bağlanarak her seçimde o partiye oy verir (Özer ve Meder, 2008: 32). Çünkü psikolojik model, seçmenin tüm psikolojik süreçlerini (güdüler, inanışlar, tutumlar, kompleksler...vb.) kapsamakta (Denton ve Woodward, 1985: 26) ve seçmen karar ve davranışlarında bu süreçlerin etkili ve belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden psikolojik oy verme modelini benimseyen seçmenler bağlandıkları partinin siyasal arenada başarılı olup olmamasına önem vermeden, adeta bir futbol takımı tutmaya benzer şekilde siyasi bir partiyi tutarlar (Turan, 1976: 110) ve seçimler genellikle taraftarı olduğu bu partiye oy verirler. Bu bağlamda psikolojik modeli benimsediğini belirten seçmenlerin oy verme kararlarının, kendilerinin salt bir şekilde verdikleri objektif bir karar olmadığı; aksine bireyin bazen kendisinin dahi %100 farkında olmadığı ve kolayca kutulamadığı saplantılar, kompleksler, tutumlar, inançlar ve güdüler gibi tüm psikolojik bağlılıklarına ve yapısına göre verilmiş kararlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun (%51) psikolojik oy verme modelini benimsemediği ve azınlığının (%30) benimsediği bulgusu göz önüne alındığında; psikolojik modeli benimseme durumuna göre katılımcıların çoğunluğunun oy verme kararlarının kendi bireysel rızaları çerçevesinde verilmiş birer karar olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan katılımcıların %27,1'i (103) ekonomik oy verme modelini benimsemediğini belirtirken, %54,2'si (206) benimsediğini belirtmiştir. Geriye kalan %18,7'i (71) ise kararsız olduklarını belirtmiştir. Ekonomik oy verme modelinin temel varsayımına göre seçmen, kendi çıkar ve amaçlarını iyi bilir ve seçilmesi halinde kendi menfaatlerine ve faydasına en fazla ve en iyi hizmet edeceğini düşündüğü aday veya partiyi iyi bir şekilde analiz edebilir. Yaptığı analizler sonucunda seçmen, kendi faydasına ve menfaatlerine en uygun olduğunu gördüğü aday veya partiye oy verir (Kalender, 2005: 50). Ancak burada önem verilen ekonomi, seçmenin bireysel ekonomisi olabildiği gibi ülke ekonomisi de olabilmektedir. Kısaca ekonomik model, genel anlamda seçmenin oy verme karar ve davranışlarını ekonomi ve refah faktörlerine göre belirlediğini, yani seçmenin ekonomik açıdan en fazla katkı yapacağını düşündüğü aday veya partiye oy verdiğini ifade eden bir modeldir. Bu bağlamda ekonomik modeli benimsediğini belirten seçmenlerin oy verme kararlarının, ağırlıklı olarak kendilerinin bireysel kararları olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmaya katılan katılımcıların azınlığının (%27,1) ekonomik oy verme modelini benimsemediği ve çoğunluğunun (%54,2) benimsediği bulgusu göz önüne alındığında; ekonomik oy verme modelini benimseme durumuna göre katılımcıların çoğunluğunun oy verme kararlarının kendi bireysel rızaları çerçevesinde verilmiş birer karar olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan katılımcıların %35,8'i (136) ideolojik oy verme modelini benimsemediklerini belirtirken, %38'i (144) benimsediklerini belirtmiştir. Geriye kalan %26,2'si (100) ise kararsız olduklarını belirtmiştir. İdeolojik oy verme modeline göre seçmenlerin belirli bir dünya görüşleri/ideolojileri vardır. Bundan dolayı seçmen kararlarını belirleyen en önemli faktör ideolojidir. Başka bir deyişle belirli ideolojik görüşleri olduğu için bu tip seçmenler, ideolojik görüşleri doğrultusunda bir partiyle özdeşleşerek, o partiye

bağlanıp taraftar olmaktadır (Karaçor ve Gözüm, 2012: 411). Bu şekilde seçmenler ideolojik görüşlerine bağlı kalarak bir partiye veya adaya oy verme kararı alırlar (Bayır ve Aslan, 2019: 878) ve bu parti veya adayın başarılı olup-olmamasına bakmadan, her seçimde ona oy vermektedirler. Bu bağlamda ideolojik modeli benimsediğini belirten seçmenlerin oy verme kararlarının, kendilerinin salt bir şekilde verdikleri objektif kararlar olmadığı; aksine bireyin doğuştan beri içinde bulunduğu sosyal çevre tarafından şekillenen ve etkisinden kurtulup objektif olarak kendi bireysel kararlarını vermesinin çok zor olduğu ideolojik görüşlerine göre verilmiş kararlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmaya katılan katılımcıların %35,1'inin ideolojik oy verme modelini benimsemediği ve biraz daha çoğunluğunun (%38) benimsediği bulgusu göz önüne alındığında; ideolojik oy verme modelini benimseme durumuna göre katılımcıların çoğunluğunun oy verme kararlarının kendi objektif değerlendirmeleriyle verilmiş birer karar olmadığı söylenebilir.

Çalışmaya katılan katılımcıların %16,8'i (64) konuya oy verme modelini benimsemediklerini belirtirken, %54,5'i (207) benimsediklerini belirtmiştir. Geriye kalan %28,7'si (109) ise kararsız olduklarını belirtmiştir. Konuya oy verme modeline göre bazı bazı ülkelerde ve dönemlerde seçim için yarışan partilerin söylemleri birbirine çok benzemektedir. Bu durumda seçmenler partilerin birbirinden farkı yokmuş gibi algılar ve oy verme kararlarını, partilerin ve adayların sosyo-kültürel ve siyasi gündem konularına olan yaklaşımlarını ve değerlendirmelerini analiz ederek verirler (Converse, 1989: 127-128). Dolayısıyla bu durumda seçmenler, partilerin veya adayların seçime dönemlerinde cereyan eden savaş, ekonomik kriz, işsizlik...vb. gündem konularını değerlendirmelerini izleyerek, kendi görüşleriyle aynı veya en yakın değerlendirme yapan aday veya partiye oy verirler (Akt. Kalender, 2005, 58). Bu minvalde düşünüldüğünde konuya oy verme modelini benimsediğini belirten seçmenlerin oy verme kararının kendi görüş ve düşüncelerine dayalı alınmış birer karar olduğu açıktır. Çünkü defaatle söylendiği gibi bu tip seçmenlerin kendi görüşleri vardır ve bunlar kendi görüşleriyle aynı veya en yakın olan politikacılara oy verirler. Bu çalışmaya katılan katılımcıların oldukça azınlığının (%16,8) konuya oy verme modelini benimsemediği ve büyük çoğunluğunun (%54,5) benimsediği bulgusu göz önüne alındığında; konuya oy verme modelini benimseme durumuna göre katılımcıların çoğunluğunun oy verme kararlarının kendi bireysel rızaları çerçevesinde verilmiş birer karar olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan katılımcıların %50,5'i (192) sezgisel oy verme modelini benimsemediklerini belirtirken, %28,4'ü (108) benimsediklerini belirtmiştir. Geriye kalan %20,1'i (80) ise kararsız olduklarını belirtmiştir. Sezgisel modele göre bazı seçmenler hukuki ya da hukuki olmayan birçok sebepten ötürü siyasal olaylar, olgular, adaylar ve partiler gibi politik konularda tam bilgiye sahip değildir (Temizel, 2012: 51). Politik bilgisi ve siyasal ilgisi ya hiç olmayan ya da çok az olan bu tip seçmenler bilgi edinmek için hiçbir çaba ve maliyete katlanmazlar. Bunun yerine mevcut durumlarını koruyarak, hisleri ve sezgilerinden hareket ederler ve bu şekilde buldukları ipuçlarıyla, sezgisel olarak bir adaya veya partiye oy verme kararı verirler (Brady ve Siniderman, 1985). Kısaca fazla politik bilgisi ve siyasal ilgisi olmayan seçmenler, sezgi ve hislerinin yönlendirmesiyle, sezgisel olarak bir tarafa oy verme kararı alırlar. Bu bağlamda sezgisel modeli benimsediğini belirten seçmenlerin oy verme kararlarının, kendilerinin bireysel kararları olduğu anlaşılmaktadır. Ancak buradaki oy verme kararı, ağırlıklı olarak bireyin sezgilerine dayalı olarak verilen bir karar olduğu için tam olarak seçmenin bireysel rızasını yansıtan bir karar olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle sezgisel modeli benimsediğini belirten seçmenlerin oy verme kararları bilinçli ve bilgili bir şekilde, bireyin kendisine ve topluma fayda sağlamayı amaçlayan tipte bir karar olmadığı için tam olarak

kendilerinin rızasını yansıtan bir karar olmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmaya katılan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%50,5) sezgisel oy verme modelini benimsemediği ve azınlığının (%28,4) benimsediği bulgusu göz önüne alındığında; sezgisel oy verme modelini benimseme durumuna göre katılımcıların çoğunluğunun oy verme kararlarının kendi bireysel rızaları çerçevesinde verilmiş birer karar olduğu söylenebilir.

Başta siyasal iktidar olmak üzere önemli ülke meselelerinin seçimler aracılığıyla, halkın temayülüne göre belirlendiği çağımız demokratik toplumlarında seçimler ve seçimlerin gerçekleşmesini sağlayan en temel eylem olan seçmenin oy verme davranışının anlaşılması günümüzde çok önemli bir konu durumundadır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada seçmenin oy verme davranışlarına yaklaşımlarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bunun için bu çalışmada oy verme modelleri ele alınarak, katılımcıların bu modelleri benimseyip benimsemedikleri durumu araştırılmıştır.

Çalışmada derlenen veriler analiz edilip, elde edilen bulgular incelendiğinde, genel sonuç olarak; katılımcıların oy verme modellerini benimseme durumuna göre oy verme kararlarının çoğunlukla kendilerinin rızaları ile alınmış, bireysel kararlar olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuç bize Orçan'ın (2019: 52), modernleşmeye kadar bireylerin siyasal sosyalleşmesinde din ve geleneksel çevrelerin etkili olduğu, modernleşmeyle birlikte bunların yerini ideolojilerin ve kapitalizmin aldığı ve modernleşme sonrasında, günümüzde ise yeni iletişim, etkileşim ve tüketim araçlarının kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte insanların gittikçe bireyselleştiği ve kaynaklarından koparak köksüzleştiği savını doğrular niteliktedir. Çünkü bu çalışmada elde edilen genel sonuç bize seçmenlerin oy verme kararlarında daha çok geleneksel çevrenin bir ürünü olan psikolojik bağımlılıklar, ideolojiler ve sosyal çevrenin etkisinin azaldığını göstermektedir. Sonuç olarak bu çalışmanın, seçmen davranışları ve oy verme konularında gelecekte çalışma yapacak olan araştırmacılara ve politikacılara ışık tutacağı ve yeni araştırmalara esin kaynağı olacağı düşünülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ANIL, YAŞAR ŞAHİN (2006). *Antik Çağda Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Kastaş Yayınevi
- AYDIN, E. (2011). *Yerel Seçimlerde Seçmenlerin Oy Verme Kararlarında Etkili Olan Siyasal Faktörlere İlişkin Bir Araştırma: Ankara Örneği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- AYDOĞAN ÜNAL, B. (2016). *Stratejik Oy Verme Davranışı*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
- BAŞARIR, M. (2015). *Siyasal İletişim Sürecinde Lider Üslubunun Seçmen Davranışındaki Rolü Üzerine Bir Araştırma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya.
- BAYIR, O. VE E. Ş. ASLAN. (2019). "Siyasal Lidere Duyulan Güven Bağlamında Seçmen Davranışı Üzerine Bir Araştırma". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 868-901.
- BRADY, H. E. VE P. M. SNİDERMAN. (1985). "Attitude Attribution: A Group Basis for Political Reasoning". *American Political Science Review*, 79(4), 1061-1078.
- CONVERSE, P. E. (1989). Kamuoyu ve Oy Verme Davranışına Ailenin Etkisi. N. H. Nie, S. Verba ve P. E. Converse (der.), *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı* içinde (ss. 93-212). (Çev. İlder Turan ve Tunçer Karamustafaoğlu), Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayını.
- CONVERSE, P. E. (1989). Kamuoyu ve Oy Verme Davranışına Ailenin Etkisi. N. H. Nie, S. Verba ve P. E. Converse (der.), *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı* içinde (ss. 93-212). (Çev. İlder Turan ve Tunçer Karamustafaoğlu), Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayını.
- DENTON, R. E. VE G. C. WOODWARD (1985). *Political Communication in America*. New York: Praeger Publishers.
- DOĞAN, A. VE G. GÖKER. (2010). "Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi (29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği)". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 159-187.
- EROĞLU YALIN, B. (2007). *Siyasal Düşünce ve Siyasal Tercih Üzerine Değerlerin Etkisi (Siyaset ve Değer İlişkisi ya da İletişimin Siyasalı)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- GENEL, M. G. (2010). *Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak Almanya'daki Türk Medyasının, Almanya'da Yaşayan Türklerin Siyasal Tercihleri Üzerine Etkisi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- GÜL; KİRİŞ; NEGİZ vd. (2014). *Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset*. Ankara: Detay Yayınları.
- KALENDER, A. (2005). *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*. (2. Baskı). Konya: Çizgi Kitapevi.
- KARAÇOR, S. VE P. GÖZÜM. (2012). "Türkiye'de Seçmen Tercihlerinin Oluşmasında Seçim Kampanyaları ve Siyasal Pazarlamanın Rolü Üzerine Bir Araştırma". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 403-426.
- MARDİN, Ş. (1973). "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics". *Deadalus*, 102, 169-190.

- ORÇAN, M. (2019). Siyasal Kültürün Bir Unsuru Olarak Politik Sosyalleşme. S. Elik ve C. Gündüz (der.), *Türk Siyasal Kültür Havzaları* içinde (ss. 47-56). Kütahya: GRTC-Küresel Araştırma Düşünce Merkezi Yayınları.
- ÖZER, İ. VE M. MEDER. (2008). *Siyasal Katılma ve Seçmen Davranışı*. İstanbul: Ege Yayınları.
- POLAT, F. (2009). *Dinin Türk Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi: Denizli İli Örneği*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya.
- SARIBAY, ALİ YAŞAR (1998). *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*. Bursa: Asa Yayınları.
- SCHUMPETER, J. A. (2014). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*. (Çev. Hasan İlhan) Ankara: Alter Yayınları.
- ŞENTÜRK, HULİSİ (2008). *Seçmenin DNA'sı Seçmen Tercihlerini Etkileyen Faktörler* (1. Basım). İstanbul: Okutan Yayınları.
- TEMİZEL, M. (2012). *Türkiye'de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya.
- TERKAN, B. (2005). *Türkiye'de Basın ve Siyaset İlişkisi: Basın Gündemi ve Siyasal Gündemin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Gündem Belirleme Çalışması*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya.
- TOPBAŞ, H. (2009). *David Easton'un Siyasal Sistem Teorisi Bağlamında Türkiye'de Siyasal İletişim ve Siyasal Katılma (Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara
- TURAN, İ. (1976). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: Der Yayınları

EXTENDED SUMMARY

Introduction

Popular sovereignty in societies in representative democracies, the authority of individuals that make up the society to govern themselves through elections, it takes place by giving a vote of his own free will to someone else. Therefore, understanding and guiding the voting behavior of the voters is of vital importance in today's democratic societies. The main purpose of this study, which is considered in this way, is to determine the level of voters' adoption of voting behaviors / models and to understand whether voting decisions reflect their consent in this context.

Method

This study was conducted with a descriptive scanning model. The data collection tool of the study, with a total of 6 voting models (Sociological, Psychological, Economic, Ideological, Voting and Intuitive) it was formed from questions compiled from previous studies. The sample group of this study consists of 380 participants who reside in Erzincan and selected from different demographic characteristics that have the characteristics of being a voter, using the easy sampling method. The data compiled within the scope of this study were analyzed in SPSS 22 program.

Findings

23.4% of the participants (89) 18-27, 27.7% (105) 28-37, 17.1% (65) 38-47, 16.3% (62) 48 -57 and 15.5% (59) are in the age range of 58 and over.

5.3% (20) of the participants are primary education, 21.9% (83) high school, 45.6% (173) university, 10.9% (41) graduate and 16.3% and (63) have doctorate level education.

25% of the participants (95) 0-2500 TL, 35.5% (135) 25001-5000 TL, 23.2% (88) 5001-7500 TL, 12.1% (46) 7501-10000 TL and 4.2% (16) of them have an income level of 10001 TL or more.

While 46.6% (177) of the participants in the study stated that they did not adopt the sociological voting model, 33.2% (126) stated that they did.

While 51% (194) of the participants in the study stated that they did not adopt the psychological voting model, 30% (114) of them stated that they did. The remaining 19% (72) stated that they were indecisive.

While 27.1% (103) of the participants in the study stated that they did not adopt the economic voting model, 54.2% (206) stated that they did. The remaining 18.7% (71) stated that they were indecisive.

While 35.8% (136) of the participants in the study stated that they do not adopt the ideological voting model, 38% (144) of them stated that they did. The remaining 26.2% (100) stated that they were indecisive.

While 16.8% (64) of the participants participating in the study stated that they did not adopt the voting model for the issue, 54.5% (207) stated that they did. The remaining 28.7% (109) stated that they were undecided.

While 50.5% (192) of the participants participating in the study stated that they did not adopt the intuitive voting model, 28.4% (108) of them stated that they did. The remaining 20.1% (80) stated that they were indecisive.

Result

As a general result; it has been understood that voting decisions are mostly taken with their consent according to the participants' adoption of voting models and are individual decisions. This result shows us that Orçan (2019: 52), religion and traditional circles were effective in the political socialization of individuals until modernization, It confirms the argument that ideologies and capitalism replaced them with modernization, and after modernization, today, with the widespread use of new communication, interaction and consumption tools, people are increasingly individualized and rooted by detaching their resources. Because the general result obtained in this study gives us psychological dependencies, which are a product of the traditional environment, in voting decisions of the voters, It shows that the influence of ideologies and social environment is decreasing.

Postmodern Edebiyat Bağlamında Paul Auster'ın Romanlarına Genel Bir Bakış

An Overview of Paul Auster's Novels in the Context of Postmodern Literature

Öğr. Gör. Dr. Emrah ÖZBAY

Atf/©: Özbay, Emrah (2020). Postmodern Edebiyat Bağlamında Paul Auster'ın Romanlarına Genel Bir Bakış, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 86-95.

Citation/©: Özbay, Emrah (2020). An Overview of Paul Auster's Novels in the Context of Postmodern Literature, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 86-95.

Notlar/Notes

Bu makalenin bir bölümü "Paul Auster'in Sunset Park adlı Romanında Göçebelik Teması" adlı yüksek lisans tezinden alınarak geliştirilmiştir.

DOI:

10.46790/erzisosbil.782056

Orcid:

<https://orcid.org/0000-0002-3051-8527>

Emrah Özbay

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu,
Erzincan

eozybay@erzincan.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research
Derleme/Review

Geliş Tarihi-Received

2020-08-18

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-15

Sayfa-Pages

86-95

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Günümüzde yazılan birçok roman postmodern edebiyat örnekleri olarak görülmektedir. Çağdaş Amerikalı yazar Paul Auster günümüzün en önemli ve popüler postmodern edebiyat temsilcileri arasında gösterilmektedir. Auster, birçok romanında New York şehrini mekan olarak seçer ve karakterleri daima bir arayış içindeki postmodern göçebelere. Auster, okuyucularını ele aldığı postmodern bireylerin iç dünyalarında bir yolculuğa çıkartmaktadır. Auster'ın romanları gerek kullanılan teknikler gerekse seçilen temalar ile postmodernist edebiyat örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada öncelikle bir akım olarak postmodernizm ve postmodern edebiyat hakkında genel hatlarıyla bilgi verilecek ve bu iki terime ilişkin tanımlamalar sunulacaktır. Sonrasında, Auster'ın çeşitli romanlarından örnekler sunulacak yazarın postmodern edebiyatın hangi özelliklerini kullandığının gözler önüne serilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Postmodern edebiyat, Amerikan Edebiyatı, Paul Auster.

Abstract:

Many novels written these days are regarded as the examples of postmodern literature. Contemporary American writer Paul Auster is also accepted as one of the most important and popular representatives of postmodern literature. Auster chooses New York city as the setting in his many novels and his characters are postmodern nomads who are always in search. In his novels, Auster takes his readers a journey to the inner world of his characters. Auster's novels are referred as the examples of postmodern literature due to the techniques he uses and the themes he chooses. In this paper, firstly, general information about postmodernism and postmodern literature will be presented and definitions regarding these two terms will also be given. Secondly, by presenting examples of Auster's various novels, it is aimed to reveal which postmodern features are used by the author.

Keywords: Postmodernism, Postmodern Literature, American Literature, Paul Auster.

1. Giriş

Postmodernizm yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın şekilde dile getirilmeye başlanmış ve postmodernist yazarların eserleri de zaman içerisinde edebi çalışmaların merkezinde yer almıştır. Postmodern edebiyatın son dönem temsilcileri arasında gösterilen Paul Auster'in eserleri bu alanda çalışma yapan çok sayıda akademisyen için uygun bir çalışma zemini yaratmaktadır. Çağdaş Amerikan edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan Paul Auster, romanlarında günümüz insanını ele alıp onun iç dünyasına ışık tutmaktadır. Kurgu ile gerçeği başarılı bir şekilde harmanlayan Auster, romanlarında sürekli hareket halinde ve bir arayış içinde bulunan devingen karakterlere yer vermektedir. Auster eserlerini oluştururken postmodern edebiyat öğelerinin birçoğuna yer vermektedir. Göçebelik, yalnızlık ve bölünmüş aileler yazarın en sık kullandığı temaları olarak gösterilebilir. Bu çalışmada postmodern edebiyat bağlamında Paul Auster'in eserlerine dair genel bir perspektif sunulması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda yazarın çeşitli romanlarından seçilen karakterlerin eylem ve söylemlerine yer verilecektir.

Postmodernizmi savunanların uzlaştıkları ortak görüş modernizmin insanların sahip olduğu bireysel farklılıkları hiçe sayan ve onları tek bir kalıp ya da kabul edilmiş bir doğru altında birleştirmeyi öngören yapısının artık toplumun ihtiyaçlarına karşılık veremediğidir. Hiç kuşkusuz postmodernizm denilince akla gelen isimlerin başında Jean François Lyotard vardır. Lyotard, postmoderniteyi dünya koşullarında genel bir değişim olarak ele alan ilk kitap olan *Postmodern Durum*'da daha en başından postmodernizmin büyük anlatılara inanmadığını savunmuştur (Lyotard, 1997:12). Bu inanmanın sebebi olarak da bilimin ilerlemesini göstermiştir. Lyotard'ın savına göre büyük anlatılar kötü, küçük anlatılar iyidir. Lyotard, doğru/yanlış ayrımı yerine küçük/büyük anlatı ölçütünü koyar. Büyük anlatılar siyasal bir ideoloji ya da partiyle bütünleşirken, küçük anlatılar yerel yaratıcılıkla bütünleşirler. Yani Lyotard, postmodern terimini bir taraftan dünyaya tanıtırken öte yandan onun kurallarını belirlemiş ve sınırlarını çizmiştir.

Postmodernistler gerek toplumda gerekse düşüncelerde çoğulculuğun önemine dikkat çekerler. Bir başka deyişle, Bauman'ın da vurguladığı üzere: "özünde çok anlamlı ve tartışmalı olan postmodernlik düşüncesinin sıklıkla işaret ettiği şey, her şeyden önce dünyanın ortadan kaldırılamaz çoğulluğunun kabulüdür" (Bauman, 2003:131). Postmodernistler çoğulcu düşüncelerinin içine kimlik ve kültürel çoğunluğu da dâhil etmişlerdir ve bu anlamda farklı toplumsal yapıların özgün niteliklerini göz ardı eden modernizme özgü sınıf ve ulus gibi insanları tek bir çatı altında toplayan kavramlara da karşı çıkmışlardır. Postmodernizmin bazı özelliklerini sıralarken gerçekliğin bir bütünlük sağlamadığından ve uyum göstermediğinden, tek bir doğrunun olmadığından ve bilgi kaynaklarında, bilim topluluklarında ve dildeki anlamlarda çoğulculuğun ve parçalanmanın kabul edildiğinden bahsedilebilir (Çağlar, 2008:369). Bunların yanı sıra postmodernizmin belirtileri arasında belirsizlik, kuralların bozumu, ironi, ben'in yitimi, melezleşme, karnavallaşma ve metinsellik de eklenebilir (Soykan, 1993:118).

Günümüzde postmodernizm mimariden sanata, bilgiden siyasete kadar hayatın her alanına nüfuz etmiş bir akımdır. Bireyi yalnızca toplumu oluşturan bir parça olarak gören bakış açısı değişmiş, bunun yerine ona hak ettiği değer ve önem verilerek, postmodernizmin temel özelliklerinden olan öznellik ve çoğulculuk kavramları hayatın içinde yerlerini almışlardır.

2. Postmodern Edebiyat Eleştirisi

Hayatın her alanında kendine yer bulan postmodernizm akımının edebiyatta da etkilerini güçlü bir şekilde hissettirmesi kaçınılmazdır. Postmodern edebiyat anlayışının aslında İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan edebiyat olduğunu ileri sürülebilir. Hakikat kavramının yerinden edildiği bir dünyada, yazarlar postmodern anlayışa eserleri ile katılırlar. Hiçbir sanatçı ait olduğu toplumun yaşadıklarından kendini tamamen soyutlayamaz. Her birey etrafındaki insanların yaşadıkları sıkıntılardan, üzüntülerden ve mutlu anlardan farkında olsa da olmasa da oldukça etkilenir. Haliyle

postmodern zamanda ortaya çıkan eserlerde de postmodern söylemin izlerini bulmak oldukça olasıdır.

İçerik açısından modernizmin ortaya attığı evrensel gerçeklik ve evrensel değerler kavramları bir kenara bırakılmıştır çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu tür kavramlara olan güven ortadan kalkmıştır. Bu yüzden postmodern edebiyatçılar daha iyi bir dünya için eserler üretmeyi, iyiyi ve doğruyu arayıp eserlerinde onlara yer vermeyi bir kenara bırakmış bunun yerine kendi gerçeklik anlayışlarını eserlerine konu etmişlerdir. Yazar, insanlara söyleyecekleri olduğu için eserlerini oluşturan kimsedir. Yani edebi eserlerin özünde öznellik vardır. Varoluşçu Sartre'in de edebiyatla ilgili düşüncesini açıklarken söylediği gibi edebiyat; "nesnelliğin türlü görünüşleri altından kendini belli eden bir öznellik, büyük bir ustalıklarla düzenlendiği için sessizlikle aynı değerde olan bir konuşmadır" (Sartre, 2008:43). Postmodern edebiyatla birlikte yazarlar oluşturdukları eserleri bir edebi tür ismiyle adlandırmaktan kaçınıp onları birer 'anlatı' olarak görsele de postmodern edebiyat denildiğinde şiirden, tiyatrodan ya da hatıradan ziyade akla ilk olarak roman gelmektedir. Bunun altında yatan neden diğer türlerin genelde hayatın bir parçasını ele alırken roman türünün hayatı tamamıyla kucakladığı düşüncesidir.

Modernist edebiyatta karmaşık ama yine de tekil bir gerçekliğin daha iyi kavranmasına izin veren bir bakış açısı mevcuttur. Bunun aksine, postmodern romanda farklı gerçekliklerin bir arada var olabileceğine ve iç içe geçebileceğine ilişkin görüşlerin ön plana çıkması postmodern romandaki değişimler olarak bahsedilebilir (Harvey, 2010:56). Sevim Kantarcıoğlu postmodern romanı "hayal gücünün potasında eritilmiş çok sayıda ve çeşitli tecrübenin dilde ifade bulup estetik bir kalıba dökülmesi sonunda edebiyatta ortaya çıkan bir roman çeşidi" olarak tanımlamaktadır (Kantarcıoğlu, 2009:277). Postmodernizm bir toplum içindeki küçük gruplara ve onların kültürlerine verdiği değer sayesinde onların çoğunluğun içinde yitip gitmesini engeller, buna paralel olarak postmodern edebiyatta da küçük gruplara gereken önem verilir ve bu sayede eserlerde çok kültürlülük ve azınlıklara saygı gibi düşüncelerin de yansımaları görülür.

Postmodernist eserlerde birbirinden bağımsız anlatılar yer almaktadır. Artık herkesi içine alan bir doğrunun varlığı hiçbir şekilde kabul görmediği için, postmodernist yazarlar eserlerini herkesin okuduğunda farklı anlamlar ve doğrular çıkarabileceği anlatılar haline getirmişlerdir. Anlatılar belli bir sonla bitirilmeyi ve ucu açık bırakılır. Postmodern edebiyatta aynı kitabı okuyan kişilerin o kitaptan çıkardığı sonuçlar farklılık gösterebilir çünkü eser okuyucuyu bir yönlendirmeye çalışmaz ve onu anlatının tam ortasına bırakarak gideceği yönü yine okuyucunun kendi seçimine bırakır. Postmodern edebiyatın en belirgin özelliklerinden biri de uzun zamandır alışlagelmiş olan romandaki güçlü, öne çıkan ve kimi zaman olay örgüsünün önüne geçen karakterleri bir kenara bırakarak onları sıradan kişiler hatta birer figür haline getirmesidir. "Artık günümüzde geleneksel romanın baş tacı ettiği büyük kahramanlar yoktur. Kahramanlık çağı sona ermiştir" (Gündüz, 2009:23).

Edebiyatta üslup konusu da oldukça önemlidir. Jean Paul Sartre'in de ifade ettiği üzere "İnsan, bazı şeyler söylemeyi seçtiği için değil, onları belli bir biçimde söylemeyi seçtiği için yazardır" (Sartre, 2008:34). Bu sebeple postmodern edebiyatta yazar konuyu ele alış tarzıyla birbirinden farklı yorumlara ev sahipliği yapabilecek bir eser ortaya çıkartır. Postmodern anlatılarda genellikle zaman düz bir çizgi üzerinde kronolojik olarak ilerlemez. Bunun yerine anlatıda geçmişe ve geleceğe doğru gelgitler mevcuttur. Anlatıcı şimdiden bahsederken bir sonraki cümlesiyle bizi geçmişe götürebilir ya da bunun tam tersini yapar ve bizi gelecekte bir zamana taşır. Postmodern edebiyatta anlatıcı sık sık araya girerek varlığını hissettirir, hatta kimi zaman anlatıcı eseri kendi yazdığını dahi söyler. Postmodern anlatılarda alışlagelmiş her şeyi bilen anlatıcılar yoktur. Anlatıcıların bilgileri görüp duyduklarıyla sınırlıdır. Anlatıcı doğrudan okuyucuya seslenerek tüm anlatılanların aslında bir kurmacadan ibaret olduğunu hatırlatır ve bu şekilde okuyucuyu şaşırtır.

Modernist edebiyat anlayışında olduğu gibi postmodern anlatılarda da ne anlatıldığından ziyade nasıl anlatıldığı daha önemlidir. Murphy'nin de ifade ettiği üzere: "Postmodernistlere göre dil

yalnızca bir araç değil insanların dünyayı anlamalarını sağlayan biricik çerçevedir” (Murphy, 2000:60). Yazarlar karmaşık, merak uyandıran bir dili tercih ederler. Burada amaç okuyucuyu sarsmak ve onları modernleşmenin beraberinde getirdiği tek düzelikten çıkartmaktır. Postmodern edebiyatı oluşturan birçok öğeden bahsetmek mümkündür, burada bahsedilenler haricinde metinlerarasılık, parodi, pastiş, ironi, çoğulculuk, parçalılık, üstkurmaca, kolaj gibi öğeler de postmodern edebiyatta uygulanmaktadır. Ancak burada adı geçen tekniklerin yalnızca postmodernist anlatılarda bulunduğu söylenemez. Doğal olarak postmodernist dönemden önce de bu teknikler çeşitli yazarlar tarafından kullanılmaktaydı, fakat bu kullanımlar postmodern anlatılardaki kadar yoğun, bilinçli ve planlı değillerdi

3. Paul Auster ve Postmodern Edebi Kişiliği

Postmodern edebiyatın yaşayan en popüler yazarlarından olan Paul Benjamin Auster Amerika’da Columbia Üniversitesi’nde Fransız, İngiliz ve İtalyan edebiyatları üzerine eğitim almıştır. Paul Auster’ı bugün sahip olduğu şöhrete ve başarıya taşıyan *New York Üçlemesi*’nin ilk kitabı olan *Cam Kent* on yedi defa yayıncılar tarafından reddedilmesine rağmen sonunda Auster’ın azmi ve ısrarı galip gelmiş ve on sekizinci yayınevi olan Sun and Moon Press 1985 yılında kitabı basmayı kabul etmiştir. *Cam Kent*’ten bir yıl sonra serinin diğer iki kitabı *Hayaletler* ve *Kilitli Oda* 1986 yılında basılmıştır. Bu üç eser 1987 yılında *New York Üçlemesi* adıyla yayımlanmış ve Auster’ın edebiyat dünyasındaki serüveni bu şekilde başlamıştır.

Auster’ın öne çıkan romanları arasında; *Kayıp Şeyler Ülkesinde* (1987), *Ay Sarayı* (1989), *Şans Müziği* (1990), *Leviathan* (1992), *Timbaktu* (1999), *Yanılsamalar Kitabı* (2002), *Kehanet Gecesi* (2003), *Brooklyn Çılgınları* (2005), *Yazı Odasına Yolculuklar* (2005), *Görünmeyen* (2009) ve *Sunset Park* (2010) gösterilebilir. Romanlarının yanı sıra Paul Auster’ın *Kırmızı Defter* adında bir kısa hikâye kitabı, şiirleri, otobiyografisi ve filmi çekilen iki senaryosu (*Duman* ve *Suratı Mosmor*) da mevcuttur. Paul Auster etkilendiği isimleri sıralarken F. Kafka, H. Melville, H. D. Thoreau, E. A. Poe, N. Hawthorne ve Cervantes’in isimlerini söyler. En beğendiği kitapları sıralarken de ilk üçe sırasıyla *Don Kişot*, *Savaş ve Barış* ve *Moby Dick*’i koymaktadır. Paul Auster’ın kitapları günümüzde onlarca dile çevrilmekte ve gerek Amerika’da gerekse Avrupa’da en çok satanlar listesinin başında yer almaktadır.

Amerikan yazarların en başarılıları ve en çok okunanları arasında gösterilen Auster, her yazar gibi temel itibarıyla insanlığa söyleyecekleri olduğundan, aklından geçenleri anlatmak için yazmaktadır. Biyografisini kaleme aldığı çalışmasında “hiç kuşkusuz sakat ve yaralı bir insansın, ta başından beri içinde yara taşıyan birisin (yoksa ne diye bütün ömrünü sayfaların üzerine o yaranın kanını akıtırcasına sözcükler dökerek geçiresin?)” (Auster, 2012:20) sözleriyle bu düşüncesini dile getirir. Bu bağlamda, Auster’ın söylemek istediklerini postmodern anlatılarında nasıl ifade ettiğini, hangi teknikleri ve üslubu kullandığını incelemek yararlı olacaktır.

Auster’ın romanlarında başkışiler çoğunlukla yazarın gerçek hayatta yaşamış olduğu olayları tecrübe eden karakterlerdir. Auster, kendi hayat hikâyesinden seçtiği bazı öğeleri karakterlerine yansıtarak otobiyografik kurgular oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, her ana karakter Auster’dan izler taşır. Bu sebeple yazarın eserleri yoluyla aslında postmodern otobiyografiler kaleme aldığı düşünülmektedir. Bu görüşü destekler şekilde Auster, şayet yazdığı bütün kitaplar tek bir ciltte toplanırsa ortaya çıkacak bu eserin onun hayatını her yönüyle ortaya koyan bir kitap olacağını söyler (Auster, 1992:296). Örneğin, Paul Auster’ın kendisi Columbia Üniversitesi’nden mezundur ve *Cam Kent*’teki Daniel Quinn, *Ay Sarayı*’ndaki Marco Stanley Fogg ve *Görünmeyen*’deki Adam Walker gibi romanlarının başkışileri de Columbia Üniversitesi’nde ya öğrencilerdir ya da oradan mezun olmuş kişilerdir. Buna benzer şekilde, Auster, üniversiteden mezun olduktan sonra bir süre Paris’te yaşamış sonra Amerika’ya geri dönmüştür. *Görünmeyen*’de Adam Walker karakteri de aynı şekilde bir süre Paris’te yaşamış sonra Amerika’ya geri dönmüştür. *Leviathan*’da anlatıcı olan yazar Peter Aaron’ın eşi Iris ile tanıştığı yer ve tarih gerçek hayatta Paul Auster’ın ikinci eşi Siri ile tanıştığı yer ve tarihle aynıdır. *Timbaktu*’da ana karakter William Gurevitch, soyadının Anster ya da Omster gibi olduğunu

hatırladığı oda arkadaşı olan Paul'ün edebiyatta çok başarılı olduğunu söylemektedir (Auster, 2009a, ss.66). Gerçek hayatta Vietnam Savaşı'na karşı olduğunu defalarca yineleyen Paul Auster gibi, karakterleri de Vietnam Savaşı'na karşılardır. Örneğin, *Görünmeyen*'de romanın başkışisi Adam Walker, Vietnam'da savaşacağına hapse girmeyi yeğlediğini söylemektedir (Auster, 2010:13). Benzer şekilde, *Leviathan* adlı romanda ise Benjamin Sachs adlı ana karakterin Vietnam'a gitmeyi reddettiği için cezaevinde yattığına vurgu yapılır. *Kilitli Oda* adlı romandaki karakter Fanshawe'un kız kardeşi Ellen şizofrendir ve Fanshawe *Ground Work* adlı bir eserde şiirlerini bir araya toplar. Gerçek hayatta Paul Auster'ın Ellen adında zihinsel rahatsızlıkları olan bir kız kardeşi vardır. Dahası Paul Auster'ın şiirlerini bir araya getirdiği eserin adı da *Ground Work*'tür.

Ayrıca Auster, edebiyat alanında kendini etkileyen Poe ve Hawthorne gibi yazarların karakterlerine de kendi anlatılarında yer vermiştir. *Cam Kent*'te William Wilson karakterini Edgar Alan Poe'nun aynı adı taşıyan 1839 yılında yazdığı kısa hikâyeden alan Auster, Fanshawe ismini de N. Hawthorne'un ilk romanı olan *Fanshawe*'dan (1828) ödünç almıştır. Buna benzer birçok örnekle Paul Auster hem gerçek hayattan kurguya bir yolculuk gerçekleştirmekte ve yazar Paul Auster karakter olarak okuyucularıyla buluşmakta hem de başka yazarların eserlerinden yararlanarak metinlerarasılık tekniğini kullanmaktadır.

Postmodernizmin bir gereği olarak herkes için geçerli kesin bir gerçeklikten bahsedilemez. Buna uygun şekilde Auster da eserlerinde gerçek ile kurguyu başarılı bir şekilde harmanlamış ve anlatılarına salt gerçekliğin yerine şüpheciliği ve belirsizliği yerleştirmiştir (Martin, 2008:ix). Onun romanlarında gerçek ile kurgu birbirinin içine öyle karışmıştır ki beraber oluşturdukları dünya artık parçalanamaz bir bütünlük göstermektedir farklı geleneklerden aldığı özellikleri çağdaş dünya ile ilişkilendirmektedir (Varvogli, 2001:2).

Yazarın romanlarındaki karakterlerin büyük bir çoğunluğu ya yazardır ya da edebiyata ilgi duyan kişilerdir. *Cam Kent*'te William Wilson takma adıyla yazarlık yapan Daniel Quinn kendisine gelen telefonu açtığında telefondaki kişi detektif Paul Auster ile görüşmek istediğini söyler. Quinn her ne kadar başlarda kendisinin Paul Auster olmadığını söylese de sonrasında Paul Auster'ın yerine geçer ve teklif edilen görevi kabul ederek Peter Stillman'ı takip etmeye başlar. Hayatının akışı birden değişir ve bir detektif gibi yaşamaya ve çalışmalar yapmaya başlar. Kitabın sonraki bölümlerinde Quinn, yerine geçtiği Paul Auster ile tanışır ancak bir dedektif olduğunu düşündüğü Auster'ın da aslında bir yazar olduğunu onun evine gittiğinde öğrenir. Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü üzere, Paul Auster kitaplarında okuyucunun zihnini alt üst etmeye ve gerçekle kurguyu başarılı bir şekilde kaynaştırarak postmodern bir karışıklık oluşturmaya çalışmaktadır. Gerçek Auster'a ait bilgilerin nerede bitip kurgudaki Auster'a ne zaman geçildiği kimi zaman okuyucuların üzerine yüklenen bir sorumluluk olarak kalmaktadır. Hem yazar hem de karakter olan Auster bu şekilde yazarın güvenilirliğini ve roman üzerindeki otoritesini de okuyucularına sorgulatmayı amaçlamaktadır.

Yazı Odasına Yolculuklar adlı romanın başkışisi olan Bay Boş'un aslında Paul Auster olduğu ve sırasıyla odasına giren kişilerin onun önceki eserlerinde yarattığı karakterler olduğu ve kendi yaratıcılarından hesap sordukları öne sürülür (Peacock, 2011:370). Bu sebeple, *Yazı Odasına Yolculuklar* Paul Auster'ın kurgu ile gerçeği en başarılı şekilde harmanlayıp iç içe kattığı eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Flood adlı karakter Bay Boş'la konuşurken ona şöyle hitap eder:

Bay Boş... Siz, zalimsiniz... Hem zalimsiniz hem de başkalarının acısına kayıtsızsınız. İnsanların hayatlarıyla oynayıp sonra da yaptığınız işin sorumluluğundan kaçırıyorsunuz. Burada oturup kendi sorunlarımla canınızı sıkmayacağım, ama başıma gelenler yüzünden suçluyorum sizi. İçtenlikle sizi suçluyorum ve bu olanlardan ötürü sizden nefret ediyorum (Auster, 2007:60).

Auster'ın anlatılarında her ne kadar bir olay örgüsünden bahsedilse de bu alışlagelmiş şekilde her şeyin yerli yerinde olduğu bir bütünlük arz eden ve belli bir sonuca götüren bir olay örgüsü değildir. Postmodern anlatıların bir başka özelliği olan kopukluk burada kendini gösterir. "Modern ya da postmodern anlatılarda/yazılarda çokça yer alan metinlerarası göndergeler bir kopukluk, bir ayrışıklık yaratarak bir konunun artık kesilmeden anlatıldığı, bir çizgiselliğe bağlı kaldığı izlenimini silerler. Kopukluk ve ayrışıklık her yazının, anlatının özelliği olur neredeyse" (Aktulum, 2000:225). Benzer şekilde, Auster'ın anlatılarında da bir konunun hiçbir kesintiye uğramadan anlatılmasına rastlanılmaz. Auster'ın romanları hep açık uçludur, karakterler olayları belli bir sona ulaştırmadan ortadan yok olurlar ya da tam yeni bir başlangıç yaptıklarında kitap sona ermektedir. Burada yazarın istediği, postmodernizmin ruhuna uygun olarak, daha önce de belirtildiği üzere, çoklu okumalara, yani her okuyucunun kendi sonucunu kendisinin çıkartmasına imkân sağlamaktır. *Cam Kent*'in sonunda Daniel Quinn ortadan kaybolurken *Sunset Park*'da Miles hayata yeni bir başlangıç yapacağı sırada bir polisi yaralar ve aranan bir zanlı durumuna düşer; Miles tam teslim olmaya giderken roman sona erer. *Yazı Odasına Yolculuklar*'da bir yerde tutsak olan karakter masa başında yazılar yazar, başından geçenleri anlatır ama romanın devamında o karaktere bir daha dönülmez ve anlattıkları yarım kalır.

Auster'ın kurgularında bazen bir karakter okuyucuya önemli olduğunu hissettirdiği bir konuşma yaparken birden susar, anlattıkları yarım kalır ve o karakterin roman için çok önemli olduğu düşüncesi okuyucuya tam yerleştiği sırada karakter romandan kaybolur ya da çok geri plana itilir. Benzer şekilde bir anlatının başkişisi başka bir romanda ismi yalnızca bir iki defa geçen ve neredeyse hiç dikkat edilmeyen bir karakter olarak karşımıza çıkar. Ya da romanın başlarında çok öne çıkan ve dikkat çeken bir karakter sonradan önemini yitirerek ortadan kaybolur. Örneğin, *Ay Sarayı*'nda Marco'nun en yakın arkadaşı ve onu Central Park'da ölümden kurtararak evinde yaşamasına izin veren Zimmer karakterinden romanın ilerleyen bölümlerinde hiç bahsedilmez. Sadece romanın sonunda Marco ile Zimmer bir daha görüştüklerinde Zimmer'in evlendiğini ve hayatına devam ettiğini öğreniriz. Bir başka örnek ise; *Son Şeyler Ülkesinde*'nin ana karakteri Anna Blume *Yazı Odasına Yolculuklar*'da geri planda kalmış ve çok dikkat çekmeyen bir karakterdir. Bay Boş adlı ana karaktere kahvaltısını getirir ve onun temizliğini yapar (Auster, 2007:21). Anna Blume'un ismi *Ay Sarayı* adlı kitapta yine geçer. Burada ise yalnızca Zimmer'in kız arkadaşı olduğu ama sonra ağabeyi William'ın yanına gittiği ve kendisinden bir daha haber alınmadığı bilgisine yer verilmektedir (Auster, 2009b:95). Anlatılanların yarım kalmasına örnek olarak da *Son Şeyler Ülkesinde* romanında, Samuel Farr'ın şehirdeki yaşamla ilgili, insanlarla yaptığı görüşmelerinden elde ettiklerini bir araya getirerek bir hikâye yazmaya girişmesinden ama işin sonunda bu hikâyenin çok uzun olması sebebiyle anlatılamamasından da bahsedilebilir.

Auster'ın eserlerini oluştururken kullandığı bir diğer teknik, anlatıcıların ve anlatılan bakış açısının sürekli değişmesidir. Ayrıca postmodern edebiyatta yaygın olduğu üzere Auster'ın anlatılarında anlatıcı okuyucuyla birebir konuşmakta ve ona anlatılan her şeyin bir kurgudan ibaret olduğunu sık sık hatırlatmaktadır. Örneğin, son romanı *Sunset Park*'ta romanın başkişisi Miles'in on sekiz yaşından küçük sevgilisi Pilar Sanchez ile olan ilişkisinden bahsederken Auster okuyucuya şöyle hitap eder: "Evet, kız ona âşık, kendisi de bütün kuşku ve bocalamasına karşın, hiç olacak şey değil diye düşünmesine rağmen yine de kızı seviyor. Çocuk yaştaki kızlara özel bir tutkusu olmadığını da belleğinizin bir köşesine kaydedin" (Auster, 2011:20). Anlatıcıların ve bakış açısının değişmesine en güzel örnek ise yazarın *Görünmeyen* adlı romanıdır. Bu roman boyunca üç farklı anlatıcı kullanılmıştır ve roman birinci, ikinci ve üçüncü şahıs bakış açıları olmak üzere üç farklı bakış açısıyla anlatılmaktadır. Romanda ilk anlatıcı ana karakter Adam Walker'dır, sonra arkadaşı Jim ve son olarak da Cecile karakteri anlatıcı olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Romanda karşılıklı yazılan mektuplara, Cecile'in günlüğüne ve diyaloglu anlatımlara da yer verilmiştir. *Timbuktu*'da ise William Gurevitch (Willy) öldükten sonra, roman Willy'nin köpeği olan Bay Kemik'in gözünden anlatılmış ve bu şekilde sonlanmıştır. Bu bakımdan *Timbuktu* Virginia Woolf'un *Flush*'ına benzer özellikler göstermektedir.

Paul Auster'ın eserlerinde görülen bir diğer özellik de çok katlılık ve bununla ilişkili olarak parçalılıktır. Auster'ın yapıtlarında anlatı içinde anlatılardan (*mis-en-abyme*) sıkça bahsedilebilir. Bazısı uzun bazısı kısa olan bu anlatılar bir araya gelerek romana hem bir derinlik hem de kurguda zenginlik sunmaktadır. Bu anlatıların çokluğu bazen okuyucunun romanının olay örgüsünü anlamasını zorlaştırır da, bu teknik postmodern edebiyatta oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. *Ay Sarayı*'nda Marco Stanley Fogg'un hikâyesi ana anlatıyı oluşturmaktadır, ancak Marco'nun çalışmak için yaşlı ve engelli Thomas Effing'in evine gidip gelmeye başlamasıyla ve bu sırada Thomas Effing'in anılarını anlatmasıyla romanda yeni bir anlatı penceresi açıldığını söyleyebiliriz. Kitabın ortalarına kadar adı duyulmayan bu karakter, ortaya çıktıktan sonra anlattıklarıyla romana yeni bir soluk getirir. İşlediği cinayetler, kimliğini değiştirmesi ve sonradan Marco'nun öz büyükbabası olduğunu öğrenmemiz; bunların hepsi Marco'nun hayatında ve haliyle anlatının akışında büyük değişikliklere yol açmaktadır.

Auster'ın eserlerinde bir diğer postmodern öge de karakterlerin sürekli dinamik ve gezgin halde bulunan kişiler olmalarıdır. Auster'ın romanlarındaki bütün ana karakterler seyahate çıkarlar ve bu süreç içinde her biri ayrıca içsel bir yolculuğa da başlayarak kendi iç dünyalarını keşfederler. Auster'ın romanlarında mekân genelde New York olurken birçok karakterin yolu Paris'e de düşmektedir. Bu gezgin kişiler parasal konularda sıkıntı yaşayan, bu sebeple buldukları kapalı mekânlardan ayrılmak zorunda kalan, bir kimlik ve yuva arayışı içindeki kişilerdir. Yaptıkları yolculuklar sırasında veya yolculuklardan sonra hayatlarında köklü değişiklikler meydana gelmektedir. Örneğin, *Cam Kent*'te Daniel Quinn, Peter Stillman'ı takip etmek görevini üstlenmiştir. Her gün Peter Stillman'ın peşinde New York'u gezen Quinn'in psikolojisinde değişimler ortaya çıkmaya başlar, öyle ki Stillman'ın yürüdüğü sokakları önceden seçtiğini ve bu yolları bir kâğıda çizdiğinde Babil Kulesi yazısının ortaya çıktığını düşünmektedir. Başta bir merak olarak atıldığı bu takip işi, zaman ilerledikçe Quinn'in bütün hayatını adeta avucunun içine alır. Bu bağlılığın sonucunda bir gün Peter Stillman ortadan kaybolduğunda Quinn ne yapacağını bilemez, artık hayatta amaçsız kaldığını hisseder. Sonrasında Quinn, Peter Stillman'ın kendini bir köprüden atarak intihar ettiğini öğrenir ve düştüğü boşluktan çıkamaz. Romanın sonunda ise artık sokaklarda yaşamaya başlayan Quinn de New York şehrinde birden bire ortadan kaybolur. Ortadan kaybolmadan önce, bir süre sonra onlardan biri olacağı sokakta yaşayan insanlara daha çok dikkat etmeye başlayan Quinn onları betimlerken aslında kendi düşeceği durumu da anlatmaktadır:

Pek çoğu ayyaştır, ama bu söz onların içinde bulunduğu yıkımı tam anlamıyla ifade etmez. Umarsızlık simgesi halinde, paçavralarıyla, yüzleri yara bere ve kan içinde zincire vurulmuş gibi sokaklarda ayaklarını sürüyerek dolaşırlar. Kapı eşiklerinde uyur, trafiğin içinde şaşkınca tökezleyerek yürürler, kaldırımında çöküp kalırlar, gözünüzü nereye çevirseniz onları görürsünüz (Auster, 2009c:133).

Ay Sarayı'nda Marco ekonomik sıkıntılar yüzünden evinden çıkmak zorunda kalınca kendini birden New York sokaklarında bulur ve son çare olarak Central Park'ı yuvası olarak seçer. Başlarda her şey iyi giderken, bir süre sonra Marco Central Park'daki hayatında zorluklar çekmeye başlar; çöpten beslenir, değişen hava koşullarından çok etkilenir ve hastalıktan ölmek üzereyken arkadaşı Zimmer ve kız arkadaşı Kitty Wu tarafından kurtarılır. Zimmer'in evinde yaşamaya başlayan Marco bir süre sonra bir iş bularak Thomas Effing adlı yaşlı bir adamın evinde kalmaya başlar. Marco ve Thomas Effing arasındaki ilişki zamanla ilerler ve giderek daha samimi olurlar. Sonrasında Thomas Effing Utah çöllerine kadar uzanan seyahatini anlatmaya başlar. Anlattığı bu seyahatin sonunda Effing hem üç haydut bir mağarada öldürmüş hem de onların parasını alarak çok zengin olmuştur. Effing öldükten sonra, Solomon Barber ile Marco, Effing'in bahsettiği çöle doğru bir seyahate çıkarlar. Bu seyahat esnasında Marco, Solomon'un babası olduğunu öğrenir, ancak bu yolculuk esnasında düşüp yaralanan Solomon hastanede hayatını kaybeder. Babasının cenaze töreninden sonra Marco'nun bir yolculuğa daha başlamasıyla kitap son bulmaktadır.

Timbuktu'da köpeği Bay Kemik'i eski öğretmenine emanet etmek üzere yola çıkan ve çok hasta olan Willy, bu çabasına ulaşmadan sokak ortasında ölür. Bu andan sonra Bay Kemik şehirde

amaçsızca gezmeye başlar, başından türlü maceralar, sıkıntılar geçer ve sonrasında sahibiyile buluşacağını düşündüğü yer olan Timbuktu'ya gitmek için ana yolda arabaların kendisine çarpmasını bekler. *Görünmeyen*'de New York'tan Paris'e giden Adam Walker orada yeni bir hayat kurmuş ve âşık olmuşken, Profesör Rudolf Born'un tehditleriyle Fransa'yı terk etmek zorunda kalır ve hayatında tam her şeyin düzeldiğini hissettiği sırada Amerika'ya olan bu yolculuk onun yaşamının alt üst olmasına sebep olmaktadır. *Sunset Park*'ta kardeşinin ölümünden kendini suçlu hisseden Miles ailesinin yanında mutlu olamayacağını düşünüp Florida'ya bir yolculuk gerçekleştirir ve orada yeni bir hayata başlar. Ancak âşık olduğu kızın ablasının tehditleri yüzünden New York'a geçici bir süreliğine geri dönen ve bütün hayatı bu yolculuk sonrası değişen Miles, tekrar Florida'ya sevdiği kızın yanına dönme şansını bir daha yakalayamaz.

4. Sonuç

Postmodern anlatıları analiz etmek her zaman güç bir iştir, çünkü bu tür yazılar katı kurallara sadık kalınarak oluşturulan anlatılar değil aksine postmodernizmin ruhuna uygun olarak yazarın kendi belirlediği üslupla ve çoğu zaman soyut konuların ele alındığı çalışmalardır. Bu sebeple, Amerikan edebiyatının yaşayan en başarılı postmodern yazarlarından olan Paul Auster'ın eserlerinden yola çıkarak, postmodern kimliğini aydınlatırken de bazen bu zorluklarla karşılaşmak doğaldır. Bu makalede, postmodernizmin edebiyata yansması bu konudaki araştırmacıların görüşlerine dayandırılarak irdelenmiştir, sonrasında Paul Auster'ın edebi kişiliği romanlarından yola çıkarak ele alınmış ve yazarın postmodern edebiyatın bir temsilcisi olduğu savı yazarın *Kış Günlüğü*, *New York Üçlemesi*, *Timbuktu*, *Yazı Odasına Yolculuklar*, *Ay Sarayı*, *Görünmeyen* ve *Sunset Park* adlı eserlerinden yapılan alıntılar ile savunulmuştur. Bu alıntılarda gerek karakterlerin eylemleri gerekse söylemleri çalışmanın başında ortaya atılan savı destekler niteliktedir. Auster, eserlerini oluşturma sürecince birçok postmodern anlatı ögesine yer vermekte ve bunları anlatılarının içinde ustaca eriterek kendi edebi üslubunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın ilerde gerek postmodernizm, gerek postmodern edebiyat gerekse postmodern edebiyatın bir temsilcisi olarak Paul Auster ile ilgili yapılacak çalışmalara ışık tutacağı öngörülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKTULUM, K. (2010). *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınları, Ankara.
- AUSTER, P. (1992). *The Art Of Hunger*, Moon Press, Los Angeles.
- AUSTER, P. (2007). *Yazı Odasına Yolculuklar*, (Çev.) SELVİ, S., Can Yayınları, İstanbul.
- AUSTER, P. (2009a). *Timbuktu*, (Çev.) ÖZDEMİR, İ., Can Yayınları, İstanbul.
- AUSTER, P. (2009b). *Ay Sarayı*, (Çev.) SELVİ, S., Can Yayınları, İstanbul.
- AUSTER, P. (2009c). *New York Üçlemesi*, (Çev.) ÖZDEMİR, İ., Can Yayınları, İstanbul.
- AUSTER, P. (2010). *Görünmeyen*, (Çev.) SELVİ, S., Can Yayınları, İstanbul.
- AUSTER, P. (2011). *Sunset Park*, (Çev.) SELVİ, S., Can Yayınları, İstanbul.
- AUSTER, P. (2012). *Kış Günlüğü*, (Çev.) SELVİ, S., Can Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*, (Çev.) TÜRKEMEN, İ., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZ, O. (2009). İhsan Oktay Anar'ın Kurgu Dünyası, *Vizyon Yayınevi*, Ankara.
- ÇAĞLAR, N. (2008). "Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik", *Süleyman Demirel Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13(3): 369-386.

- HARVEY, D. (2010). Postmodernliğin Durumu, (Çev.) SAVRAN, S., Metis Yayınları, Ankara.
- KANTARCIOĞLU, S. (2009). Edebiyat Akımları, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- LYOTARD, J. F. (1997). Postmodern Durum, (Çev.) ÇİĞDEM, A., Vadi Yayınları, Ankara.
- MARTİN, B. (2008). Paul Auster's Postmodernity, Routledge, New York.
- MURPHY, J. (2000). Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri, (Çev.) ARSLAN, H., Paradigma Yayınları, İstanbul.
- PEACOCK, J. (2011). "The Father In The Ice: Paul Auster, Character and Literary Ancestry", *Critique Studies In Contemporary Fiction*. 52 (3), 361-376.
- SARTRE, J. P. (2008). Edebiyat Nedir, (Çev.) ONARAN, B. Can Yayınları, İstanbul.
- SOYKAN, Ö. N. (1993). Türkiye'den Felsefe Manzaraları, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul.
- VARVOGLI, A. (2001). The World That Is The Book: Paul Auster's Fiction, Liverpool University Press, Liverpool.

EXTENDED SUMMARY

There is no agreed date on the emergence of the concept of postmodernism in the world, but there is a common view that radical differences and developments were experienced in the world after World War II. Postmodernism has begun to be expressed widely since the second half of the twentieth century, and the works of postmodernist writers have been at the center of literary studies over time. It can be claimed that many works written now represent the postmodern movement. The works of Paul Auster, one of the most recent representatives of postmodern literature, create a suitable study ground for many academics working in this field. Auster, whose books have been translated into many languages, including Turkish, is regarded as one of the most important representatives of contemporary American literature. In his novels, the writer deals with today's postmodern individuals and sheds light on their inner worlds. Blending fiction and reality successfully, Auster features dynamic characters who are constantly in motion and in search of something in his novels. Also, Auster chooses New York city as the setting in his many novels. In his novels, Auster takes his readers a journey to the inner world of his characters. Auster's novels are referred as the examples of postmodern literature due to the techniques he uses and the themes he chooses. Nomadism, loneliness, and divided families can be shown as the most frequently used themes by the author.

In this paper, firstly, general information about postmodernism and postmodern literature will be presented and definitions regarding these two terms will also be given. The common view that the advocates of postmodernism agree on is that the structure of modernism, which ignores the individual differences of people and envisions uniting them under a single pattern or an accepted truth, is no longer able to meet the needs of society. Postmodernists draw attention to the importance of pluralism in both society and thought. It is inevitable that the postmodernism movement, which finds its place in all areas of life, will make its effects felt strongly in literature. In terms of content, the concepts of universal reality and universal values introduced by modernism have been put aside because after the Second World War, the trust in such concepts has disappeared. For this reason, postmodern writers put aside to produce works for a better world, search for the good and the truth and include them in their works; instead they focused their own understanding of reality in their works. In terms of postmodern literature techniques; intertextuality, parody, pastiche, irony, pluralism, fragmentation, metafiction, collage can be mentioned. However, it cannot be said that the techniques mentioned here are found only in postmodernist narratives. Naturally, these techniques were used by various authors before the postmodernist era, but these uses were not as intense, conscious and planned as in postmodern narratives.

Secondly, by presenting examples of Auster's various novels, it is aimed to reveal which postmodern features are used by the author. To this end, Paul Auster's literary personality has been handled on the basis of his novels, and the postmodern literary elements used by the author have been revealed by quoting from some of his novels: *Winter Journal*, *New York Trilogy*, *Timbuktu*, *Travels in the Scriptorium*, *Moon Palace*, *The Invisible* and *Sunset Park*. It has been found as a result of the analysis that Auster includes many postmodern narrative elements in the process of creating his works and creates his own literary style by skillfully melting them into his narratives.

Erzincan'daki Yurttaşların Kamu Denetçiliği Kurumu Hakkındaki Farkındalık Düzeyi Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Awareness of Citizens in Erzincan About the Ombudsman Institution

Prof. Dr. Haydar EFE, Hatice Nur ARSLAN

Atf/©: EFE, Haydar, ARSLAN, Hatice Nur (2020). Erzincan'daki Yurttaşların Kamu Denetçiliği Kurumu Hakkındaki Farkındalık Düzeyi Üzerine Bir Araştırma, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 96-116.

Citation/©: EFE, Haydar, ARSLAN, Hatice Nur (2020). A Research on the Awareness of Citizens in Erzincan About the Ombudsman Institution, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 96-116.

Notlar/Notes

Etik Kurul Karar No:
03.04.2019-04/13

DOI:

10.46790/erzisosbil.798471

Haydar EFE

Orcid: 0000-0002-3307-1185

Hatice Nur Arslan

Orcid: 0000-0002-9163-3182

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-09-22

Kabul Tarihi-Accepted

2020-11-02

Sayfa-Pages

96-116

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması belirtmemiştir.

Öz: Geniş ölçekli bir anket çalışmasını içeren bu çalışma, Kamu Denetçiliği Kurumu'na düşük başvuru oranına sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Erzincan merkez ilçede bulunan yurttaşların Kamu Denetçiliği Kurumu hakkındaki farkındalık düzeyini saptamayı amaçlamaktadır. Araştırma, 15.04.2019 – 15.05.2019 tarihleri arasında Erzincan merkez ilçesinde yaşayan 18 yaş üzeri erkek ve kadın vatandaşlardan olmaktadır. Araştırmada kullanılan anket soruları, araştırmacı tarafından tasarlanmıştır. Ombudsmanlık kavramına ve bilinirliğine ilişkin olarak geliştirilen 18 soruya verilen yanıtlar, SPSS 20 programı yardımıyla analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Anketten elde edilen bulgulara göre SPSS programında istatistiksel analizler ve testler uygulanarak Kamu Denetçiliği Kurumu'na ilişkin farkındalık analiz edilmiş, analizler sonucunda Erzincan'da yaşayan yurttaşların büyük bölümünün Kamu Denetçiliği Kurumunu yeterince tanımadıkları ve buna bağlı olarak şikayet ya da hak aramada başvurulacak etkili bir mercii olarak görmedikleri anlaşılmıştır. Bu noktada, kurumun tüm ülkede tanıtılması ve toplumun güveninin kazanılması temel önemdedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Denetçiliği Kurumu, Erzincan, Farkındalık
Abstract:

This study is aimed to determine level of awareness by revealing the opinions about the Ombudsman Institution with a large-scale survey conducted in the city of Erzincan in the Eastern Anatolia Region which has the lowest application rate. The study consists of male and female citizens over 18 years of age living in the central district of Erzincan between 15.04.2019 - 15.05.2019. The questionnaire used in the study was designed by the researchers. The answers to the 18 questions developed about the concept and awareness of ombudsman were analyzed and interpreted with the help of SPSS 20 program. According to the findings obtained from the questionnaire, the awareness of the Ombudsman Institution was analyzed by applying statistical analyzes and tests in the SPSS program. As results of the analysis, it is understood that great majority of the citizens do not know the Ombudsman Institution adequately and do not see it as an authority to be applied for their complaints or claiming rights. At this point, it is essential to introduce the institution in the whole country and to gain the trust of the society. It is important for the Ombudsman Institution to gain trust of the society and awareness activities throughout the country.

Keywords: Ombudsman, Erzincan, Awareness

1. GİRİŞ

20. yüzyılda hukuk devleti anlayışının hâkim olmasıyla birlikte iyi yönetim, yönetimde şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin önemi artmış, bu ilkeler demokratik yönetimlerin olmazsa olmaz unsurları haline gelmiştir. Tüm dünyada insan hak ve özgürlüklerinin gelişmesiyle birlikte birey, devlet karşısında güç kazanmıştır. Büyüyen devlet teşkilatıyla birlikte yapılan işlem ve eylemlerin yanlış, hatalı veya haksız olmaları durumunda bireyin devlet tarafından mağduriyetini önlemek amaçlı birtakım denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu denetim mekanizmaları, yargısal olduğu kadar yargı dışı denetim mekanizmalarını da kapsamaktadır.18.yüzyılda İsveç'te temelleri atılan ombudsmanlık kurumu, özellikle batılı gelişmiş ülkelerde kamu bürokrasisini denetlemek, bireyin temel hak ve özgürlüklerini korumak, yönetimin işleyişinde hakkaniyetin sürekliliğini sağlamak ve kurum veya kuruluşların kötü işleyişine karşı bireysel şikayetleri incelemek amaçlı giriştikleri arayışlar sonucu ortaya çıkmış bir kurumdur(KDK,2017).

Dünyadaki genel yönelime paralel olarak, Türkiye'de de idarenin denetlenmesinde mevcut denetim sistemlerinin yetersiz olduğunun görülmesiyle birlikte yeni denetim mekanizmaları geliştirilmesi arayışı kapsamında Ombudsmanlık Kurumu'nun hayata geçirilmesi çabaları hızlanmıştır. İdare ile birey arasında bir nevi arabuluculuk rolü üstlenen, mevcut denetim mekanizmalarını tamamlayıcı özelliği bulunan, idari yargının yerine geçmeyen, ancak dava yükünü hafifleterek idarenin daha etkin çalışmasına yardımcı olan bir kurum (Efe, 2011: 4) olan Kamu Denetçiliği Kurumu'nun (KDK) kurulmasında Türkiye'nin 10-11 Aralık 1999 tarihinde Avrupa Birliği'ne aday ülke ilan edilmesi dönüm noktası olaylardan biridir. Avrupa Birliği, bu tarihten sonra, AB adayı Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kurulması çalışmalarına, her sene yayınladığı ilerleme raporlarıyla ve Avrupa Ombudsmanının tavsiyeleri ve teşvikleriyle önemli katkılarda bulunmuştur. Zira, Türkiye, aday olarak katıldığı Avrupa ailesi içindeki AB üyesi ülkeler ve AB'ye aday ülkeler arasında Ombudsmanlık Kurumuna sahip olmayan tek ülkeydi.

12.08.2010 tarihinde yapılan referandum ile gerçekleştirilen Anayasa değişikliği sonucunda, Anayasanın 74. maddesi doğrultusunda, Kamu Denetçiliği Kurumu anayasal bir zemine oturtulmuş, 29.06.2012 tarihinde 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kanunu ile yasalaşmış ve faaliyetlerine başlamıştır (Altuğ, 2002:159-173). KDK'nın Türkiye'de iyi yönetimin sağlanması konusundaki rolünü yerine getirebilmesi için Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının hakları konusunda bilinçlendirilmeleri ve ihtiyaç duyduklarında KDK'ya nasıl başvuracakları konularında bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

Kurumun faaliyetlerine başladığı 2013 yılından bu yana, başvuru sayısı ve bu duruma paralel olarak bilinirliği artış göstermiş olsa da hala istenilen düzeye eriştiği söylenemez. Bu durum, kurumun kuruluş amacını tam olarak yerine getirmesini engelleyici niteliktedir. Kurumun halk tarafından bilinmemesi, o kurumun başarılı olmasının önünde en büyük engellerden biridir. Pek çok ülkedeki emsallerinden farklı olarak resen inceleme yetkisi bulunmayan KDK'nın, yurttaşlardan başvuru alamaması durumunda üstlenmiş olduğu denetim işlevini sağlıklı olarak gerçekleştiremeyeceği açıktır.

Erzincan merkez ilçede yaşayan yurttaşların kuruma yönelik farkındalık düzeyini saptamayı amaçlayan bu çalışmada, kurumun halk nezdinde bilinirliğini ölçmek amaçlı anket yöntemini esas alan bir alan araştırması yapılmıştır. Kamu Denetçiliği Kurumunun başarısında en önemli faktörlerden biri vatandaşlar tarafından tanınırlığının sağlanmasıdır. Kurumun başarılı olabilmesi için, tanınırlığa sahip olması gerektiği gerçeğinden hareketle, çalışmanın

odak noktası, katılımcıların verdikleri cevapların analizini yaparak, yurttaşların kurum hakkında bilgi seviyesini tespit etmek ve kurumun tanınırlığının artırılması amacıyla birtakım önerilerde bulunmaktır.

Çalışmada nicel araştırma yöntemi esas alınmış ve veri toplamak üzere ölçekli kapalı uçlu sorularla anket yönteminden yararlanılarak basit tesadüfi örnekleme yöntemi seçilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin sebebi ise ana kütlede konuya ilişkin eşit bir katılım gözlemlenmek istenmesidir. 15.04.2019 – 15.05.2019 tarihleri arasında Erzincan merkez ilçesinde yaşayan 18 yaş üzeri erkek ve kadın yurttaşlara uygulanan araştırmada kullanılan anket soruları, literatürde yer alan görüşlerden yola çıkılarak araştırmacı tarafından tasarlanmıştır. Ombudsmanlık kavramına ve bilinirliğine ilişkin olarak geliştirilen 18 soruya verilen yanıtlar, SPSS 20 programı yardımıyla analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Anketten elde edilen bulgulara göre SPSS programında istatistiksel analizler ve testler uygulanarak Kamu Denetçiliği Kurumu'na ilişkin farkındalık analiz edilerek birtakım önerilerde bulunulmuştur. Analizler sonucunda Erzincan'da yaşayan yurttaşların Kamu Denetçiliği Kurumu'nu yeterince tanımadıkları ve buna bağlı olarak yararlanma ya da hak arama başvurulacak etkili bir mercii olarak görmedikleri anlaşılmıştır. Bu noktada, kurumun, tanıtım faaliyetlerine yönelik çabalarını artırması ve Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvurunun en düşük olduğu bölgeler başta olmak üzere tüm ülkede kurumun tanıtım faaliyetlerine özel önem vermesine dair önerilerde bulunulmaktadır. Ayrıca, anket analizleri sonucunda elde edilen bir diğer önemli bulgu da yurttaşların KDK konusundaki bilgilerinin cinsiyet, yaş ve öğrenim durumuna göre önemli ölçüde değiştiği gerçeğidir.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI, ÖNEMİ VE SINIRLILIKLARI

29.06.2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile resmîyet kazanıp Türk idari sistemi içindeki yerini alan KDK'nın temel amacı; etkin bir şikâyet mekanizması oluşturarak idarenin hukuka ve hakkaniyete aykırı uygulamalarına karşı bireyi korumak ve kamu hizmetlerinin insan hakları ile iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde yürütülmesine katkı sağlamak ve hak arama kültürünün yaygın olduğu bir toplum ve hizmet standartlarının yüksek olduğu bir kamu yönetimi oluşmasında etkin rol oynamaktır. Fakat, Kamu Denetçiliği Kurumunun bu belirlenen işlevlerini yerine getirebilmesi için yurttaşların bu kurum hakkında yeterince bilgi sahibi olmaları, kurumun amaç ve faaliyetlerini ve kurumdan yararlanma yol ve yöntemlerini bilmeleri zorunludur. Kurumun yurttaşlar tarafından ne düzeyde bilinir olduğunu tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma kapsamında ilk olarak yapılan araştırmanın önemi, amacı, kapsamı, sınırlılıkları ve yöntemi açıklanmakta, ardından, bu bilgiler neticesinde yapılmış olan veri analizi sonuçları grafikler ile bulgular bölümünde incelenmektedir.

Erzincan merkez ilçede Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bilinirliğini ve vatandaşların kuruma yönelik algılarını tespit etmeyi amaçlayan araştırma kapsamında, aşağıdaki soruların da yanıtları bulunmaya çalışılmıştır:

1. Kamu Denetçiliği Kurumunun bilinirliği cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Kamu Denetçiliği Kurumunun bilinirliği yaş ve eğitim değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2019 yılında Erzincan merkez ilçede nüfus kayıt sistemine kayıtlı 18 yaş ve üstü bireylerin Kamu Denetçiliği Kurumu'nu ne düzeyde bildiklerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, önerileriyle, KDK'nın daha sağlıklı işlemesi ve üstlenmiş olduğu rolü daha iyi oynayabilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

3. METODOLOJİ

3.1.Araştırma Modeli

Bu araştırma betimsel kapsamda nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda Erzincan merkez ilçedeki vatandaşların Kamu Denetçiliği Kurumu hakkındaki bilinirliğini test yoluyla nesnel bir şekilde ölçüp sayısal verilerle desteklemek için nicel yöntemle başvurulmuştur. Nicel araştırma modelleri arasında yer alan betimsel model ile mevcut var olan durumun ortaya konulması amaçlanmıştır.

3.2.Evren

Yapılan bu çalışmanın evreni, 2019 yılında Erzincan merkez ilçede nüfus kayıt sistemine göre merkez ilçede kayıtlı 18 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. 2019 TÜİK verilerine göre, Erzincan merkez ilçede 157.452 nüfus, 18 yaş üstü de 110.000 nüfus tespit edilmiş olup 56.000'i erkek, 54.000'i ise kadın vatandaşlardan oluşmaktadır.

3.3.Örnekleme

Araştırmanın örnekleme, araştırmacının örnekleme basit tesadüfi örnekleme ile tespit edilen 1000 kişiden oluşmaktadır. Bu kapsamda, evreni tespitite yapılan araştırmalar sonucu evreni 100.000'e kadar olan bir evrenden yaklaşık olarak 110.000 olduğu (18 yaş ve üzeri) buna göre örnekleme hata payı $\pm 0,05$ olması durumunda 383 bireye tekabül etmektedir. Veri kayıplarını engelleyebilmek ve daha güçlü bulgular elde edebilmek amacıyla toplamda 1000 kişinin katılım sağladığı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Erzincan'ın 8 mahallesi ve örnekleme her mahalleden random yöntemle 1000 deneğe ulaşılmıştır.

3.4.Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak EFE ve Arslan tarafından (Efe/Arslan, 2018: 125) geliştirilen "Kamu Denetçiliği Kurumunun Bilinirliğinin Tespit Anketi" kullanılmıştır. Bireyler üzerinde gerçekleştirilen ölçek uygulamalarında, uygulanan ölçeğin güvenilir ya da uygulanabilir olması için geliştirilmiş olan birkaç güvenilirlik testi bulunmaktadır. Sürekli, aralıklı ya da ardışık dört ya da beş seçenekli yanıtlar içeren k sorusunun yer aldığı bir ölçeğin bir fenomeni ölçmedeki gücünü, yeterliliğini ve güvenilirliğini ölçen genel güvenilirlik katsayısıdır. Ölçeğin genel tutarlılığını ve soru türdeşliğini ölçer. Çalışmada kullanılan soruların tamamı Cronbach Alfa istatistiğine göre değerlendirilmiş ve 0,70'in üzerinde olan bu istatistik, yeterli ve güvenli olduğu anlamını taşımaktadır. Buna göre, hazırlanan anket sorularının ölçeği güvenilirlik testinden olumlu sonuç alınmış ve geçerliliği için uzman görüşü yeterli görülmüştür.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,758	14

3.5. Araştırmanın Verilerinin Analizi

Ombudsmanlık kavramına ve bilinirliğine ilişkin olarak geliştirilen 18 soruya verilen yanıtlar, SPSS 20 programı yardımıyla analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Anketten elde edilen bulgulara göre SPSS programında istatistiksel çeşitli analizler ve testler uygulanarak ombudsmanlık kurumuna ilişkin farkındalık analiz edilmiştir. Yüzdeler, frekans, ortalama, kare ve korelasyon teknikleri kullanılmıştır. KDK'yı duyup duymadıklarına yönelik sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde; katılımcıların %24,2'si kurumu duyduğunu belirtmiş ve diğer sorulara cevap vermiştir. Dolayısıyla, yapılan crosstab analizleriyle nitel değişkenlerin bu soruyla ilişkisi test edilmiştir. Crosstab analizinde kullanılan kare bağımsızlık testi, iki veya daha fazla değişkenin birbiriyle ilişkili yani aynı ortalama etrafında birlikte hareket etmediğini incelemektedir. Analiz sonucunda elde edilen tabloda yer alan frekansların (G_{ij}), marjinal olasılıklara göre hesaplanan Teorik frekanslara (T_{ij}) benzerliği test edilir.

1000 vatandaşa uygulanan bu ankette Kamu Denetçiliği Kurumu'nu duyup duymadıkları sorulmaktadır. Kurum hakkında bilgi sahibi olan vatandaşlara anketin 2. kısımda 13 soru uygulanarak kurum hakkında bilgiyi nereden edindikleri, kuruma güvenip güvenmedikleri, kurumun web sitesine girip girmedikleri, yurttaşların sorunlarının çözümüne ve yargı yükünün hafifletilmesine katkısı olup olmadığı şeklinde sorular yöneltilmektedir. Anketin üçüncü bölümünde, KDK'ya başvuru yapan yurttaşlara başvuru işlemleri sırasındaki deneyimleri, kurum personelinde memnun olup olmadıkları şeklinde dört soru sorulmaktadır. Anket aracılığı ile elde edilen veriler SPSS istatistik tekniği ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

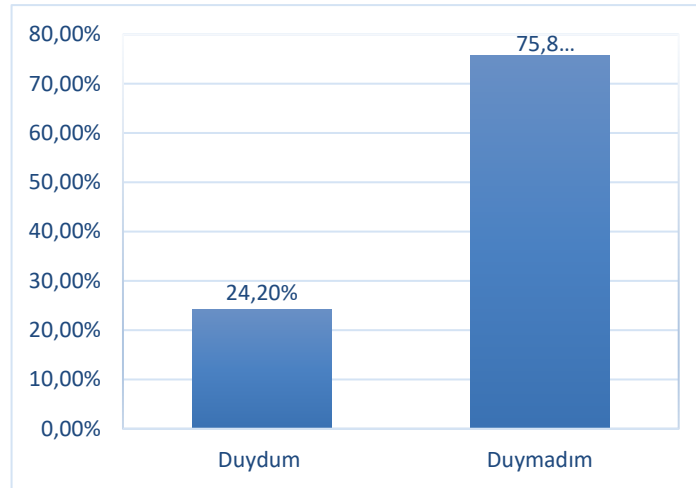
4. ARAŞTIRMA SONUCU ELDE EDİLEN BULGULAR

Demografik özellikleri tespit etmeye yönelik soruların olduğu anketin ilk bölümünde araştırmanın örneklemini oluşturan 1000 katılımcının 471'i (%47.1) kadınlardan, 529'u (%52.9) ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir.

Öğrenim durumu baz alındığında 1000 vatandaşın 57'si (%5.7) okuryazarlardan, 161'i (%16.1) ilköğretim, 76'sı (%7.6) ortaokul, 343'ü (% 34.3) lise, 56'sı (% 5.6) önlisans, 284'si (%28.4) lisans, 23'ü (% 2.3) yüksek lisans mezunlarından oluşmaktadır.

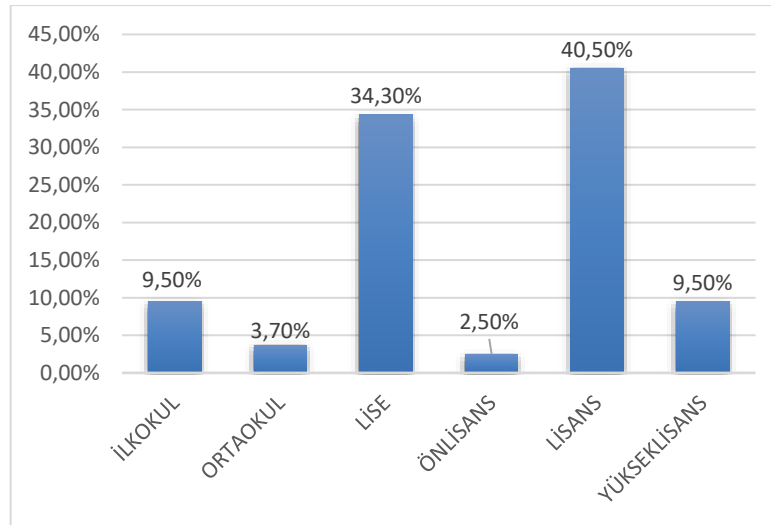
Yaşlara göre değerlendirildiğinde ise 18-25 yaş aralığındaki birey sayısı 200, 26-35 yaş aralığındaki birey sayısı 313; 36-45 yaş aralığındaki birey sayısı 112; 46-55 yaş aralığındaki birey sayısı 121 ve son olarak, 56 yaş üzeri bireylerin sayısı 254'tür.

Grafik 1: Kamu Denetçiliği Kurumu'nu Hiç Duydunuz mu?

Grafik 1’de görüldüğü gibi “Kamu Denetçiliği Kurumu’nu hiç duydunuz mu?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde 1000 kişinin %75,8’inin (758 kişi) bu kurumu daha önce hiç duymadığı, %24,2’sinin (242 kişi) ise kurumu daha önce “duyduğu” tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda katılımcıların büyük bir çoğunluğunun bu kurum hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları saptanmıştır.

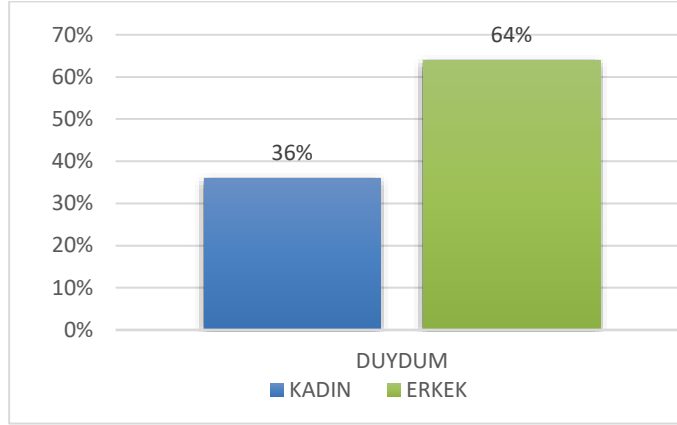
Grafik 2: Kamu Denetçiliği Kurumu’nu Duyanların Öğrenim Durumlarına İlişkin Bulgu

Katılımcıların % 2,3’ünü oluşturan lisans üstü mezunları % 9,5’lik farkındalık oranıyla en yüksek oranı temsil ettiğini görmekteyiz. Katılımcıların % 28,4’ünü oluşturan lisans mezunu kişilerin %40,5 ile ikinci en yüksek oranla bilinirliğe sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 34,3’ünü oluşturan lise mezunlarının farkındalık oranı %34,3’tür. Katılımcıların % 16,1’ini oluşturan ilkokul mezunlarının farkındalık düzeyi %9,5; katılımcıların % 7,6’sını oluşturan ortaokul mezunlarında bu oran%3,7’dir. %2,5 oran ile katılımcıların % 5,6’sını oluşturan ön lisans mezunları takip etmektedir. Katılımcıların eğitim seviyeleri doğrultusunda kurumun bilinirliği konusunda en yüksek orana sahip olan lisansüstü ve lisans mezunlarının bu konudaki bilgileri, toplumun en eğitilmiş kısmı olmaları dolayısıyla daha çok okumaları ve büyük ölçüde üniversite öğrenimleri sırasında aldıkları derslerden öğrendiklerine dayandığı düşünülmektedir. Sonuç olarak, eğitim düzeyi yükseldikçe KDK hakkındaki farkındalık düzeyinin de buna paralel olarak arttığı görülmektedir.

Bu araştırmanın yanıt aradığı sorulardan bir diğeri de “Kamu Denetçiliği Kurumu hakkındaki farkındalık düzeyinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğidir?”. Bu soruya ilişkin bulgu ve yorumlar aşağıda verilmiştir ve her sorunun altında, yanıt veren vatandaşlar cinsiyet ve yaş durumu baz alınarak incelenmiştir.

Grafik 3: Kamu Denetçiliği Kurumu’nu Duyan Yurttaşların Cinsiyetlere Göre Dağılımı

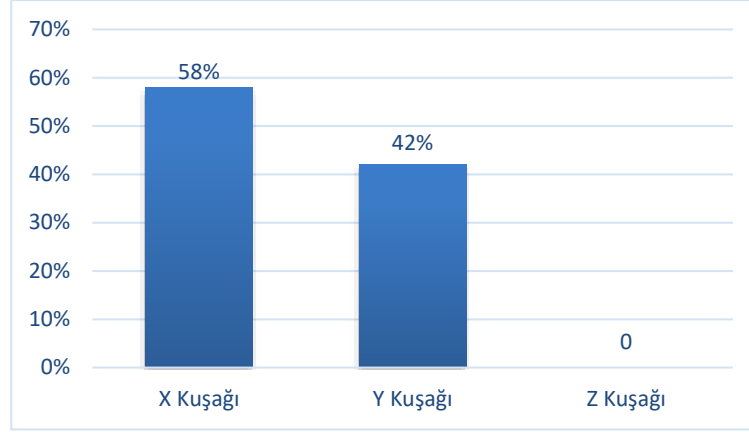

Vatandaşlara yöneltilen “Kamu Denetçiliği Kurumu’nu Hiç Duydunuz mu?” sorusuna verilen yanıtlar cinsiyet bazında incelendiğinde, “duydum” diyen 242 kişiden oluşan grubun %36’lık bir oranla kadınlardan, %64’ünün ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Yapılan anket görüşmelerinde erkeklerin eğitim düzeyinin kadınlara göre daha yüksek olması ve daha çok kamusal alan içerisinde yer almaları bu sonuçta etkilidir. TÜİK (TÜİK, 2019) verilerine göre, Erzincan’da orta öğretimde okullaşma oranı erkeklerde %90.57 iken, kızlarda bu oran %89.15’dir. Okullaşma oranı, kadınlar aleyhine olmakla birlikte cinsiyetler arası okullaşma oranı farkı, çok belirgin değildir. Ancak, geleneksel toplum ve aile yapısı nedeniyle kadınların erkeklere nazaran toplumsal yaşama daha az katılmaları nedeniyle kadınlar arasında bilinirlik oranının erkeklere oranla daha düşük çıktığı söylenebilir.

Bu veriler ışığı altında kadınlara yönelik bilgilendirme faaliyetlerine özel önem verilmesi gerekmektedir. Kamu Denetçiliği Kurumunun kadın hakları bazında yaptığı çalışmalar, düzenlediği çalıştaylar ve bu alana özel oluşturulmuş, Kadın ve Çocuk Haklarından sorumlu Kamu Denetçisi olmasına rağmen, kurumun kadınlara tanıtılması faaliyetlerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda, KDK’nın özellikle belediyeler, sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ve siyasi partilerin kadın kolları aracılığıyla bir araya gelip farkındalık ve hak arama kültürünün geliştirilmesi konularında daha fazla faaliyette bulunulmalıdır.

Bu araştırmanın yanıt bulmaya çalıştığı bir diğeri de Kamu Denetçiliği Kurumu hakkındaki farkındalık düzeyinin yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği sorusudur.

Grafik 4: Kamu Denetçiliği Kurumu’nu Duyan Yurttaşların Yaş Dağılımları

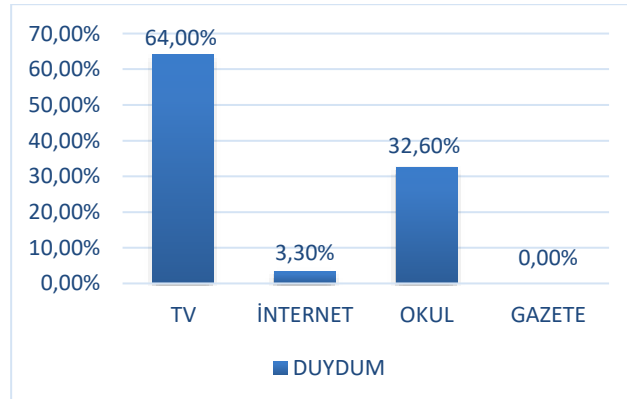
“Kamu Denetçiliği Kurumu’nu Duydunuz mu?” sorusuna “duydum” cevabını veren 242 vatandaşın yaş değişkeni için X, Y ve Z kuşağı sınıflandırılması kullanılmıştır. İlk olarak kuşak kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde (TDK), hemen hemen aynı yıllar içinde doğmuş, aynı dönemin koşullarını, buna paralel olarak benzer sıkıntıları çeken ve benzer görevlerle yükümlü olan kişilerin oluşturduğu yaklaşık 25-30 yıllık yaş kümelerini oluşturan nesil, jenerasyon şeklinde tanımlanmaktadır. Söz konusu kuşaklar, yılları baz alarak tanımladığında x, y ve z kuşakları olarak kategorize edilmektedir(TDK, 2020). “Duydum” cevabını veren 242 vatandaşın 102’si y kuşağı ve 140’ı x kuşağını kapsarken, z kuşağından hiçbir vatandaş kurumu duymamıştır. Bu durumun sebebi olarak kuşaklar arası ilgi alanlarının farklı olması gösterilebilir.

1965-1979 yıllarını kapsayan X kuşağı genel olarak uyumlu, yüksek aidiyet duygusuna sahip olarak tanımlanırken, 1980-1999 yıllarını kapsayan Y kuşağı, iletişim teknoloji odaklı olduğundan dolayı İnternet Kuşağı olarak farklı şekillerde adlandırılmaktadır. 2000-2020 yıllarını kapsayan Z kuşağı ise küçük yaşlardan itibaren teknolojik cihazlarla iç içe gençlerden oluşan grubun yalnızca 18 yaş üstü olanlarına söz konusu anketin uygulandığını ifade etmek gerekmektedir.

Z kuşağından (2000-2020 yılları arası doğan kişiler) hiç kimsenin kurum hakkında bilgi sahibi olmadığı gerçeği karşısında özellikle gençlere yönelik bilgilendirme faaliyetlerine özel önem verilmesi gerekmektedir.

Çalışma, farkındalık düzeyini tespit ettikten sonra KDK hakkında bilgi sahibi olan 242 katılımcının kurum hakkında bilgiyi nereden ve nasıl öğrendikleri sorusuna yanıt aramıştır.

Grafik 5: “Kamu Denetçiliği Kurumunun nasıl farkına vardınız?”

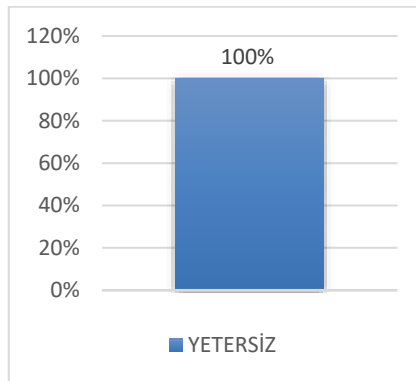
Grafik 3'te görüldüğü gibi, kurum hakkında bilgi sahibi olan katılımcıların bilgiyi en çok %64'lük oranla televizyondan öğrendiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların %32,6'lık bir oranı okuldan, %3,3'ü ise de internetten duymuştur.

Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda hiç kimsenin kurumu gazeteden duymadığı ortaya çıkmaktadır.157.000 nüfuslu Erzincan merkezde 18 yaş üzeri nüfus 110.000 civarındadır. Günlük gazete satışı, resmi dağıtım şirketinden aldığımız rakamlara göre, ulusal ve yerel gazeteler de dahil olmak üzere, yaklaşık 1000 adettir. 18 yaş ve üzeri Erzincanlıların yalnız % 0.9'u gazete okumaktadır. Oldukça düşük gazete okuma oranı rağmen, kurum,tam sayfa ilanlar gibi gazetelerde okuyucuların dikkatini çekebilecek bilgilendirmelere yer vermelidir.

Kurumun 2019 yılı içinde gazete, internet ve TV gibi yazılı ve görsel medyada 22.123 habere konu olmasının yanı sıra verdiği kararlar ve faaliyetlerine yönelik haberlere ise 154 milyon 437 bin 768 kez ulaşım sağlanmıştır. Haber dağılımı incelendiğinde kurumun 18.449 haber ile en fazla internet, 2.279 haber ile gazete ve son olarak 1.395 haber ile TV'de yer aldığı görülmektedir.

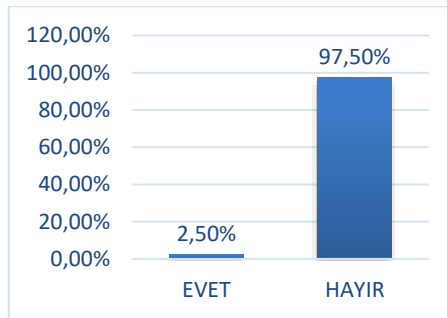
Kurum, en fazla internet aracılığıyla haber yapsa da istenilen hedefe ulaşamadığı görülmektedir. TV'de ise diğerlerine nazaran çok daha az haber yapılmasına rağmen, katılımcıların TV izleme oranının yüksek olmasından dolayı, TV aracılığıyla kurumdan haberdar olan kişi sayısının daha çok olduğu tespit edilmiştir. Yurттаşlar arasında en popüler ve etkili olan televizyon bilgilendirmelerine ağırlık verilmesi uygun olacaktır.

Grafik 6: Kurumun halkı bilgilendirme faaliyetleri yeterli midir?

Grafik 4'te kurumu duyan katılımcıların tamamı (%100'ü) kurumun bilgilendirme faaliyetlerini yetersiz bulmuştur. Katılımcıların tamamının bilgilendirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerektiği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Grafik 7: Kurumun Web Sitesine Hiç Girdiniz mi?

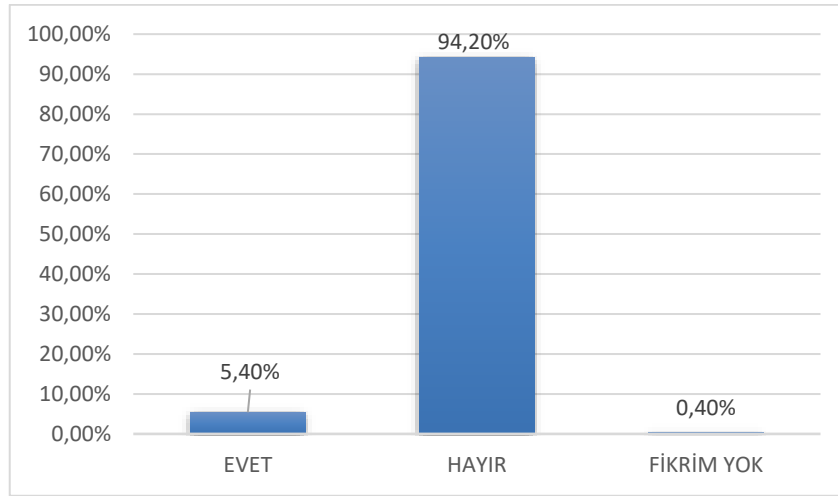

Yapılan kamuoyu araştırma anketine göre katılımcıların oldukça düşük bir kısmının kurumun resmi internet sayfasına girdiği ortaya çıkmıştır.

Kurumun verilerine göre resmi internet sayfası 2019 yılında toplam 548.763 kez görüntülenmiştir. Ombudsmanlık kurumu doğası gereği etkili bir denetim mekanizması olması için gerekli olan kamuoyu desteğini alma, haber verme ve bilgilendirme konularında bilhassa iletişim ve bilgi teknolojilerinin sağladığı avantajlardan faydalanması gerekmektedir.

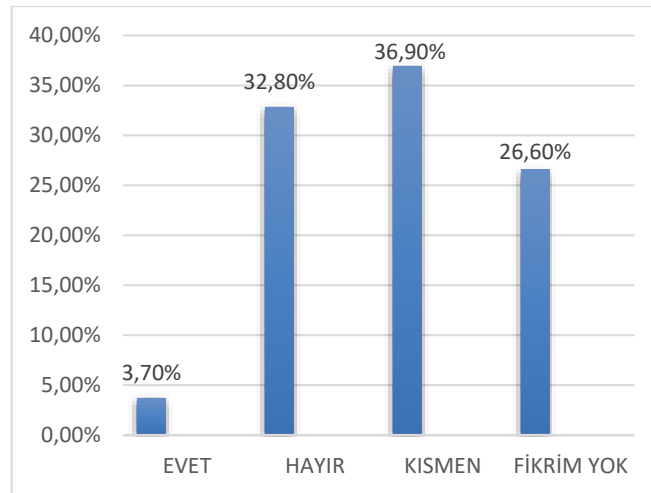
Kurumun görevlerini daha etkili bir şekilde yapabilmesi ve bilinirliğini arttırabilmesi için sosyal medya olanaklarını etkili bir şekilde kullanması çok önemlidir. Sosyal medya kanalları, KDK'nın yurttaşlarla etkileşimini artırarak kurumun tanınırlığa katkıda bulunacaktır.

Grafik 8: Kamu Denetçiliği Kurumu'na kurumuna başvuru yollarını biliyor musunuz?

Kuruma başvuru yollarını bilenlerin oranı %5,4'lük oldukça düşük bir orandır. Katılımcıların çoğunluğu ise %94'lük bir oranla "bilmiyorum-hayır" yanıtını vermişlerdir. Söz konusu soruya "evet" yanıtını veren 13 kişinin 5'i kadın, 8'i erkek ve tamamı y kuşağındandır.

Grafik 9: "Kurumun etkili bir başvuru yolu olduğunu düşünüyor musunuz?"

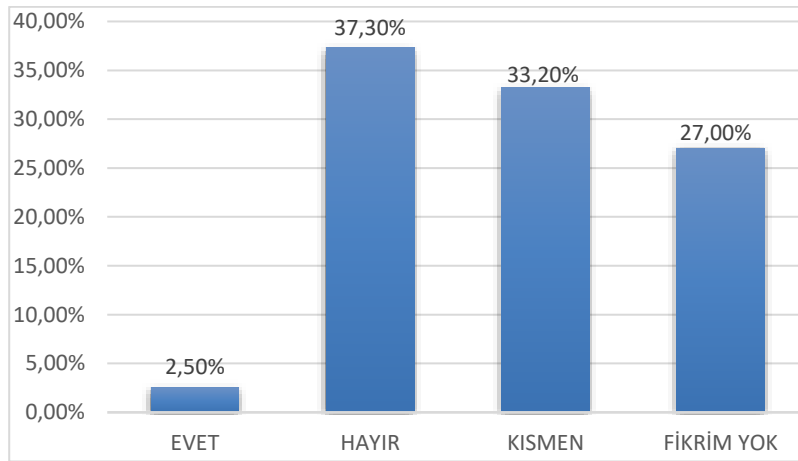
Grafik 7'de görüldüğü gibi "Kurumun etkili bir başvuru yolu olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %37'si "kısmen", %33'ü "hayır", %26'sı "fikrim yok" ve %4'lük kısmı ise "evet" yanıtını vermiştir. "Evet" diyen 9 kişinin 8'i erkek, 1'i kadın ve 4'ü y, 5'i x kuşağındandır.

Kurumun etkili bir başvuru yolu olabilmesi, kararlarının ve kendisinin kamuoyu tarafından daha görünür, bilinir ve erişilebilir olmasına bağlıdır. Bu durumun sebebi kurumun verdiği kararların herhangi bir bağlayıcılığı olmaması, sadece moral yaptırım gücünü elinde bulundurması olarak gösterilebilir. Dolayısıyla, moral yaptırım gücünün gerçeğe dönüştürülebilmesi için, kurumun kendisinin ve aldığı kararların toplum ve kamu kurum ve kuruluşları nezdinde bilinirliğini ve tanınırlığını arttıracak her türlü imkândan yararlanması gerekmektedir.

KDK'ya başvuru oranlarını etkileyen diğer önemli bir faktör de kurumun tarafsızlığı ve bağımsızlığı konusunda halkta oluşan kanaattir.

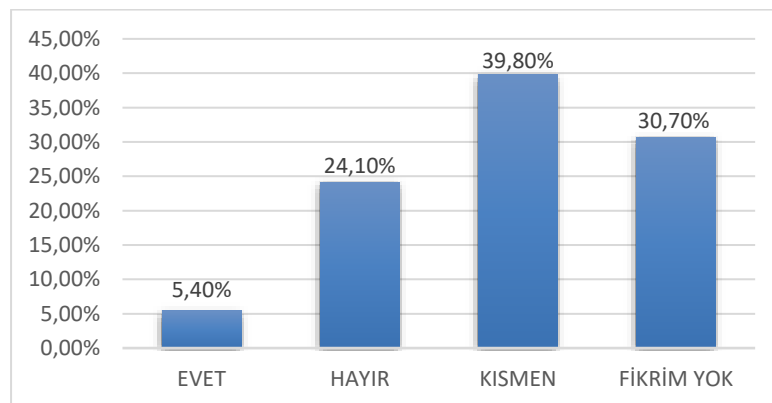
Grafik 10: Kurumun tarafsız ve bağımsız bir kurum olduğunu düşünüyor musunuz?

Yapılan Kamu Denetçiliği Kurumu alan araştırmasında katılımcıya yöneltilen “*Kurumun tarafsız ve bağımsız bir kurum olduğunu düşünüyor musunuz?*” sorusuna verilen yanıtların %37’si “*hayır*”, %33’ü “*kismen*”, %27’si “*fikrim yok*” ve %3’ü “*evet*” şeklinde olmuştur. “*Evet*” yanıtı verenlerin 6 bireyin 2’si kadın, 4’ü erkek ve 2’si y, 4’ü x kuşağıdır. Kurumun tarafsızlığına inananların oranının çok düşük (%2,5) olduğu görülmektedir. Ayrıca, %37,30’luk bir oranda “*hayır*” yanıtının yanı sıra, “*kismen*” ve “*fikrim yok*” yanıtları toplamının %60’ı bulması da yurttaşların kurum hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmadıklarının diğer bir ifadesi olarak görülebilir.

Kurum, hak arama kültürüne sahip olmayan yurttaşlar olmaksızın kendinden beklenen rolü yeterince oynayamayacaktır. Dolayısıyla, halk, kurumun işlevleri ve başvuru usulleri hakkında bilgilendirilmeli, tanıtım faaliyetlerine özel önem verilmelidir.

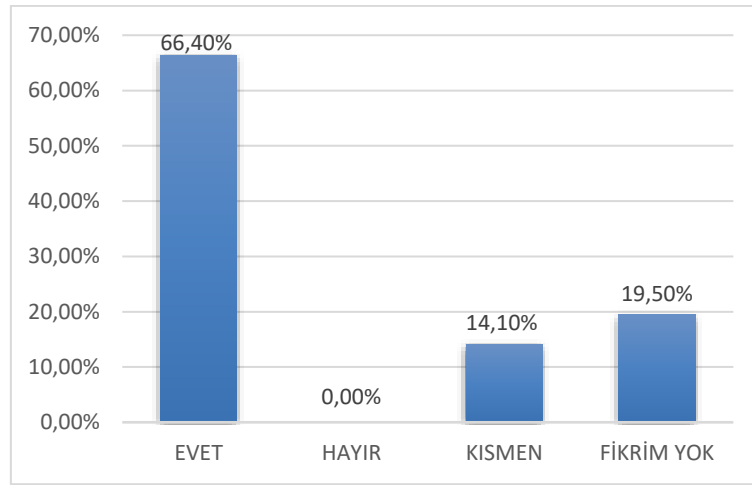
Grafik 11: Kurumun temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına katkı sağladığına inanıyor musunuz?

“Kurumun temel hak ve özgürlüklerin korunmasına katkı sağladığına inanıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %40’ın kısmen, %31’i “fikrim yok”, %24’ü “hayır” ve %5 ise “evet” yanıtı vermiştir.

Soruya olumlu yanıt verenlerin yalnızca %5 olması, halkın kurumun hak ve özgürlüklerin koruyucusu olduğuna inanmadığını göstermektedir. Bu oran, Avrupa Ombudsmanı’nın benzeri bir soruya verilen yanıtla karşılaştırıldığında çok düşüktür. Şöyle ki, 2011 yılında Avrupa Birliği’nde Eurobarometer tarafından yapılan araştırmada verilen yanıtların %52’si Avrupa Ombudsmanı’nın en önemli görevinin AB vatandaşlarının haklarının neler olduğu bilmelerine ve bu haklarının nasıl kullanacaklarına yardımcı olmak olduğu tespit edilmiştir George (Tridimas/Tridimas, 2017: 80).

Grafik 12: Yaptırım yetkisinin olmaması KDK’nın etkinliğini azaltır mı?

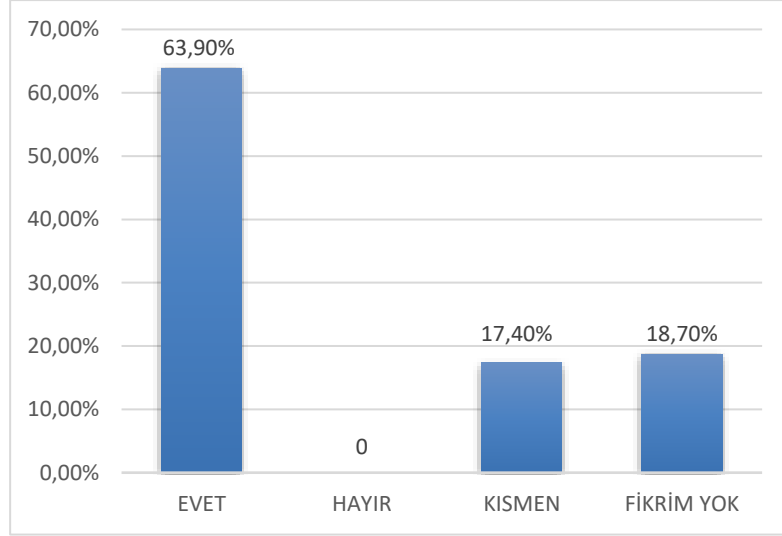
Grafikte görüldüğü gibi “Yaptırım yetkisinin olmaması ombudsmanın etkinliğini azaltır mı?” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar %66 “evet”, %20 “fikrim yok”, %14 ise “kısmen” şeklindedir.

Kuruma gelen şikâyet başvurularına ilişkin kurum tarafından hazırlanan raporlar sadece tavsiye niteliği taşımakla birlikte herhangi bir yaptırımı bulunmamaktadır.

KDK’nın TBMM’ye her yıl sunduğu yıllık raporlarda idarenin adının yer alması, kurum yetkililerinin hiç istemedikleri bir durum olacağından, kurumlar isimlerinin söz konusu raporda geçmemesi için çaba harcayacaklardır. Bu kapsamda, eğer hatalı, eksik veya yanlış bir işlem söz konusuysa bunu düzeltmek isteyeceklerdir. Bunun yanı sıra, diğer bir hüküm de 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kanununun 22/3’üncü maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre kurum, yıllık raporu beklemesine gerek kalmaksızın açıklamasında faydalı olduğunu düşündüğü hususları istediği an kamuoyuna duyurabilecektir. Bu sebeplerden ötürü bu tür raporlara veya duyurulara konu olmak, ilgili kurumlar bakımından toplum karşısında esas yaptırımı uygulayan unsurlar olacaktır.

6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kanununda kuruma kendiliğinden (resen) harekete geçme imkânı verilmemiştir. Bu nedenle kurum, kendisine herhangi bir başvuruda bulunulmadığı takdirde bir konu karşısında duruma ilişkin araştırma ve inceleme işlemi bulunamaz (Erhürman, 2000:175). Bu durum, kurumun hareket alanını daraltır ve yurttaşın hak ve özgürlüğünün korunması görevini yerine getirmesinde en önemli güçlüklerden biridir.

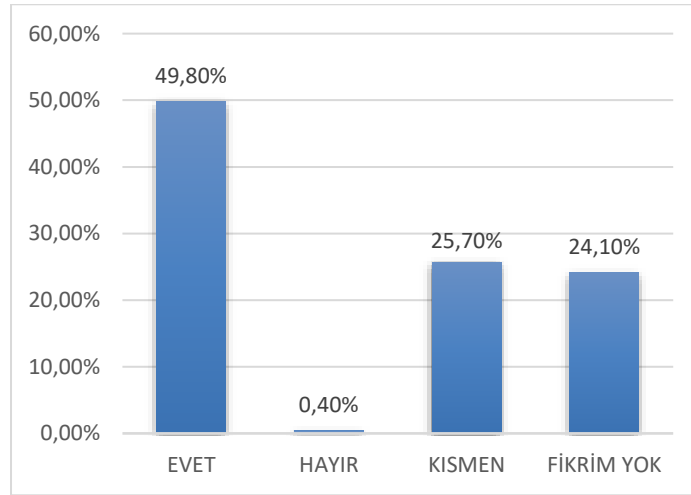
Grafik 13: Resen harekete geçmemesini büyük bir eksiklik olarak görüyor musunuz?

Grafik 11 incelendiğinde katılımcılara yöneltilen kurumun “Resen harekete geçmemesini büyük bir eksiklik olarak görüyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların %64’ü “evet”, %19’u “fikrim yok” ve %17’si “kısmen” şeklindedir. Bu sonuçlar neticesinde halkın, kurumun resen harekete geçmemesini büyük bir eksiklik olarak düşündüğü görülmektedir.

Resen harekete geçme yetkisine kavuşması, KDK’nın üstlendiği görevi daha iyi yapmasına yardım edecektir. Bu kapsamda, KDK’nın hazırlamış olduğu 2014 yılı raporunda kuruma “resen harekete geçme yetkisinin” verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (KDK, 2015).

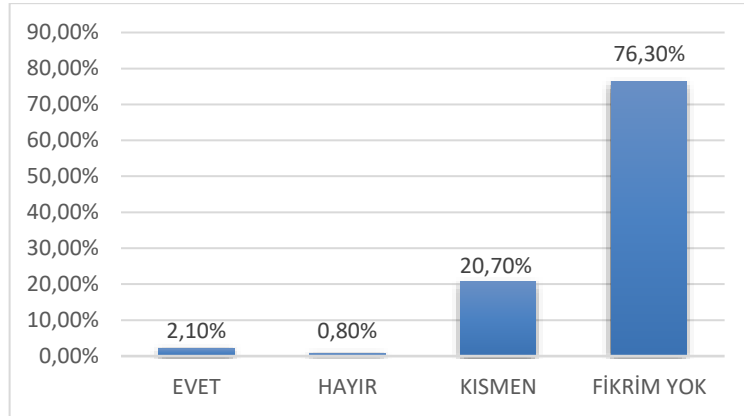
Grafik 14: Kurumun ücretsiz ve aracısız başvurulabilir olması diğer yargı organları içinde tercih edilebilirliğini artırır mı?

Grafik 12’de görüldüğü gibi katılımcıların yarısı (%49,80) kurumun ücretsiz ve aracısız başvurulabilir olması sebebiyle diğer yargı organları içerisinde tercih edilebilirliğini arttırdığını düşünmektedir. Verilen yanıtlar katılımcıların, %25,70’inin “kısmen” cevabını vererek kararsız olduğunu, %24,10’unun “fikrim yok” cevabını vererek konu hakkında herhangi bir bilgisinin olmadığını göstermektedir.

Sonuçlara göre, yargı yoluna nazaran kuruma başvuru yolunun daha tercih edilebilir olduğu görülmektedir.

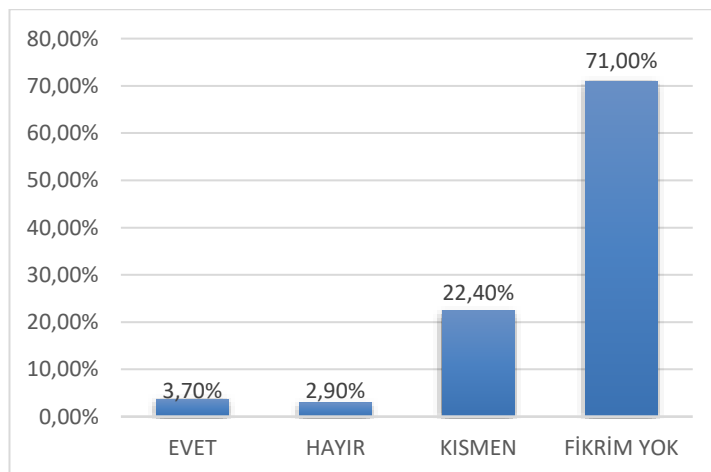
Grafik 15: Kurum Denetim sistemine katkı sağlayarak yargının yükünü hafifletmekte başarılı mıdır?

Grafik 13 incelendiğinde katılımcılara yöneltilen “Kurum Denetim sistemine katkı sağlayarak yargının yükünü hafifletmekte başarılı mıdır?” sorusuna verilen cevapların çoğunluğunu %76’lık bir oranla “fikrim yok”, %20,70’lik bir oranla “kısmen”, %2,10’luk en düşük oranla ise “evet” cevabı oluşturmaktadır. Katılımcıların bu soru karşısında herhangi bir fikir belirtememelerinin sebebi, kurumun kendisini ve gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları anlamına gelmektedir.

Kurum tarafından bilgilendirme taleplerinin yeterince karşılanmasıyla birlikte muhtemel olarak açılacak davaların önüne geçilecektir. Bu kapsamda, kurum tarafından gerçekleştirilen araştırma ve inceleme neticesinde verilen 4.106 adet karar ile yargının iş yükünün azaltılmasına dair kurumun doğrudan katkısı bulunmaktadır. Kurum tarafından verilen kararlardan yaklaşık 43 milyon vatandaşın bir şekilde etkilendiği görülmekle birlikte mağdur olan bu bireylerin binde 2 ile binde 5’inin mahkemelere başvurmasının muhtemel olacağı düşünüldüğünde kurumun verdiği kararların ve yürüttüğü faaliyetlerin neticesinde yaklaşık yüz bin ile iki yüz bin davanın açılmasının önüne geçilmiştir(KDK, 2019: 208).

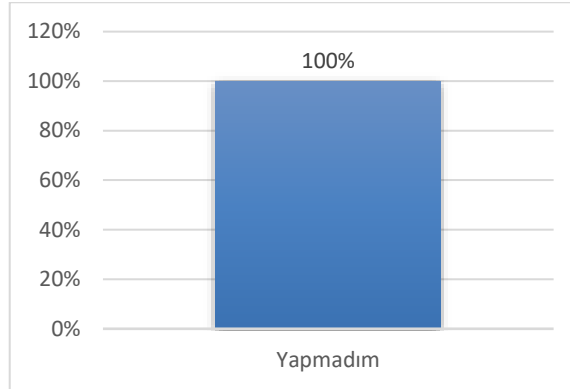
Grafik 16: Kamu Başdenetçisinin İki defa seçilmesi bağımsızlığını ve tarafsızlığını etkiler mi?

Katılımcılara sorulan “Kamu Başdenetçisinin 2 defa seçilmesi bağımsızlığını ve tarafsızlığını etkiler mi?” sorusuna çoğunluğu oluşturan %71’lik bir oranla “fikrim yok” cevabı, %22’lik bir oranla “kısmen”, %4’lük bir oranla “evet” ve %3’lük en düşük oran ile “hayır” yanıtının verildiği görülmektedir. Verilen yanıtlar doğrultusunda halkın kuruma yönelik çok

fazla bilgisinin olmaması nedeniyle başdenetçinin iki defa seçilmesinin tarafsızlığını ve bağımsızlığını etkileyebileceği konusunda yorum yapamadığı düşünülmektedir.

Grafik 17: Herhangi bir sorun için kuruma başvuru yaptınız mı?

Grafik 17’de görüldüğü gibi, kuruma hiç kimsenin başvuru yapmadığı görülmektedir. Bu durumun en temel sebebi, halkın kurumu, amacını ve faaliyetlerini yeterince bilmemesi ve/veya kurumun bağımsızlığına güvenmemesi şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 1: 2013-2019 Yılları Arasında Yapılan Şikayet Başvuru Sayısı

Yıl/Tarih	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
Toplam Şikayet Sayısı	7.638	5.639	6.055	5.519	17.131	17.585	20.968	80.535

Kaynak:https://www.ombudsman.gov.tr/kdkpdf/2019_yili_yillik_rapor/mobile/index.html#p=91, s.90

Kurum şikayet başvurularını 29 Nisan 2013 tarihi ile almaya başlamıştır. Tabloda da görüldüğü gibi 2013 yılı içerisinde 7.638 başvuru alınmıştır. Kuruma gelen başvuruların yaklaşık %57’sinin “e-başvuru” sistemi ile yapıldığı görülmektedir. Kurum bu başvuruların 6097’sini sonuçlandırılmış, 1528’ini ise bir sonraki yılda da incelenmesinin devam ettirilmesi için üzere devretmiştir(KDK, 2014: 70).

2014 yılında kuruma yapılan başvuru sayısının 5693 olduğu görülmektedir (KDK, 2015:50). Bir önceki yıldan devredilmiş olan başvurular ile değerlendirildiğinde toplam başvuru sayısının 7.167’ ye çıkmıştır. Nitekim yıl içerisindeki toplam başvuru sayısı 7.167’nin 6.348’i sonuçlandırılmış ve arda kalan 819 başvuru adedi bir sonraki yıla devredilmiştir. Devredilen başvuru sayısının bir önceki yıla nazaran yaklaşık yarısı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlarda bir önceki yıla nazaran kurumun belirtilen sürede daha fazla başvuruyu sonuçlandığı yansıtılmaktadır (KDK,2015:56). KDK Kanununca mahalli idareler tarafından yerine getirilen hizmetlere karşı şikayetlerin 29.03.2013 tarihi ile alınmasını öngörmekteydi (KDK, 2014: 96). Lakin kurum bu tür başvuruların alımını 29.03.2014 tarihinde kabul edilmiştir. Kabul edilen tarihten önce gelen ve mevzuat gereği inceleme konusu olamayan başvurular için başvuru sahiplerine konu ile ilgili bilgilendirme yazıları iletilmiştir(KDK,2015: 57).

2015 yılının “Kurum’a Farkındalığın Artırılması Yılı” olarak görülmesi ve hayata geçirdiği faaliyetlerinden ötürü bilinirliğinin artmasının etkisiyle başvuru sayısı 2014 yılına göre %7,35

oranında artış göstermiştir. 2015 yılında Kurum'a gelen şikâyet başvuru sayısı 6.055, devreden dosyalar ile birlikte toplam 6.874 sayısına ulaşmaktadır. Kurum 2015 yılı içerisinde 5.897 adet başvuruyu sonuçlandırmış, arda kalan 977 başvuru dosyasını sonraki yıla devretmiştir. Devreden dosyaların çoğu ise Aralık ayında gelen şikâyet başvurularından kaynaklanmaktadır. Yıl içerisinde başvuru sayısındaki artış göz önünde bulundurulduğunda devreden başvuru sayısı önceki yıllara kıyasla oldukça azalmıştır (KDK, 2016: 40-48)¹.

Kurum 2016 yılında ise devreden dosyalar ile toplam 6496 adet şikâyet başvurusu almıştır ve bunların 4.819 adetini sonuçlandırmıştır. Nitekim kuruma yapılan başvurular değerlendirildiğinde 2015 yılı başvuru adetine göre düşüş görülmektedir. Vatandaşın kurumun verdiği tavsiye kararlarının ilgili idare tarafından yeteri kadar dikkate alınmadığı düşüncesi bu düşüşün temel sebebi olarak öngörülmektedir (KDK, 2017: 93).

2017 yılı da tıpkı 2015 yılı gibi "Etkin Farkındalık Yılı" olarak görülmüştür. Sene içerisinde kuruma gelen şikâyet başvuruları toplam 17.131 adet olup bir önceki yıla kıyasla başvurularda %210'luk bir artış gerçekleşmiştir. Yapılan başvuruların 14.746'sı nihai sonuca bağlanmış ve geri kalanı ise bir sonraki yıla devredilmiştir (KDK, 2018:122-133).

5. SONUÇ

Avrupa'yla karşılaştırıldığında Türkiye'de henüz yeni sayılabilecek Kamu Denetçiliği Kurumu yargı organlarının yanı sıra Türkiye'de kamu kurumlarının hesap verebilirliğinin artırılmasında ve iyi yönetimin tesis edilmesinde önemli bir rol oynayabilir. Ancak, bu görevin başarılabilmesi, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının hakları konusunda bilgilendirilmeleri ve söz konusu haklarını nasıl arayacakları ve hak ararken nereye ve nasıl başvuracaklarını bilmeleriyle ve yurttaşların demokratik sürece katılımlarının güçlendirilmesiyle mümkün olacaktır.

Araştırma bulgularının değerlendirilmesi sonucunda, yurttaşların büyük bir çoğunluğunun kurumun varlığından haberi olmadığı saptanmıştır. Katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe, KDK hakkında bilgi sahibi olanların oranı da paralel olarak yükselmektedir. Yaş kriteri esas alındığında, gençler arasında kurum hakkında bilgi sahibi olanların oranı diğer yaş gruplarına göre daha azdır. Son olarak, araştırma bulguları cinsiyete göre incelendiğinde erkeklerin farkındalık düzeyinin kadınlara göre daha fazla olduğu ortaya konulmaktadır.

Kurum hakkında bilgisi olan (%24,2) katılımcıların ise kurumu daha çok televizyondan duydukları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, televizyondan kurum hakkında bilgilendirme faaliyetleri artırılmalıdır. Özellikle, televizyonun en çok izlendiği saatlerde kamu spotu şeklinde bilgilendirmeler yapılması çok yararlı olacaktır.

Kurumun internetten duyulma oranının oldukça düşük olduğu saptanmıştır. KDK'nın web sitesi, Avrupa Ombudsmanı'nın kullandığı web sitesine benzer şekilde, online şikâyetlerin artmasına yardımcı olacak dikkat çekici ve kolay kullanıcı dostu arayüz kullanılmalıdır. Web sitesi ne kadar kolay ve ilgi çekici olursa o kadar çok kullanılır. Web sitesi, ayrıca, engelli kişiler için yüksek erişebilirlik standartlarını karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır (European Ombudsman, 2020:30). Kurumun web sitesinde KDK'nın neler yapabileceği ve neleri yapamayacağı ve şikâyetin nasıl yapılması gerektiği basit ve anlaşılır bir dille anlatılmalı; hangi şikâyetlerin ele alınabileceği kısa, kolay anlaşılabilir, dikkat çekici

¹KDK 2015 Yılı Yıllık Raporu <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/kdk-2015-yillik-rapor.pdf> s.40-41-48 (16.04.2019)

örneklerle açıklanmalıdır. KDK'nın web sitesinin mümkün olduğunca çok web sitesiyle bağlantı kurmasının sağlanması, kamu kurumlarının sitelerinden KDK sitesine linkler konulması tanıtım açısından çok yararlı olacaktır (European Ombudsman, 2006). Bu kapsamda, kurumun resmi web sitesine başarılı soruşturma örnekleri konulmalı, twitter, instagram ve facebook gibi sosyal medya platformları daha etkin bir biçimde kullanılmalıdır. Bu platformlarda, kurumun gündemdeki konulara yönelik açıklamalar yapılarak halkın dikkatinin çekilmesi ve kurumun takipçi sayısının artırılması tanınırlık açısından yararlı olacaktır. Kurumun en çok kullandığı sosyal platformun oldukça fazla kişinin kullandığı twitter olduğu bilinmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, gazetelerden kurumu öğrenenlerin oranı neredeyse sıfıra yakındır. Bu sonuçta, gazetelerdeki bilgilendirme faaliyetlerinin azlığının yanı sıra Erzincan'da gazete okuma oranının çok düşük olmasının da payı vardır. Buna rağmen, gazetelerde haberler yapılarak, kurumun tanıtımını yaparak, halkın dikkatinin çekilmesi sağlanmalıdır. Haberlerin içeriğinde daha çok kurumun kararları, faaliyetleri, denetim sistemi içindeki rolü yalın bir dille açıklanmalı ve KDK'na başvurunun avantajları net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Bunun yanı sıra, vatandaşın temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik kamu spotlarının hazırlanması ile kurumun çok geniş kitlelere hitap edebilecek reklamlarının yapılması, bilinirlik oranının artmasına yardımcı olacaktır.

Bulgulara göre katılımcıların tamamı kurumun bilgilendirme faaliyetlerini yetersiz bulmuştur. Bu doğrultuda, kurumun çeşitli illere bilgilendirme bürosu açması "Ombudsmanlık Halkla Buluşuyor" başlıklı bölgesel toplantıları daha yerel düzeyde daha sık yapması ve ülkemizin hak arama kültürünün az olduğu yerlerin tespit edilerek bu yerlerde bilgilendirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi önemlidir. Kurum hakkında farkındalık oranının çok düşük olduğu kadınlara ve gençlere yönelik sivil toplum kuruluşları ve kadın örgütleriyle farkındalığın artırılmasına dair çalışmalar yapılmalıdır.

Araştırmaya katılan katılımcıların tamamına yakını kurumun resmi web sitesine hiç girmemiştir. Oysa ki, günümüz teknoloji toplumunda bilinirliğe en çok katkı sağlayan faktörün internet, sosyal medya ve kitle iletişim araçları olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, halkın büyük bir kısmının kuruma başvuru yollarını bilmediği ortaya çıkmıştır. Kurumun çalışmalarını sürdürmesi için en önemli şey vatandaş tarafından bilinirliğinin sağlanmasıdır. Kurum hakkında bilgi sahibi olan 242 katılımcının %94'ünün başvuru yollarını bilmemesi, kurumun tanıtım faaliyetleri konusunda oldukça yetersiz kaldığını göstermektedir. Deyim yerindeyse sadece kurumun ismini bilen, fakat başvuru yollarını bilmeyen yurttaşların kurumun tanınırlığına ve bilinirliğine fazla bir şey katmadığı rahatlıkla söylenebilir. Kurum, başvuru yollarını broşür halinde halka dağıtabilir veya halkın rahatlıkla görebileceği yerlere, billboardlara açıklayıcı afişler asma faaliyetleri artırılabilir.

Kurumun etkin bir başvuru yolu olduğunu düşünenlerin oranı sadece %4'tür. Bu oranın düşük olması büyük ölçüde kurumun faaliyetlerinin ve aldığı kararların bilinmemesinden ve kuruma güvenin azlığından kaynaklanmaktadır. Bu oranın yükseltilebilmesi için kurumun halk tarafından daha görünür, erişilebilir ve en önemlisi de daha bilinir olması gerekmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında kurumun tarafsız ve bağımsız bir kurum olduğunu düşünenler sadece %3'lük bir orana sahiptir. Yurttaşlar tarafından bir kurumu, diğer bir kuruma şikayet eden bir sistemin taşınması gereken en önemli unsurun tarafsızlık ve bağımsızlık olduğu açıktır. Bu oranın artırılması için Başdenetçilerin siyasi geçmişe sahip ve herhangi bir partiye üyeliğinin bulunmaması, ikinci kez seçilebilme hakkının kaldırılması,

Kamu Denetçisinin bağımsız ve tarafsız bir profil çizmesi ve toplumda bağımsız ve tarafsız bir başdenetçi profilinin yerleşmesi, KDK'ya olan güvenin artırması bakımından çok önemlidir.

Kurumun temel hak ve özgürlüklerin korunmasına katkı sağladığına inananların oranı %5'tir. Verilen cevaplar doğrultusunda katılımcıların %40'ı "kısmen", %31'i "fikrim yok" ve %24'ü ise "hayır" yanıtını vermiştir. Halkın kuruma olan güvensizliğini ortaya koyan bu veriler dikkat çekicidir. Bu noktada kurumun verdiği kararlar karşısında idarenin takındığı tavrın ve şikâyetin çözülerek uyuşmazlıkların ortadan kaldırıldığı kararların, vatandaşlara ulaştırılması büyük önem arz etmektedir.

Yurttaşlarla kurumlar arasında güven oluşturmayı amaçlayan KDK'nın resen harekete geçmemesi de büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu durum, kurumun faaliyet alanını oldukça sınırlamaktadır. KDK, kamu kurumlarının aksayan yönlerine dikkat çekerek kurumların performanslarını artırmalarına yardım etmek için resen harekete geçme yetkisine sahip olmalıdır. Kurum, bu sayede yurttaşlar ile kamu kurumları arasında yapıcı bir diyalog ve güven ortamının oluşmasına daha fazla katkıda bulunacaktır.

Katılımcıların tam olarak yarısı kurumun ücretsiz ve aracısız başvurulabilir olması sebebiyle diğer yargı organları karşısında tercih edilebilirliğini arttıracığını düşünmektedir. Kurumun halkı bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında KDK'ya yapılan başvuruların ücretsiz, aracısız ve kolay başvuru gibi özellikleri ön plana çıkarılmalıdır.

Saptanan bulgular neticesinde katılımcıların %76'lık büyük bir kısmı kurumun denetim sistemine katkı sağlayarak yargının yükünü hafifletip hafifletmediği konusunda herhangi bir yorumda bulunamamıştır. Bunun sebebi ise halk nezdinde kurumun ve kararlarının görünür olmamasından kaynaklanmaktadır. Halkın katılımını sağlamanın en yaygın metodu yerel yönetimler vasıtasıyla yapılan uygulamalardır. Sunduğu hizmetlerden ötürü halka yakın olan bu yönetimler aracılığıyla KDK'yı, bünyesinde düzenleyeceği sergiler, toplantılar, resmi yayın panoları ve belediye dergileri gibi olanaklarla yerel düzeyde halka tanıtılmalıdır.

Kamu Başdenetçisinin iki defa seçilebilmesinin bağımsızlığı ve tarafsızlığını etkileyip etkilemediği sorusuna katılımcıların %71'i "fikrim yok" yanıtı verilmiştir. İki defa seçilmesinin mümkün kılınması, Başdenetçi ve denetçilerin geleceğe yönelik kariyer telaşı ile tekrar seçilme isteklerinin olmasından ötürü görev süresi içinde iktidar partisinin desteğine yönelik faaliyetlerde bulunma riskinden dolayı eleştiri konusu olmaktadır. Bu yüzden bu durumun kurumun tarafsızlığını ve bağımsızlığını etkileyecek nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların hiçbirinin kuruma herhangi bir nedenden ötürü başvuru yapmamış olması, yurttaşların hak arama kültürünün yetersizliğinin yanı sıra kurum hakkında bilgi sahibi olmamaları ve sorunlarını çözecek bir kurum olarak görmedikleri gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, şikâyetlerle ilgilenmek ve onlara çözüm bulmak, Kamu Denetçiliği Kurumu'nun temel görevidir. Zira, kurumun resen harekete geçme yetkisinin olmaması nedeniyle kurum, kamu yönetimindeki olumsuzlukların yalnız şikâyetler sayesinde düzeltilmesine yardımcı olabilmektedir. Şikâyetler, kamu yönetimindeki sorunlu alanlara dikkat çekerek, kurumların yanlışlarını düzeltmelerine yardımcı olmaktadır. Şikâyetlerin artmasını, Türk kamu yönetiminin sağlıklı işlediğini göstermekten çok hak arama ve demokratik sürece katılım konularında sürekli artan farkındalığın bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

Kamu Denetçiliği Kurumu, halka iyi tanıtılmalı, faaliyetlerinin merkezine insanı koymalı ve kamuoyunun desteği arkasına almalı ve yapmış olduğu hizmetlerden memnuniyet

düzeyini belirleyen kamuoyu algılama anketlerini periyodik olarak düzenleyerek halkın kurum hakkındaki beklentilerine yanıt verecek şekilde hizmet standardını geliştirmelidir.

KDK'ya başvuruların düşük olduğu Doğu Anadolu Bölgesindeki Erzincan merkez ilçede bulunan bin katılımcıdan hiç birinin kuruma hiç başvuru yapmamış olması, Türk denetim sisteminde aktif bir rol oynamayı hedefleyen Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bu hedefe ulaşabilmesi için halkın kurum hakkındaki farkındalık düzeyinin artırılması için daha yapılması gereken çok şey olduğunu gözler önüne sermektedir. Öte yandan, halkın farkındalık düzeyinin artırılması da tek başına yeterli değildir, aynı zamanda, yurttaşın haklarını ihlal etme potansiyeli her zaman var olan kamu kurumlarının yetkililerinin de farkındalık düzeylerinin artırılması aynı derecede önemlidir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALTUĞ, Y. (2002). “Kamu Denetçisi (Ombudsman)”, *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, No:4343, 2002, s.159-173
- EFE, H. VE ARSLAN, H. (2017). “Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu Hakkında Algıları”, *Fifth International Conference on Tourism: Theory, Current Issues and Research*, April 20-22, 2017 Antalya, Turkey, s. 125-135.
- EFE, HAYDAR, (2011). “Avrupa Ombudsmanının AB İçinde İyi Yönetim, Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Haklarını Koruyucu Rolü”, *Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:19, Sayı:2, s. 1-29.
- ERHÜRMAN, T. (2000) “Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49 (1). s.155-180.
- EUROPEAN OMBUDSMAN, (2020), European Ombudsman Annual Report 2019, (04.05.2020) <https://www.ombudsman.europa.eu/en/annual/en/127393>, (25.05.2020)
- EUROPEAN OMBUDSMAN, (2006), “Raising awareness about the right to complain – the next steps for the European Ombudsman”, 06 December 2006, <https://www.ombudsman.europa.eu/fr/historical/en/10348>, (25.05.2020)
- KDK, (2014). *2013 Yılı Yıllık Raporu*, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/kdk-2013-yillik-rapor.pdf> (16.04.2019)
- KDK, (2015), *2014 Yılı Yıllık Raporu*, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/kdk-2014-yillik-rapor.pdf> (16.04.2019)
- KDK, (2016), *2015 Yılı Yıllık Raporu*, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/kdk-2015-yillik-rapor.pdf> (16.04.2019)
- KDK, (2017), *2016 Yılı Yıllık Raporu*, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/KDK-2016-YILLIK-RAPORU.pdf>, (16.04.2019)
- KDK, (2018), *2017 Yılı Yıllık Raporu*, <https://www.ombudsman.gov.tr/wp-content/uploads/2016/06/2017-yillik-rapor-SON-PDF.pdf>, (16.04.2019)
- TDK, (2020), Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, (07.06.2020)
- TRİDİMAS, G./ TRİDİMAS, T. (2017), “Public Awareness of the EU Rights and the Functions of the European Ombudsman: Some Unpleasant Findings”, *Accountability In the EU. The Role Of The European Ombudsman*, Edited by: Jacques Ziller &Herwig C. H. Hofmann Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK, ss. 74 – 93.
- TÜİK, (2019), Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel İstatistikler, 2018 Yılı, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#>, (05.05.2020)

EXTENDED SUMMARY

The Ombudsman Institution, as a non-judicial control mechanism, has spread all over the world from the Scandinavian countries where it first emerged. It operates in almost all democratic countries as a very useful solution institution that relieves the burden of the judiciary and solves the problems of citizens. The Ombudsman Institution made significant contributions to the democracy, human rights and freedoms, the consolidation of the rule of law, and the accountability and transparency of the administration all over the world.

The Ombudsman Institution started its activities on 29.06.2012 with the Ombudsman Law No. 6328 in Turkey. Since the institution started its activities, although the number of applications to the institution has increased, it still has not reached the desired level. The fact that the Ombudsman Institution is not known by the public is one of the biggest obstacles to the success of that institution. Because of the low awareness level and low application rates, Ombudsman Institution cannot fully fulfill its establishment purposes.

This study is aimed to determine level of awareness by revealing the opinions about the Ombudsman Institution with a large-scale survey conducted in the city of Erzincan in the Eastern Anatolia Region which has the lowest application rate.

The study consists of male and female citizens over 18 years of age living in the central district of Erzincan between 15.04.2019 - 15.05.2019. The questionnaire used in the study was designed by the researchers. The answers to the 18 questions developed about the concept and awareness of ombudsman were analyzed and interpreted with the help of SPSS 20 program. According to the findings obtained from the questionnaire, the awareness of the Ombudsman Institution was analyzed by applying statistical analyzes and tests in the SPSS program. As results of the analysis, it is understood that great majority of the citizens do not know the Ombudsman Institution adequately and do not see it as an authority to be applied for their complaints or claiming rights. At this point, it is essential to introduce the institution in the whole country and to gain the trust of the society. It is important for the Ombudsman Institution to gain trust of the society and awareness activities throughout the country. Moreover, special attention should be given to the awareness activities in the regions where the rate application to the Ombudsman Institution is relatively low.

Türkiye’de Modernleşmenin Sonuçları Üzerine

On the Consequences of Modernization in Turkey

Prof. Dr. Nuray Karaca

Atıf/©: Karaca, Nuray (2020). *Türkiye’de Modernleşmenin Sonuçları Üzerine*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 13, Sayı 2, ss. 117-128.

Citation/©: Karaca, Nuray(2020). On The Consequences of Modernization, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 117-128.

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.825253

Orcid:

0000-0003-0215-9325

Nuray KARACA

Atatürk Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
Erzurum

nkaraca@atauni.edu.tr.

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-11-12

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-15

Sayfa-Pages

117-128

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Sivil toplum, merkezi iktidar yapılarının nesnesi değil öznesi olabilme mücadelesi olarak da okunabilir. Biz de sivil toplum anlayışı Türkiye’nin içinde bulunduğu batılılaşma sürecinin etkisi ile biçimlenmiştir diyebiliriz. Weber’in tanımlamasına göre, iktidar aslında birilerinin birilerini nesneleştirme sürecidir. Fakat halk her zaman iktidarın isteklerini aşarak kendi manevi değerlerine saygılı olandan yana tavır koyabilmektedir. Modernleşme sürecinde Türkiye’nin çevre güçleri merkeze karşı özneleşme mücadelesi verirken, bu bilinç, merkezin isteği dışında biçimlenmiştir. Merkezin çevrede olumsuzladığı çevre yücelterek koruyabilir. Hegelci anlamda bu bilinç, belirlenmiş olumsuzlamadır. Türk sivil toplumu dıştan etkilerle biçimlenmeye çalışılan her toplum gibi bu etkilere doğal ve tarihsel şartlarının belirlediği içsel yapısına oranla tepki vermekte ve kendini yeniden biçimlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, başka bir modernlik, merkez-çevre, sivil toplum

Abstract:

Civil society can also be read as the struggle to become the subject, not the object, of central power structures. Civil society has been shaped by understanding the impact of westernization process found in Turkey. According to Weber's definition, power is actually the process of objectifying someone, but the people can always take a stand in favour of those who are respectful of their moral values by exceeding the power's wishes. In the modernization process, the centre of Turkey's environmental forces struggles against subjectivity, while this consciousness was formed outside the centre's request. The periphery can protect what the centre negates in the periphery by glorifying. In the Hegelian sense, this consciousness is determined negation. Turkish civil society, like any society that is tried to be shaped by external influences, reacts to these influences in proportion to its internal structure determined by its natural and historical conditions and reforms itself.

Keywords: Modernization, another modernity, centre-periphery, civil society

1. GİRİŞ

Cumhuriyet tarihimizi modernleşme tarihi olarak okuduğumuzda ilerlemenin şartı olan batılılaşma toplumumuzda aynı zamanda kültürel olarak yaşanan çatışmanın da kaynağını oluşturmaktadır. Peyami Safa'nın "Türk İnkılâbına Bakışlar" adlı eseri, Cumhuriyet döneminin analizinde önemli eserlerden biridir. Eser, Türk inkılâbı neden yapıldı? Sorusuna cevap vermeye çalışır. Safa bu soruya cevap ararken bir tarih ve medeniyet felsefesi geliştirerek, "Türk inkılâbı" adını verdiği Cumhuriyet'in kuruluşunu ve Atatürk devrimlerini bu felsefi çerçevede açıklamak ister. Bu arayış, Safa'yı Cumhuriyet tarihinin ötesine taşır. Türk inkılâbının savunusunu yapmak yerine Safa daha derinlerde yatan konulara eğilir. Avrupa, İslam, Doğu, Türklük, medenileşme, milliyet, ulus-devlet ve daha bir dizi kavramı derinlemesine inceler ve bunlardan tutarlı ve ikna edici bir felsefi çerçeve oluşturmaya çalışır. Bu yüzden Safa'nın kitabına sadece Türk inkılâbının analizi olarak bakmak hatalı bir bakıştır. Safa "bir tarih ve medeniyet felsefesi geliştirerek ve yükselen Avrupa medeniyeti karşısında İslam dünyasının ve Türk inkılâbının yerini tespit etmek" ister. "Bu açıdan bakıldığında "Türk İnkılâbına Bakışlar", Türkiye'nin yakın dönem siyasi düşünce tarihinin önde gelen eserlerinden biridir". Safa'ya göre bütün inkılaplar Milliyetçilik ve Medeniyetçilik ile ilgilidir. "Medeniyetçilik kökü bizi Avrupa ve batı medeniyetine, düşüncesine ve muaşeretine bağlar, milliyetçilik kökü bizi Orta Asya ve doğu menşe'lerimize, tarihimize, dil birliğimize götürür" (Safa, 1990: 91). Bu iki önemli unsur Türk modernleşmesinin de temel şiarları olacaktır Milliyetçilik ve batılılaşmaya dayanarak yapılan tüm değişim ve yenilikler kısaca modernleşme çabaları Cumhuriyet tarihi boyunca bazen dolaylı bazen doğrudan tartışmaların ve sorunların kaynağını oluşturacaktır.

Bu bağlamda çalışmamız, modernleşme süreciyle ilgili toplumda yaşanan özellikle merkezin modernleşmesine tepkisel bir duruşu ifade eden çevrenin modernleşmesi modernleşmeyi reddetmeden farklı bir modernliğe dönüşme serüvenini tarihsel yöntemi kullanarak toplumumuzdaki sosyolojinin sosyolojisi ile modernliğin önemli bazı sonuçlarını anlatma da geniş zaman içinde toplumu anlamamıza, anlamlandırmamıza ve doğru analiz etmemize imkân sağlayacağı savından hareket edecektir.

2. NEDEN MİLLİYETÇİLİK VE BATILILAŞMA

Osmanlı modernleşmesinin öncüleri, Batı Avrupa'daki çifte devrimden (sanayi ve Fransız devrimleri) bu yana somut biçim almış modellere yönelmişti. Başlangıçta liberal eğilimli yeni bir siyasi seçkinler zümresini oluşturan Jön Türkler, iktidarlarının (1908-1918) üçüncü yılında rota değiştirdiler. Özellikle Balkan savaşlarındaki yenilgilerin etkisiyle, Jön Türklerin bir kısmı tavırlarını Abdülhamit'ten yana değiştirdiler (Gencer, 2009: 69). Cemal, Enver ve Talat paşalar Jön Türk üçlüsü Abdülhamit'in azınlık siyasetini benimseyip gayri Müslimleri dışladılar, 1913'ten sonra Jön Türk siyaseti çok açık bir şekilde milliyetçi kimliğe bürünmüştür. Jön Türkler Osmanlı'nın modernleşme ve milliyetçilikle kurtulacağına inanırlar ve milliyetçilik bir yerde entegrasyon ideolojisine dönüşür (Gencer, 2009: 69). "Milli mücadele dönemi Türk milliyetçiliğinin gerçek bir anavatan anlayışı ile bütünleştiği dönem olmuştur. Türk milliyetçiliğinin dayandığı bu vatan Misak-ı Milli'de ifadesini bulan Türklerin yaşadığı topraklardır. Bu nedenle Mustafa Kemal'in milliyetçiliği realist bir temele dayanır. Milli mücadele döneminde, belli bir amaç etrafında dinamik bir ideale dönüşen milliyetçilik milli bir devlet kurulması şeklinde tecelli etmiştir" (Sarınay, 1994: 232-234).

"Türkiye'de milliyetçiliğin yükselişini teoriden ziyade pratikler belirlemiştir. I. Dünya savaşı Osmanlı devleti ile beraber, Osmanlılık akımını bitirmiş, İslamcılık tahrip edilmiş, savaş sonunda varlığını yeni kurulacak olan devletle devam ettiren sadece milliyetçilik kalmıştır.

Cumhuriyetin iki temel şiarından biri olan batıcılık toplumsal değişimin nasıl olacağını ve yönünü ifade ederken, Cumhuriyetin diğer şiarı olan milliyetçilik ise yeni kurulan devlete ideolojik bir zemin oluşturarak çağdaş bir muhteva kazanmıştır. Yeni kurulan devlette milliyetçilik ümmetten millete geçme halini ifade eder” (Karaca, 2015: 209).

Milliyetçilik konusunda etkili olan Gökalp, “Nasıl bir Batılılaşma” sorusuna da verilecek en uygun cevabı verir. Gökalp bir yandan gelenekleri dinsel geleneklerle sınırlandırmayarak İslamcılardan ayrılmakta, diğer yandan ise Batıcıların tersine ulusal kültüre sahip çıkıldığı ölçüde medeniyet yörüngesine oturulabileceğini savunarak yeni bir batılılaşma tanımı getirmekteydi. Batılılaşma sorununu geleneksel kültür ile evrensel uygarlık arasındaki ikilemden kurtararak ulus devlet bağlamında ele almaktaydı (Göle, 1994: 35)

Milliyetçiliği İslam ile Batı medeniyeti arasındaki karşıtlığı aşma zemini olarak kullanmaya çalışan Gökalp’te Türk toplumunun özünde medeniyetin bütün tohumlarının atılmış olduğuna dair bir inanç vardır. (Göle, 1994: 36). Cumhuriyetin ilk yıllarında milliyetçilik değil halkçılık vurgusu vardır. Atatürkçülüğün önemli bir tartışma alanını oluşturan halkçılık, Gökalp’le birlikte başlamış ve hemen hemen aynı doğrultuda Cumhuriyete geçmiştir. Gökalp, Durkheim’in solidarist görüşünden etkilenecek, halkçılık anlayışını geliştirmiştir. Gökalp, Türkçülüğün temel ilkelerinden birisini “halka doğru gitmek” olarak saptamış, aydınlar ile halk arasındaki ilişkide aydınların halka hem medeniyet götüreceklerini hem de halktan hars alacaklarını, böylece topluma özgü bir sentez çıkabileceği görüşünü ileri sürmüştür. Ziya Gökalp, Yeni Türkiye’nin siyaset sahasındaki hedefi halkçılıktır der. Gökalp demokrasinin karşılığı olarak kullandığı halkçılığın en ileri, en sağlam devlet şekli olduğuna inanır (Tolga, 1947: 5-8). Gökalp, E. Durkheim’in sosyoloji metotlarını, milliyet görüşlerine uygulayarak, buradan milli devlet, milli ekonomi, milli eğitim, milli bağımsızlık, milli kültür ve sosyal bir felsefe çıkarmıştır. Sosyal felsefesinin kültüre dayanmış olması kendisinden sonra kuvvetli olarak hissedilen “halkçılık” ve “köye yönelme hareketlerinde etkili olan Gökalp’in, köy enstitülerinin köycülük anlayışında, halkçılığı rol oynamıştır denilebilir.

“Türk milliyetçiliğinin niteliklerini ortaya çıkarmaya yönelik okumalarında milliyetçiliğin iki başlık altında toplanabileceği kanısına varmış olan Mardin, bunlardan birisine modernist milliyetçilik diğerine ise geleneksel milliyetçilik adını vermektedir” (Mardin, 2010: 10). Mardin, geleneksel milliyetçiliğe yukarıda anlattığımız Z. Gökalp’in milliyetçilik anlayışını, modernist milliyetçiliğe ise Atatürk milliyetçiliğini örnek olarak verir. Modernist milliyetçiliğin özelliği Türk toplumunu çağdaş uygarlıkların düzeyine getirip onu bu şekilde kuvvetlendirme isteğinden hareket etmesiydi. Atatürk milliyetçiliği buna örnektir. Modern milliyetçiler aynı zamanda Türkler arasında Türklüğün bilincini yaratma konusuna da önem veriyorlardı. Erken Cumhuriyet dönemi yapılan pratik uygulamalar bu bilinci yaratmak adına yapılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi hâkim milliyetçilik düşüncesi budur.

Batılılaşmayla sorunlarını çözeceğine inanan Türkiye bu çözüm içinde kazanacağı “yeni kimliğini tanımlamak ve bu seçimin getireceği yeni sorunlara çözüm aramak için Batı sosyolojisine başvurmuştur. Sosyoloji, Türkiye’deki beklentilere uygun olarak toplum sorunlarına çözüm üreteceği iddiasıyla ortaya çıkmış bir bilim dalıdır” (Sezer, 1989:1-5). Bu durum ona Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde devletin bilimi olma görüntüsünü kazandıracaktır. Sosyolojinin, Osmanlı toplumunun siyasi birliğinin devam etmesi için verilen mücadelede üstlendiği işlev, yeni kurulan devletin toplumsal dönüşümünde üstlendiği işlevle örtüşür. Bilindiği gibi Cumhuriyet Türkiye’inde birçok kurum gibi siyasal toplumsal akımların da kökenini ve gelişimini Osmanlı modernleşme sürecinde bulmak mümkündür. Düşünceler,

içindeki yer aldıkları toplumsal, siyasal ve ekonomik ortamdan bağımsız ele alınamadıkları gibi ya doğrudan ya da dolaylı toplumsal bir yapının özellikleri ile sorunlarından da etkilenirler.

Cumhuriyet aydını toplumun hedefinin Batılılaşmak olduğunu, batı medeniyetine dâhil olmak için batılılaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak, batı medeniyetine ulaşma çabası olan modernleşme projesi, batılı anlamda vatandaşlık kurumunun başlangıcı olarak görülebilir. Millet kavramının bizde laik, seküler bir anlamda kullanılması kurumsal laikliğe denk bilincinde laikleşmesi anlamına gelir. Bu değişimlerin olması Batılı bir toplum olacağımız anlamına geldiği gibi bunu oluşturmanın en etkili aracı eğitim de olacaktır. Çünkü yapılan yenilik ve devrimlerin halka benimsetilmesi ve bu bağlamda oluşturulan kurumsal tavır ve uygulamaların sağlamaştırılması gereklidir. Bunları gerçekleştirecek en önemli ve etkili araç eğitimidir. Bütün çağdaş, uygar devletler, eğitimin istenilmeğe değer olduğu kanısındadır (Russell, 1976: 139). Çünkü eğitim bir toplumun yapılaşmasında en önemli araçtır. Türkiye’de eğitim hareketleri ve eğitim sisteminin çeşitli yönleri ve sorunlarına ilişkin fikir ve tartışmalar, toplumun Batı’ya yönelme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Bu tartışmaların bitmeyen konusu kadının konumudur. Cumhuriyet eğitimle kadının toplumda hak ettiği statüyü kazanmasında en önemli araçtır. Eşit eğitim hakkı kadının sosyal hayat içinde var olmasını görünür olmasını sağlamıştır.

Mehmet İzzet’in dediği gibi “bir memleketin medeniyeti hakkında hüküm vermek için kadınlarının durumuna bakmak yeterlidir. “Yüksek medeniyetin alameti, yüksek bir kadınlıktır.” Bu konu önemlidir. Çünkü bir medeniyetin yüksekliğinin hangi açıdan olduğunu (dini, bedii, iktisadi, ailevi, hukuki, siyasal) söylemekle, (gerektiği için) kadının da yükselmesinin hangi açıdan olduğunu açıkça belirtmek gerekir (İzzet, 1928:92). Gökalp’te de kadınların yeniden eşit statüye kavuşmalarıyla toplumumuzda çağdaş batı kültürünün etkinlik kazanacağına dair iddia vardır (Göle, 1994: 36).

Toplumsal geleceğin kadınların ilerlemesine bağlı olduğu kadının medeniyetin ölçüsü olduğu söylenerek asrileşmenin kadının özgürlüğünden geçtiği fikri ile ifade edilmiştir (Toprak, 1988: 46). Cumhuriyet Osmanlıyı atlayarak kendine kaynak seçtiği eski Türk’te kadının konumunu örnek göstermiştir. Kadın denetimli-devlet eliyle gerçekleştirilen modernleşme sürecinde simgesel olarak araçsallaştırılarak amaçlanan modern toplum profiline uygun işlev yüklenmiştir. Batılılaşmanın getirisi olarak modernleşme devlet eliyle başlamasına rağmen sivil toplumun zamanla güçlenmesi ile sivil toplum kendi içinde alternatif modernleşme süreç ve kurumlarını da doğuracaktır. Konuyla ilgili Riaz Hassan’ın “Müslüman Zihinler” adlı eseri önemli analizleri barındırmaktadır.

Riaz Hassan “Müslüman Zihinler ”de Müslüman dünyada sivil topluma doğru olan hareketlerin olanaksız olmadığına ve aslında hız kazandığına dikkat çeker. Ona göre sivil toplum siyasal reform, demokrasi, hukukun egemenliği ve ekonomik liberalizm için güçlü bir slogan haline gelmiştir. Sivil toplumun temel düşüncesi Müslüman nüfusların ortalama kesitleri arasında gittikçe artan bir destek bulmaktadır.

Batılı yorumcuların İslam ve sivil toplum birbirine aykırı olduğu görüşüne teorik ve uygulama olarak karşı çıkmaktadır. Uygulamada “*kanıtlar, sivil toplumun siyasal ideallerinin Müslüman ve Batılı ülkelerde eşit şekilde desteklendiği, fakat bu ülkelerin toplumsal değerler açısından ayrıldığını gösteriyor. Teorik düzeyde ise, işleyişleri devlet otoritelerine karşı direniş için alanlar yaratan İslami ideoloji temelli fikirler, kurumlar ve yargılar sivil toplum için alan yaratmada ve genişletmede etkili olmuştur*” (Riaz Hassan, 2010: 244). Hassan’ın tesbitleri oldukça önemlidir. Ona göre modernleşmenin başlıca sonuçları kurumsal ayrışma ve işlevsel uzmanlaşmadır. Müslüman toplumlar da diğer toplumlar gibi bu sonuçlara maruz kalmıştır.

Kurumsal ayrışmanın sonuçlarından biri kurumların kamusal etkilerinin temeli haline gelen uzmanlaşmış 'performans rolleri' nin ortaya çıkmasıdır. Performans rollerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesi için bu kurumların devletten bağımsız olmaları gerekir (Riaz Hassan, 2010: 276). Modernleşmenin bu sonucu kurumsal düzenlemelere dinsel kurumların uyum sağlaması gibi görünüyor (Diyamet ve laiklik)). Mardin'e göre Cumhuriyette bu tür kuruluşlar ve yapılar modernleşme sürecine ters düşmedikçe varlıklarını devam ettirmişlerdir (Mardin, 1993).

Modernleşme sürecinde geleneksel toplumda özneleşemeyen kadın, bu tür kuruluşlar sayesinde bu kez muhafazakâr modernleşmenin simgesi olmuştur ve geleneksel-modern ikiciliğini melezleşerek aşmıştır. Böylece özellikle geleneksel kadının modernleşme alternatifleri çoğalmıştır. Dinsel cemaatler, denetimli modernleşmenin resmi-örgütsel kurumu olan devletin eğitim yolu ile modernleşme yöntemini, kendi muhafazakâr modernleşme sürecinin yöntemi olarak benimsemişlerdir.

Resmi modernleşmeye karşı gibi duran toplulukların sunduğu alternatif muhafazakâr modernleşme, sadece halkın anlam dünyasını da içeren daha geniş bir modernleşme projesini gündeme getirerek, devletçi modernleşmeyi yumuşatmıştır. Bu süreç, batılılaşma olan modernleşmeyle uyumludur. Bu toplulukların servis ettiği modernleşme, geleneksel kadının simgesi "başörtüsünü" muhafazakâr modernleşmenin simgesi olan "türbana" dönüştürmüştür (Göle, 1994).

Berkes'e göre aslında son iki yüzyıllık modernleşme çabaları esas olarak din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması davası şeklinde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyette batılılaşmanın en can alıcı noktasını oluşturan laiklik kavramını Berkes' den hareketle "çağdaşlaşma" olarak okuduğumuz da toplumda her alanda bir değişimin yaşanması ve bu değişimin yönünün de merkezden- çevreye doğru gerçekleşmesi söz konusudur. Berkes çağdaşlaşma kavramını din-devlet ayrımını içeren ve aşan bir terim olarak önerir ve der ki dava din-devlet ayrımı sorunu değildir. Sorun daha çok geniş anlamda kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma sorunudur. Asıl mesele çağdaşlaşma yani toplum yaşamının hangi yanları üzerinde gelenek gerekleri yerine, zamanın gerekleri insan davranışlarına yol gösterecektir sorunudur. Berkes için çağdaşlaşmayı savunmak ilericilik karşı çıkmak gericiliktir (Coşkun, 74). Bu yaklaşım Cumhuriyetin organik aydınlarının hepsi için geçerlidir diyebiliriz.

Dönemin toplumsal yapısını dikkate aldığımızda toplumda modernleşmenin öncüsü devlettir. Görünür yüzü de şehirleşmektir. B. Boran'da olduğu pek çok sosyal bilimci için kentleşme batılılaşma, batılılaşma sanayileşme demektir. Buna paralel olarak değişen toplumda en önemli konu zihniyetinde değişmesi dönüşmesiydi. Bununla kastedilen batılı bir toplum modeli için gerekli insanı da yetiştirmektir. Teknik anlamda kalkınma insanın hayatına olumlu yansımalarıyla kısa zamanda sonuç verecekti. Bu nedenle köyü köyde kalkındırmak çok önemliydi. Ayrıca teknik değişim ve dönüşüm, cazibe merkezlerinin sadece kent olmasını engelleyecekti. Bunun sonucu olarak kırsalın iticiliği ortadan kalkacak kentlerin çekiciliği karşısında göç etmek isteyen insanların kırsaldan kente doğru göçü engellenemese de göç eden insan sayısı azalacaktı. Bu nedenle Boran'dan hareketle köy davası aslında kent davasıdır. 1950 den itibaren kentlere başlayan hızlı göç olgusu zamanla toplumun en önemli sorunları arasına girmiştir. Öte yandan 1980 den itibaren hız kazanan liberalleşme politikaları ise toplumun tabakaları arasında önemli farklılıklar yaratırken göç olgusu da kırsalla kent arasında yeni geçişler oluşturarak kentte özellikle orta tabakada yeni bir sınıf oluşturmuştur. Kırsalın kente göçü sonucu oluşan bu sınıf önceden göç etmiş kırsal insanın oluşturduğu ne kentli ne köylü görünümünden ve zihniyetinden farklılaşarak kentte kendi kültürünü ve farkındalığını yaratarak, kırsal mahremi çevreden merkeze yerleştirir. İlimli İslam politikaları veya liberal

İslam politikaları bu sınıfın geçişlerini kolaylaştırırken, kentte bu sınıfın içinde yer alan insan kırsalın mahremiyetini kaybetmeden moderne uyum sağlama becerisini bünyede buluşturmayı başarmıştır. Kırsaldan kente göç eden insanların oluşturduğu bu sınıfın kentte kendilerini dışarıda bırakılmış hisseden ve kırsal mahremi temsil eden öteki insanları da içine alarak genişlemesinde yarattığı yeni bir kimlik söz konusudur. Bu kimlik sivil modernleşmenin sonuçlarındandır.

Resmi modernleştirme aktörleri aynı zamanda merkezin çekirdeğini oluşturan asker, sivil bürokrat, üniversite ve aydınlar modernleşmede merkezin yani devletin bir tercihi olarak aktif rol aldılar (Göle, 2011: 236).

Öte yandan sivil modernleşme ise toplumun kendisinin bir tercihi olarak ortaya çıktı. Yani toplumun kendine özgü geliştirdiği mecrada modern durumu algılaması yaşaması ve yol alması demektir. Tamda bu konuma uygun İslami modernleşme süreci ve onu temsil eden bir sınıf oluştu. Bu sınıfın temel dinamiği kırsaldan kente göç eden ve eğitimle görünür olan İslamcı kadın kimliği idi ve bu kadın kendini ötekine göre tanımlamaktaydı.

Kimlik açısından baktığımızda kişinin kendini tanımlaması için öteki şarttır. Kimlik, ona bakarak kendini tanımlayabileceği bir ötekinin oluşturulmasıyla çözüme kavuşturulur. Bir kişinin kimliği onun bir başkasından-öteki- farklı olduğu, başkalarına indirgenemeyeceği bilincidir (Bilgin, 1994: 113). İnsanlar kendi varlıklarını ötekine karşı algılar. Öteki, berikini var eder, ona kimlik ve varlık bilinci verir (Güvenç, 1997: 17). Bilgin 'e göre kendimizi, ötekimizin zihnindeki imgeler vasıtasıyla görüyor olmamız bizi ötekimize bağlayan elzem bir durumdur. Bunun içinde diğeri-öteki- ile iletişime girmek zorundadır. (Bilgin, 1994: 219). İslamcı kadın kimliği, kimliğini tanımlamak için modernliği temsil eden öteki ile iletişime geçti. Çünkü birey, sosyal eylem içinde yaşadığı dünyayı kavrayışıyla ilintili olarak kendini tanımlar ve kavramlaştırır. Bunu yaparken birey, belirli zaman ve mekânda öteki olarak algıladığı şahıslarla kendini kıyaslar, farklılığını belirler. Kimlik, benliğin sosyal olarak ifade edilmiş ve tipleştirilmiş boyutudur (Sarıbay 1997: 239). Fakat ötekileştirme kendinden olmayana ya da kendisine benzemeyeni dışarda bırakma eylemi olarak kişinin bulunduğu sınıfa, ortama, mekâna, gruba vb oluşumlara sonradan eklenme durumuna ötekileştirme radikal uygulamalar şeklinde ortaya çıkabilir. Türk modernleşmesinin ikicilik tezleriyle açıklanmasını buna örnek gösterebiliriz. Merkez-çevre ya da geleneksel-liberal, devletçi-seçkinci yaklaşımlar birinin diğerini öteki olarak görmenin ötesinde modernleşmenin farklı boyutları içinde yaşanan bir ötekileştirme durumunu düşünsel ve tarihsel süreç içinde bazen gizli bazen açık bir şekilde bize göstermektedir. Teknik açıdan çok, kültürel açıdan yaşanan ve yaşatılan modernleşme olgusu eğitim aracılığıyla kentli olma, modern olma, dokusunu sürekli işlemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yüzünü batıya dönmüş olan aydının köylü bir halkı kentli dolayısıyla batılı yapma mücadelesi hem kolay hem de kısa sürede gerçekleşmiş bir durum değildir. Cumhuriyeti oluşturan şey kendine karşıt olanın toptan yıkımıdır. Osmanlıyı atlamak temel şiarıdır. Osmanlı tarihsel olarak yeni söylemle buharlaşır. Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece ümmet olan ve ötekini gayri-müslim olarak gören, sınıfın olmadığı bir toplumda sınıf oluşturmak kurulan yeni düzen için oldukça elzemdir.

“Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye'nin toplumsal yapısı, sanayileşme, teknolojik gelişme ve şehirleşme süreci değişmiştir. Yeni sınıflar ortaya çıkmıştır” (Kongar, 2006: 153). Türk toplumunda sınıf kuruluşunu klasik kategorilere göre: *“büyük burjuvazi (kapitalist sınıf), orta burjuvazi (orta sınıf), Küçük burjuvazi (köylü-işçi-sınıfı)”* olmak üzere üç tabakaya ayırmak mümkündür (Kongar, 2006: 154). Bu tabakalar içerisinde özellikle küçük burjuvazi içinde yer alan köylü sınıfı 1950 den itibaren kendisine kentte modernlikten bağımsız olmayan yeniden

var olmak için sosyal hareketler içinde kendisini yeniden ve yeniden şekillendirir. Liberal politikalar bir yandan buna imkân verirken öte yandan kırsaldan gelen insanların yarattığı sınıfsal hareketlilik ile kırsalda ki küçük burjuvazi, kentte orta sınıfın burjuvazisi olma yolunda hızla ilerlemiştir. Özellikle 2000 den itibaren kimliğin harekete göre şekillendiği merkezin eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlanması ile merkezde gedikler meydana gelmiştir. Böylece köylü de artık merkezi sorgulayabilmıştır. Bu sorgulama bir yandan siyasetin sivilleşmesini getirirken öte yandan da iktidarın sadece merkezin kodlarına göre olamayacağını topluma öğretir. Demokrasinin sadece lafta değil insan hayatını şekillendiren toplumda her kurum ve kuruluşun uygulamalarında yer alması gerektiğini, demokrasinin darbelerle korunamayacağını öğrenmesinin yanı sıra orta sınıfın kentte özellikle eğitim aracılığıyla elde ettikleri statüleri korumak adına çok daha radikal demokrasi savunucuları olmasını sağlamıştır. Yine moderliğin İslam’la çelişmediğine inanan bu sınıfın başka bir modernlik algısı ile devletçi seçkinci yaklaşım karşısında onları en çok koruyan kavram aslında demokrasidir.

Türkiye’de demokrasinin gelişmesi diyalektik bir süreç içinde biçimlenmiştir. Siyasal yaşam içindeki her temel karar ve eylem, karşıtını da birlikte getirmiş ve sonunda bir bireşime ulaşmıştır. Bu süreç içinde karşıt sınıfların gelişimi en önemli rolü oynamıştır. Bir partinin gelişmesi, toplumdaki bir sınıf tarafından desteklendiğinde, o parti iktidara gelebilmiş, böyle bir destekten yoksun olan parti ise, başarısızlığa uğramıştır. Kendiliğinden ortaya çıkan Terakkiperver Fırka ile güdümlenen Serbest Fırka deneyimlerinin Atatürk zamanında başarısızlığa uğramasının önemli nedeni anlamlı bir sınıftan yoksun olmasıydı. Aynı ilke, 1950’deki Demokrat Partisinin başarılarını da açıklar (Kongar, 1995: 487). Özellikle Özal politikalarıyla başlayıp daha sonraki yıl ve dönemlerde devam Türk siyasal hayatta etkili olan yeni orta sınıftan hareketle toplumda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu sınıf kırdan kente göç başta olmasa da sonra kent merkezine doğru yerleşmiştir. Aslında, *“göç kavramı çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Göçte esas olan yer değiştirme hareketi, toplumların demografik, kültürel, sosyo-ekonomik yapısını ve bunların gelişimini biçimlendiren dinamik bir süreç olarak karşımıza çıksa da bir topluluğa veya gruba aidiyet duygusu taşımanın önem kazandığı entegrasyon, asimilasyon”,* marjinalleşme ve ayrışma gibi kavramlar göç olgusunun etkilerini bize gösteren kavramlardır. (Sağlam, 2006: 34). Göçün yarattığı değişimler kimilerince *“modern olmanın”* şartı gibi görülürken, kimilerince de *“geleneksel hayatın bozulması”, “kırdan göç edenlerden kaynaklanan kentsel kültürün yozlaşması”, “iki kültür arasında sıkışıp ne köylü ne de kentli olunamaması”* olarak değerlendirilebilmektedir. Bazılarınca da göç sonucu oluşan yeni durum, gelenekselliğin ve modernliğin melezleşmesidir (Bal, 2008:106).

Genel olarak kırın iticiliği ve kentin çekiciliğine bağlanan iç göçün, ülkeden ülkeye farklılık gösteren çeşitli nedenleri olmaktadır. Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan sonra ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapıda meydana gelen radikal değişim ve dönüşümler sonucu ülke içi göç hareketleri başlatmış, bu hareketlilik belirli bölgelerde kümülatif bir şekilde artarak devam etmiş ve söz konusu durum göç veren ve göç alan bölgelerde pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Şehrin cazibesi, şehir hayatının ekonomi, eğitim, sağlık ve refah gibi kişiye sağlayacağı imkân ve fırsatlarla ilgilidir. Şehir göç edenlere uzun vadede fırsat ve umut sunabilmektedir. Kırın iticiliği ise tarımda makineleşme sonucu açığa çıkan işgücü, toprağın parçalanması, kan davaları gibi olumsuzlukların kişileri göç etmek zorunda bırakmasıdır. Kır ve kent ikilemi sosyolojinin kuruluş yıllarından beri merkezi bir rol oynamaktadır. Bu ikileme dayanan yaklaşım köy ve kentin hem mekân, hem dayanışma, nüfus, eğitim vs. açılarından birbirlerinin zıddı olarak algılanması ekseninde düşünce üretilmesine imkân tanımaktadır.

1980li yıllardan itibaren ama özellikle kırsal dan kente göç eden sınıf kentte kırsal mahremi temsil etmiştir diyebiliriz. Bu temsiliyet onu toplumda yaşanan değişimde tartışmaların merkezine yerleştirecektir. Merkezin modernleşme süreci içindeki uygulamalar çevrenin karşıt bir ideoloji yaratma çabalarıyla sürekli ikici durumlar yaratmıştır. Modern-muhafazakâr, laik-anti laik, eğitilmiş- eğitimsiz, vb. bu durum sonucu bireyin yaşadığı çevre öteki kesimlerden farklılaşır. Bu farklılık kentte bireylerin kendilerine saygın statü kazanmaları ile kendine yer edinme şeklinde önemli mevkiler elde etmeye yöneltir. Bu saygınlık eğitim yoluyla gerçekleşir. Kırsaldan göç eden insan kentte geleneksel kodları kentli kodlarla birleştirerek hem islami hem de modern olur. Kente göç eden orta sınıf ekonomik olarak belli bir yapıyı oluştursa da ideolojik olarak söylem yaratmaya muktedir değildir. Bunun toplumsal yapıda önemli değişimleri olması gerekir bu gereklilik hem kız çocuklarının eğitim almasını olanaklı hale getirir hem de sosyo kültürel ve sosyo ekonomik olarak onları güçlendirir. Eğitimle toplumda iyi bir statü kazanan bu sınıfın kadınları toplumu, kendi ideolojisine göre biçimlendirmeye başlar.

Kırsalda kente göç eden kentte yereli temsil eden bu sınıfın en bariz özelliği eğitimle kendilerini dönüştürebilmeleridir. Onlar açısından hem Müslüman hem modern olmak mümkün olmuştur. Türbanın temsiliyeti onlar için elzemdir. Çünkü kırsaldaki yerelin kentte islami modern olma görüntüsündeki kimlikleridir. Bu görüntü onların ayrıca sınıfsal olarak orta sınıf içinde kendilerini diğer sınıflarda farklılaştırma biçimiydi.

Kadınlar modernliğin ölçütü olan kent ve eğitim alanlarına girdikçe, İslami değerlerden ve ifadelerden bağımsızlaşmaları beklenirken tersine İslami kimliklerine bir hak arama, dava hareketi çerçevesinde sarılmaktadırlar. Modern kurumlara yönelerek üniversitelerde kentsel mekânlarda siyasi yaşamda Müslüman kadın kimliğiyle artık varım diyeceklerdir.

Göle'nin belirttiği gibi yasalar ve modernleşme arasındaki ilişki, Türk deneyimini anlamak açısından önemlidir. Yasaların Batı ülkelerinde kültürel değişme ve toplumsal uzlaşmaları kurumsallaştırmak amacıyla çıkarılmasına karşılık, Türkiye'de *"işlevleri modernleşme sürecini belirlemek ve hızlandırmak olmuştur"*. Bu yasalar toplumsal değişimin itici gücü olmuştur. Medeni Kanun'un amacı adet ve görenekleri tercüme etmek değil, tersine modernliğin ilkelerine uygun yeni bir aile yapısı getirerek bu adet ve görenekleri aşmak olmuştur (Göle, 1994: 69).

3. SONUÇ YERİNE

Türk toplumsal değişiminin dinamiğini karşıt sınıf ve gruplar arasındaki etkileşim oluşturur dersek yanlış olmaz. En genel şekliyle geleneksel ve modern olarak kavramsallaştıracığımız ideolojik güdülemede aslında her ikisi de modernleşmeyi dayatılan araçlarla değil kendi koşulları içinde modernleşmeye uyum sağlayarak yoluna devam etmiştir. Göle'nin ifadesi ile modernlik evrenselliği içermektedir. Modernleşme ise farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır. Merkez buna doğrudan batılılaşma sürecine dâhil olmak algısı ile yaklaşırken çevre başka bir modernlik algısıyla hareket etmiştir. Devlet tarafından hayata geçirilen modernleşme merkezde toplumsal hayata uyum içinde karşılık bulurken çevrede aslında modernleşmeye değil merkezin uygulamalarına tepki şeklinde okunabileceğini kırsalın şehire göç edip modern kurumlara yönelmesinden anlamak mümkündür. Demokratik bir toplum en iyi şekilde o toplumun yeterince demokratik olmadığına dair sürekli eleştirinin varlığıyla tanınır. Dolayısıyla dünden bugüne toplumun sivil topluma evrilmesi demokrasi kültürünün yerleşmesi ile mümkün olmuş ve olacaktır.

Türkiye’de sivil toplumun önemi yadsınmamakla birlikte, herkes bu kavramı kendisine göre tanımlayarak içini doldurmaya başlamıştır. Bu bağlamda toplumu sivilleştirirken daha çok siyasallaşmaya mı başladık sorusuna farklı cevaplar verileceği muhakkaktır. Farklı bakış açılarının teorik zenginlik olduğu yaklaşımdan hareketle modernleşme sürecinde siyasal bir toplumdaki sivil topluma evrilme, demokrasi kültürünün yerleşmesi, çevrenin modern kurumlara yönelmesi çevrenin eğitim yoluyla merkezde yeni bir grupsal aidiyetlik ve kimlik oluşturması vb. değişimleri modernleşmenin sonuçları olarak okumak konunun kuramsal inceliklerinin daha iyi farkına varmamızı sağlayabilir.

Cumhuriyet bütün devletlerde olduğu gibi yani devlet olmanın gerektirdiği gibi otoriter olsa da totaliter rejimi savunmamıştır. Türk modernleşmesinde belli konular hiç gündemden düşmemiştir. Batılılaşma, demokrasi, laiklik, dinin toplumdaki işleyiş mekanizması, kadının konumu, kırdan kente göç, ilk akla gelenlerdir. Fakat bu başlıkların hepsinin ortak noktası kadının kamusal ve özel alandaki varlığıdır. Kadın toplumsal hayata katıldıkça kentsel mekânlarda daha fazla görünürlük kazanmıştır. Bu durum bazı rahatsızlıkları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kadınların isteği dışında yaratılan bu sorun siyasal bir sorun haline gelmiştir. Oysa kadınlar kentlerde buldukları sınıfın sosyo-ekonomik koşullarına göre kendine bir yol çizme mücadelesine girişmişlerdir ve kadınlar kızlarının kendileri gibi bir kaderi yaşamamaları için onları daha iyi bir statüye kavuşturmak için daha çok emek vermişlerdir. Bunu başarmanın yegâne yolunun iyi bir eğitimden geçtiğinin bilinciyle hareket eden bu aileler kızlarının hem modern hem de geleneksel ya da ailesinin kendisinden beklediği İslami yaşam pratikleri reddetmeden başka bir modernlikle görünür olmuşlardır ki düşünsel olarak kırsalın modernleşmeye karşı olumlu bakış kazanmasını özellikle 1990 lardan itibaren kırsaldan gelip kentte okuyan bu kadınların ailelerinin modernleşme anlayışlarında önemli bir rol oynadıklarını iyi bir statü kazanarak kendilerinden sonrakilere rol model olduklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda modernleşme tarihimiz olan demokrasi tarihimizde hem Cumhuriyet modernleşmesinin hem de muhafazakâr modernleşmenin en önemli simgesi kadın olmuştur diyebiliriz.

Genelde modernleşme geleneksel bağlardan ve dini inançlardan kurtularak modern topluma doğru bir eşik atlama olarak tanımlanır (Lerner, 1958). Buna göre geleneksel ve modern kategorileri birbirini dışlayarak bir karşıtlık oluşturur. Kuramlar modernleşmenin gereği olan eğitim ve kentlilik, belli açılardan İslam’la ilgili pratiklerde paradoks yaratıyor dese de kadınlar İslami değerlerden bağımsızlaşmadan kent ve eğitim alanlarına dahil oldukça ve kamusal alana girdikçe toplumdaki kadın erkek ilişkilerini de dönüştürdüler ve son söz olarak bu kimlik kırılmalarını yaşayanların sözünün bitmediğini ve bunun sosyal bilimler açısından geniş bir açılımının olduğunu söylemeliyiz.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BAL, H. (2008). Kent Sosyolojisi, Isparta: Fakülte Kitabevi
- BAUMAN, Z. (2003) Modernlik ve Müphemlik, Çev: İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı.
- Bilgin, N. (1994), Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu, İzmir: Ege Ü. Yayınları
- COŞKUN İ. "Niyazi Berkes Üzerine", Sosyoloji dergisi 3. Dizi. 2.Sayı
- GENCER, M. (2009). "Genç Osmanlı İmparatorluğunun Modernleşmesi Çerçevesinde Kimlik Sorunsalı", Kimlikler Lütfen, (Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili), Derleyen Gönül Pultar, Ankara: Odtü Yayıncılık
- GÖLE, N. (1994). Modern Mahrem, İstanbul: Metis Yayınları
- GÖLE, N. (2011). Mahremin Göçü, İstanbul: Hayykitap
- GÖLE, N. (2014). Seküler ve Dinsel Aşınan Sınırlar, Metis Yayınları
- GÜVENÇ, B. (1996), İnsan ve Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi
- GÜVENÇ, B. (2009). Kültürel Kimliğe Genel Bakış, Kimlikler Lütfen, Der: Gönül Pultar, Ankara,
- KARACA, N. (2010). "Kültürel Değişme Sürecimizde Kimlik Algısı", Türkiye'de Değişim Sempozyumu, Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü.
- KARACA, N. (2015). Türkiye'de Sosyoloji, Erzurum: Fenomen Yayıncılık
- KARPAT, K. (1996). Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Afa Yayıncılık
- KELEŞ, İ. (1996). Türkiye'de Kent Planlanmasının Sosyo-Kültürel Boyutları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KEYDER, Ç. (1990). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, Çev: Sabri Tekay, İstanbul, İletişim Yayınları
- KONGAR, E. (1995). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- LERNER, D. (1958).The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East, The Free Press, New York
- MARDİN, Ş. (1992). Din ve İdeoloji, İstanbul: İletişim
- MARDİN, Ş. (2010). Siyasal ve Sosyal Bilimler, İstanbul: İletişim Yayınları
- MEHMET İZZET, (1928). "Yeni İctimaiyat Dersleri", İstanbul: Devlet Matbaası,
- OSMAN T. (1947). "Ziya Gökalp'ta Milletlerarası Hayat Telakkisi", İş Mecmuası, sayı: 74, Cilt XIII, İstanbul, , s.5-8
- SAFA, P. (1990). Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul: Ötüken Yayınları
- RİAZ H. (2010). Müslüman Zihinler, Çev: Ergin Çenebaşı İstanbul: Doğan Kitap, 2008
- RUSSELL, B. (1976). Eğitim ve Toplum Düzeni, İstanbul: Varlık Yayınları
- SAFA, P. (1990). Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul: Ötüken Yayınları
- SAĞLAM, S. (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme," Türkiyat Araştırmaları, Sayı:5, s.34-44
- SARIBAY, A.Y. (1997). "Cinsellik, Kutsallık ve Kimlik: Toplumsal Düzenin Bedensel İnşası", Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Yay. Haz: Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları, ss: 231-241

- SARINAY, Y. (1994). Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul: Ötüken Yayınları
- SEZER, B. (1989). " Türk Sosyologları ve Eserleri I", Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 1. sayı, İstanbul: s.1-5
- TOPRAK, Z. (1988). " Meşrutiyet Yıllarında Kadınlara Dair Söylenmiş Sözler", Tarih ve Toplum", c.9, no 51, s. 46
- TÜRKDOĞAN, O. (2006). Türkiye’de Köy Sosyolojisi, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Zürcher, E.J. Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul: İletişim

EXTENDED SUMMARY

Civil society can also be read as the struggle to become the subject, not the object, of central power structures. Civil society has been shaped by understanding the impact of westernization process found in Turkey. According to Weber's definition, power is actually the process of objectifying someone, but the people can always take a stand in favour of those who are respectful of their moral values by exceeding the power's wishes. In the modernization process, the centre of Turkey's environmental forces struggles against subjectivity, while this consciousness was formed outside the centre's request. The periphery can protect what the centre negates in the periphery by glorifying. In the Hegelian sense, this consciousness is determined negation. Hegel attributes a great meaning and value to the state compared to civil society. Hegel has linked the conditions of freedom in civil society to the principle of being a powerful state. This thought is familiar to us.

As Tanyol expresses; our main and stable tradition since the modernization of the Republic, is the ability of the state to shape the society. This is the fundamental difference of Turkish State philosophy from the West. In the West, the type of states varies according to its mission, quality, and social classes. On the other hand in our country it is exactly just the opposite. If the government loses its power and dissolves, the society turns into a mass. Western societies follow a path from individualism to the social state. In our country, the understanding of the state has started to shift from social state to individualism. The social state structure in which the state dominates and the state understanding dominated by the society is opposed to each other. This aforementioned socio-political reason lies behind the east-west conflict within us. With respect to Tanyol, every society has a unique structure and tradition in its relationship with society and government. Just like Nisbet's critique of the state. Nisbet depicts that; the revolutionary upheavals in the modern times did not bring the expected individual freedom on the contrary the spread of the state towards society continued even the state has become more oppressive over individuals than the traditional society. The belief that the absolute power of the states and the perfectialization of the morality of individuals and society via its use, has emerged through the enlightenment process. According to Nisbet, the states which emerged with the French Revolution; tried to eliminate autonomous social groups and banned even private aid, educational institutions and even the literary institutions, leaving the individuals alone. In this manner, he states that; it is not capitalism that is primarily responsible for the destruction of intermediate institutions in society, but the centralizing bureaucratic state in this form.

Tarım Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının DuPont Modeliyle Analizi

Analysis of Financial Performance of Businesses in the Agriculture Sector with DuPont Model

Dr. Öğr. Üyesi Ulukan Büyükarıkan, Öğr. Gör. Cengiz Eryılmaz

Atf/©: Büyükarıkan, U., Eryılmaz, C. (2020). Tarım Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının DuPont Modeliyle Analizi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss.129-141.

Citation/©: Büyükarıkan, U., Eryılmaz, C. (2020). Analysis of Financial Performance of Businesses in the Agriculture Sector with DuPont Model, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 129-141.

Notlar/Notes

25-26 Nisan 2020 tarihleri arasında düzenlenen Karadeniz 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti sempozyum bildiri özet kitabında basılmıştır.

Orcid:

<http://0000-0002-1539-7157>

Ulukan Büyükarıkan

Afyon Kocatepe Üniversitesi/
Bolvadin UBYO/Bankacılık ve
Sigortacılık Bölümü,Afyonkarahisar
ulukana@aku.edu.tr

Orcid:

<http://0000-0003-1815-3235>

Cengiz Eryılmaz

Afyon Kocatepe Üniversitesi/
Bolvadin UBYO /Muhasebe ve
Finans Yönetimi Bölümü,
Afyonkarahisar
ceryilmaz@aku.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-09-14

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-08

Sayfa-Pages

129-141

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

İşletmenin finansal durumu ve performansının ölçülebilmesiyle işletme hakkında doğru kararların verilebilmesi için finansal tablolar bir araç olarak kullanılabilir. Bu manada DuPont, işletmelerde finansal performansın ölçülmesinde kullanılan faydalı ve basit bir araçtır. Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören tarım işletmelerinin yatırımlarındaki kârlılık düzeyleri, DuPont finansal performans modeli ile belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan veriler tarım sektöründe faaliyet gösteren 4 tarım işletmesinin 2012 ve 2013 mali dönemlerindeki finansal tablolarından elde edilmiştir. Ayrıca, aktif sermaye ile DuPont bileşenleri arasındaki istatistikî ilişkinin belirlenmesi için regresyon analizi ve ANOVA testi uygulanmış, söz konusu bileşenlerin arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde ise korelasyon analizi yapılmıştır. Tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin DuPont analizi sonuçları; net kâr marjının düşük oluşunun yatırım kârlılığı yüzdesini de olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bunun sebebi; satış kârlılığının düşük, maliyetlerin ise yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: DuPont modeli, tarım sektörü, finansal performans, finansal tablo.

Abstract:

Financial statements can use as a tool to measure the financial status and performance of the business and to make the right decisions about the business. In this sense, DuPont is a useful and simple tool used to measure financial performance in businesses. In the study, the profitability levels of the investments of agricultural enterprises traded in Borsa Istanbul were determined by the DuPont financial performance model. The data used in the research were obtained from the financial statements of 4 agricultural enterprises operating in the agricultural sector in the financial periods of 2012 and 2013. Also, regression analysis and ANOVA tests were used to determine the statistical relationship between active capital and DuPont components, and correlation analysis was performed to resolve the relationship between these components. DuPont analysis results of businesses operating in the agricultural sector; It determined that the low net profit margin also negatively affected the percentage of return on investment. The reason for this; It was thought to be due to low sales profitability and high costs.

Keywords: DuPont model, agricultural sector, financial performance, financial statement.

1. GİRİŞ

İşletmelerin amaçlarına ulaşabilmesi ve bazı hayati fonksiyonları yerine getirebilmesi için söz konusu faaliyet sürecinin iyi bir şekilde yönetilmesi bir gerekliliktir. İşletmeler yatırım yapmadan önce planlama yapma gereği duymaktadırlar. Yapılan planlar uygulandığında, öngörülen hedeflere ulaşıp ulaşımadığının tespiti, işletmeler ve yatırımcılar için önemli bir durumu teşkil etmektedir.

Yönetimin fonksiyonları arasında yer alan planlama; işletmenin tamamını veya bir bölümünü ilgilendiren gelecekteki hareket tarzının saptanması veya işleri rastlantıya bırakmadan proje dâhilinde yürütülebilmesi, kararların işe başlamadan alınmasıdır. Finansal planlama; gelecekte beklenen nakit giriş ve çıkışlarının düzenli olarak belirlenmesidir (Usta, 2008). Finansal planlar firmaların ürün geliştirme ve satış hedeflerini belirlemesiyle başlamaktadır. Yapılan planların mali sonuçlarını görmek ve gelecekteki nakit akışları hakkında tahminde bulunmak, yöneticiler için zorunlu bir görevdir (Brealey vd., 1988). Yöneticiler, firmanın yatırım kararlarına bakmak ve onların nasıl bütçeleneceğini belirlemekle yükümlüdürler. Bütçeleme, gelecek dönemlerdeki yatırımlar için fon kaynakları kullanımının haritalanmasıdır. Bütçeleme; hem muhasebeleştirme, hem de ekonomik analiz (tahmin dâhil) gerektirmektedir. Ekonomik analiz, gelecekteki satış ve maliyetlerde öngörülebilirlik için pazarlama ve üretim analizini de içermektedir (Fields, 2002). Finansal planların uygulanabilmesi, tahminlerin geri bildirimler ışığında tekrar gözden geçirilebilmesi ve hedeflenmiş noktalara ulaşabilmesi için finansal denetime ihtiyaç vardır. Finansal denetim, özellikle büyük işletmelerde çok güç bezende gerçekleşmesi mümkün olmayan bir görevdir (Ceylan ve Korkmaz, 2012). Finansal denetim, firma sorunlarını belirlenmeye ve bu sorunlara çözüm getirmeye çalışmaktadır. Oran analizleri, sorunlu alanların, ancak yarısının tespitine imkân tanımaktadır. 20. yy'nin başlarında DuPont firması tarafından ortaya konulan modelle, oran analizinde ayrıştırma yapılarak bu duruma çözüm getirilmiştir (Pyles, 2014).

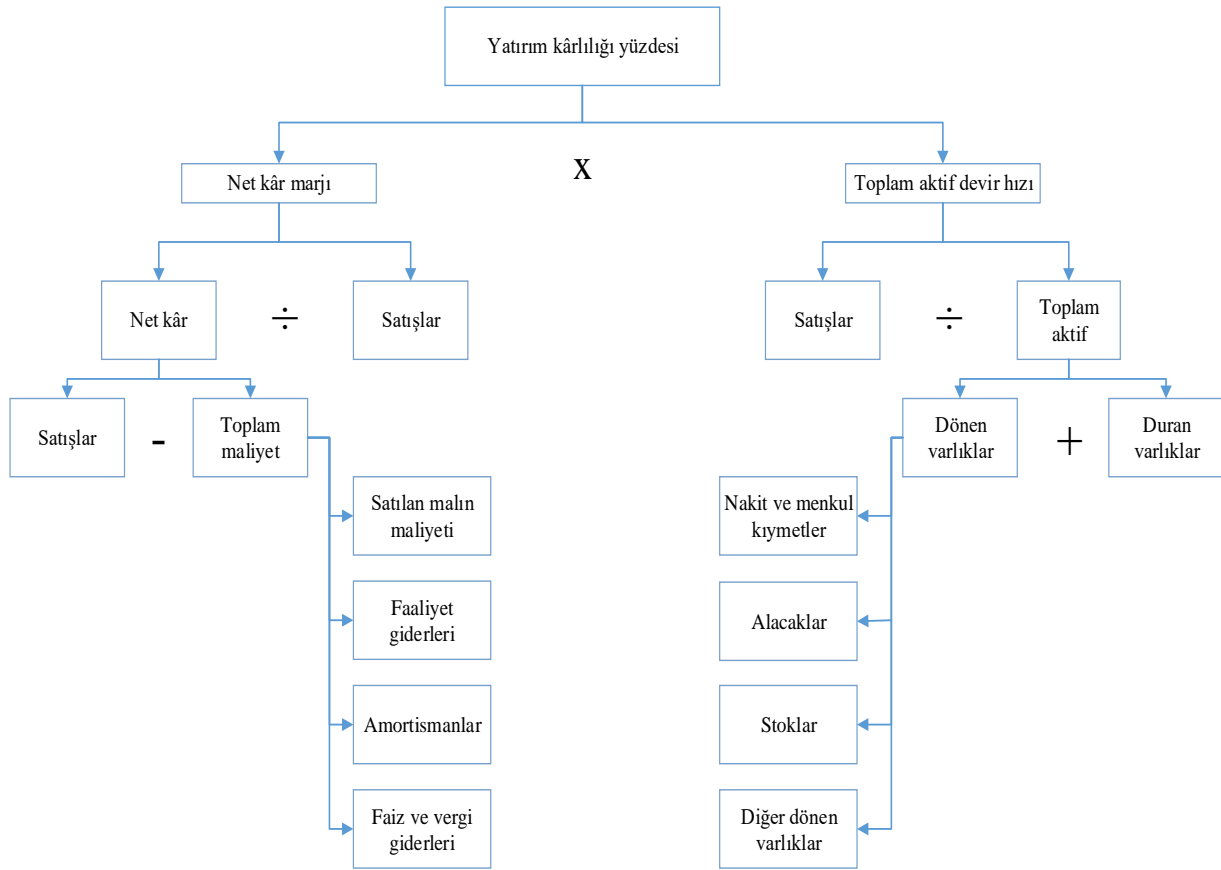
Finansal denetimin kolay bir şekilde yapılabilmesi için 1919'da Pierre DuPont ve Donald Brown tarafından geleneksel DuPont finansal performans sistemi ortaya konulmuştur. Söz konusu analiz sistemin kolaylığından dolayı, yıllardır kullanılmaktadır. DuPont finansal performans sistemi, özel bir evrede oluşturulmasından dolayı klasik sanayi çağının karakteristiklerini de bünyesinde barındırmaktadır (Lamei ve Bin, 2010). DuPont analizi, finansal tablo analiz sistemi bileşenlerinden net kâr marjı ile aktif devir hızının çarpılması suretiyle, yatırım kârlılığı yüzdesinin hesaplanmasına dayanmaktadır (Berk ve DeMarzo, 2013; Besley ve Brigham, 2008; Bierman Jr, 2010; Brigham ve Ehrhardt, 2007; Bruner vd., 2013; Ceylan ve Korkmaz, 2012; Fabozzi ve Peterson, 2003; Fields, 2002; Friedlob ve Schleifer, 2003; Gitman ve Zutter, 2011; Guerard Jr, 2005; Guilding, 2002; Herciu vd., 2011; Higgins, 2003; Okka, 2009; Robinson vd., 2009). Tüm işletmeler yatırım kârlılığı yüzdesini maksimum yapmak isterler. Fakat piyasa koşullarında meydana gelen rekabet nedeniyle, işletmelerin kârlılıklarını maksimum yapma güçleri de sınırlıdır. Şayet rekabetten dolayı varlıkların getiri oranı sabitse, işletmeler devir hızlarını artırmak mecburiyetindedir. Yüksek devir hızına sahip olan yiyecek, toptan ve perakende sektörü düşük kâr marjıyla çalışma eğilimi gösterirken, yüksek kâr marjına sahip ağır sanayi, konaklama işletmeleri düşük devir hızlarıyla çalışmaktadır (Brealey vd., 1988; Ceylan ve Korkmaz, 2012). DuPont, finansal tablo bileşenlerinin değerlerinde meydana gelen değişikliklerin getiriler üzerindeki etkisini, hızlı ve etkili bir biçimde ortaya koyan bir performans modelidir (Ehrhardt ve Brigham, 2011).

Çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören tarım işletmelerinin DuPont modeli ile yatırımlarındaki kârlılık düzeylerinin belirlenmesidir. Bu bağlamda tarım sektöründe faaliyet

gösteren 4 tarım işletmesinin 2012 ve 2013 mali dönemlerindeki finansal tablolardaki değerleri kullanılarak analiz edilmiştir. Tarım sektöründe yapılmış çalışmalar incelendiğinde; sadece DuPont modeline göre bileşenlerin sonuçlarının hesaplandığı görülmüştür. Çalışmada, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren tarım işletmelerinin bağımsız denetimden geçmiş ve Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayımlanmış finansal tablolar üzerinden DuPont finansal performans analizi uygulanmış ve DuPont bileşenleri ile sermaye yapısının istatistiki olarak ilişkiler gösterilmiştir. Bu kapsamda DuPont bileşenlerine ilişkin regresyon analizi, Anova testi ve korelasyon analizi yapılmıştır.

2. DUPONT MODELİ

DuPont finansal performans sistemi, kullanılan kaynakların performansını belirlemede faydalı bir modeldir. Söz konusu modelle aktif devir hızı bileşenlerinin dağılımını ve performanstan sorumlu olan bölümleri belirlemek mümkündür (Fabozzi ve Peterson, 2003; Fields, 2002). Sistem diğer finansal testlerde olduğu gibi, şirketin yatırım kârlılığı oranını değerlendirmeye imkân vermektedir (Fridson ve Alvarez, 2002). DuPont firması tarafından geliştirilen model, 20.yy'nin başlarından itibaren uygulanan finansal performansın ölçümüne yönelik bir yaklaşımdır. Model, firmanın performansına ve durumuna katkıda bulunan anahtar faktörleri araştırıp bulmaya yarayan sistematik bir çerçeveden oluşmaktadır. Kârlılık oranları çerçevenin solunda, operasyonel verimlilik oranları ise sağ tarafta yer almaktadır. Bu çerçeve, bir firmanın kârlılığı ve yatırım stratejisi arasındaki ilişkiyi ya da herhangi birisindeki zayıflığı vurgulamaktadır (McMenamin, 2002). Sistemi kullanan yöneticiler, işletmedeki problemleri daha kolay ve hızlı bir biçimde tespit edebilirler. Böylece, işletme planları ve uygulamaları hakkında gerekli değişiklikler zamanında yapılarak, yönetimde etkinlik ve verimlilik artışı da sağlanabilmektedir. Sistem, bir işletmenin tümünün denetiminde kullanılabilir gibi, özellikle büyük işletmelerdeki çeşitli departmanlarda da kullanılabilir. Böylece her bir bölümün kârlılığı hesaplanarak yapılan yatırımın kârlılığı ayrı ayrı da tespit edilebilir. Yatırım kârlılığının denetim aracı olarak kullanılması, çeşitli bölümler arasında fonların tahsisini de mümkün kılmaktadır (Besley ve Brigham, 2008; Ceylan ve Korkmaz, 2012). DuPont finansal performans sistemini oluşturan bileşenler Şekil 1'de görülmektedir (Ceylan ve Korkmaz, 2012; Gitman ve Zutter, 2011; McMenamin, 2002; Robinson vd., 2009; Ross vd., 2013; Thukaram Rao, 2007). Bir işletmenin DuPont finansal performans sistemi ile değerlendirilebilmesi için gerekli olan bileşenler vardır. Bunlar; aktif, dönen varlıklar, duran varlıklar, satışlar, net kar, net kar marjı ve aktif devir hızıdır.

Şekil 1. Dupont finansal performans sistemi

Aktif; bilançonun hazırlandığı tarih itibariyle işletmenin sahip olduğu varlıkların piyasa değerini ifade etmektedir (Acar, 2003).

Dönen varlıklar; nakit olarak elde edilen ve bankada bulundurulmuş varlıklarla, normal koşullarda en fazla bir yıl veya işletmenin normal faaliyet döneminde paraya dönüşebilecek veya kullanılarak tüketilecek varlık kalemlerinden oluşmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2001; Ceylan ve Korkmaz, 2012; Okka, 2009).

Duran varlıklar; bir yıldan fazla ve normal bir faaliyet döneminden daha uzun sürelerle, işletme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için kullanılmak amacıyla elde edilen ve ilke olarak bir yıldan veya normal faaliyet dönemi içinde paraya çevrilmesi veya tüketilmesi öngörülmemiş varlıkları kapsamaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2001; Ceylan ve Korkmaz, 2012; Okka, 2009).

Satışlar; işletmelerin ilgili faaliyet döneminde ana faaliyet konusunu oluşturan mal ve hizmetlerin satışından elde edilen gelirlerdir (Akdoğan ve Tenker, 2001).

Net kâr; Dönem kârından ödenecek vergi ve diğer yasal yükümlülükler için karşılık ayrıldıktan sonra elde edilen tutar, o hesap dönemine ait net kâr veya zararı göstermektedir. Net kâr kendi başına dahi, firmanın aktifinde yer alan kıymetlerinin ne ölçüde verimli kullanıldığı ifade etmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2001).

Net kâr marjı (Return on Sales-ROS); Net kâr marjı, net kârın oluşmasını, net satışların ve yapılan giderlerin etkinliğinin ölçülmesini sağlayan bir orandır. İşletmenin her 1 TL'lik satıştan elde ettiği net kârı göstermektedir. Net kâr marjı, net kârın net satışlara bölünmesiyle

bulunmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2001; Brigham ve Ehrhardt, 2007; Gitman ve Zutter, 2011; Gürsoy, 2012; Okka, 2009; Paramasivan ve Subramanian, 2009; Van Horne, 2002)

Toplam aktif devir hızı; İşletmelerde faaliyet etkinliğini ölçmede kullanılan en önemli oranlardan biri de aktif devir hızıdır. Toplam aktif devir hızı, işletmenin toplam sermayesinin dönüş hızı hakkında bilgi vermektedir (Rehber ve Tipi, 2005). Bu rasyonun büyük çıkması; işletmenin varlıklarını etkin kullandığını, işletmede atıl kapasite bulunmadığını, öz kaynak kârlılığının yüksek olabileceğini ve risklerin azlığını ifade eder (Okka, 2009; Usta, 2008).

Aktif toplamı içerisinde sabit değerlerin nispeten önemsiz olduğu endüstri kollarında, toplam aktif devir hızı yüksektir (Ceylan ve Korkmaz, 2012). Toplam aktif devir hızı satışların, aktife oranlanmasıyla elde edilmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2001; Akgüç, 2013; Berk ve DeMarzo, 2013; Brigham ve Ehrhardt, 2007; Bull, 2008; Gapenski, 2007; Gitman ve Zutter, 2011; Higgins, 2003; Okka, 2009; Paramasivan ve Subramanian, 2009; Van Horne, 2002).

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılamasında önemli bir yere sahip olan tarım sektörünün finansal performansının ölçülebilir olması, sektörün ilerleyebilmesi açısından önemlidir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde tarım sektöründe yapılan birkaç çalışma mevcuttur. Melvin vd. (2004) bir çiftlik için üretim, yatırım karlılıklarını, finansal performanslarını gibi ölçümleri belirlemek amacıyla yazılım geliştirmişlerdir. DuPont analizinin gerçekleştirilmesine yönelik bilgisayar destekli uygulama oluşturmuşlardır. Karaman vd. (2014) Tarımsal Kalkınma Kooperatifine DuPont analizi uygulamışlardır. Aktif sermaye getiri oranını 0,23 ve öz sermaye getiri oranını 0,33 olarak hesaplamışlardır. Praveena ve Mahendran (2014) şeker işletmesindeki finansal performansı belirlemek için DuPont analizi uygulamışlardır. Aktif devir hızının artırılması ile performansın iyileşeceğini belirtmişlerdir. Ardiç (2019) 2015-2017 yılları arasında ÇAYKUR'a uyguladığı DuPont analizi sonucunda finansal performansının başarılı olmadığını tespit etmiştir. Ladvenicová vd. (2019) dört ülkenin çiftliklerinde özkaynak kârlılığını (ROE) etkileyen faktörlerin analizini yapmışlardır. Gelişimi etkilenen iki oran aktif ve satış getirisi olarak tespit etmişlerdir.

Genellikle farklı sektörlerin finansal performansını ölçmek için DuPont analizinin uygulandığı görülmektedir. Liesz (2002), küçük işletmelerdeki finansal başarısızlığın kötü finansal planlamadan ve akabinde denetimin yetersizliğinden kaynaklandığına, DuPont yöntemiyle şirket yöneticisi ve danışmanlarının mevcut stratejilerinin işleyişini kolaylıkla geliştirebileceğine değinmiştir. Herciu vd. (2011) DuPont yöntemiyle dünyanın en kârlı 20 şirketinin yatırımcılar açısından cazip olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Veri işlemedeki hataların, tahminlerde sapmalar meydana getireceği ve dolayısıyla gelecekte anormal getirilere işaret edebileceğini vurgulamışlardır. Sheela ve Karthikeyan (2012) üç ilaç firmasına ait finansal performansı ölçmek için 2003-2012 dönemleri arasındaki oranlara DuPont analizi uygulamışlardır. ROI ve ROE gibi karlılık oranlarını kullanarak şirketlerin performans ve koşullarının rakipleriyle karşılaştırılması sağlanmıştır. Ancak en kârlı 3 ilaç şirketi için ROI ve ROE'nin hesaplanarak yapılan DuPont analizinde, mutlak ölçümlerin her zaman uygun olmadığını belirtmişlerdir. Koşan ve Karadeniz (2013) imalat sektöründe uyguladıkları DuPont analizi ile büyük işletmelerin finansal performansın daha başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca küçük işletmelerin aktif kullanımında verimsizliğin olduğunu bulmuşlardır. Burja ve Mărginean (2014) mobilya sektöründeki beş şirketin 13 yıllık finansal tabloları kullanılarak DuPont analizi ve oranlar arasındaki ilişki için korelasyon analizi yapmışlardır. Aktif devir hızı

ve net gelir ile toplam varlıklar ve özkaynaklar arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirtmişlerdir. Chang vd. (2014), sağlık sektörüne DuPont analizi uygulamışlardır. Kar marjının aktif devir hızından daha kalıcı olduğunu tespit etmişlerdir. Koşan ve Karadeniz (2014) konaklama ve yiyecek hizmeti alt sektöründe uyguladıkları DuPont analizi sonuçlarına göre satış karlılığı değerinin düşük düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Rogova (2014) Rusya'daki akaryakıt şirketlerinin verimliliğine etki eden faktörleri belirlemek amacıyla DuPont ve regresyon analizi yapmıştır. DuPont analizi sonucundan elde edilen verilerin, hissedar ve yatırımcılara yol gösterebileceğini vurgulamıştır. Karadeniz ve Koşan (2017) hastane hizmet sektöründe aktif ve özsermaye karlılık performansını incelemişlerdir. 2012-2014 yılları arasındaki sonuçlara göre; maliyet ve gider kalemlerinin yüksek olduğu ve aktif yatırımlarını yabancı kaynaklardan finanse ettiklerini belirtmişlerdir. Karadeniz vd. (2019) Avrupa borsalarında işlem gören otel işletmelerine uyguladıkları DuPont analizinin temelini oluşturan aktif ve özsermaye kârlılığının belirlenmesinde kullanılan oranlar ile panel veri analizi yapmışlardır. Aktif kârlılığı net kâr marjının etkisinin pozitif ve anlamlı olduğunu, aktif devir hızının ise anlamlı bir etkisinin olmadığını bulmuşlardır. Akyüz vd. (2019) DuPont karlılık analizini imalat sektöründe uygulamışlardır. Sektördeki Net Kar Marjı değerinin düşük çıkmasının nedeninin işletmelerin ithalat ve ihracat alanında faaliyet göstermeleri olduğunu ve döviz kurlarındaki dalgalanmalardan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Ignatenko ve Feleaga (2019) bilişim teknolojileri firmalarından elde ettikleri oranları kullanarak DuPont ve regresyon analizi yapmışlardır. Net Kâr Marjının; aktif sermaye, finansal kaldıraç oranından ve satışlardan etkilendiğini belirtmişlerdir. Basha ve Kalburgi (2020) borsada işlem gören bazı şirketlere uyguladığı DuPont analizinde, özsermaye karlılığının etkisi üzerine odaklanmışlardır. Özsermaye karlılığı düşen şirketlerin varlıklarını gerektiği gibi kullanamadıklarını belirtmişlerdir.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Modeli

Bir işletmenin varlığını devam ettirebilmesi ve büyümesi o işletmenin rekabet gücüne bağlıdır. İşletmelerin rekabet gücünün sağlıklı bir şekilde tespiti için finansal performans ölçümü yapmak bir gerekliliktir. Bu bağlamda tarım işletmeleri için de hayati önem teşkil eden finansal performans analizinin, gerektiğinde karmaşık muhasebe tekniklerine ve profesyonel analistlere başvurmadan nasıl yapılabileceği konusunda yararlı bilgiler vermek çalışmanın odak noktası olmuştur (Acar, 2003).

4.2. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Finansal durum tablosundan elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 ve Excel programları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan işletmelerin isimleri sembollerle gösterilmiştir. Finansal tablolardaki dönen varlıklar, duran varlıklar, satışlar ve toplam maliyetten kullanılarak net kar, net kar marjı (Return on Sales-ROS), aktif devir hızı ve yatırım karlılığı yüzdesi (Return on Assets-ROA) değerleri elde edilmiştir. Firmaların finansal tablolarındaki veriler, DuPont finansal performans sistemi sonuçlarına göre yorumlanmıştır. Aktif sermaye ile DuPont bileşenleri arasındaki istatistiki ilişki regresyon analizi ile elde edilmiştir. Ayrıca Dupont bileşenleri arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde ise korelasyon analizi yapılmıştır.

4.3. Örneklem ve Evren

Araştırmada kullanılan veriler, tarım sektöründe faaliyet gösteren 4 tarım işletmesinin 2012 ve 2013 mali dönemlerindeki finansal tablolarından elde edilmiştir.

4.4. Bulgular

2012-2013 yıllarındaki finansal tablo ile DuPont bileşenleri verilerinin özet istatistik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir. Şirketlerin ortalama aktifi 24.772.275,00 TL, ortalama satışları 7.741.048,25 TL ve ortalama toplam maliyet 7.752.554,63 TL olarak hesaplanmıştır. Minimum aktif 17.464.991,00 TL iken maksimum aktif ise 38.186.335,00 TL olarak bulunmuştur. Ortalama net kar -11.506,38, net kar marjı -10,42, aktif devir hızı 0,29 ve yatırım karlılığı yüzdesi -0,99 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Verilere ait istatistik bilgileri

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Aktif	24.772.275,00	7.521.143,53	17.464.991,00	38.186.335,00
Satışlar	7.741.048,25	6.007.133,83	2.996.785,00	21.780.210,00
Toplam maliyet	7.752.554,63	5.561.078,48	3.666.389,00	21.190.969,00
Net kar	-11.506,38	1.585.183,34	-2.856.162,00	2.454.612,00
Net kar marjı	-10,42	40,43	-95,31	29,67
Aktif devir hızı	0,29	0,15	0,15	0,64
Yatırım karlılığı yüzdesi	-0,99	6,80	-13,89	6,43

Tarım sektöründe yapılan DuPont modeliyle ilgili çalışmalarda aktif devir hızı; Karaman vd. (2014) 0,23 ve Ardıç (2019) ise yıllara göre en düşük 0,43 en yüksek 0,63 olarak hesaplamışlardır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren firmaların 2012 ve 2013 yıllarındaki DuPont finansal performans bileşenlerinin değerleri Tablo 2’de verilmiştir. 2012 yılında; en yüksek aktif sermaye A şirketine ait olup 34.193.061 TL, en düşük ise 17.464.991 TL ile B şirketi olmuştur. Yatırım kârlılığı yüzdesi en yüksek olan şirket %4,15 ile B, en düşük olan firma ise %-8,63 ile C’dir. 2013 yılında; aktif sermayesi en yüksek 38.186.335 TL ile A şirketi iken en düşük 20.560.055 TL ile C şirkettir. Yatırım kârlılığı yüzdesi en yüksek olan şirket %6,43 ile A, en düşük olan firma ise yine %-13,89 ile C olmuştur.

Tablo 2. Tarım sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal performans değerleri sonuçları

Şirket adı	2012					
	Aktif sermaye	Net kâr	Net kâr marjı yüzdesi	Aktif devir hızı	Yatırım yüzdesi	kârlılığı
A	34.193.061	589241	2.71	0.64	1.72	

B	17.464.991	725414	16.52	0.25	4.15	
C	18.012.399	-1554677	-45.12	0.19	-8.63	
D	22.702.212	98615	1.36	0.32	0.43	
2013						
Şirket adı	Aktif sermaye	Net kâr	Net kâr marjı yüzdesi	Aktif devir hızı	Yatırım yüzdesi	kârlılığı
A	38.186.335	2454612	29,67	0,22	6,43	
B	24.769.753	280622	4,62	0,25	1,13	
C	20.560.055	-2856162	-95,31	0,15	-13,89	
D	22.289.394	170284	2,2	0,35	0,76	

Şirketlere göre yapılan istatistiki analiz sonuçları Tablo 3'te görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde şirketlerin aktif sermaye ile net kâr arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Aktif sermaye ile DuPont bileşenleri arasında mutlak değerce %96 düzeyinde bir ilişkinin bulunduğu ve DuPont bileşenlerinin %93'ün de aktif sermaye ile açıklandığı ifade edilebilir.

ANOVA testinden çıkan F istatistiki değeri 10.617 ve buna karşı gözlenen anlamlılık düzeyinin de $p = 0.041$ $p < 0.05$ 'den küçük olduğu bulunmuştur. Aktif sermaye, $p < 0.05$ 'ten küçük olduğu için DuPont bileşenlerine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Eğim katsayısının (B), negatif işaretli olması aktif sermaye ile DuPont bileşenleri arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile net kâr marjı yüzdesi ve yatırım kârlılığı yüzdesi ile aktif sermaye arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre (Beta), yorumlayıcı değişkenlerin aktif sermaye üzerindeki görece önem sırası; net kâr, net kâr marjı yüzdesi, yatırım kârlılığı yüzdesi, aktif devir hızı şeklindedir.

Tablo 3. Regresyon modeli

Bağımlı değişken	R	R ²	F	Sig	Bağımsız değişken	B	Beta	p (sig)
Aktif sermaye	0,966	0,934	10,617	,041	Net kâr	14,865	3.133	0.017
					Net kâr marjı yüzdesi	-262267	-1.41	0.265
					Aktif devir hızı	23265028	0.473	0.065
					Yatırım kârlılığı yüzdesi	-1456639	-1.316	0.384

Şirketlerin, DuPont bileşenlerinin korelasyon ilişkisine göre sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Buna göre; net kâr ile net kâr marjı yüzdesi arasında ($p < 0.01$) pozitif bir ilişki söz konusudur. Ayrıca net kâr ile yatırım kârlılığı yüzdesi arasında ve net kâr marjı yüzdesi ile yatırım kârlılığı yüzdesi arasında da ($p < 0.01$) pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4. DuPont bileşenlerinin korelasyon ilişkileri

	Net kâr	Net kâr marjı	Aktif devir hızı	Yatırım kârlılığı yüzdesi
Net kâr	1	.958**	0.331	.972**
Net kâr marjı yüzdesi		1	0.384	.989**
Aktif devir hızı			1	0.393
Yatırım kârlılığı yüzdesi				1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

5. SONUÇ

Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören tarım işletmelerinin 2012-2013 mali dönemlerindeki finansal verileri dikkate alınarak, bir finansal performans modeli olan DuPont modeli ile yatırımlarındaki kârlılık düzeyi belirlenmiştir. Bu kapsamda DuPont bileşenleri ile sermaye yapısının istatistiki olarak ilişkiler gösterilmiş ve DuPont bileşenlerine ilişkin regresyon analizi, Anova testi ve korelasyon analizi yapılmıştır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren firmaların DuPont analizi sonuçları değerlendirildiğinde; sektöre yapılan yatırımların kârlılık oranlarının düşük seviyede olduğu saptanmıştır. Ayrıca net kâr marjının düşük oluşunun yatırım kârlılığı yüzdesini de olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. 2012 ve 2013 yılına ait veriler karşılaştırıldığında tarım sektöründeki işletmelerin yatırım kârlılığı yüzdeslerinin genel olarak azalma eğilimi gösterdiği ifade edilebilir. Bunun sebebinin satış kârlılığının düşük, maliyetlerin ise yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yıllara göre ortalama ROA değeri -0,99 ve ROS değeri -10,42 olarak hesaplanmıştır.

Tarım sektöründe yapılan DuPont modeliyle ilgili çalışmalarda aktif devir hızı; Karaman vd. (2014) 0,23 ve Ardıç (2019) ise yıllara göre en düşük 0,43 en yüksek 0,63 olarak hesaplamışlardır. Çalışmada ise aktif devir hızı ortalama 0,29 olarak hesaplanmıştır.

DuPont bileşenleriyle yapılan regresyon analizinden elde edilen verilere göre; aktif sermaye ile yatırım kârlılığı arasında önemli bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Regresyon analizi sonucunda elde edilen eğim katsayısı (B) aktif sermaye ile net kâr marjı yüzdesi ve aktif sermaye ile yatırım kârlılığı yüzdesi arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre; net kâr ile net kâr marjı yüzdesi arasında bir ilişki söz konusudur. Ayrıca net kâr ile yatırım kârlılığı yüzdesi arasında ve net kâr marjı yüzdesi ile yatırım kârlılığı yüzdesi arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Borsa İstanbul'da işlem gören tarım işletmelerinin finansal açıdan sağlıklı olması ve dolayısıyla finansal sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için kâr marjı ve/veya aktif devir hızı oranlarını artırmalarını gerektiği söylenilebilir. Elde edilen bulgulara göre, DuPont modelinin finansal performansı değerlendirmede yöneticilerin, firma yatırımlarındaki verimliliği tespitinde, departmanlara ayrılan bütçeleri belirlemede ve geleceğe dönük yatırımlara karar vermede söz konusu modeli kullanmaları önerilebilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Acar, M. (2003). Tarımsal işletmelerde finansal performans analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(20), 21-37.
- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2001). Finansal Tablolara ve Mali Analiz Teknikleri, Gazi Kitabevi, 7. Baskı, Ankara.
- Akgüç, Ö. (2013). Finansal Yönetim, Avcıol Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Akyüz, F., Yeşil, T. ve Kara, E. (2019). İşletmelerin Dupont Karlılık Analiziyle Performansının Belirlenmesi: Borsa İstanbul İmalat Sektörü Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(83), 61-84.
- Ardıç, M. (2019). Çay İşletmeleri Kurumunun (Çaykur) Finansal Performansının Dupont Finansal Analiz Sistemi Kullanılarak İncelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(1), 352-372.
- Aydın, N., Başar, M. ve Coşkun, M. (2010). *Finansal Yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Basha, H. M. ve Kalburgi, M. J. (2020). An Empirical Evaluation Using DuPont Analysis In Select Non Banking Finance Companies. *Our Heritage*, 68(44), 52-60.
- Berk, J. ve DeMarzo, P. (2013). *Corporate finance*: Pearson Education.
- Besley, S. ve Brigham, E. F. (2008). *Essentials of managerial finance*: Thomson South-Western.
- Bierman Jr, H. (2010). *Introduction to accounting and managerial finance, an: a merger of equals*. London: World Scientific.
- Brealey, R., Myers, S., Allen, F. ve Mohanty, P. (1988). *Principles of Corporate Finance, 11e*. Ohio: McGraw-Hill Education.
- Brigham, E. F. ve Ehrhardt, M. C. (2007). *Financial management: theory and practice*. Ohio: South-Western Cengage Learning.
- Bruner, R., Eades, K. ve Schill, M. (2013). *Case Studies in Finance: Managing for Corporate Value Creation*. New York: McGraw-Hill Education.
- Bull, R. (2008). *Financial ratios*. Massachusetts: Oxford: CIMA Publishing.
- Burja, V. ve Mărginean, R. (2014). The study of factors that may influence the performance by the Dupont analysis in the furniture industry. *Procedia Economics and Finance*, 16, 213-223.
- Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2012). *İşletmelerde Finansal Yönetim* (12 ed.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Chang, K. J., Chichernea, D. C. ve HassabElnaby, H. R. (2014). On the DuPont analysis in the health care industry. *Journal of Accounting and Public Policy*, 33(1), 83-103.
- Ehrhardt, M. C. ve Brigham, E. F. (2011). *Corporate Finance*. Ohio: South-Western College Pub
- Fabozzi, F. J. ve Peterson, P. P. (2003). *Financial management and analysis* (Vol. 132). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Fields, E. (2002). *The essentials of finance and accounting for nonfinancial managers*. New York: AMACOM.
- Fridson, M. ve Alvarez, F. (2002). *Financial Statement Analysis: A Practitioner's Guide*: John Wiley & Sons, Inc.
- Friedlob, G. T. ve Schleifer, L. L. (2003). *Essentials of financial analysis* (Vol. 23). New Jersey: John Wiley & Sons.

- Gapenski, L. C. (2007). *Understanding Healthcare Financial Management*. Massachusetts: Health Administration Press.
- Gitman, L. J. ve Zutter, C. J. (2011). *Principles of managerial finance*: Prentice Hall.
- Guerard Jr, J. B. (2005). *Corporate financial policy and R&D management* (Vol. 211): John Wiley & Sons.
- Guilding, C. (2002). *Financial management for hospitality decision makers*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Gürsoy, C. T. (2012). Finansal Yönetim İlkeleri, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 20.
- Herciu, M., Ogrean, C. ve Belascu, L. (2011). A Du Pont analysis of the 20 most profitable companies in the world. *Group*, 13(1), 45-48.
- Higgins, R. C. (2003). *Analysis For Financial Management*. New York: McGraw-Hill Education.
- Ignatenko, I. ve Feleaga, L. (2019). The role of IT in the logistics sector: The impact of Dupont model on the profitability of IT companies. *LogForum*, 15(2), 191--203.
- Karadeniz, E. ve Koşan, L. (2017). Hastane Hizmetleri Sektörünün Aktif ve Özsermaye Karlılık Performansının Analizi: Hastane Hizmetleri Sektör Bilançolarında Bir Araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 37-47.
- Karadeniz, E., Koşan, L., Günay, F. ve Dalak, S. (2019). Otel İşletmelerinde Kârlılığı Etkileyen Değişkenlerin DuPont Analiz Tekniğiyle Ölçülmesi: Avrupa Borsalarında Ekonometrik Bir Analiz. *Journal of Accounting & Finance*(81).
- Karaman, S., Özalp, A. ve Yılmaz, İ. (2014, 30-31 Ekim 2014). *Tarımsal Kalkınma Kooperatif Karlılığının DuPont Model Analizi*. Paper presented at the Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu, Ankara.
- Koşan, L. ve Karadeniz, E. (2013). Türk İmalat Sektöründe Küçük, Orta ve Büyük Ölçekli İşletmelerin Finansal Performansının Dupont Analiz Tekniğiyle İncelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 45-62.
- Koşan, L. ve Karadeniz, E. (2014). Konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektörünün finansal performansının dupont finansal analiz sistemi kullanılarak incelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(2), 75-89.
- Ladvenicová, J., Bajusová, Z., Gurčík, L. ve Červený, D. (2019). DUPONT ANALYSIS OF FARMS IN V4 COUNTRIES. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*, 8(2), 82-86.
- Lamei, C. ve Bin, T. (2010). *Applied Research on Creative Du Pont Analysis System in Listed Companies*. Paper presented at the On the Growth of Firms and Management Innovation, Proceedings of 2010 International Conference.
- Liesz, T. (2002). *Really modified Du Pont analysis: Five ways to improve return on equity*. Paper presented at the Proceedings of the SBIDA Conference.
- McMenamin, J. (2002). *Financial management: an introduction*: Routledge.
- Melvin, J., Boehlje, M., Dobbins, C. ve Gray, A. (2004). The Dupont profitability analysis model: an application and evaluation of an e-learning tool. *Agricultural Finance Review*.
- Okka, O. (2009). *Analitik Finansal Yönetim*. Ankara: Nobel Yayın.

- Paramasivan, C. ve Subramanian, T. (2009). *Financial Management*. new age international publisher: New Delhi. *New Age International Publishers*.
- Praveena, S. ve Mahendran, K. (2014). Performance analysis of sugar industry-DuPont analysis. *Agriculture Update*, 9(1), 21-24.
- Pyles, M. (2014). *Applied Corporate Finance*. New York: Springer.
- Rehber, E. ve Tipi, T. (2005). *Tarımsal işletmecilik ve planlama*. Bursa.
- Robinson, T. R., Greuning, H. v., Henry, E. ve Broihahn, M. A. (2009). *International financial statement analysis*. New York: John Wiley & Sons.
- Rogova, E. (2014). *Dupont analysis of the efficiency and investment appeal of russian oil-extracting companies*. Paper presented at the 8th International Scientific Conference "Business and Management".
- Ross, S. A., Westerfield, R. ve Jordan, B. D. (2013). *Fundamentals of corporate finance*: McGraw Hill.
- Sheela, S. C. ve Karthikeyan, K. (2012). Financial performance of pharmaceutical industry in India using dupont analysis. *European Journal of Business and Management*, 4(14), 84-91.
- Thukaram Rao, M. E. (2007). *Accounting and Financial Management for BCA and MCA*. New Delhi: New Age International Publisher
- Usta, Ö. (2008). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim* (3 ed.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Van Horne, J. C. (2002). *Financial Management & Policy*, 12/E: Pearson Education India.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

It is the determination of the profitability levels of the agricultural enterprises traded in Borsa Istanbul with the DuPont model. In this context, four agricultural enterprises operating in the agriculture sector analyzed using the values in the financial statements of the 2012 - 2013 financial periods.

Method

DuPont's financial performance analysis has been applied over the financial statements of the agricultural enterprises operating in Borsa Istanbul, which have undergone an independent audit and published by the Public Oversight Authority. Net profit, Return on Sales, asset turnover, and Return on Assets values obtained by using current assets, fixed assets, sales, and total cost in the financial statements. The statistical relationships between DuPont components and capital structure were shown. In this context, regression and correlation analysis of DuPont components were performed.

Experiment Result

The average asset turnover rate by years was calculated as 0.29, ROA value as -0.99, and ROS value as -10.42. When the results of the DuPont analysis of companies operating in the agricultural sector were evaluated; it determined that the profitability rates of the investments made in the sector are low. Also, it determined that the low net profit margin also negatively affected the percentage of return on investment. When the data for 2012 and 2013 compared, it stated that the investment profitability percentages of the enterprises in the agricultural sector generally tend to decrease.

According to the data obtained from the regression analysis made with DuPont components; it was concluded that there is an important relationship between active capital and investment profitability. The Unstandardized Coefficients (B) obtained as a result of the regression analysis has been found to have an inverse relationship between active capital and percentage of net profit margin, and percentage of active capital and return on investment. According to the correlation analysis results; there is a relationship between net profit and percentage of net profit margin. There is also a positive relationship between the percentage of net profit and return on investment, and between the percentage of net profit margin and the percentage of return on investment.

Conclusion and Suggestion

We said that agricultural enterprises traded in Borsa Istanbul should increase their profit margin and/or asset turnover ratios to be financially healthy and therefore to ensure their financial sustainability. According to the findings, it can be suggested that managers use the said model in evaluating the financial performance of the DuPont model, in determining the efficiency of company investments, in determining the budgets allocated to departments, and in deciding on future investments.

Cumhuriyet Senatosu ve Erzincan Senatörleri *Senate Of The Republic And Erzincan Senators*

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya Keskin, Ali Oktay

Atıf/©: Keskin, Yusuf Ziya ve Oktay, Ali (2020). Cumhuriyet Senatosu ve Erzincan Senatörleri *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss 142-168.

Citation/©: Keskin, Yusuf Ziya ve Oktay, Ali (2020). Senate Of The Republic And Erzincan Senators *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 142-168.

Notlar/Notes

Bu makale, aynı isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Orcid:

0000-0001-6275-7496

Sorumlu Yazar

Yusuf Ziya Keskin

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü
yzkeski@gmail.com

Orcid:

0000-0002-7075-9624

Ali Oktay

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-06-18

Kabul Tarihi-Accepted

2020-10-03

Sayfa-Pages

142-168

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

1961 Anayasası ile teşekkül eden yeni kurumlardan olan Cumhuriyet Senatosu, 1961-1980 yılları arasındaki parlamento faaliyetleri içerisinde önemli bir rol oynamıştır. Teşekkülü ve üyelerinin seçilebilme yeterliliği konusunda, Millet Meclisi üyelerinden daha özel şartlar aranması, ilk andan itibaren tartışmaları da beraberinde getirmiştir. İkili meclis sistemi içerisinde TBMM'nin iki kanadından birini oluşturan, üst meclis sıfatıyla faaliyetlerini yürüten Senato'ya, Erzincan'da seçimle üye vermiştir. Cumhuriyet Senatosu Erzincan Üyelerinin, hem temsilcisi bulunduğu Erzincan ilinin sorunlarına, hem de mensubu oldukları siyasi partilerin politikalarına paralel oldukça yoğun bir çalışma süreci olmuştur. Erzincan Senatörlerinin görev sürelerinde genellikle muhalefet cephesinde yer alması, senatodaki etkinlikleri ve eleştirilerinin yoğunlaşmasının diğer önemli bir sebebi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Parlamento, Senato, Anayasa, Erzincan

Abstract:

The Republic Senate, one of the new institutions formed by the 1961 constitution, played an important role in the parliamentary activities between 1961 and 1980. As for its formation and the competence of its members to be elected, the search for more specific conditions than the members of the National Assembly has led to discussions from the first moment. In the bilateral parliamentary system, the Senate, which forms one of the two wings of the Turkish Grand National Assembly and carries out its activities as the upper house, has elected members in Erzincan. Erzincan members of the Republican Senate have been a very intensive process of working in parallel with both the problems of Erzincan province, where they are representatives, and the policies of the political parties they are members of. The fact that Erzincan Senators are often on the opposition frontline during their tenure has been another important reason for their effectiveness and criticism in the Senate

Keywords: Parliament, Senate, Constitution, Erzincan

1. GİRİŞ

27 Mayıs Darbesi, Silahlı Kuvvetler' in hiyerarşisi içinde yürütülmemiş, çeşitli rütbelerde olan 37 subaydan kurulu Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) öncülüğünde gerçekleşmiştir (Soysal ve Sağlam, 1983:28). MBK, yeni anayasa hazırlama görevini, o dönem İstanbul Üniversitesi Rektörü olan Sıddık Sami Onar'ın başkanlık ettiği bir profesörler grubuna vermiştir. Bu esnada Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde oluşturulan bir başka komisyon tarafından, ikinci bir anayasa tasarı hazırlığına girilmiştir. Ancak daha sonraki gelişmeler neticesinde MBK, yeni anayasanın, ülkedeki siyasi güçlerin ve baskı gruplarının daha geniş temsiline dayanan "kurucu meclis" tarafından görüşülüp kabul edilmesinden yana olmuştur (Karatepe, 2017:206). Bu gelişmeler sonrasında MBK, 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı yasa ile bir Kurucu Meclis oluşturmuştur. Bu yapı, MBK ve Temsilciler Meclisi'nin yan yana gelmesinden doğmuştur. Kurucu Meclis'in yapısı ile çalışma ilkeleri dikkate alındığında, MBK'nın demokrasiye dönme ve sorumluluğu sivil kesimlerle paylaşma eğiliminde olduğu görülmektedir (Soysal ve Sağlam, 1983:28).

Demokratik düzene dönüş, Kurucu Meclis'in 6 Ocak 1961'de yeni anayasayı hazırlamak üzere toplanmasıyla başlamıştır. Bu meclis, siyasi partiler, üniversiteler, barolar, sendikalar ve benzeri yapılar tarafından seçilmiş 292 kişiden oluşturulmuştur. Kurucu Meclis, iki anayasal taslak üzerinde çalışmış, yapılan tartışmalar sonrasında tek bir metin üzerinde uzlaşmıştır (Karpaz, 2013:196,197). 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin birinci yıl dönümü olan 27 Mayıs 1961'de, Kurucu Meclis yeni anayasayı ve Seçim Kanunu'nu kabul ederek; 9 Temmuz Pazar gününü, anayasa için referandum tarihi olarak belirlemiştir (Ahmad,1996:179).

27 Mayıs sonrasında Demokrat Parti 29 Eylül 1960 tarihinde kapatılmış, mirasına sahip çıkmak için kurulmuş partilerde dahil olmak üzere, partilerin kamuoyu oluşturmaya yönelik faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Bu süreçte, anayasa metnine "hayır" denmesi gerektiğini savunan partiler, sınırlı da olsa faaliyetlerini yürütmüştür. (Sabuncu, 2001:7). Halk oylamasına sunulan anayasa, oylamaya katılanların % 61,5'i tarafından kabul edilerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni anayasası olmuştur. Bu halk oylaması, daha önce kabul edilmiş metne bir yasa niteliği verecek işlem olması bakımından da önem arz etmektedir. Çünkü kendinden önce kabul edilmiş hiçbir anayasa bu şekilde, bir halk oylamasına sunulmamıştır (Tanör, 1969:124).

1924 Anayasası'nda, meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistemin uzlaştırıldığı karma bir hükümet sistemi benimsenmiştir. 1961 Anayasası'nda ise, karma rejim terk edilerek, klasik parlamenter sisteme tam geçiş sağlanmıştır (Karatepe, 2017:210). Yine 1961 Anayasası ile devlet bürokrasisinde Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Cumhuriyet Senatosu gibi yeni kurumlar oluşturulmuştur.

2.ÇİFT MECLİS SİSTEMİ VE CUMHURİYET SENATOSU'NUN KURULUŞU

Çift meclis sistemi kökeni itibariyle ilk olarak İngiliz siyasi hayatı içinde ortaya çıkmıştır (Arsel, 1954:66). Halkın ve aristokrasinin aynı zamanda temsilini sağlamak amacıyla ortaya çıkan bu sistem, daha sonraları pratik faydaları sebebiyle, demokratik rejimlerde ve

cumhuriyetlerde de uygulanmaya başlanmıştır (Uran, 2008:7). Tek meclisli parlamentolar, Afrika'nın büyük bölümünde, Çin ve eski tek meclis geleneğini devam ettiren devletlerde yaygındır. Çift meclisler ise daha çok, Avustralya, ABD, İsviçre, Almanya gibi federal devletlerde görülür. Fransa ve Hollanda gibi bazı federal olmayan devlerde de çift meclisli yapı bulunmaktadır (Heywood, 2013:408).

1960'lar Türkiye'sinde aristokrasi veya federal bir yapı bulunmadığı halde, ikinci bir meclise ihtiyaç duyulmuştur. Bunun ilk sebebi; 1960 öncesi TBMM'nin sistem içerisindeki ağırlığı dikkate alınarak, yasama kanadına dengeleyici ve gerektiğinde frenleyici bir senato eklenmek istenmesidir. İkinci sebep ise, 1960 Darbesi'ne katılanların beklediği hukuki güvence sorununa çözüm üretebilmektir. (Tanör, 1969:394,395;Şaylan, 1983:2669). Yasama alanında oluşturulan çift meclis sistemi, 1924 Anayasası'na göre bir yenilik olmakla birlikte, ülkenin siyasi tarihinde ilk uygulama değildir. Zira Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı Anayasası olan Kanuni Esasi'de, iki meclisten oluşan bir parlamento oluşturularak, çift meclis sistemi benimsenmiştir (Özçelik, 1985:160). Ancak bu benzerlik sadece biçimseldir. Çünkü Osmanlı senatosu olan Ayan Meclisi, aristokratik ve tutucu bir yapıya sahiptir. Bunun en açık göstergesi, Ayan üyelerinin seçimle değil, atamayla belirlenmesidir.

1961 Anayasası ile TBMM, altı yıl için seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 üyeden oluşan bir senato ve dört yıl için seçilen 450 milletvekilinden oluşan bir meclisinden oluşmuştur (Karpaz, 1996:197). Kurulan senatonun meclis faaliyetleri için ayrı bir bina yapılmamıştır. Seçilecek olan senatörler TBMM içinde kendilerine ayrılan bölümde görevlerini yapmıştır. Senatonun oturumlarının yapıldığı salon, senato kapatıldıktan sonra iktidar partilerinin grup toplantılarına tahsis edilmiştir (Özgişi, 2012:59).

2.1.Senatonun İşleyişi, Görev ve Yetkileri

Millet Meclisi ve Senato, çalışmalarını ayrı ayrı toplanarak yürütmüştür. Yasa çıkarma yetkisi esasen Millet Meclisi'ne aittir. Millet Meclisi'nde görüşülüp kabul edilen yasalar, Cumhuriyet Senatosu'nda ayrıca onaylanmıştır. Her iki Mecliste kabul edilen yasalar Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmak suretiyle yayımlanmış, yasaların müzakere sürecinde Millet Meclisi ile Senato arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları, her iki meclisin üyelerinden oluşan karma komisyonda giderilmiştir (Karatepe, 2017:217). Cumhuriyet Senatosu üyeleri kanun teklifi verme hakkına sahipti. Millet Meclisi'nde kabul edilen kanun teklifleri, Cumhuriyet Senatosu'nda değişiklik yapılmadan kabul edilirse, yasalardı. Cumhuriyet Senatosu kendisine gelen metni değiştirerek kabul ederse ve Millet Meclisi de bu değişikliği benimserse metin yasalardı. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni kabul etmezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilmiş eşit sayıda üyelerden oluşturulan Karma Komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulurdu. Buna göre yapılan teklif her iki Mecliste ayrı ayrı görüşülürdü. Değişiklik teklifinin kabulü, meclislerin ayrı ayrı üye tamsayılarının 1/3 çoğunluğunun oyu ile mümkündür (Özgişi, 2012:306).

Senatonun Millet Meclisi ile birlikte kullandığı yetkilerden birisi de bütçe görüşmeleridir. 1961 Anayasası'nın 64. Maddesine göre, genel ve karma bütçe tasarıları ile milli bütçe tahminlerini gösteren rapor, mali yılbaşından en az üç ay önce Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulurdu. Bu tasarılar ve rapor, otuz beş milletvekiliyle on beş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir Karma Komisyona verilir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üyelik verilerek, siyasi parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsil edilmeleri göz önünde tutulurdu. Karma Komisyonun en çok sekiz hafta içinde kabul edeceği metin, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülür ve en geç on gün içinde karara bağlanırdı. Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin, en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere, Karma Komisyona gönderilirdi. Karma Komisyonun kabul ettiği son metin, Millet Meclisinde görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanırdı (Özgişi, 2011:88).

Bunların yanında Anayasanın 88. maddesi uyarınca soru, genel görüşme, meclis soruşturması ve meclis araştırması her iki meclisin de yetkisinde bulunurdu. Bakanlar Kurulu listesi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosuna sunulur ve her iki mecliste de görüşülürdü (Tuncer, 2010:64). Ancak Senato'nun hükümetin kuruluşunda güvenoyu verme hakkı ve gensoru yetkisi de yoktur. Bunların dışında senato üyeleri hükümette başbakan ya da bakan olarak görev alabildikleri gibi Anayasa Mahkemesi'ne anayasada öngörülen sayıda üye seçebilirdi. Senato siyasi parti grupları veya üye sayısının altıda biri Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açabilirdi (Demirci, 2010:202,203). Anayasanın değiştirilmesi usulünde de Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu eşit yetkilere sahiptir. Anayasa'nın 155. maddesine göre, Anayasa değişikliği teklifinin kabulü için "Meclislerin ayrı ayrı üye tamsayılarının üçte iki çoğunluğunun oyu" yeterli görülmüştür (Gözler, 2007:45).

Millet Meclisi ve Senato'nun ayrı ayrı toplanması genel kural olsa da, anayasa bazı yetkilerin kullanılmasında, birlikte toplanmayı da öngörmüştür (Soysal, 1969:253). İki meclisin ve birleşik toplantıların çalışma yöntemleri ve görüşme usulleri kısmen anayasada, daha çok da kendi iç tüzüklerinde düzenlenmiş ve oldukça demokratik esaslara bağlanmıştır (Tanör, 2006:396). Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü(CSGS; 1978); Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 27 Aralık 1963 tarihli 21.birleşiminde kabul edilerek 18.1.1964 tarih ve 11610 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. İçtüzük toplamda üç bölüm, altı kısım ve 183 maddeden oluşmuştur (Ezherli, 1992:155). Meclisler, Anayasa'ya uymak koşuluyla, kendi çalışma kurallarını istedikleri gibi belirlemiştir. Başka hiçbir organ ve kuruluşun, meclislerin bu düzenleme yetkisine karışma yetkisi bulunmamaktadır (Tanilli, 2002:298). TBMM'nin üst meclisi sıfatıyla çalışmalarını yürüten Cumhuriyet Senatosu, salt çoğunlukla toplanıp, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar vermiştir.

2.2.Senato Üyeleri ve Seçimleri

Cumhuriyet Senatosu, üç farklı grup üyeden oluşmuştur. 150 kişi olan birinci grup üyeler halk tarafından; 15 kişi olan ikinci grup üyeler ise Cumhurbaşkanı tarafından seçilirdi. İlk iki grup üyelerin görev süresi altı yıla sınırlandırılmışken, üçüncü grup üyeler ömür boyu bu görevde kalabilirlerdi. Anayasa bunlara "tabii üyeler" ismini vermiştir. Bunlar da kendi içinde

iki gruba ayrılırdı. Bunlardan birincisi MBK başkan ve üyeleri, ikincisi ise eski cumhurbaşkanlarıdır (Gözler, 2007:44). Senatosunun tabii üyelerini oluşturan MBK Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları ancak kendi istekleriyle görevlerinden ayrılabilirlerdi ya da bir siyasi partiye katılmaları halinde ilk yapılacak üyelik seçimlerinde bu sıfatları sona ererdi. 16 Kasım 1972 tarihine kadar Cumhuriyet Senatosu'nda tabii üye olarak yalnızca eski MBK üyeleri yer almış; bu tarihten itibaren Senato'ya eski cumhurbaşkanları da katılarak Cumhuriyet Senatosu'nda tabii üye sayısı 25'e çıkmıştır (Tuncer, 2010:96). Tabii üyelik bir çeşit "şeref üyeliği" niteliği taşımıştır. Cumhurbaşkanı olarak devlete hizmet etmiş olanlar veya verdikleri söze bağlı kalarak ellerindeki iktidarı yeni Anayasaya göre kurulmuş parlamentoya devredenler, bu hizmetlerinden dolayı böyle bir üyeliğe getirilmişlerdir (Soysal, 1969:254).

Tabii üyeler dışındaki Cumhuriyet Senatosu üyeleri için, kırk yaşını doldurmuş olma ve yükseköğrenim mezunu olma şartı getirilmiştir. Cumhurbaşkanı seçilecek üyeler için de kırk yaşını doldurmanın dışında, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış olma şartı aranmıştır (Şaylan, 1983:2670). Cumhuriyet Senatosu'nda seçkin hizmetlerde bulunmuş kişilere yer vermenin temel gerekçesi, görevleri dolayısıyla daha önce siyasal partilere giremeyen, herhangi bir seçim çevresinde seçmen tabanı bulunmayan değerli uzman ve bürokratları Senato'ya yani aynı zamanda Meclis'e kazandırarak daha verimli çalışmalar yapılmasını sağlamaktır (Türk, 1997:100). Çeşitli alanlarda seçkin hizmetler yapmış olanlardan, yükseköğrenim yapmış olma şartı aranmamıştır (Aldıkaçtı, 1978:262). Kontenjan senatörlüğü denen bu gurubun bu haliyle devlet elitini temsil ettiği düşünülebilir. Ancak kontenjan senatörlerinin genel oyla seçilmeden senato da yer alması, genel oyla seçilerek parlamentoda görev yapan senatörlerin eleştirilerine neden olmuştur (Demirci, 2010:208).

2.2.1.Genel Oyla Gelen Üyeler

Milletvekillerinin ve seçimle belirlenen senatörlerin seçilme yeterliliğiyle ilgili koşullar, Anayasa'nın 68. Maddesinde açıkça belirtilmiştir. Cumhuriyet Senatosu üyeleri milletvekillerinin aksine, otuz değil, kırk yaşını doldurmuş olmak zorundadır. Yine milletvekilliği için "Türkçe okuma yazma bilmek" yeterli sayılmışken, senatörler için üniversite mezunu olma zorunluluğu getirilmiştir (Soysal, 1969:255). Eğitim durumundaki bu özel kriter nedeni ile senato "Okumuşlar Meclisi" olarak da adlandırılmıştır.73. maddeye göre genel oyla seçilen senatörler altı yıl için seçilir, ancak senatörlerin üçte biri her iki yılda bir yenilenir (Aldıkaçtı, 1978:261). Bununla kamuoyundaki değişmelerin Cumhuriyet Senatosu'na daha çabuk yansması hedeflenmiştir (Uran, 2008:221). Seçimleri düzenleyen 74. maddeye göre seçimlerin geriye bırakılması yahut 69. veya 108. maddeye göre seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhuriyet Senatosu seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere geriye bırakılmış veya öne alınmış olur.

Yaklaşık on dokuz yıllık süreçte Cumhuriyet Senatosu'nda 608 üye yer almıştır. Bu üyelerin; 512'si 1 genel ve 7 yenileme seçimleriyle, 71'i Cumhurbaşkanı'nın atamasıyla, 25'i ise tabii üye sıfatıyla Senatoda bulunmuştur. Cumhuriyet Senatosu'nun genel oyla seçilen

üyelerini belirlemek için yapılan 8 seçimde 512 sandalye için oy kullanılmıştır. Seçilen 512 üyenin; 150'si üyelerin tümünü belirlemek için 1961'de yapılan genel seçimle, 348'i, 7 kez yapılan üçte bir yenileme seçimleriyle, 14'ü ise yenileme seçimleriyle birlikte yapılan ara seçimleriyle belirlenmiştir. Seçimle belirlenen 512 sandalyenin 278'ini AP (%54,3), 171'ini CHP (%33,4) çıkarmıştır. Diğer 6 parti ve bağımsızların sandalye sayısı ise 63 kişidir (Tuncer, 2010:93). Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde başlangıçta çoğunluk sistemi uygulanmıştır. 1964'te yapılan bir değişiklikle, Millet Meclisi üyelerinin seçiminde kullanılan d'Hondt sistemi küçük bir farkla benimsenmiş daha sonra ise milli bakiye usulü uygulanmıştır. Nihayet tekrar d'Hondt sistemine dönmüştür (Şaylan, 1983:2670).

Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle, Senato'ya Erzincan Senatörü olarak seçilen üç isim sırasıyla Fehmi Baysoy, Niyazi Ünsal ve Orhan Özen'dir.

3.CUMHURİYET SENATOSU ERZİNCAN ÜYELERİ (1961-1980)

3.1.Fehmi Baysoy

1916'da Erzincan'da doğmuştur. Şakir Bey ve Arife Hanımın oğludur. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1940'da Veteriner Fakültesini bitirerek Veteriner Hekim olmuştur. 31 Temmuz 1940'da İstanbul İl Merkez Veterinerliğine atanmıştır. 31 Ekim 1940'da askerlik hizmetini yerine getirmek üzere görevinden ayrılmıştır. Askeri Veteriner Tatbikat Okulundaki eğitimden sonra Yedek Teğmen rütbesiyle kıtaya katılmıştır. 28 Aralık 1942'de Yedek Üsteğmen olarak terhis edilmiş ve eski görevine dönmüştür. 24 Temmuz 1943'de Trabzon Merkez Veterineri olarak görevlendirilmiş ve 31 Ekim 1945'de Trabzon İl Veteriner Müdürü olmuştur. 8 Mart 1948'de Müfettiş Yardımcısı olarak Tarım Bakanlığı Teftiş Kuruluna atanan Baysoy, 13 Temmuz 1949'da Müfettişliğe yükseltilmiştir. 16 Aralık 1950'de Erzincan, 12 Temmuz 1954'de Giresun, 24 Ocak 1955'de tekrar Erzincan İl Veteriner Müdürlüğüne getirilmiştir. 17 Eylül 1957'de milletvekilliği adaylığı dolayısıyla görevinden istifa eden Baysoy, seçilememesi üzerine 31 Ekim'de görevine geri dönmüştür. 7 Mart 1958'de Tarım Bakanlığı Müfettişliğine atanmıştır. 21 Ağustos 1961'de Ankara Merkez Salgın Hastalıklar Uzmanı olarak görevlendirilmiştir. 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra TBMM I. (XII.) Dönemi için yapılan genel seçimde, Yeni Türkiye Partisi (YTP) adayı olan Baysoy, Cumhuriyet Senatosu Erzincan Üyeliğine seçilmiştir. 7 Nisan 1964'de partisinden ayrılarak Cumhuriyet Halk Partisine geçmiştir. 7 Haziran 1964'deki üçte bir yenileme seçimlerinde, Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak yeniden seçilerek üyeliğini 14 Ekim 1973 genel seçimlerine kadar sürdürmüştür. Bu arada 2 Mayıs 1967'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden de ayrılarak Güven Partisi'ne katılmıştır. Senato'da Sanayi ve Tarım, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) komisyonlarında üye, Tarım Komisyonunda Sözcü Üye, Malî ve İktisadi İşler Komisyonunda Üye, Senato Hesaplarını İnceleme Komisyonunda Kâtip Üye ve son olarak Bayındırlık, Ulaştırma ve İmar-İskân Komisyonunda üye olarak çalışmıştır. (7) sözlü, (5) yazılı soru önergesi vermiş, genel kurulda (123) konuşma yapmıştır. Ayrıca Türkiye A.E.T. Parlamento Komisyonununun 14-18 Mayıs 1969'da Paris'te yaptığı toplantıya üye olarak katılmıştır. Senatodan ayrıldıktan sonra yaşamını

sürdüğü İzmir'de 19 Ocak 1984'de vefat etmiş, Menemen'de toprağa verilmiştir. Baysoy 27 Eylül 1945'de Zehra Berin (1925) ile evlenmiştir. Ahmet Önder (1946), Ali Rıza (1948-1993), Şefika Serpil (1950), Zeynep Bilge (1953) ve Selim Zühtü (1960) nün babasıdır. (Çoker, 1998:213,214).

Fehmi Baysoy, gerek yapmış olduğu konuşmalar gerekse farklı konularda verdiği önergeler ile senato çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Baysoy'un yapmış olduğu faaliyetleri; söz alma, soru önergeleri ve demeçler olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. Senato içerisinde oldukça aktif görünen Baysoy, farklı konularda söz alarak, meclis bünyesinde çok sayıda konuşma yapmıştır. Yaptığı konuşmalarda özellikle bazı ulusal meseleler ile memleketi ve aynı zamanda senatörü olduğu Erzincan ile ilgili görüş ve tespitlere yer vermiştir.

3.2. Senato Faaliyetleri

Türkiye'de kuraklık, yağışların azaldığı belli dönemlerde ortaya çıkan ve sosyo ekonomik açıdan önemli problemlere yol açan bir süreçtir. 1962 yılında yaşanan kuraklık, gıda üretiminde azalmalara ve ekonomik kayıplara yol açmıştır. Özellikle doğu da had safhaya varan kuraklığa karşı alınacak tedbirlerle ilgili Baysoy, Tarım Bakanlığı veya Ziraat Bankası vasıtasıyla köylüye tohumluk kredi verilmesi ve mahallinden temin edilen tohumluk kullanılmasını istemiştir. Ayrıca ileriki yıllarda yaşanabilecek kıtlıklara karşı, çeşitli bölgelerde yem ve yiyecek depolarının kurulmasını kaçınılmaz olarak görmüştür (CSTD C:1, 1962:305).Doğu illerindeki kıtlık durumunu yerinde incelemek üzere 5 kişiden oluşan komisyonun raporu sonrasında şahsi kanaatini; *"Gönül isterdi ki, Ziraat Bakanlığı da bu şekilde pilot bölgeler kursun. Ziraatte, veterinerde, ormanda bir seferberlik teşkilâtı kursun. Nitekim bu tatbikatın çok iyi misalleri ilerde görülecektir. İyi çalışan ziraat teşkilâtlarının bulunduğu yerlerde pekâlâ banka borçları ödenmiştir"* (CSTD C:3, 1962:123) şeklinde açıklamıştır. Tarım Bakanlığı 1962 Yılı Bütçesi üzerinde söz alan Baysoy; Tarım Bakanlığı bütçelerinin yıldır hem genelde hem de sektörel alanda yetersiz olduğunu,1962 bütçe metninde aynı yetersizliklerin devam ettiğini söyleyerek, *"Tarım Bakanlığı bütçesi millî hasılaya göre ayarlanarak hakkı verilmiş bir bütçe değildir"* eleştirisi yapmıştır(CSTD C:2, 1962:375,376).

Baysoy, İmar ve İskân Bakanlığı 1962 Yılı Bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşmada, 1939 yılında gerçekleşen Erzincan Depremi sonrasında yaşananlara dikkat çekmiştir. İmar ve İskân Bakanı ile mesai arkadaşlarından, deprem sonrasında süre gelen sorunların çözümü için taleplerde bulunmuş ve Erzincan'da yaşanan problemlere dair tespitler yapmıştır(CSTD C:3, 1962:550,551).

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün görev, yetki ve kuruluşu hakkında Millet Meclisi'nde kabul edilen kanun tasarısı ve geçici komisyon raporu nedeniyle söz alan Baysoy, çeşitli branşları içine alması gereken İstatistik Enstitüsü'nde, hayvancılıkla ilgili bir uzmanın da bulunması gerektiğini ifade etmiştir(CSTD C:3, 1962:614). Baysoy'un veteriner hekim olması, özellikle hayvancılık konusunda yaşanan problemlere vakıf olmasında ve bu sorunları senato gündemine taşımasında etkili olmuştur.

Yedek Subay ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu'nun 3. maddesinin 3. fıkrasının değiştirilmesi hakkında Millet Meclisi'nce kabul edilen kanun tasarısı ve Cumhuriyet Senatosu Milli Savunma Komisyonu raporu nedeniyle söz alan Baysoy, kanunun birinci maddesinin son kısmında bulunan *"Milli Savunma Bakanlığınca lüzumu kadar uzatılabilir ve ihtiyaç halinde tabip, eczacı ve dış tabipleri için üç aya kadar indirilebilir. Bu uzatma ve kısaltmadan dolayı iki senelik hizmet süresi değişmez"* hükmünde yer alan tabip kavramına veteriner hekimlerinde dahil edilmesini istemiştir. Baysoy'a göre artık orduda atlı birlikler olmadığına göre, ülkenin çok miktarda veteriner ihtiyacı olduğu dönemde, veterinerlerinde askerlik süresinin kısaltılmasından yararlanması gerekmektedir. Baysoy, o dönemde 80 bin hayvana bir veteriner hekimin düştüğünü ifade ederek, veteriner hekimlerin sivil olarak görevlerini icra etmesinin daha faydalı olacağını savunmuştur.(CSTD C:4, 1962:325).

Baysoy, 1962 yılının bütçe müzakereleri sırasında, büyük depremden sonra yirmi üç yıl geçmesine rağmen bu sorunun senato gündemine alınmamasından yakınmıştır. İmar ve İskân Bakanlığı'nın 1963 yılı bütçe kanunu tasarısıyla ilgili son söz Baysoy'a verildiğinde de yine bu konu üzerinde durmuştur. 1963 yılında İmar ve İskân Bakanı ve mesai arkadaşlarının Erzincan'a gelerek durumu yerinde gördüklerini, bu ziyaretin Erzincanlıları tamamen tatmin etmediğini, bununla birlikte bu durumun önümüzdeki senelerde olumlu bir takım gelişmelere vesile olacağına inandığını söylemiştir(CSTD C:9, 1963:603,604).

Devlet Planlama Teşkilatı Bütçesinin 1964 yılı senato görüşmelerinde de Erzincan'ın önemli sorunlarını gündeme taşıyarak, yetkililerden bir takım taleplerde bulunmuştur(CSTD C:18, 1964:156,157). 5 Mart 1964 tarihli Senato birleşimde gündem dışı söz alan Baysoy, devlet dairelerinin bir kısmında işlere gerektiği kadar önem verilmediğini iddia etmiştir. İşlerin zamanında ve normal sınırlar içerisinde yürütülmediğini belirten Baysoy, bu soruna bir çözüm bulunması gerektiğini ifade ederek, devlet kurumlarında tespit ettiği bu sorunlarla alakalı örnekler vermiştir(CSTD C:19, 1964:1126, 127).

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün 1965 yılı Bütçesi nedeniyle söz alan Baysoy, Erzincan'da bir kapalı spor salonunun yapılması tasarısını hatırlatarak, yaşanan gecikmeleri ve aksaklıkları gündeme getirmiştir.(CSTD C:24, 1964:315). 1965 yılı İçişleri Bakanlığı Bütçesi nedeniyle söz alan Baysoy'un temas ettiği konu, bakanlıklar arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle yaşanan ekonomik kayıplardır (CSTD C:24, 1964:414, 415). Baysoy'un bakanlıklar arasındaki işbirliğine dikkat çektiği konuşmada ayrıca Erzincan'da görülen şap hastalığına yönelik çözüm önerileri de yer almıştır.

Baysoy, 1966 yılı Devlet Planlama Teşkilatı Bütçesi'nin plan ve programı ile ilgili bazı hususlara dikkat çekmiştir. Özellikle plan ve hedef stratejisinde, yatırımların yurt genelinde dengeli dağılımı söz konusuysen, uygulamada görülen uyuşmazlıklara dikkat çekmiş, geri kalmış bölgelere kalkınmada öncelik verilmesi gerektiğini söylemiştir. Konuşmasının devamında, doğu ve batı illeri arasında önemli bir geçiş güzergâhında bulunan Erzincan'ın, karayolu yapım çalışmalarında özellikle Refahiye kısmında yoğunlaşan gecikmenin, önemli ekonomik kayıplara yol açtığını ifade etmiştir(CSTD C:32, 1966:193).

1966 yılı Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi nedeniyle söz alan Baysoy'un konuşması Erzincan'ın Tercan ilçesinde 1962 yılında yapımı planlanan baraj üzerinden yoğunlaşmıştır. Bu baraj dış finansman desteği ile yapılacak barajlar arasında yer almıştır. Fakat daha sonra kendi imkânlarımızla yapılması için etüt ve projeleri yapılmıştır. Baysoy, 1966 yılının ilk aylarında programa alındığı söylendiği halde, bu konuda bir gelişme yaşanmadığından şikâyet etmiştir(CSTD C:32, 1966:551).

1966 yılı Ulaştırma Bakanlığı Bütçesi nedeniyle söz alan Baysoy, Erzincan'da yaşanan telefon problemine dikkat çekmiştir. 1961 yılında otomatik telefon için Erzincan'dan başvuru yapıldığını, ancak sözleşmenin her yıl bir sonraki yıla ertelendiğini belirtmiştir. Nihayetinde fabrikanın kurulup telefonların ihale edilmesinin 1967'ye kaldığını söyleyerek bu durumdan yakınmıştır(CSTD C:33, 1966:149).

1966 yılı İmar ve İskân Bakanlığı Bütçesi nedeniyle söz alan Baysoy:

"Bizim Erzincan'da Hükümetin eliyle kurulmuş gündüz konu mevzuu vardır. 1939'dan beri envanteri yapıldı. Bu bakımdan medyunu şükranım. Fakat hâlâ bir el uzanamamıştır. Burada 12 bin nüfus vardır. Aşağı-yukarı Erzincan'ın büyük bir nüfusu oradadır. Fakat burası feci bir durumdadır. Şimdiye kadar birkaç bakan buraya seyahat yaparak halkı sevindirdiler, fakat bir neticesi çıkmadı. Bu mevzuu bu sene ele alacak mısınız, bu hususta ne düşünüyorsunuz?" sorusuna İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşeoğlu: *"Muhterem arkadaşım Sayın Baysoy müsterih olsunlar, Bütçe müzakereleri bittikten sonra ilk gideceğim yer Erzincan'dır. Bu konu üzerinde durmaktayız. Bu sene ne kadar ev yapacağımızı da plânlamak üzereyiz. Arzu ederlerse, kendileri de buyursunlar. Bakanlığım bu sene Erzincan üzerinde kudreti nöbetinde ciddiyetle duracaktır."* cevabını vermiştir (CSTD C:33, 1966:348). İmar ve İskân Bakanı'nın verdiği cevap sonrasında söz alan Baysoy, uzun yıllardır devam eden meselenin artık çözüme kavuşturulması ve vatandaşların kendi evlerini yapmaları konusunda desteklenmeleri gerektiğini ifade etmiştir (CSTD C:39, 1967:506, 507).

1968 yılı Devlet Planlama Teşkilatı Bütçesi nedeniyle söz alan Baysoy, Türkiye'nin bir bütün olduğunu vurgulayarak Erzincan Tercan ovasının sulanma konusunu gündeme taşımıştır. Barajın yapılıp faaliyete geçmesi durumunda bölgede 25 bin hektarlık verimli bir alanın suya kavuşacağını dile getirmiştir (CSTD C:45, 1968:292, 294).

Baysoy, Ulaştırma Bakanlığının bütçesi hakkında söz alarak doğu trenleri üzerinde durmuş, Erzincanlılar için tren yolunun önemini vurgulamıştır. Konuşmasının devamında yine yerel bir sorunu dile getiren Baysoy, 1952 yılında Erzincan'da bulunan hava alanı bahsini açmıştır. Bu dönemde burayı işleten bir tümenin olduğunu ancak daha sonra başka bir yere nakledilmesi sonrasında hava ulaşımında aksaklık yaşandığını dile getirmiştir(CSTD C:45, 1968:945, 946).

Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirler Kanun'u tasarısı nedeniyle söz alan Baysoy; kendisinin de bir afet bölgesi çocuğu olduğunu belirterek bu kanunun birçok yenilik getirdiğini ifade etmiştir. Erzincan Ovasında yaşanan su taşkını, Kemah Yardara Köyü'nde yaşanan kayma sonrasında yaşanan gelişmeleri, Üzümlü Bucağı'ndaki dere taşması

gibi yöre sorunlarını meclis kürsüsüne taşımıştır. Böylece olası afet bölgelerinde tedbirler alınmasının önemi üzerinde durmuştur(CSTD C:47, 1968:172, 173).

Baysoy, 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 27.10.1960 tarih ve 115 sayılı Kanunla değiştirilen 32 ve 38. maddelerinde değişiklik yapılmasına, bir ek ve iki geçici madde ilavesine ve 7163 sayılı Kanunun 19. maddesinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı nedeniyle söz alarak bu tasarıya muhalefet etmiştir. Baysoy, tasarıyla üniversite asistanlarına tanınan hakların, üniversite dışında ihtisas yapanlara verilmemesinin, haksızlığa yol açacağı endişesidir(CSTD C:53, 1969:704, 704).

Baysoy, Milli Savunma Bakanlığı 1971 yılı bütçesi hakkında söz alarak, Erzincan Belediyesi'nin ordudan alamadığı elektrik ve su ücreti olan 450 bin lirayı ve bu konu hakkında dönemin Erzincan Belediye Başkanı ile yaptığı konuşmayı gündeme getirmiştir(CSTD C:63, 1971:381, 382).

1970 yılı Devlet Planlama Teşkilatı Bütçesi nedeniyle söz alan Baysoy'un değindiği noktalardan birisi, kontrollü kredi sistemidir. Bu uygulama ilk kez Denizli'de daha sonra da Erzincan'da başlatılmıştır. Ancak uygulamada birtakım usulsüzlüklerin yaşandığını ve bunun giderilmesi için düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Baysoy, açıklamalarına tarım ve ziraat konularıyla devam etmiş, yapılacak yatırımlara yönelik fikirlerini beyan etmiştir(CSTD C:56 1970:408, 410).

1970 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesi nedeniyle Güven Partisi adına söz alan Baysoy;“...Muhtelif vesilelerle ve seçim beyannamemizde de dine saygılı bir parti olduğumuzu beyan etmiştik, Türkiye’de İmam Hatip Okullarını ve İslam Enstitülerinin açılmasına taraftarız. Ancak tam ve bilgili öğretim üyesi olmadıktan sonra adedin fazlalaştırılmasının da hatalı olacağı gayet tabiidir. Şu halde okullarımızı açarken yetişmiş öğretim üyelerini de temin etmekle mükellef olmamız gerekir...”(CSTD C:56, 1970:451) diyerek, alt yapısı oluşturulmadan açılacak İmam Hatip Okulları ve İslam Enstitüleri'nin yaşayacağı sorunlara dikkat çekmiştir.

Ulaştırma Bakanlığı 1971 Yılı Bütçesi görüşmeleri esnasında söz alan Baysoy, ilk kez 1968 yılı bütçe görüşmelerinde gündeme getirdiği Erzincan Hava Alanı sorununu ile ilgili olarak: “...Malumunuz, şimdi orada bir de ordu merkezi vardır. Erzincan vatandaşı da havayollarına alışmıştır. Gidip gelmeyi arzu eder. Daha doğrusu, bir şeye evvelâ alıştırıyorsunuz, vaktiyle her gün uçak seferleri olan yeri haftada ikiye, üçe falan indiriyorsunuz. Ya bir şeye bizi alıştırmayın yahut alıştırdınızsa onu da normal bir şekilde yürütün... Sonra bir derdimiz daha var. Alana büyük uçaklar inmez, küçük uçaklar iner. Sebep? Pistin 50 metre kadar uzatılması lazım. Vallâ, iki senedir bu iş için rica ederiz, ilgilenen olmaz. Lütfedin de, hele yeni Sayın Ulaştırma Bakanım lütfederse, hakikaten Erzincan'ın büyük bir derdi halledilmiş olur”(CSTD C:63, 1971:139, 140) sözleriyle, Erzincan'ın uzun yıllardır yaşadığı hava ulaşımı sorununun çözümünü istemiştir.

3.3. Mecliste Verdiği Soru Önergeleri

Baysoy, “Kredili Buğday Tahsisine Dair” Ticaret Bakanlığına yazılı bir soru önergesi vermiştir. (CSTD C:16, 1963:68). Baysoy’un sunduğu üç maddelik soru önergesinin ilk maddesi, 1963 yılı içinde hangi vilayet ve kazalara ne kadar kredili buğday tahsis edildiği, ikinci maddesi tevzi müddetlerinin kaç defa uzatıldığı, son maddesi ise, hibe suretiyle buğday verilip verilmediği, verilmiş ise miktarı ile nerelere verildiğine yöneliktir. Baysoy’un kredili buğday tahsisi ile ilgili önergesi incelenerek dönemin Ticaret Bakanı Ahmet Oğuz tarafından yazılı cevaplanmıştır. Cevapta 1963 yılında hangi vilayetlere ne miktar kredili buğday tahsis edildiği il il açıklanmış, ikinci maddede; 31 Temmuz 1963 tarihinde sona eren tevziat müddetinin, 31 Ağustos 1963, 30 Eylül 1963 ve 31 Ekim 1963 tarihine kadar üç defa uzatıldığı belirtilmiştir. Soru önergesinin son maddesine ise, 1963 yılında hibe buğday tahsisi yapılmadığı, doğrudan doğruya Ordu ve Trabzon’a üçer bin tondan toplam olarak 6000 ton buğday tahsis edildiği cevabı verilmiştir (CSTD C:16, 1963:119).

Baysoy, yapımı yarıda bırakılan ya da bitirildiği halde hizmete sokulmayan Et ve Balık Kurumu’nun soğuk hava depolarına yönelik olarak Ticaret Bakanlığı’na yazılı bir soru önergesi vermiştir.(CSTD C:23, 1965:76). Önergesinde, yurdun çeşitli yerlerinde Et ve Balık Kurumu Müdürlüğü’nce yaptırılıp da tamamlanmamış veya işletmeye açılmamış soğuk hava depolarının nerelerde olduğu, mahiyeti, bu depoların hangi tarihlerde yaptırıldığı, yapıldıkları günden itibaren bakım ve bekçi masrafları için ne kadar ödeme yapıldığının açıklanmasını istemiştir. Bu önerge Ticaret Bakanı Macit Zeren tarafından yazılı olarak cevaplandırılmıştır. Verilen cevapta, yurdun çeşitli yerlerinde Et ve Balık Kurumu tarafından başlanıp, daha sonra bakanlar kurulu kararı ile terk ve tehir edilen soğuk depoların buldukları yerler, inşaatın başlama ve durdurulma tarihleriyle, inşaatın durdurulmasından bugüne kadar bakım ve bekçi masraflarını gösterir bilgi dökümü çıkarılmıştır. Ayrıca cevabi metinde, hükümetçe terk ve tehir edilen tesislerle ilgili olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı’nın Et ve Balık Kurumu’na gönderdiği bir yazı da eklenmiştir. Bu yazıda farklı illerde yarım bırakılmış kurum tesislerinin tamamlanmalarından fayda elde edilecek olanların tespiti amacıyla bir incelemenin yaptırılıp sonucun bildirilmesi istenildiği belirtilmiştir (CSTD C:25, 1965:447, 448).

Baysoy’un, Erzincan ovasındaki taşkınlara dair sunmuş olduğu sözlü soru önergesi iki maddeyi içermektedir. Bir numaralı sorusu; “Erzincan ovası sağ sahilindeki yan derelerin, köylerin ev ve arazilerinde bu seneki taşkından ne kadar zarar gördükleri? Bu Taşkınlardan zarar görenlere bir yardım yapılmış mıdır? Yine bu derelerin ıslahı ve gelecek zararların önlenmesi için ne düşünülüyor?”. İki numaralı sorusu ise; “Erzincan’da Fırat’ın bu yılki taşkınyından: Ne kadar arazi zarar görmüş, ne kadar ev yıkılmış ve zarara uğrayanlara ne gibi yardımlar yapılmıştır? Gelecek senelerde olması muhtemel taşkınları önlemek için Fırat setlerinin yükseltilmesi düşünülüyor mu, düşünülüyorsa ne zaman başlanacaktır?” şeklindedir. Baysoy, bu sorulardan bir numaralı olanı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Tarım Bakanı, iki numaralı sorusunun da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı tarafından sözlü olarak cevaplandırılmasını istemiştir.

3.4.Demeç ve Söylevler

Baysoy, 21 Mart 1963 Salı günü yapılan 51. birleşimin dördüncü toplantısında gündem dışı söz alarak iki konu üzerinde durmuştur. İlk olarak Erzurum - Erzincan Karayolu üzerinde bulunan bir köye uğradığını belirterek, burada köylüden Zirai Gelir Vergisi konusunda dinlediği şikâyetleri ilemiştir. Bu şikâyetlerin giderilmesi için köylüyle yakın temasta olan memurların -örneğin öğretmenlerin- plan ve konulan vergiler hakkında bilgilendirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu memurların, zirai faaliyette bulunanların Gelir Vergisine tabi tutulması konusunda yapılan değişiklikler hakkında bilgilendirilmesi, onların da bu bilgileri köylere ileterek köylünün aydınlatılması gerektiği düşüncesindedir. Konuşmasının devamında ise ordu pazarlarından esnafın duyduğu endişenin giderilmesi ve ordu mensuplarıyla esnaf menfaatlerinin uzlaştırılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur(CSTD C:10, 1963:410, 411).

4.NİYAZİ ÜNSAL

1927'de Erzincan Refahiye İlçesi Çatalçam (Zevker) Bucağında doğmuştur. İsmail Efendi ve Türkmen Hanımın oğludur. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1948'de Yıldızeli-Pamukpınar Köy Enstitüsünü bitirerek, 12 Ekim 1948'de Refahiye Köst Köyü Okulu öğretmenliğine atanmıştır. 11 Eylül 1952'de Kemah İlçesi 11. bölge, 28 Ekim 1954'de Çayırılı İlçesi 17. bölge gezici başöğretmeni, 29 Ağustos 1955'de Refahiye İlçesi Zevker Bucağı Okulu Başöğretmeni olarak görevlendirilmiştir. 1 Haziran 1956'da askerlik hizmetine başlamış, 1 Aralık 1956'da Yedek Piyade Asteğmen rütbesiyle Yedek Subay Okulundan mezun olarak kıt'aya katılmıştır. 1 Haziran 1956'da Yedek Teğmenliğe terfi ederek, 30 Kasım 1957'de terhis edilmiştir. Refahiye İlçesi Melikşerif Köyü Okulu Başöğretmeni olarak görevine dönmüştür. 11 Ekim 1960'da Siirt Tillo (Aydınlar) Bucağı Merkez Okulu Başöğretmeni, 19 Ekim 1961'de Ankara-Kızılcahamam Orhangazi Okulu, 26 Kasım 1962'de aynı yer Kâzım Karabekir Okulu öğretmenliği olmuştur. 4 Eylül 1964'de Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde eğitime başlamıştır. Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra 19 Ekim 1966'da ilköğretim Müfettişliğine atanmıştır. 18 Aralık 1967'de Erzurum, 27 Temmuz 1972'de Adana ilköğretim Müfettişi olarak görevlendirilmiştir. 14 Ekim 1973'de yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Erzincan Üyeliğine seçilmiştir. Senato'da Millî Eğitim Gençlik ve Spor Komisyonunda üye olarak çalışmıştır. Ayrıca Parlamentolar arası Birlik Türk Grubu üyesi olarak 19-24 Nisan 1976'da New Mexico'da yapılan toplantıya katılmıştır. Senato Genel Kurulu'nda (99) konuşma yapmış, (4) sözlü, (37) yazılı soru önergesi vermiştir. 14 Ekim 1979'daki üçte bir yenileme seçiminde üyeliği sona ermiştir. 28 Eylül 1949'da Makbule Hanım ile evlenen Ünsal, Ercan (1951), Bircan (RIZAOĞLU) (1952), Gülcan (TÜRKMEN) (1954), Sercan (1956) ve Soncan'ın (1959) babasıdır. "Terör Olgusu ve Türkiye Gerçeği" adlı 648 sayfalık eseri Dönüşüm Yayınları tarafından, "Devlet Terörü" adlı 710 sayfalık eseri Ürün Yayınları tarafından basılmıştır (Çoker, 1998:293,294). Ünsal, 26 Ekim 2010 yılında 83 yaşında hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 2020).

Niyazi Ünsal Senato içerisinde oldukça aktif çalışmış, farklı konularda söz almış, senato genel kurulunda çok sayıda konuşma yapmıştır. Türkiye’de ideolojik kamplaşmanın şekillendiği bu süreçte, Ünsal’ın hem senato içerisinde hem de dışındaki söylem ve eylemleri çoğu zaman siyasetin gündemini belirlemiştir. Partiler arasında karşılıklı suçlamaların giderek arttığı bu dönemde, Ünsal CHP’nin en önemli simalarından birisi olmuştur.

Ünsal, CHP-MSP koalisyonunda Başbakan Yardımcısı görevini üstlenen Erbakan’ın, Erzincan’da temelini attığı bir tesise ait beton temel parçasını aracıyla Ankara’ya götürerek, 11 Temmuz 1976’da TBMM önünde basın toplantısı düzenlemiştir. Temelin devlet kayıtlarında bulunmadığını belirten Ünsal, “Otomobil bagajında taşınan bu temel Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin bir süredir yurt düzeyinde attığı sahte temellerden birisidir” demiştir. Ünsal hakkında bu basın toplantısının ardından “temel çalma” suçundan dava açılmıştır. Ünsal, CHP’li İçişleri Bakanı İrfan Özyıldırım’ı terör olayları karşısında etkisiz kalmakla suçlamış ve Özyıldırım’ın istifasını istemiştir. Ünsal, Özyıldırım’ya tepkisinin ardından kesin ihraç istemiyle CHP Disiplin Kurulu’na sevk edilmiştir. Yine Ünsal, TRT Genel Müdürü Şaban Karataş döneminde, kurumda Atatürk ve devrim düşmanlığı yapıldığını savunan basın toplantısıyla da gündem olmuştur. Ayrıca 25 Ağustos 1981 tarihinde görülmekte olan MHP Davasında, savcının Ünsal’ı MHP Senatörü zannedip, tartışma yaratan mektup dolayısıyla Alparslan Türkeş’i suçlaması, uzun süre tartışma konusu olmuştur (Milliyet, 2010).

4.1.Senato Faaliyetleri

1973 yılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısı üzerine söz alan Ünsal, Türkiye’nin planlı dönemde olduğuna vurgu yaparak, sene sonunda sıkışık günlerde yapılan aktarmalara izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Konuşmasının sonuç kısmında, ilgililerin bütçesine göre planını, planına göre projesini, bu projelere göre de bütçesini ayarlamak zorunda olduğunu ifade ederek, bütçe konusunda yapılan aktarmalara biraz daha hassasiyet gösterilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Onun kanaatine göre büyük usulsüzlüklerin, hatta bir yerde büyük yolsuzlukların yapıldığı nokta burasıdır(CSTD C:13, 1974:608, 609).

Cumhuriyetin kuruluşunun 50. yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı dolayısıyla verilen kanun teklifi hakkında söz alan Ünsal, affın gerekçesi ve düşüncesine yönelik hükümete ve başbakana yönelik eleştiriler getirmiştir. Ünsal’ın konuşması sürerken af konusundaki düşüncelerinden dolayı bazı senatörlerle karşılık bir tartışma ortamı olmuştur(CSTD C:14, 1974:281).

Ünsal, 1974 yılı Başbakanlık Bütçesi görüşüldüğü sırada söz alarak, hükümet programında geri kalmış bölgelere, özellikle Doğu Anadolu bölgesine özel bir özen gösterileceği ve hizmetlerin bir an evvel bu bölgelere aktarılacağı ifadelerini hatırlatmıştır. Tüm bakanlıkların bütçelerini, hizmet durumlarını bütçe raporlarından ve programlarından incelediğini belirten Ünsal, hükümet programında bu kayıtlara işaret edilmesine rağmen, Doğu Anadolu bölgesi ve diğer geri kalmış bölgelere eksikliği giderici hizmet verilmediğini dile

getirmiştir. İkinci Beş Yıllık Plan sonunda, Rize ilinin %33 ilerlediği, Erzincan ilinin ise %2 gerilediği bilgisini vererek uygulamada ortaya çıkan adaletsizlikten şikâyet etmiştir (CSTD C:15, 1974:168).

1974 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe kanunu tasarısı hakkında söz alan Ünsal, bazı kaygılarını dile getirmiştir. Diğer bakanlıklardaki yanlışların düzeltilebileceğini ancak üzerinde görüşülmekte olan Milli Eğitim Bakanlığındaki yanlışların ve o güne kadar gelen tortuların kolay kolay temizlenemeyeceğini söylemiştir. Konuşmasının devamında Milli Eğitimin içinde bulunduğu yanlışları sayan Ünsal, köy ile şehir arasındaki eğitim uygulamalarında büyük farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Anayasaya ters düşen uygulamaların olduğunu ve hiçbir hazırlığın da o günkü programlarda olmadığını söyleyerek eksikliklerin giderilebilmesi için görüşmelerin uzatılmasını istemiştir(CSTD C:15, 1974:596).

1975 Yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesi üzerinde ilk sözü alan Ünsal, konuşmasına Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'ya yönelik yaptığı eleştirilerle başlamıştır. Konuşmanın esas konusuna girmeden önce, ABD'nin ülkemize vermiş olduğu araç ve gereçleri, anlaşmalardan doğan karşılıklı yardım olarak gösterenleri emperyalist dil kullanmakla itham etmiştir. Çünkü yardım, herhangi bir kimsenin içinde bulunduğu zor durumdan çıkması için yapılan karşılıksız bir davranıştır. Ancak ülkemizin o dönemde ABD ile olan ilişkisinin bu şekilde olmadığı görüşündedir. Ünsal'a göre Türkiye ve ABD, bir ittifakın içinde bazı sorumluluklar yüklenmiş ve bunları anlaşmalara bağlamıştır. ABD'nin verdiği araç ve gereçler bir lütuf olarak değil, anlaşmaların gereği olarak verilmektedir (CSTD C:19, 1975:375).

Ünsal, 1975 Yılı Bayındırlık Bakanlığı Bütçe Kanunu tasarısı ile ilgili konuşmasında, Bayındırlık Bakanlığı'nın durumu ve yürüttüğü işler ile ilgili birtakım bilgiler vermiş, bazı eleştirilerini dile getirmiştir. Erzincan'daki Yüksek Öğretmen Okulu ve yatılı bölge okullarının son birim fiyatları nedeniyle tasfiye edilerek bekletildiğini, Keban Barajı bölgesinde mahsur kalan köylüler için Bayındırlık Bakanlığının ele aldığı köprü ve rampa işlerinin yapımı ile ilgili sorunların devam ettiğini söylemiştir. Konuşmasına, Erzincan'ın bazı ilçelerinin o dönemde yaşadığı ulaşım sorunuyla devam etmiştir. Erzincan'ın Kemah ilçesine; Tunceli, Elazığ ve Malatya ilini dolaşarak gidildiğini, ayrıca İliç, Kemah, Kemaliye ilçelerinin karayolu ile hiç bir yere bağlı olmadığını, buradan geçecek 65 No'lu yolun bir an önce hizmete girmesi gerektiğini söylemiştir(CSTD C:19, 1975:497).

1975 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe kanunu tasarısı hakkında CHP Grubu adına söz alan Ünsal, öğretmen ve okul sorununa değinmiştir. Konuşmasının bir bölümünde okul yapma işinde köy-şehir, doğu-batı farklılığı olduğunu söyleyen Ünsal, o dönemde Erzincan İlinin 241 Köyünün okulsuz olduğunu belirterek bu sorunun en kısa sürede çözülmesinin istemiştir(CSTD C:19, 1975:558, 588).

Köy İşleri Bakanlığı 1976 yılı Bütçe kanunu tasarısı görüşmeleri sırasında Ünsal, yerel birkaç konuyu dile getirmiştir. Keban göllenme sahası nedeniyle Munzur dağları ile göllenme sahası arasında kalan Başpınar Nahiyesinin 24 köyünün şehirle bağlantısının kesik olduğunu, bu sorunu iki yıl önce mecliste dile getirmesine rağmen yol sorunun aradan geçen sürede

çözülemediğini belirtmiştir. Köy İşleri Bakanından ve ilgililerden burada mahsur kalmış köylülerin durumuyla ilgilenmelerini istemiştir. Ünsal'ın dile getirdiği diğer bir husus, teklif mahiyetindedir. Bu teklif uzun süre kapalı olan köy yolları üzerinedir. Bazı köy ve bucak yollarının yıl içerisinde 7-8 ay kapalı olduğunu söyleyen Ünsal, bakanlığın köy yolları yapım servisi yanında, bir de köy yollarını temizleme, hizmete açma servisinin kurulmasını önermiştir. Daha sonra Erzincan'da kar nedeniyle uzun süre yolları kapalı olan yerlerin isimlerini zikrederek, geniş sahaya yayılmış bu bölgelerin yaşamış olduğu ulaşım sorunlarına ilgililerden çözüm talep etmiştir(CSTD C:26, 1976:523).

Ünsal'ın Millet Meclisi ve Senato Bütçesi üzerine komisyonunda yaptığı konuşmada işaret ettiği konulardan birisi, parlamenter ödenekleri üzerinde grupların aldığı kararlardır. Grup başkanlarının bütçe ile alakalı başkanlıklara yazdıkları yazıların içeriğinin anayasaya aykırı olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Bütçe Karma Komisyonunda temsil ödeneği ile ilgili harcamalarda büyük harcamalara gidildiğini, özellikle hediye faslının çok fazla tutulduğunu, hatırlatmıştır. Bu konuşması üzerine CHP sıralarından alkışlar duyulmuştur(CSTD C:30, 1977:148).

İmar ve İskân Bakanlığı 1977 yılı bütçe kanunu tasarısı hakkında söz alan Ünsal, deprem kuşağında bulunan ülkemizin, deprem yönünden en kritik yerinin Erzincan olduğunu belirterek, 38 yıl önce yaşanmış Erzincan Depremi'nin izlerinin hala silinmediğini belirtmiştir. 1975-77 yılları içerisinde 300 konutun hizmete açıldığını, büyük bir kısmının anahtarının hak sahiplerine teslim edildiği bilgisini vermiştir. Merkezde 223 konut daha yaptırarak, afete uğramış vatandaşlara konut hazırlamanın planlarını, hazırlıklarını yapan, ihaleye çıkaran bakanlığın tüm personeline, bakanlığa ve bakana teşekkür etmiştir. Bununla birlikte 1939 Erzincan Depremi'nin şehirdeki izlerinin bu konutlarla silinemeyeceğini, özellikle merkezdeki Beybağ Mahallesi'nde yeni bir afet sahası durumu oluştuğunun altını çizmiştir. Bunun için bakanlık ilgililerinin bu mahalle için yeni bir tespitte gitmesi gerektiğini, burada yaşanan bir takım sosyal meselelerin ve zorlukların ortadan kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Erzincan'da yapılan sosyal konutların ihale durumu ile ilgili tespitlerine yer vererek, gerek depremden gerek diğer afetlerden zarar gören Refahiye Baştosun, Kırıktaş, Pınaryolu, Çukuryazı köylerine dikkat çekmiştir. Köylere oturulamaz raporu verildiğini ancak bununla ilgili işlemlerin geçen 10 yıllık süreye rağmen sonuçlandırılmadığını belirterek, ilgili bakanlıktan bu köyler üzerindeki işlemlerin hızlandırılmasını istemiştir(CSTD C:30, 1977:480).

Muhtar ödenek ve sosyal güvenlik yasası tasarısı hakkında söz alan Ünsal,:"*Bugün sosyal içerikli, ekonomik içerikli bir köy yasasını buraya getirerek bu yasayı oluşturmadıkça, bu yasanın içeriği içinde gerek muhtara, gerekse muhtarla birlikte çalışacak olan kurul üyelerine; dört üyeye gerek yetki yönünden, gerek giderleri yönünden bakmadıkça bu yasalara muhtarlar yasası, bu yasalara, köyü düşünen, köyü yönetenleri koruyan, kollayan yasa demek olanağı yoktur. Bunlar, salt siyasal çıkarlar için, partilerin işlerine geldikleri için, ya da bazı üyelerin seçim dolayısıyla işine geldiği için birer oyalama yasasından öteye gidecek yasalar değildir...*" (CSTD C:33, 1977:237) diyerek tasarıyı çözüm odaklı olmaktan ziyade, popülist bir hamle olarak değerlendirmiştir.

Ünsal, Başbakan Bülent Ecevit tarafından kurulan Bakanlar Kurulu'nun programı görüşülürken, hükümetin henüz güvenoyu alıp çalışmaya başlamadığını, buna rağmen saldırılara ve eleştirilere maruz kaldığını belirtmiştir. Toplumun her kesiminin Milliyetçi Cephe Hükümeti'nden büyük ve onarımı güç yaralar aldığını, Ecevit Hükümeti'nin ise onarım hükümeti olacağını söylemiş, daha önceki hükümetlere eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca dönemin eğitim tartışmalarına da değinerek, Dokuzuncu Eğitim Şurasından sonra alınan bir kararla 93 öğretmen okulunun kapatıldığını, bunların klasik liseler durumuna getirildiğini, sonradan açılan 41 Eğitim Enstitüleri'nin de öğretmen ihtiyacını karşılayacak durumda olmadığı söylemiştir(CSTD C:34, 1978:676).

1978 yılı Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Kanunu Tasarısı hakkında söz alan Ünsal: *"Eğitim tarihimizde köy enstitüleri bir büyük olgudur, toplum yaşamımızda. Köy enstitüleri unutulmayacak bir ülküdür; bir köy ve köycülük ülküsüdür. Köy enstitüleri çağdaşlaşma tutkusudur. 1946 ve 1948'lerde eğitim tarihinin değil Türkiye'de, dünyada en büyük üniversitesi kapatılmıştır. Eğer, 1946'da Demokrat Partili olanların çıkışlarıyla halkın okumasından, uyanmasından korkanların baskılarıyla köy enstitüleri kapatılmasaydı, Yüksek Köy Enstitüsü Hasanoğlan kapatılmasaydı; üniversitelerimizin önündeki bugünkü yığıntılar ve tıkanmalar olmayacaktı. Sadece bu da değil; eğer Hasanoğlan kapatılmasaydı, eğitim ve toplum yaşamımızdaki bugünkü yozlaşmalar da olmayacaktı. Bunun günahı, sadece o günlerde Demokrat Parti düşüncesini seçenler değil, o gün başta olan Halk Partililer de yüklenmiştir. Yüksek Köy Enstitüsünün kapatılmasında, büyük üniversitenin kapatılması suçluluğunda ve köy enstitülerinin kapatılarak saptırılmasında, yozlaştırılmasında Demokrat Partili olanlar kadar, o günkü Halk Partililerin de günahı vardır, suçu vardır, mücadele etmemişlerdir; böyle bir önemli kuruluşun yozlaşmasında, kapatılmasına seyirci kalmışlardır. Köy enstitüleri şu tarihte kapatıldı, bu tarihte kapatıldı değil; 1946'da kapatılmıştır."* Daha sonra köy enstitülerinin o günkü üniversite düşüncesine, üniversite yaşamına yansıyan ağırlığından söz ederek konuşmasına şöyle devam etmiştir *" Türkiye'de süren düzenin; eğitim düzeninin, toplum düzeninin ve yönetiminin etkilerini üniversiteden ayırmamız ya da üniversitenin toplum düzenine yansıttığı ağırlığı birbirinden ayırmamız olanaksızdır. Türkiye'de düzen nasıl sürüyorsa; bugün üniversitede devam eden üniversite düzeni de aynı şekilde bozuk, aynı şekilde etkisiz sürmektedir, devam etmektedir..."* Konuşmasını bir köy enstitülü olma övüncüyle bitirdiğini söylemiş ve böyle bir kuruma emeği geçenleri saygı ile anmıştır(CSTD C:36, 1978:48, 49).

Ünsal, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yüksek ve orta dereceli okul öğretmenlerinin, haftalık ders saatleri ile ek ders ücretleri hakkındaki kanun adının değiştirilmesine ve bir madde eklenmesine ilişkin kanun tasarısı hakkında CHP grubu adına söz almıştır. Ünsal, özlük hakları incelendiğinde, maaş diliminde en az maaşı ilkokul öğretmenlerinin aldığını belirtmiştir. Ünsal, bu yasa tasarısı yasalaştığı zaman yeni ödemeler neticesinde öğretmen ikiliğinin ortadan kalkacağı düşüncesindedir. Özellikle Doğu Anadolu köylerinde öğretmensiz okullar olduğunu belirterek, bu yasa ile birlikte büyük ölçüde öğretmenleri yerinde tutma olanağı elde edileceğini, böylece öğretmen açığının büyük ölçüde kapatılabileceği beklentisindedir. Ünsal

konusmasını öğretmenlerin ve okulların durumu, ders saatleri ve çalışma koşulları hakkında bilgiler vererek sürdürmüştür(CSTD C:38, 1978:123, 125).

Ünsal, “Sağlık Personelinin Tam Süre Çalışma Esaslarına Dair Kanun Tasarısı” münasebetiyle söz almıştır. Yasanın önemine ve önceliğine vurgu yaparak doktorlara, ya da tüm sağlık hizmetlerinde çalışanlara olanak sağlamakla, onların parasını artırmakla sağlık sorununun çözülemeyeceğini, doktora fazla para vermekle, birkaç katı tazminat ödemekle, sağlık hizmetlerinin de yaygınlaşmayacağı görüşündedir. Tasarının ikinci maddesinde, sağlık hizmetinde çalışanlara önemli olanaklar sağlandığını ancak sağlık sorununun çözülmesinde olanağın sağlık çalışanlarına değil, sağlığı bozulanlara ve hastalara sağlanması gerektiğini savunmuştur. Yatak sayısı ve doktor sayısının artırılması gerektiğini, amaçlanan olumlu işler için diğer yasaların da düzenlenmesi gerektiğini, doktorların serbest muayenehanelerden ziyade kamuda çalışmasının önemini vurgulamıştır. 1978 yılı itibariyle bazı illerin doktor ihtiyaç sayılarını vererek, kırsal kesimde ulaşım sorununun olduğu sağlık ocaklarının durumundan bahsetmiştir. Son olarak İliç ilçesinde bir dış hekiminin olduğunu ancak dış tedavisiyle, dış çekimiyle ilgili hiçbir aracın bulunmadığını, bu durumun üç yıldır devam ettiğini ifade etmiştir(CSTD C:38, 1978:256, 257).

Ünsal, 6136 sayılı “Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun” başlığı ile 1, 2, 3, 4, 5, 12, 13, 14, 15, 16. maddelerinin ve ek maddesinin değiştirilmesine ve iki ek madde ve bir geçici madde eklenmesine dair kanun tasarısı hakkında söz almıştır. Tartışılan konunun, Bakanlar Kurulu üyelerinin görev süreleri sona erdikten sonra, yaşayan parlamenterlerin silah taşıma sorunu olmadığını, sorunun bu parlamenterlerin hangi silahı taşıyacağı sorunu olduğunu söylemiştir. Madde metninde, “Beyan edecekleri tabancalardan birini taşımaya yetkilidir” dendiğini, “Bu tabancalardan birini” sözü, sanki bu kişinin pek çok tabancası var, bu tabancalardan tercih edeceği birine ruhsat alır, diğerleriyle ilgili yapılacak herhangi bir işlem kendiliğinden durdurulur, anlamı çıktığını ifade etmiştir. Bu madde üzerinde bir sorun olduğunu belirterek bir düzenleme önermiştir(CSTD C:40, 1979:314).

Ünsal, 26.4.1961 tarihli ve 298 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Buna Bir Ek Madde ile 5 Geçici Madde Eklenmesi”, 24.5.1961 tarihli ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi”, 25.5.1961 tarihli ve 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun Teklifi” hakkında söz almıştır. İlk olarak yasaların bir eksiği giderme, tamamlama ve o giderme içerisinde de ülkedeki yurttaşlara, toplumun tümüne birtakım haklar verme, birtakım haklar getirmek için yapıldığını ifade etmiştir. Ancak üzerinde görüşülen yasanın, toplumumuza ve ülkemize hiçbir yeni hak getirmediği görüşündedir. Siyasi anlamda gençlere sorumluluk verme gereğinden ve yurtdışındaki işçilerimize oy verme hakkı tanınmasından bahsederek, tasarıdaki bu yöndeki eksiklikleri dile getirmiş ve memurların adaylığı sorununa vurgu yapmıştır(CSTD C:43, 1979:675).

Ünsal, Adana, Adıyaman, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Hakkâri, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Sivas, Tunceli ve

Urfa illerinde daha önce ilan edilen sıkıyönetimin yeniden iki ay süre ile uzatılmasına ilişkin Başbakanlık Tezkeresi hakkında söz almıştır. Dokuz yıldır ülkenin bir sarsıntı içinde olduğunu, bu sarsıntıların belirli ölçüde sıkıyönetimle denebileceğini ancak kesilmeyeceğini ve süreceğini söylemiştir. Yaşanan sarsıntıların önemli yönetsel ve yapısal değişikliklerle giderilebileceğini, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşulların sorumlusunun, o günkü muhalefet olduğunu vurgulamıştır. Bu eleştirileri AP sıralarında gürültüler oluşmasına sebep olmuş, buna rağmen Ecevit Hükümeti'nden önce kurulan eski hükümet liderlerine yönelik eleştirilerine devam etmiştir(CSTD C:18, 1979:228).

Ünsal, bir Amerikan firmasıyla yapılan sözleşmeyle ilgili olarak, 30 Mart 1976 tarihinde Dışişleri Bakanlığına soru önergesi vermiştir (CSTD C:27, 1976:282). Yöneltilen soru önergesine, dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından cevap verilmiştir. Cevabi metinde; biri esas itibariyle basın-yayın organları nezdinde çalışmak, diğeri kongrede lobi faaliyetlerinde bulunmak üzere iki Amerikan firması ile ortak bir sözleşme imzalandığı belirtilmiştir. Bu firmaların, Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'nin denetim ve gözetimi altında olduğu, firmaların sahipleri veya görevlileri arasında Rum asıllı Amerikalının olmadığı ifade edilmiştir. Firmaların faaliyetleri; senatör ve milletvekilleri ile onların tutumları üzerinde büyük etkisi olan yardımcıları, ilgili komitelerin kilit mevkiinde uzmanlar ile özel görüşmeler yapılarak Türk görüşlerinin anlatılması ve Rum kulisinin ileri sürdüğü iddiaların çürütülmesi ayrıca aynı yönde basın-yayın mensuplarının aydınlatılması şeklindedir. Firmalara ödenen ücretlerin açıklanması usulden olmadığı için rakam verilmemiştir. Ayrıca son olarak Amerika'nın da Türkiye'de bir kamuoyu oluşturma firmasına müracaat edip etmediği hususunda ise, Bakanlığa ulaşmış bir bilgi olmadığı belirtilmiştir(CSTD C:28, 1976:452, 453).

Ünsal, doğu illerinde okul açılmayan köy sayısı ve öğretmen açığı ile ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığına 18 Ekim 1977 tarihinde yazılı soru önergesi vermiştir (CSTD C:3, 1977:376). Ünsal, toplamda 10 soru yöneltmiştir. Bu sorular; aralarında Erzincan'ın da bulunduğu bazı illerde okul açılmayan köy sayısı, geçici binalarda açılan okul sayısı, öğretmen açığı sayısı, temel eğitim çağındaki çocuk sayısı, bu illere 1977-78 öğretim yılı için atanan yükseköğrenimli öğretmen sayısı, 1976-77 öğretim yılında bu illerde kullanılan vekil öğretmen kadrosusayısına yöneliktir. Ünsal'ın yazılı soru önergesine ilgili cevap, dönemin Milli Eğitim Bakanı Nahit Menteşe tarafından verilmiştir. Toplamda 21 ile ait rakamlar tablo halinde verilmiştir. İllerin durumu ile ilgili verilen bu bilgiler altı başlık altında toplanmıştır. Erzincan ilini ilgilendiren ve soru ile ilgili genel durumunu belirten rakamlar şöyledir;

Okulsuz köy sayısı: 74

Geçici bina okul sayısı: 151

Halen öğretmen açığı: 55

Temel eğitim çağındaki (7-12 yaş) nüfus: 45389

1977-78'de atanan yükseköğrenimli öğretmen sayısı: 42

1976-77 yılı vekil öğretmen kadrosu: 70

Yanıta ayrıca adı geçen illerde nüfusu 250'nin altında bulunan ufak ve dağınık yerleşim birimlerine, ayrı okul yapılmayıp her ilçe düzeyinde yatılı bölge okulu yapılması yönünde bir karar olduğu veya mevcutlarının kapasitesinin artırılması için de genişletme yapımlarına devam edildiği bilgisi vardır(CSTD C:34, 1977:211, 213).

Ünsal'ın, Senato Başkanlığına sunmuş olduğu araştırma önermeleri de vardır. Keban Barajı hakkında senato araştırması isteyen önergesinin içeriği, baraj sahasında kalan köy halkının sorunları hakkındadır. İşletmeye açılışının üzerinden iki yıl geçmesine rağmen, barajla ilgili hukuki işlemlerin bir sonuca bağlanmadığı ve kamulaştırma sürecinde usulsüzlüklerin yaşandığını öne sürmüştür. Önergede; Keban Barajı nedeniyle 164 köyün kaybolduğu, projede olan köprülerin ve yolların yapılmadığı belirtilmiştir. Değınilen konuların aydınlığa çıkması, Keban projesine dâhil kamulaştırmalar, kamulaştırmalarla ilgili ödemeler, projede olduğu halde yapılmayan işler ve bu projenin uygulanması sonucu ortaya çıkan iskân problemlerinin çözümü için araştırma önergesinin kabulü istenmiştir(CSTD C:37, 1978:222, 223).

5.ÖRÖAN ÖZEN

1939 yılında Erzincan'da doğmuştur. Baba adı Halis, anne adı Lütfiye'dir. Erzincan Lisesi'nden mezun olduktan sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Üniversiteden mezun olduktan bir yıl sonra askerlik hizmetini yapmak için Yedek Subay Okulu'na girmiştir. Askerliği bittikten sonra avukatlık stajını tamamlamıştır. 1973 yılından itibaren serbest avukat olarak çalışmaya başlamıştır. Politikaya AP'de girmiş ve sırasıyla il ikinci başkanlığı ve il başkanlığı görevlerini yapmıştır.14 Ekim 1979 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde, AP adayı olarak Erzincan Üyeliğine seçilmiştir. Senato'da İçişleri Komisyonu'nda üye olarak çalışmıştır. Özen ayrıca AP Grup Yönetim Kurulu üyeliğinde bulunmuştur. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile yasama ve yürütme gücünü ele alan Milli Güvenlik Konseyi yasama meclislerini kapattığı için üyeliği bu tarihte sona ermiştir (Çoker, 1998:663;TBMM, 2010:1776).Senato üyeliği sonlandırılan Özen, Erzincan'a dönerek avukatlığa devam etmiştir. Özen, 29 Haziran 1972'de Nurcan Hanım ile evlenmiştir. Osman Halis (1973), Murat (1976), Mücahit (1976) ve Ahmet Talha'nın (1991) babasıdır. 1990 yılında emekli olmuş ve 1991 yılından itibaren İhlâs Holding bünyesinde çalışmaya başlamıştır. (Kaymaz ve Özdemir, 2010:395).

5.1.Senato Faaliyetleri

Orhan Özen, 14 Ekim 1979-12 Eylül 1980 tarihleri arasında görev yapmıştır. Diğer senatörlere göre görev süresinin kısalığı dolayısıyla, sadece söz almalar neticesinde yapmış olduğu konuşmalar tespit edilebilmiştir. Herhangi bir yazılı ve sözlü sorusu ile araştırma önergesine, demeç ve söylevine rastlanmamıştır.

Özen, 1980 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Kanunu Tasarısı hakkında söz almıştır. Konuşmasının girişinde önemli gördüğü ve eksik kabul ettiği birkaç konu hakkında bilgi sunmak

istediğini ifade etmiştir. O günkü şartlarda her camiye imam ve müezzin bulmanın zor olduğunu söyleyerek imamlık kadrosu üzerinden tartışmasını sürdürmüştür. Daha sonra ikinci bir konuya değinerek, resmi kadroya geçmeden önce köy ücretiyle imamlık yapmış olan din görevlilerin, bu hizmetlerinin emeklilik işlemlerinde dikkate alınmasını ilgili bakanlıktan ve Diyanet İşleri Başkanlığından beklediğini ifade etmiştir(CSTD C:45, 1980:236, 238).

1980 yılı İçişleri Bakanlığı Bütçe Kanunu Tasarısı hakkında söz alan Özen, İçişleri Bakanlığı ve onun bünyesinde bulunan emniyet ile jandarmanın, asayişin temini noktasındaki görevini hatırlatmıştır. Çeşitli görüş ve düşüncelere sahip İçişleri Bakanları görmelerine rağmen, ülkede istenilen şekilde can güvenliği ve asayiş düzeni göremediklerini ifade etmiştir. Maksadının eleştiri olmadığını, asayişsizliğe çözümler sunmak olduğunu belirtmiştir. Devriye ağı, kriminal laboratuvarlar, öğretim elamanlarının okul içindeki huzurunun temini, polis radyosunun yeniden gözden geçirilmesi, gerekirse jandarma radyosu kurulması, devlet memurlarının zabıta birimlerine yardımı gibi konularda bakış açısını yansıtan önerilerini dile getirmiştir. Son olarak emniyet personelinin nasıl yetiştirilmesi ve ne şekilde eğitime tabi tutulması gerektiği yönündeki fikirlerini açıklamıştır(CSTD C:45, 1980:438, 440).

Özen, 1980 yılı Gençlik ve Spor Bakanlığı Bütçe Kanunu Tasarısı hakkında AP Grubu adına söz almıştır. Gençliğin öneminden bahseden Özen, gençlerin dönem itibarıyla olumsuz siyasi ve sosyal tutumları olduğunu, bunun inanç ve değer kaybından kaynaklandığını belirtmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığının, yalnızca spor bakanlığı olduğu imajının silinmesi, gençlik bakanlığı fonksiyonlarına ağırlık verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra yurt sorununa değinerek, mevcut yurt sayısının 1979 yılında 28 bin kapasiteye sahip olduğunu, 1980 yılında bu sayının 32 bin olarak planlandığı bilgisini vermiş, yurtların kullanımı ve öğrencilere verilen kredi miktarlarına yönelik taleplerde bulunmuştur.(CSTD C:34, 1980:97, 100).

Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversite bütçeleri üzerinde gruplar adına görüşmeler bittikten sonra kişisel görüşmelere geçilmiştir. Özen, 1980 yılı Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Kanunu tasarısı hakkında kişisel düşüncelerini ifade etmek için ilk sözü almıştır. Eğitime yapılan yatırımın önemine değinerek, üniversite öğrencilerinin yurt, beslenme, kitap, burs, yabancı dil eksikliği gibi sorunlarının gerçekçi bir araştırma ile geciktirilmeden çözümlenmesi gerektiğini söylemiştir. Kişisel düşüncesine göre; okullarda ve üniversitelerde düzenin bozulmasının, iyi bir öğretim yapılmamasının bir tek sebebi olduğunu, bunun da eğitim şartlarının kolaylaştırılmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir (CSTD C:46, 1980:44, 46).

Özen, 1980 yılı Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bütçe Kanunu Tasarısı hakkında AP Grubu adına söz almış, Türkiye'nin gıda üretimi yönünden, dünyada kendisine yeten yedi ülkeden biri durumunda olduğunu belirtmiştir. Nüfusun yaklaşık % 57'sinin geçimini tarımdan karşıladığını, milli gelirin % 25'inin ise tarımsal üretimden sağlandığını ve toplam ihracatın %60-65'ni tarım ürünlerinden oluştuğunu belirtmiştir. Türkiye'de bir yandan sanayileşmeye önem verirken, bir yandan da tarıma gereken önemin verilmesi, üretimi artırmak için her türlü tedbire başvurulması gerektiğini vurgulamıştır. Gübre kullanımı, tarımda makineleşme, fidan ihtiyacı, tarım sektörüne ayrılan krediler, hayvansal ürünlerdeki verim düşüklüğü, hayvan ıslahı, pamuk üretimi, su üreticiliğine dönük projeler, taze işlenmiş meyve ve sebze gibi

konularına değinmiştir. Daha sonra Türkiye’de süt endüstrisinin gelişmesinin sağlanması gerektiğini ifade ederek, o yıl itibariyle Türkiye’de 32 adet süt fabrikasının faaliyette olduğunu ancak bunlardan bazılarının tam kapasite çalışmadığını söylemiştir. Örnek olarak, Erzincan süt fabrikasından bahsetmiş, bu fabrikanın günde 20 ton sütü işleyecek kapasiteye sahip olmasına rağmen, günde ancak 1,5 ton sütü temin edebildiğini söylemiştir. Bu yönde bir çalışma yapılarak süt üretiminin artırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir(CSTD C:46, 1980:280, 283).

SONUÇ

Çift meclisli yapının bulunduğu 1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 Darbesi sonucunda Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştır. Bu anayasa, kendinden önceki anayasalardan farklı olarak ilk kez halkoyuna sunularak kabul edilmiştir. Kabul edilen 1961 Anayasası, yasama organını Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere ikiye ayırmıştır. Böylece yeni anayasa ile birlikte, Anayasa Mahkemesi ve Cumhuriyet Senatosu gibi yeni kurumlar oluşturulmuştur.

Üyelerinin bir kısmı seçim, bir kısmı atama ve bir kısmı da doğal üye sıfatıyla belirlenen Cumhuriyet Senatosu, 1961-1980 yılları arasında çalışmıştır. Millet meclisinin yanında denge unsuru olarak sisteme dahil edilmesi, üyelerinin seçiminde yüksek öğrenim görme şartının bulunması, en baştan itibaren belli kesimlerin eleştirisine sebep olmuştur. 19 yıllık çalışma sürecinde Cumhuriyet Senatosunda Erzincan üyesi olarak üç isim görev yapmıştır. Bu isimler; Fehmi Baysoy, Niyazi Ünsal ve Orhan Özen olmuştur.

Fehmi Baysoy, 15 Ekim 1961 tarihinde seçildiği senatörlük görevini 14 Ekim 1973 tarihine kadar sürdürmüştür. Toplamda 4 farklı partinin mensubu olarak Senato üyeliğini yürütmüştür. Bu yönüyle parti değiştiren senatörler listesinde ilk sıralarda yer almıştır. Baysoy, 7 sözlü, 5 yazılı toplamda 12 soru önergesi vermiştir. Genel Kurulda ise 123 konuşma yapmıştır. Bu açıdan Senato Üyeleri arasında en aktif olanlar arasındadır.

Niyazi Ünsal, 14 Ekim 1973 tarihinde seçildiği senatörlük görevini 14 Ekim 1979 tarihine kadar sürdürmüştür. Tek partinin mensubu olarak Senato üyeliğini yürüten Ünsal, Senato Genel Kurulu’nda toplamda 99 konuşma yapmış, 4 sözlü, 37 yazılı toplamda 41 soru önergesi vermiştir. Ünsal, Senato üyeleri arasında en aktif olan isimler arasındadır. Özellikle hükümetlerin icraatlarına karşı kullandığı sert söylem (CHP Hükümeti İçişleri Bakanını da dahil olmak üzere) sık sık gündemi işgal etmiştir. Ancak bunların içerisinde belki de en ünlüsü Necmettin Erbakan’ın Erzincan’da attığı bir sanayi tesisi temelini söküp aracıyla Ankara’ya götürmesi ve mecliste sergilemesidir.

Orhan Özen, 14 Ekim 1979 tarihinde seçildiği senatörlük görevini 12 Eylül 1980 tarihine kadar sürdürmüştür. Tek partinin mensubu olarak Senato üyeliğini yürüten Özen, Senato Genel Kurulunda toplamda 5 konuşma yapmıştır. Özen’in Senato Üyeliğinin kısa sürmüş olması senato faaliyetlerine de yansımıştır.

Orhan Özen'in görev süresinin kısa olmasına bağlı olarak senato faaliyetleri göze batmasa da, ondan önce görev yapan Niyazi Ünsal ve Fehmi Baysoy'un, hem temsil ettikleri Erzincan'ın hem de Türkiye'nin problemlerine son derece vakıf oldukları senato faaliyetleriyle anlaşılmaktadır. Erzincan'ın her türlü problemini senatoya taşımalarının yanında, meslekleri olan veterinerlik ve eğitim alanında deneyimlerini senatoya yansıtmayı başarmışlardır. Ünsal ve Baysoy'un görev sürelerinde genellikle muhalefet cephesinde yer alması, senatodaki etkinlikleri ve eleştirilerinin yoğunlaşmasının diğer önemli bir sebebi olmuştur.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (1996). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayınları, 5. Baskı.
- ALDIKAÇTI, O. (1978). Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2466, İstanbul.
- ARSEL, İ.(1954). "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizin Tatbiki Hukukunda Bazı Düşünceler" (Birinci Kısım),AÜHF Dergisi, 11(3): 60-104, Ankara.
- Cumhuriyet Senatosu Genel Sekreterliği. (1978). Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün Maddelere Göre Tasnifli Tutanakları, Cumhuriyet Senatosu Genel Sekreterliği Yayınları No:4, Ankara.
- ÇOKER, F.(1998). Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1961-1964), TBMM Vakfı Yayınları No :16, Ankara.
- ÇOKER, F. (1998). Türk Parlamento Tarihi Üyelerinin Özgeçmişleri (1966-1980), C:2, TBMM Vakfı Yayınları No:20, Ankara.
- DEMİRCİ, H. (2010). Türk Siyasi Hayatında Senato, Orion Kitabevi, Ankara.
- EZHERLİ, İ. (1992). Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No- 54, Ankara.
- GÖZLER, K. (2010). Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- HEYWOOD, A.(2013). Siyaset, çev. B. B. Özipek vd., Adres Yayınları, Ankara.
- KARATEPE, Ş. (2017). Darbeler ve Anayasalar, A Kitap Yayınları, Ankara.
- KARPAT, K. (2013). Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi, (çev. Ceren Elitez), Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAYMAZ, R.veÖZDEMİR H.İ.(2010). Erzincanlılar Ansiklopedisi, Doğu Yayınları, 2. Baskı, Erzincan.
- KİLİ, S. ve GÖZÜBÜYÜK, A. Ş.(1985). Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Milliyet (2010). "Erbakan'ın temelini söken senatör öldü"
<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erbakan-in-temelini-soken-senator-oldu-1306663>,
(16.06.2020)
- ÖZÇELİK, S. (1985). 1961 Anayasası Ders Notları, Nuruosmaniye Matbaası, İstanbul.
- ÖZGİŞİ, T. (2012). Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- ÖZGİŞİ, T. (2011). Türk Parlamento Tarihinde Çift Meclis: Cumhuriyet Senatosu Örneği (1960-1980), (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- SABUNCU, Y. (2001). Anayasaya Giriş, İmaj Yayınları, 7. Baskı, Ankara.
- SOYSAL, M. ve Sağlam, F. (1983). Türkiye'de Anayasalar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 1. Cilt, İstanbul.
- SOYSAL, M. (1969). Anayasaya Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara.

ŞAYLAN, G. (1983). TBMM'nin Kuruluşu ve Gelişimi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 10. Cilt, İstanbul.

TANİLLİ, S. (2002). Devlet ve Demokrasi, Adam Yayınları, İstanbul.

TANÖR, B. (2006). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TANÖR, B. (1969). Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul.

TBMM. (2010). TBMM Albümü 1920-2010, C:4, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

TUNCER, E. (2010). Cumhuriyet Senatosu Seçimleri, Tesav Yayınları, Ankara.

TÜRK, H.S. (1997). Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Tesav Yayınları No:13, Ankara.

URAN, P. (2008). Yasama İşleminin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)

CSTD, C:1, B:20, 9.1.1962.

CSTD, C:2, B:32, 28.1.1962.

CSTD, C:2, B:35, 9.2.1962.

CSTD, C:3, B:42, 1.3.1962.

CSTD, C:4, B:73, 26.6.1962.

CSTD, C:9, B:41, 6.2.1963.

CSTD, C:10, B:51, 21.3.1963.

CSTD, C:16, B:17, 21.11.1963.

CSTD, C:18, B:35, 2.2.1964.

CSTD, C:19, B:48, 5.3.1964.

CSTD, C:23, B:22, 6.1.1965.

CSTD, C:25, B:51, 9.3.1965.

CSTD, C:32, B:42, 5.2.1966.

CSTD, C:39, B:46, 28.3.1967.

CSTD, C:45, B:56, 3.2.1968.

CSTD, C:47, B:55, 27.6.1968.

CSTD, C:53, B:71, 27.10.1969.

CSTD, C:56, B:33, 30.1.1970.

CSTD, C:63, B:34, 1.2.1971.

CSTD, C:13, B:33, 23.2.1974.

CSTD, C:14, B:49, 25.4.1974.

CSTD, C:15, B:53, 3.5.1974.

CSTD, C:26, B:38, 10.2.1976.
CSTD, C:27, B:50, 30.3.1976.
CSTD, C:28, B:74, 8.6.1976.
CSTD, C:30, B:30, 5.2.1977.
CSTD, C:33, B:87, 18.10.1977.
CSTD, C:34, B:4, 10.11.1977.
CSTD, C:36, B:29, 11.2.1978.
CSTD, C:37, B:45, 6.4.1978.
CSTD, C:38, B:71, 29.6.1978.
CSTD, C:40, B:31, 1.2.1979.
CSTD, C:43, B:66, 17.5.1979.
CSTD, C:46, B:35, 10.2.1980.

EXTENDED SUMMARY

The 1961 Constitution, which includes a double-assembly structure, was drafted by the Constituent Assembly as a result of military intervention on May 27, 1960. This constitution was adopted by presenting it to the people for the first time, unlike its predecessors. The 1961 Constitution divided the legislature into the National Assembly and the Republican Senate. Thus, with the new Constitution, the Republican Senate is included in the legislative area. The Republican Senate is the legislature that formed the upper house of the Parliament when the double-assembly system was in force in Turkey between 1961 and 1980. The lower house is the National Assembly.

Of course, in order to run for the Republican Senate, except for the members, it is required to have reached the age of 40 and to have higher education. The government has been responsible not against the Republican Senate, but against the National Assembly. The Republican Senate did not have the authority to drop the government with a question of confidence, and a vote of no confidence was only held in the National Assembly. The Republican Senate is made up of three types of members. The first group of 150 members were elected by the people, while the second group of 15 members was elected by the President. The third group, the Natural Senators, is divided into two groups in itself. The first group consisted of the president and members of the National Unity Committee, and the second was made up of former Presidents. After 1980, it was returned to the single-assembly system and the senate institution was dissolved in Turkey after a 19-year working period.

Some of its members are elected, some as appointees and some as natural members, and the Republican Senate has been included in the system as an element of balance along side the National Assembly. The requirement for higher education in the selection of its members has led to criticism from the beginning. During the 19-year working period, three names served as members of Erzincan in the Republican Senate. These names are; Fehmi Baysoy, Niyazi Ünsal, Orhan Özen.

Fehmi Baysoy served as a senator until October 14, 1973, when he was elected on October 15, 1961. In total, he was a member of four different parties as a member of the Senate. In this respect, he ranks first on the list of party-changing senators. Baysoy, 7 oral, 5 written in total 12 question proposals. He gave 123 speeches at the General Assembly. In this respect, he is among the most active members of the Senate.

Niyazi Ünsal served as a senator until October 14, 1979. He served as a member of the Senate as a member of the only party. Ünsal made 99 speeches in total in the Senate General Assembly. He gave 41 questions in total, 4 oral and 37 written. There are also research proposals. Ünsal is among the most active members of the Senate. In particular, the harsh rhetoric that governments use against the iractions (including the CHP Government's Interior Minister) has frequently occupied the agenda. But perhaps the most famous of them is that Necmettin Erbakan dismantled the foundation of an industrial facility in Erzincan and took it to Ankara by means and exhibited it in parliament.

Orhan Özen served as a senator until September 12, 1980. He served as a member of the Senate as a member of the only party. Ozen gave a total of 5 speeches in the Senate General Assembly. The short-term membership of Ozen's Senate Membership is reflected in senate activities.

İsmaililikteki Davet ve Davetçi Anlayışının Teorik-Felsefik Alt Yapısı

Theoretical Background Of Understanding Of Prophecy And Guardianship in Ismailism

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YALÇINKAYA, Sara AKDAĞ

Atf/©: Yalçinkaya, Mustafa ve Akdağ, Sara (2020). “İsmaililikteki Davet Ve Davetçi Anlayışının Teorik-Felsefik Alt Yapısı”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss.169-182

Citation/©: Yalçinkaya, Mustafa ve Akdağ, Sara (2020). “Theoretical Background Of Understanding Of Prophecy And Guardianship in Ismailism”, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 169-182

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.817195

Orcid:

0000-0003-0401-1893

Mustafa Yalçinkaya

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi
myalcinkaya@erzincan.edu.tr

Orcid:

0000-0001-5675-5144

Sara Akdağ

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi
sarakda24@hotmail.com

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020. 10. 27

Kabul Tarihi-Accepted

2020. 12. 28

Sayfa-Pages

169-182

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Şiiliğin bir kolu olan İsmâililiğin yayılması amacıyla dailer tarafından yapılan davetin ve bu davetlerin arka planında nasıl bir düşünce anlayışının yattığı, İsmâililer'in benimsemiş olduğu din ve dünya görüşlerinin nereye/nerelere nasıl ve ne şekilde dayandığı bilinmesi gerekir. Çalışmamızda İsmâililer'in benimsemiş olduğu din ve dünya görüşlerinin nereye ve nelere dayandığı açık bir şekilde araştırılıp ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmamızda nübüvvetin vâsi ve imamlar tarafından velâyet adı altında devam ettiği inancına sahip olan İsmâililer'in, elçi/davetçi anlayışında olduğu kadar davetini gerçekleştirdikleri fikir ve düşünceler hakkında da farklı kanaat ve düşüncelere sahip olmuş oldukları ortaya konmak suretiyle incelenmiştir. Bununla birlikte bu farklılıkların belli konulara dayanmış olmasının ve bu konuların da davet ve daveti yapan elçiye/davetçiye dair anlayışlarını nasıl etkileyip şekillendirdiği işlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada İsmâililer'in tebliğ anlayışlarına dair görüş ve düşüncelerinin altında bu başlıkların bulunduğu ve bu çerçevede oluşmuş olduğu hususuna vurgu yapılarak konu üzerindeki çalışma ve inceleme tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmâililik, Dâi (Davetçi), Bâtın, Zâhir, Te'vil

Abstract:

It is necessary to know the invitation made by the invitees for the spread of Ismailism, which is a branch of the Shi'ism, and how the understanding of thought lies in the background of these invitations, where and where and how the religion and world views adopted by the Ismailians are based. In our study, where and what religion and world views adopted by Ismailis are explicitly investigated and discussed. Also, in this study, it was examined by revealing that the Ismail people, who believed that the prophethood continued under the name of custody by guardians and imams, had different opinions and thoughts about the ideas and thoughts they invited as well as the ambassador / inviter understanding. However, it has been studied how these differences are based on certain issues and how these issues affect and shape their understanding of the ambassador / inviter who made the invitation and invitation. Therefore, in this study, the study and investigation on the subject has been completed with an emphasis on the fact that these headings are located under the opinions and thoughts of Ismaililer's notices of notification.

Keywords: Ismailism, Dai(inviter), Sealed, Evident, Ta'wil.

1. GİRİŞ

Kelam ilminin üç ana konusundan biri olan nübüvvet özellikle davet ve davetçi anlayışının İsmâîlîler tarafından farklı bir şekilde yorumlanması, onların İmamiyye Şiası'ndan ayrılmasına neden olmuştur. Nübüvvetin velâyet (vâsi ve imamlar) makamı ile devam ettiğini kabul etmesi ve İsmâîl b. Ca'fer'in (ö. 138/755-56) oğlu Muhammed b. İsmâîl'i (ö. 179/795) son peygamber olduğunu iddia etmesi noktasında Ehl-i Sünnet'ten ayrılan İsmâîlîler, davetçi (imamlar) hiyerarşisinde İmamiyye Şia'sının bir parçası olmasına karşın Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) ardından gelen küçük oğlu Musa el-Kâzım'ın (ö. 183/799) imâmetini kabul etmemesi, (onların) İmamiyye'den de ayrı düşmesine neden olmuştur. Çünkü onlar, imâmetin/velâyetin devam ettiricisi olarak mezheplerinin adını aldığı Ca'fer es-Sâdık'ın büyük oğlu İsmâîl b. Ca'fer'i ve onun soyundan gelecek olan kişileri önder olarak kabul etmiş ve bu inanışlarının tebliğ mekanizmalarında ciddi bir etkisi olmuştur.

İsmâîlîlerin tebliğ anlayışları çerçevesinde kabul etmiş oldukları davet/tebliğ ve davetçiye/imama dair fikir ve düşüncelerine göz atıldığında bu anlayışlarının temelini "âlem", "takiyye" ve "zâhir-bâtın" görüşlerinin oluşturduğu görülmektedir. Nübüvvet genelinde davet ve davetçi konusuna karşı yaklaşımlarını doğrudan doğruya etkileyen bu meseleler, İsmâîlîler arasında çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Konuyu bir sıralamaya tabi tutacak olursak bu üç başlığı şu şekilde inceleyebiliriz:

2. ÂLEM (EVREN) TASAVVURU VE DAVETÇİ SİLSİLESİNE YANSIMASI

İsmâîlîyye'deki âlem tasavvurunun temelini, Yeni Eflatunculuk ve Gnostisizm oluşturur. Her iki sistemin de bütün içsel özelliklerini içerisinde taşıyan bu tasavvur, (inançları konusunda) dayandığı nokta itibarıyla büyük önem arz eder. Çünkü onlardaki evren anlayışına dair yorumlar, dolaylı olarak davet anlayışlarıyla birleşir.

İsmâîlîlikteki âlem anlayışı, "akıl" ve "nefs" terimleri ile açıklanmaya çalışılmış ve bu açıklamanın sonu, "davetçi anlayışları" ile birleşmiştir. Buna göre İsmâîlîlerin âlem anlayışı şu şekilde olmuştur: Allah Teâla, başlangıçta vermiş olduğu emir üzerine herhangi bir eksikliğin bulunmadığı kabul edilen "akl-ı evvel"i yani, *Sâbık*'ı yaratır. *Sâbık*'ın ardından da mükemmel olmaktan uzak, noksanlıkları bulunan "nefs-i sâni"yi yani *Tâli*'yi meydana getirir. Nefsin kemâl sayılabilecek bir akla ulaşabilmesi için eksiklikten tamlığa ulaşabileceği bir aracıya ihtiyaç duyması da semâvi feleklerin yaratılmasına neden olur. Bu feleklerin her bir hareketinin sonucunda bir yaratılış meydana gelir. Bu yaratılışlar içerisinde insan, bedenler ve cüz'î nefislerin (eksik nefislerin) beraber bir münasebet kurması ile oluşur. Ancak insan, ulvî âleme ait olan kudsî nurlara ulaşabilme noktasında diğer varlıklardan ayrılır. İsmâîlîlere göre, ulvî âlemde "akıl" ve "nefs"(küllî nefis) bulunurken insan âleminde sadece "akıl" vardır. İnsan dünyasının neredeyse her şeyi konumunda olan akıl, kâmil bir insanı temsil etmektedir. Akla yüklenen bu misyon nedeniyle kâmil insana *nâtık* (Nebi) ismi verilirken, akıl dışında ulvî âlemde varlığı zorunlu görülen Külli Nefs'in cismanî âlemdeki karşılığı olan "müşahhas nefis" ise *esas* yahut vâsi ile eş tutulmaktadır.¹

İsmâîlîliğin önemli destekçilerinden biri olan Ahmed Hamîdüddin el-Kirmânî (ö. 411/1020'den sonra), *Râhatu'l-Akl* adlı eserinde bu konuyu daha sistemli bir şekilde ele alarak

¹ Ebu'l-Feth Muhammed Abdulkerim b. Ebi Bekr Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (thk. Abdülaziz Muhammed el-Vekil), Kahire 1968, I, 193; Abdülbaki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2016, s. 126; Asiye Tıgılı, *Vahiy ve Peygamberlik*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2018, s. 482.

bir tablo oluşturmuştur. Bu tablo, İsmâîlîlerin hem âlem hem de davet ve davetçi anlayışları bakımından çok büyük bir öneme sahip olmuştur. Çünkü onların davet anlayışı ve davetçi hiyerarşisinin, âlem anlayışlarıyla nasıl ilişkilendirildiği bu tablo üzerinde açık bir şekilde görülmüştür:²

Tablo 1: İsmâîlîlikteki Âlem Anlayışının Davet Anlayışlarıyla İlişkisi

Ulvî/Ruhanî Hududlar (Feleklerin Hiyerarşisi)		Süflî/Cismanî Hududlar (Davetçi Hiyerarşisi)	
İlk varlık (İlk akıl)	En yüksek felek	Nâtık	Tenzil Mertebesi
İkinci varlık (Küllî nefis)	İkinci felek	Esas/Vâsi	Te'vil Mertebesi
Üçüncü varlık	Üçüncü felek (Zuhal/Satürn)	İmam	Emir Mertebesi
Dördüncü varlık	Dördüncü felek (Müşteri/Jüpiter)	Bab	Faslu'l-Hitap Mertebesi (melek)
Beşinci varlık	Beşinci felek (Merih/Mars)	Hüccet	Hak veya bâtil hakkında hüküm mertebesi
Altıncı varlık	Altıncı felek (Şems/Güneş)	Dâi-i Belağ	İhticac ve mead bilgisini (öğretme) mertebesi
Yedinci varlık	Yedinci felek (Zühre/Venüs)	Dâi-i Mutlak	Ulvî hududlar ve bâtinî ibadetler (öğretme mertebesi)
Sekizinci varlık	Sekizinci felek (Utarit/Merkür)	Dâi-i Mahdud	Süflî hududları ve zâhirî ibadetleri öğretme mertebesi
Dokuzuncu varlık	Dokuzuncu felek (kamer/ay)	Me'zûn-i Mutlak	Ahd ve misak alma mertebesi
Onuncu varlık	Tabiattaki feleklerin altında kalanlar	Me'zûn-i Mahdud	Müstecibin gönlünü çelme mertebesi

Yukarıda verilen bu tablo, İsmâîlîler tarafından şu şekilde yorumlanmıştır: “Felekler harekete geçebilmek için nasıl ki akıl ve nefse ihtiyaç duyuyorlarsa nefsin ve bedenlerin de bu noktada dinî hükümlere ihtiyacı vardır. Sözü edilen bu hükümleri bizlere getiren ve pratikte gerçekleştiren peygamber ve vâsiler, dinî emir ve yasakları tebliğ etme ve yerine getirme sorumluluğu ortadan kalkana kadar devir anlayışlarına³ göre hareketlerin devam ettiricisi olacaktır. Burada feleklerin yapmış olduğu hareketlerin ve bizlere gelen dini hükümlerin tek bir gayesi vardır. O da, nefsin kemâle (tamlığa) ulaşma isteğidir. Bunu sağlayacak olan kişiler ise kuşkusuz nâtık peygamber ve onun ardından gelen vâsi, imam ve dâîler olacaktır”.⁴

² Ahmet Hamîdüddin el-Kirmânî, *Râhatu'l-Akl*, (thk. Mustafa Galip), Daru'l-Endülüs, Beyrut 1983, s. 256.

³ Devir anlayışına göre, her peygambere gelen şeriat yedi ömre sahiptir. Yedi ömürden kastedilen ise yedi asırdır. Bu peygamberlerin ilkinde “nâtık peygamber” adı verilirken, “sâmit”, başka bir peygamberin getirmiş olduğu şeriatı devam ettiren anlamında kullanılmıştır. Nâtık peygamberin vefat etmesi ile peygambere tayin edilen bir vâsi, onun ardından da altı imam gelmiştir. Bu altı imam ömürlerini tamamladığı an, döngü en başa dönecektir. İşte bu döngü, devirlerin oluşmasını sağlamıştır” (Ebû Nasr el-Müeyyed-Fi'd-dîn, *Divânu'l-Müeyyed fi'd-din Dâi-ed-Duâd*, (thk. Muhammed Kamil Hüseyin), Daru'l-Kitap el-Misri, Kahire 1949, s. 73; Muhammed b. Hasan ed-Deylemî, *Beyânu Mezhebi'l-Bâtiniyye*, Mektebetü'l-Maa'rif, ts., Riyad, s. 25-26, s. 22).

⁴ Ebu'l-Feth Muhammed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 193.

İsmâîlîlikte âlem anlayışının kurtuluşçu bir yönü olduğu da görülmektedir. Buna göre, insan, yaratılmasının akabinde başlangıçta bulunduğu halden ve yaratıcısından git gide uzaklaşmaktadır. İşte bu noktada âlem inanışının gayesi, uzaklığa yol açan mesafeleri tamamen ortadan kaldırmak ve insanları mutlak anlamda huzura kavuşturmaktır. Bundan dolayı insana başlangıçtaki halinden ve yaratanından neden uzak düştüğü anlatılır ve Allah'ın nâlık peygamberlere tebliğ etmesi için indirdiği bilgilerin insanlara ulaşmasının sağlanması halinde insanın tam olarak huzura ereceği söylenilir.⁵

3. GİZLİLİK İLKESİNİN (TAKİYYE) DAVET ÜZERİNDEKİ YERİ

İsmâîlîlerde "takiyye" terimi ilk olarak İsmâîl b. Ca'fer'in imâmeti ile ilgili gerçekleşen bir konuda görülür. Konunun aslı, Ca'fer es-Sâdık'ın kendisinin ardından imâmeti oğlu İsmâîl b. Ca'fer'e devretmesi ve İsmâîl'in babası Ca'fer es-Sâdık'ın yaşamaya devam ediyorken ölmesi ile başlar.⁶ Kendisine imâmet görevi verilen İsmâîl'in ölmesi, iki farklı görüşün oluşmasına neden olur. Bunlardan ilki, İsmâîl'in takiyye anlayışları gereği kendisini ölmüş gibi gösterdiğini ileri süren "Halis İsmâîlîler" tarafından iddia edilen görüştür. Ancak bu görüşü destekleyen kişilerin sayısı oldukça az olduğu için zamanla yok olmuştur. İkinci görüşte ise İsmâîl'in öldüğü kabul edilir. Ancak İsmâîl'in imâmete nass ile tayin edilmesinin geri dönüşü olmadığı için imamlık makamı, onun soyundan gelecek olan çocuklarına verilmelidir. Dolayısıyla İsmâîlîlere göre, İsmâîl'in küçük kardeşi Musa el-Kâzım'ın imâmeti kabul edilmemelidir. İşte bu görüşe sahip olan kişiler, İsmâîlîyye'nin aslını oluşturur.⁷

Buldukları zaman ve toplum içerisinde tehdit ve baskılardan kurtulabilmek adına mutlak bir gizlilik içerisinde yaşayan İsmâîlîliğin ilk önderleri, fikir ve düşüncelerinin ortaya çıkmaması adına çok az sayıda eser yazıya geçirilmişlerdir. Kendilerinin belirlediği kişiler dışında kayıt tutması için hiç kimseye izin verilmemiş, kaydı tutan kişiler de ciddi anlamda gizli tutulmaya çalışılmıştır. Bunun yüzünden Ca'fer b. Sâdık'ın ardından gelen imamlar kendi isimlerini kullanmaksızın *Mübârek* (kutlu), *Meymun* (şanslı) ve *Sa'id* (mutlu) gibi isimlerle anılmıştır.⁸

İsmâîlîlikteki takiyye anlayışı hakkında önemli bilgilere yer veren İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *Telbîs-u İblîs* adlı eserinde İsmâîlî bir dâîye (davetçiye) rastlayan bir kişi ile dâînin aralarında geçen bir diyalogu bizlere aktarmıştır. Bu diyalogta sözü edilen davetçinin söyledikleri "takiyye hali" açısından önem arz etmektedir. Örneğin; davetçinin kendisine hakikatleri öğretmesini isteyen kişiye: "Ben hazinedeki sırları herkese söylemekle emrolunmadım. Ancak bana söz verdikten ve ona güvendikten sonra vermekle emrolundum" demesinin ardından aldığı söz ve yeminle birlikte "Bana ve imama söz ver ki sana söyleyeceğim

⁵ Farhad Daftary, *Muhallif İslam'ın 1400 yılı: İsmaililer (Tarih ve Kuram)*, (çev. Ercüment Özkaya), Raslantı Yayınları, Ankara 2001, s. 172.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Said Yalçınkaya, *Selçuklu İran'ında Batını/Ezoterik Bir Yapılanma: Alamut Nizari İsmaili Örgütünün Teşekkülü (464-518/1072-1124)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019, s. 16-18.

⁷ Ebû Mansûr Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak ve Beyânu'l-Fırakati'n-Nâciye minhum (Akâidu'l-Fıraki'l-İslâmiyye ve Ârâi Kibâr A'lâmiha)*, (thk. Muhammed Osman el-Hasan), Mektebetü İbn-i Sînâ, Kahire 1988, s. 62-63; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'l-Nihal*, I, 191; Farhad Daftary, *The Ismâ'îlîs (Their History and Doctrines)*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 89-90; Muzaffer Tan, İsmaili Davet: "Sosyo-Politik Gelişim Süreci", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Temmuz-Aralık 2015, C. 18, S. 47, s. 79-95;

⁸ Bernard Lewis, *Haşhaşiler (İslam'da Radikal Bir Tarikat)*, (çev. Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, İstanbul 2018, s. 53; Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri (Sır Metinler)*, (çev. Özgür Çelebi), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2008, s. 18.

sırları çıkarmayacak ve yaymayacaksın”⁹ diyerek karşısındaki kişiyle ahitleşmesi, gizliliğin ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermiştir.

Diğer taraftan yürütülen bu çalışma, özellikle halk tabanı için yapılan bir davet olmuş, ilmi ve fikri anlayış kabiliyeti yüksek olan ve doğruyu yanlıştan ayırmada herhangi bir sorun yaşamayan insanlardan gizlenmeye çalışılmıştır.¹⁰ Bunun hakkında İbnü'l-Cevzî, İsmâîlî grubun başında bulunan halifenin: “Davetçilerine şöyle emrediyordu: ‘Sağını solunu bile bilmeyen ahmakları davet edin. Dünya işlerinden anlamayan kimseleri davet edin. Onlara badem, bal ve şuniz¹¹ denilen bir yiyecek yedirin. Ta ki sarhoş olup beyinleri açılınsın” cümlesini bizlere örnek olarak aktarmıştır.¹² Bu gibi kişilerin davetlerini gizli bir şekilde yürütmesi ile İslam dini hakkındaki gerçekler halk tabanındaki sıradan insanlardan saklanmış ve onların dünya üzerindeki isteklerine karşılık aldatıcı ve yanıltıcı davetlerle bilerek veya bilmeyerek onları dinden uzaklaştırmışlardır.¹³ Bu noktada Gazzâlî (ö. 505/1111), “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz’ diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz!”¹⁴ ayetini delil olarak göstererek Allah’ın dininin gizlenmesinin helal olmayacağını geniş ifadelerle açıklamıştır.¹⁵

4. ZÂHİR VE BÂTİN AYRIMININ İSMÂİLİ DAVETTEKİ ÖNEMİ

İsmâîlîlerin, “Bâtiniyye/Bâtıniler”¹⁶ olarak anılmasına neden olan bu ayırım, mezheplerinin en önemli doktrini haline gelmiştir. Bu doktrine göre, Kur’ân-ı Kerim’in hem görünen bir yüzü (zâhiri¹⁷) hem de bir iç yüzü(bâtını¹⁸) bulunmaktadır. Görünen yüzü olarak

⁹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Şeytan’ın Hileleri (Telbîs-u İblîs)*, (çev. M. Ali Kayabağlar), Kahraman Yayınları, İstanbul 2002, s. 156.

¹⁰ Farhad Daftary, *Şii İslam Tarihi*, (çev. Ahmet Fethi), Alfa Basım Yayım, İstanbul 2016, s. 145.

¹¹ Çörekotu.

¹² İbnü'l-Cevzî, *Şeytan’ın Hileleri*, s. 164.

¹³ Muhsin Abdülhamid, *İslam’a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Bâbîlik ve Bahâîliğin İçyüzü)*, (çev. M. Saim Yeprem ve Hasan Güleç), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 34.

¹⁴ Âl-i İmran, 3/187.

¹⁵ Ebü Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *Bâtîniğin İç Yüzü (Fedâihu'l-Bâtiniyye/el-Mustazhiri)*, (çev. Avni İlhan), Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 39.

¹⁶ Bâtiniyye (باطنية), “kapalı/gizli olmak, kolay anlaşılmamak, bir şeyin iç yüzüne hâkim olmak, bir kimsenin sırlarına vakıf olmak” anlamına gelen “batn”(بطن) veya “butûn”(بطون) kökünden türemiş olan bâtin kelimesine nispet eki (ى) ile birlikte çoğulluk kazandıran “ta”(ة) ekinin ilave edilmesi ile meydana gelen bir terim olmuştur. Dolayısıyla Bâtiniyye, sözlük açısından “gizli olanı, kolay anlaşılmayanı bilen ve bir şeyin iç yüzüne hâkim olan kimselerin meydana getirdiği fırka” anlamına gelmektedir. Kelamî bir terim olarak Bâtiniyye, “zâhirden olan her şeyin bir bâtını bulduğunu, dolayısıyla te’vilin gerekli olduğunu savunan ve bu te’vili sadece Allah tarafından görevlendirilmiş olan masum imamların bilebileceğini kabul eden topluluk” olarak tanımlanmıştır. (Râgıb el-İsfahânî, “b-t-n”, *el-Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, (çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu), Yarı Yayınları, İstanbul 2015, s. 13; Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, “Bâtın-Batiniyye”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2009, s. 41-43; Avni İlhan, “Bâtiniyye”, *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 1992, V, 190-191).

¹⁷ Sözlükte, “galip gelmek, arka çıkmak, desteklemek, yardımcı olmak, açık olmak, ortaya çıkmak/çıkartmak, üstün gelmek, açık, aşikar” anlamına gelen *zâhir* kelimesi, *zuhur* (ظهور) kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak “varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından belirgin olan” anlamında kullanılmasına karşın Kelam terminolojisinde bâtin kelimesinin zıddı olan “nasların açıkça okunan ve görülen literal anlamı” şeklinde tanımlanmıştır. (el-İsfahânî, “z-h-r”, *el-Müfredât*, s. 623-624; Topaloğlu, Çelebi, “Zahir”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 343; Bekir Topaloğlu, “Zâhir”, *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2013, XLIV, 85)

¹⁸ Zâhir kelimesinin zıddı olan diğer kelimeye gelecek olursak da bâtin, “kapalı olmak, kolay anlaşılmamak, gizli olmak, bir şeyin iç yüzüne hakim olmak, bir kimsenin sırlarına vakıf olmak” anlamına gelen “batn/butun”(بطن) kelimesinden türetilmiştir. Terim anlamı ise genel çapta “kişinin duyu organlarıyla idrak edemeyeceği, görünenin

kabul edilen zâhir, Hz. Muhammed (s.a.v) aracılığıyla getirilmiştir. Dinin ameli yanını temsil eden zahir, dini hükümleri zâhiren yani açık bir şekilde anlamayı/yapmayı mümkün kılmıştır. İç yüz olarak ele alınan bâtın ise ayrı bir öneme sahip olmuştur. Çünkü batın, İsmâîlîler tarafından özel bir ilim olarak kabul edilmiştir. Bu özel ilim, temel itibarıyla Ali b. Ebu Tâlip (ö. 40/661) tarafından yapılan açıklamalar olmuştur. Buradan yola çıkarak İsmâîlîler, zâhir olan kısmın herkes tarafından anlaşılabilen bir dile sahip olduğunu söylerken, bâtın olan kısmın ancak kendi inanç, görüş ve düşüncelerine sahip olan kişiler tarafından anlaşılabilceğini ileri sürmüştür. Gerçeğin gizli olduğunu ve bundan dolayı zâhiri verilen ayetlerin te'vil edilmesi gerektiğini iddia eden İsmâîlîler, bâtına büyük önem vermiştir. Hatta bâtın olan tarafı simgeleyen Ali b. Ebu Tâlip'in, zâhir olan tarafı simgeleyen Muhammed (s.a.v)'den daha faziletli olduğu kabul edilmiştir.¹⁹

İsmâîlîlere göre, yeryüzüne indirilen tüm vahiy ürünü kitap ve şeriatlar, basit ve yüzeysel bir manaya sahip olup zamanla değişim geçirebiliyorken iç yüzünde sahip oldukları hakikatler asla bir değişime ve dönüşüme uğramamaktadır. Bundandır ki hakikatler, ayetlerin görünen tarafında değil, iç yüzünde yani hakâikte aranmalıdır. Çünkü hakâik, gizliliği barındıran manevi hakikatler dünyasını temsil eden irfanî bir düzen meydana getirmektedir.²⁰

Muhammed Hammadî (ö. 470/1077)²¹, dâînin (davetçinin) verdiği bir örnek ile zâhir-bâtın ayırımından bahsedişini şu şekilde aktarmıştır: “Görmüyor musun ki, yumurtanın dışı ve içi vardır. Buna binaen zâhir, insanların bilmesinde eşit olup havas ve avamın bildikleri şeydir. Bâtın ise bütün insanların değil, pek az kimsenin bildiği şeydir”.²² Onların bu doktrine hem örnek hem de mesnet olarak gösterdikleri

“Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh'a dedik ki: 'Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki ailen ile iman edenleri ona yükle'. Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti”²³ ve “Davud dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.’
...²⁴

ötesinde bulunan gizli gerçeklik” olarak tanımlanmıştır. (el-İsfahânî, “b-t-n”, *el-Müfredât*, s. 138; Topaloğlu, Çelebi, “Batın”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 41; Ahmet Ateş, “Batın”, *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1977, II, s. 339-340.

¹⁹ Mustafa Galip, *Târihu'd-Da'veti'l-İsmâîliyye*, Daru'l-Endülüs, Beyrut 1965, s. 39; Sâbir Tuayme, *el-Akâidu'l-Bâtiniyye ve hükmü'l-İslâmî fiha*, el-Mektebetü'l-Sekafiyye, Beyrut 1986, s. 11-12; Farhad Daftary, *Muhallif İslam'ın 1400 yılı*, s. 167-168. Buradaki husus, İsmâîlî doktrinin temelini oluşturan “Nâtık-Samit” ilişkisidir. Detaylı bilgi için bkz. Yalçinkaya, Selçuklu İran'ında Batını/Ezoterik Bir Yapılanma, s. 66-69.

²⁰ Muhammed b. Hasan el-Kummî, Hasan b. Mûsa en-Nevbahtî, *Şii Fırkalar (Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Firâk/Firâku's-Şia)*, (çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu ve Ramazan Şimşek), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 204-205; Sâbir Tuayme, *el-Akâidu'l-Bâtiniyye*, s. 11-12; Daftary, *Şii İslam Tarihi*, s. 145; Muzaffer Tan, “Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2012, s. 117.

²¹ Bâtînilik hakkında yazdığı “Keşfü Esrari'l-Bâtiniyye”(Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü) adlı eserle tanınan Yemenli Sünnî bir âlimdir. Hammâdî, İsmâîliyye mezhebine girip onların prensiplerini öğrendikten sonra Yemen'deki liderleri olan Ali b. Muhammed'in küfür ve dalâlet ehlerinden biri olduğunu ortaya koymak için eserini yazdığını söylemiştir. (Avni İlhan, “Keşfü Esrari'l-Bâtiniyye”, *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2002, C. XXV, s. 320.

²² Muhammed Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, (çev. İsmail Hatip Erzen), Sebil Yayınevi, İstanbul 2004, s. 51.

²³ Hûd, 11/40.

²⁴ Sad, 38/24.

gibi ayetler ile İsmâîlîler, dini hükümlerin asıl gerçeklerini bilme noktasında çok az doğru yolda olan kimsenin olduğunu, onların da ancak kendileri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık olarak Hammadî, bahsi geçen ayetlerin bâtın mefhumu ile herhangi bir ilişkisinin olmadığını ve ayetlerin anlamları tam olarak kavrandığında hakikatin gün yüzüne çıkacağını ifade etmiştir.²⁵

Dâi'nin davetini gerçekleştirmesindeki gizliliğine özellikle vurgu yapan Hammadî, ayet ve hükümlerin zâhiri anlamlarını önemsemeyip bâtınî yorumla verdikleri önemi dâinin ağızından şu şekilde aktarmıştır:

“Sırları keşfetmeye bak; avamın kanaat ettiği dış manalara kanaat edip kalma! Kendin için bu hale razı olma; Kur’ân’ı ve remizlerini iyi düşün; temas ettiği meselelerin aslında ne manaya misal olduklarını bil! Namaz, taharet ve Peygamber aleyhissalatü vesselam efendimizden sarâhet(açıkça) ve ibare ile değil, rumuz ve işaretle rivayet olunan emirlerin manalarını belle! Çünkü bütün insanların din adına yaptıkları işler perde altında olan birtakım manalar için birer darb-ı meseldir. Buna binaen sen namazı ve içindekini bil! Onun iç manalarını bellemeye bak! Çünkü bilgisiz yapılan iş, sahibine fayda vermez” derler.²⁶

Buraya kadar anlaşıldığı üzere her şeyin bir zâhiri ve bâtını olduğunu benimseyen bu telakki, tüm farz ve sünnet ibadetlerin görünen yüzlerine bakıldığında onların aslında sembol ve işaretlerden ibaret olduklarını ve hakiki anlamlarının ancak iç yüzüne(batına) bakarak anlaşılabilceğini ileri sürmüştür. Zamanla İsmaililer, bu düşüncelerini daha da ileri götürerek bir ayetin görünen yüzüne (zâhirine) bakarak hareket eden kimsenin helaka uğrayacağını, ancak iç yüzünü (bâtınını) önceleyerek hareket edenlerin ise hidayete ereceğini söylemiş ve bu savlarını desteklemek için ayetlerin dışında dinle yakından uzatan alakalı olan her şeyi te’vil etmişlerdir.²⁷

Bu te’villere örnek verecek olursak Muhammed Hammadî, dailerin, kısım kısım ayırdıkları davetleri/tebliğleri sırasında yapmış oldukları bâtınî yorumlardan birini bizlere şu şekilde aktarmıştır:

Davetçi, ona(saptırılmış müride) der ki: “Allah Teâla’nın nehyettiği içki ve kumarın ne olduğunu bilir misin?” sor. Bu ikisi, Ebu Bekir ve Ömer’den ibarettir. Hz. Ali’ye muhalefet edip hilafeti ondan gasbettiği için onları sevmekten kaçınılması emrolunmuştur. Yoksa yaş veya kuru üzümünden, buğday ve başka maddelerden yapılan ve asıl hamr adı verilen şarap ise haram değildir. Çünkü yerin bitirdiği şeylerden çıkarılmıştır. Sonra ona karşı, “*Cenâb-ı Allah’ın kullarına çıkardığı zineti ve hoş rızıkları kim haram kıldı?*”²⁸ ve “*İman edip iyi amel işleyenlere yiyip içtiklerinde günah yoktur...*”²⁹ ayetlerini sonlarına kadar okur.³⁰

Bununla birlikte Hammadî, onlara göre “oruç”, “hac” ve “taharet” kelimelerinden kastedilen anlamın, sırasıyla “sır tutmak”, “imama hizmet etmek ve onu her daim ziyaret etmek” ve “kalp temizliği” olduğunu da söylemiştir.³¹

Hammadî, bu kimselerin tebliğlerini daha da üst noktaya taşıyarak kendi istek ve arzularına göre dinde bulunan hüküm ve ibadetleri ya değiştirdiğini ya da toptan ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Tebliğlerini belli aşamalar dahilinde gerçekleştiren İsmâîlîlerin, her

²⁵ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 51.

²⁶ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 50.

²⁷ el-Kummî, en-Nevbahtî, *Şîî Fırkalar*, s. 204-205; el-Gazzalî, *Bâtıniliğin İç Yüzü*, s. 35; İbrahim Agah Çubukçu, *Gazzalî ve Bâtınîlik*, İlahiyat Kitapevi, Ankara 1964, s. 41; Muzaffer Tan, “Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar”, s. 127.

²⁸ A’raf, 7/32.

²⁹ Maide, 5/93.

³⁰ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 54.

³¹ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 51.

bir kademedede mükellef tutulan yasa ve ibadetlerin inananlarına (İsmâîlîlere) kolaylaştırıldığını veya onların sorumluluğundan kaldırıldığını da dikkat çekmiştir. Tüm bunların sonunda din adına kabul edilen her şey, ağızdan çıkan bir söze bağlı kılınmıştır. Yukarıda “oruç”, “hac” ve “taharet” kelimelerinin bâtinî yorumla ne kadar derece değiştiği bu duruma verilen en dikkat çekici örneklerden biridir. Hammadî'nin bu iddiasına (ibadet ritüellerini kaldırmalarına) karşılık kitabında zikrettiği örnek de şu olmuştur:

Bunların sözleriyle aldanmış câhil bu telkinlerini kabul ederse, ona: “Allah’a yakınlık kazandıracak bir sadaka ver ki, ermek için sana bir merdiven versin ve kurtuluşuna vesile olsun. Biz de sana mevlamızdan (liderimizden), namazları senin üzerinden kaldırmasını ve bu ağır yükü senden indirmesini isteyelim” derler. Aldatılmış bu kişi tutar –hayır yaptığını sanarak- davetçiye on iki lira verir. Davetçi onu Mevlaları huzuruna götürür ve: “Mevlana! Kulun falan kimse namazı ve manalarını öğrendi, ondan namazı kaldır ve bu ağır yükü sırtından indir. İşte, on iki lira!” der. Mevlaları, cemaatine dönerek: “Şahit olun ki, ben üzerinden namazı kaldırdım” der ve kendisine: “...Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır...”³² ayetini okur. O vakit, evvelce bu davet ve tarikatı benimseyenler, bu aldanmışa iltifatlarda bulunur, onu kutlarlar ve “senin beline ağırlık veren yükü indiren Allah’a hamdolsun” derler.³³

İmam Gazzâlî'nin takiyye anlayışlarında İsmâîlîlere karşı delil olarak kullandığı ayeti³⁴, aslında İsmâîlîler de kendi adlarına kullanmışlardır. İsmâîlîlere göre bu ayet, şeriatin zâhiriyle yetinmeyip rumuz ve işaretlere dalarak bâtinî hakikatlere ulaşan kişinin en sonunda teklif ve sorumluluklardan kurtulacağını bizlere göstermektedir. Hatta bu kurtuluş, bizzat Allah tarafından sağlanmaktadır. İbnü'l-Cevzî, onların bu anlayışının ancak ayetlerin zâhirinde görünen ve sorumlu tutulduğumuz hüküm ve ibadetlerin bizlerden sökülmeye çalışıldıklarını ve şeriatı bu şekilde yok etmek istediklerini ifade etmiştir.³⁵

Sayılar ile harflere belli bir kutsallık verilerek bunlara birbirinden farklı anlamlar yükleme anlamına gelen Hurûfilik, te'vil anlayışları noktasında İsmâîlîler tarafından çokça kullanılmıştır. Onlar tarafından verilen en önemli örneklerden biri *kûn* yani “ol!” kelimesi olmuştur. Allah'ın evreni ve evrende bulunan her şeyi “kûn”(ol) emri ile yaratması, ulu yaratıcının kendi iradesini ortaya koyduğunu bizlere göstermiştir. Ancak bu noktada İsmâîlîler, Arapça yazımına dikkat ederek “kûn” sözcüğünün iki harften oluştuğunu ve bu iki harfin, ulvî alemde karşılığı olduğu gibi fizikî alemde de karşılığı bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, ulvî alemde *sâbıkı* simgeleyen harf, “k” olurken, *tâlî*'yi temsil eden, “n” harfi olmuştur. Fiziki aleme gelecek olursak da “k” harfi, peygamberi temsil ederken, “n” harfi, imamı sembolize etmiştir.³⁶

Önemli te'vil örneklerinden bir diğeri olan “ebced hesabı” meselesi ise İsmâîlîler tarafından ayrı bir ilgi görmüştür. el-İsferâyînî (ö. 471/1078), ebced hesabını kullanarak yapılan te'vil örneklerinden birine yer vermiştir. Öyle ki İsferâyînî, dailerin gerçekleştireceği davetin saklı kalması adına öncelikle muhatap oldukları kimselerden yemin etmelerini istediklerini ve ardından şunları söylediklerini bizlere aktarmıştır:

Ayrıca bu sırrı bir hayır takdim etmeden söylemeyeceklerini söyleyerek halis külçeden yüz on dokuz dirhem isterler. Sonra bunun Allah Teâla'nın “Allah'a gönül hoşnutluğu ile ödünç

³² A'râf, 7/157.

³³ Hammadî, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, s. 52-53.

³⁴ A'raf, 7/157.

³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Şeytan'ın Hileleri*, s. 152.

³⁶ Mustafa Galip, *Târihu'd-Da'veti'l-İsmâîliyye*, s. 53; el-Hatip, *el-Hareketü'l-Bâtiniyye*, s. 88; Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 131-132; Ramy Mahmoud, *Fatımiler Dönemi İsmailî İnanç Sistemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 91-92.

*verin (karz-ı hasen)*³⁷ mealindeki ayetinin te'vili olduğunu iddia ederler. (Husna kelimesini oluşturan) "ha", "sin", "nun" ve "elif" harflerinin ebced hesabına göre toplamı yüz on dokuz eder. Saf adam bu sözü duyunca onlara söz verir, malını teslim eder ve arkasından artık yolun tarif ve sırrın ifşa edilmesini isterler.³⁸

Görüldüğü üzere İsmâîlîler, ihtiyaç duydukları konular üzerine farklı pek çok şekilde te'vile başvurmuşlardır. Ancak bu te'viller, gerçeklerin bâtında bulunduğunu iddia ettikleri gibi ayetlerin görünen yüzü ile hiçbir alakası olmamıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Köken olarak İmamiyye Şiası'nın kollarından biri olan İsmâîlîlik, her ne kadar babasından sonra imâmete geçeceği ahdedilse de İsmâîl b. Ca'fer'in babası Ca'fer es-Sâdık hayatta iken ölmesini farklı şekilde yorumlayarak davetlerini devam ettirecek olan kişinin İsmâîl b. Ca'fer ve soyundan gelenler olduğunu kabul etmiş oldukları görülmüştür. Bu inanış, İmamiyye Şiası'ndan ayrılmalarının temelini oluşturmakla birlikte İsmâîlîler, birçok unsuru kendilerine has bir şekilde yorumlayarak mezheplerinin yapı taşlarını oluşturmuşlardır. Davetini gerçekleştirdikleri konular ve bunları tebliğ eden imam ve dâiler, genel olarak imâmet başlığı altında değerlendirilse de asıl olarak nübüvvet çerçevesi içerisinde görülmüştür. Çünkü onlar, Hz. Muhammed'i kabul etmekle birlikte onun ardından gelen vâsi ve imamları da bu müessesede (peygamber kadar) ön plana çıkararak peygamberlik müessesesinin velâyetle devam ettiği esasını kabul ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu inanışlarıyla birlikte İsmâîlîlerin siyasi baskılardan uzak durabilmek gayesiyle gizlilik içerisinde yaşamak zorunda kalmaları, başta yeni eflatunculuk ve gnostisizm gibi felsefî-irfânî akımlarla birlikte farklı din ve inanışların etkisi altında kaldıkları ve kendilerine has olarak geliştirdikleri teorik fikir ve doktrinleri, mezheplerinin esasları olarak kabul etmeleri sebebiyle tüm bu âmillerin, imâmet ve velayet yani davet-davetçi anlayışlarının temelini oluşturmuş ve bu anlayışlarının şekillenmesinde önemli bir etken olduğu görülmüştür.

İsmaililer, halka tebliği gerçekleştirecek olan davetçileri dünyevî bağlamda belli bir hiyerarşiye tâbi tutmuştur. Söz konusu hiyerarşi konusundaki yaptıkları açıklamalar, yeni eflatunculüğün düşünce nazariyesiyle benzerlik göstermiş, dolayısıyla davetçiler hakkındaki görüşlerinin dîni olmaktan çok felsefik bir temele dayandığı görülmüştür. Bu da semâvî bir yapı olan ve yönlendirici olarak görülen nübüvvet müessesesinin devamı olarak gördükleri velayet/imamet/davetçiler olgusunun, bizzat sahip oldukları görüşleri uygulayan ve denetimini sağlayan dünyevî bir müesseseye indirgenmesine yol açmış olduğu tespit edilmiştir.

Son noktada vâsi ve imamlarına dayanak olarak gösterdikleri âlem anlayışlarındaki akıl-nefs ikilemi ve mezheplerinin önemli doktrinleri olarak gördükleri zahir-batın ayrımının düalist Tanrı anlayışına sahip dînî akımlarla da benzerlik göstermesi, görüşlerinde birçok dînî ve felsefi akımlardan etkilendiklerini göstermektedir. Dolayısıyla İsmaililer, din ile alakalı insanlara ulaştırılması gereken tebliği ve insanlarla iletişim halinde olan tebliğcileri hususunda sadece âyetler (naslar)dan değil bunların dışında farklı din ve felsefi düşünce yapılarından da etkilenmiş oldukları tespit edilmiştir. Kıstaslarında, değerlendirme ve yorumlarında ölçüleri

³⁷ Müzzemmil, 73/20.

³⁸ Ebu'l-Muzaffer Şehfûr el-İsferâyînî, *Dini Basiret: İtikadi Mezhepler ve Ehl-i Sünnet*, (çev. Mustafa Özgen), Palet Yayınları, s. 151.

sadece naslar olmayınca İslâm akidesine taban tabana zıt düşen birçok fikir ve düşünceyi savunarak sahiplendikleri görülmüştür. Bu farklı din dışı kaynaklardan etkilenmelerinin doğal sonucu olarak da İsmaililiğin, dinin zemininden ne denli farklılaşıp ayrıldığına açık bir göstergesidir. İsmâilîlerin, zâhir ve bâtin ayırımındaki gerçek bilgiye (te'vile) ulaşabilecek kişilerin sadece kendi mezhebine mensup imam ve dâiler olarak göstermesi de bunun önemli göstergelerinden biridir. Böylece onlar sahip oldukları bu fikirleri sebebiyle, İslam'ın "üstünlük takvadadır" ilkesini göz ardı ederek, kendi ekollerine mensup olmayan ilim tahsili yaparak belli konuma gelmiş olan âlimlerle birlikte yine kendi fikir ve düşüncelerine tabi olmayan Müslüman halkı da ötekileştirerek dışlamış oldukları tespit edilmiştir.

Takiyye başlığı altında davetin gizli lakaplar kullanılarak yapılması, ilerleyen zamanda İsmâilîler arasında "gizli davet" esasının ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Başlangıçta dinî olmaktan çok sosyal bir ihtiyaç halinde ortaya çıkan bu takiyye anlayışları, zamanla dini bir esas haline getirilip benimsendiği ve tebliğ noktasında mezhebin önemli bir misyonu olarak kullanıldığı görülmüştür.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABDÜLHAMİD, Muhsin; *İslam'a Yönelen Yıkıcı Hareketler (Bâbîlik ve Bahâîliğin İçyüzü)*, (Çev. M. Saim Yeprem ve Hasan Güleç), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- ATEŞ, Ahmet, "Bâtın", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1977, II, 339-342.
- EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdulkâhir; *El-Fark Beyne'l-Fırak Ve Beyânu'l-Fırkatî'n-Nâciye Minhum (Akâidu'l-Fırakî'l-İslâmiyye ve Ârâi Kibâr A'lâmiha)*, (Thk. Muhammed Osman El-Hasan), Mektebetü İbn-i Sînâ, Kahire 1988.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah; *Gazzalî Ve Bâtınîlik*, İlahiyat Kitapevi, Ankara 1964.
- DAFTARY, Farhad; *Alamut Efsaneleri (Sır Metinler)*, (Çev. Özgür Çelebi), Yurt Kitap-Yayın, Ankara 2008.
- DAFTARY, Farhad, *Muhaliif İslam'ın 1400 Yılı: İsmaililer (Tarih ve Kuram)*, (Çev. Ercüment Özkaya), Raslantı Yayınları, Ankara 2001.
- DAFTARY, Farhad, *Şii İslam Tarihi*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Basım Yayım, İstanbul 2016.
- DAFTARY, Farhad, *The Ismâ'îlîs (Their History And Doctrines)*, Cambridge University Press, New York 2007.
- ED-DEYLEMÎ, Muhammed B. Hasan, *Beyânu Mezhebi'l-Bâtiniyye*, Mektebetü'l-Maa'rif, Ts., Riyad.
- GALİP, Mustafa, *Târihu'd-Da'veti'l-İsmâîliyye*, Daru'l-Endülüs, Beyrut 1965.
- EL-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed, *Bâtıniliğin İç Yüzü (Fedâihu'l-Bâtiniyye/El-Mustazhiri)*, (Çev. Avni İlhan), Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2016.
- HAMMADÎ, Muhammed, *Batıniler ve Karmatilerin İç Yüzü*, (Çev. İsmail Hatip Erzen), Sebil Yayınevi, İstanbul 2004.
- EL-ISFAHÂNÎ, Râgıb, *El-Müfredât; Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, (Çev. Abdülbaki Güneş Ve Mehmet Yolcu), Yarın Yayınları, İstanbul 2015.
- EL-ISFERÂÛÎNÎ, Ebu'l-Muzaffer Şehfûr Dini Basiret, *İtikadi Mezhepler ve Ehl-i Sünnet*, (Çev. Mustafa Özgen), Palet Yayınları, Konya 2017.
- İBNU'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec, *Şeytan'ın Hileleri (Telbîs-U İblîs)*, (Çev. M. Ali Kayabağlar), Kahraman Yayınları, İstanbul 2002.
- İLHAN, Avni, "Bâtiniyye", *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 1992, V, 190-194.
- İLHAN, Avni, "Keşfü Esrari'l-Batiniyye", *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2002, XXV, 320.
- EL-KİRMÂNÎ, Ahmet Hamîdüddin, *Râhatu'l-Akl*, (Thk. Mustafa Galip), Daru'l-Endülüs, Beyrut 1983.
- EL-KUMMÎ, Muhammed B. Hasan, En-Nevbahtî, Hasan B. Mûsa; *Şîi Fırkalar (Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırâk/Firâku's-Şia)*, (Çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu ve Ramazan Şimşek), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.
- LEWİS, Bernard, *Haşhaşiler (İslam'da Radikal Bir Tarikat)*, (Çev. Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, İstanbul 2018.

- MAHMOUD, Ramy, *Fatimiler Dönemi İsmaili İnanç Sistemi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.
- EL-MÜEYYED Fİ'D-DÎN, Ebû Nasr, *Divânu'l-Müeyyed Fî'd-Din Dâî ed-Duâd*, (Thk. Muhammed Kamil Hüseyin), Daru'l-Kitap el-Mısri, Kahire 1949.
- EŞ-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Muhammed Abdulkerim b. Ebi Bekr Ahmed, *El-Milel Ve'n-Nihal*, (Thk. Abdülaziz Muhammed El-Vekil), Kahire 1968, I.
- TAN, Muzaffer, "İsmaili Davet: 'Sosyo-Politik Gelişim Süreci'", *Dini Araştırmalar Dergisi*, TEMMUZ-ARALIK 2015, C. 18, S. 47, S. 79-95.
- TAN, Muzaffer, "Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2012, s. 111-145.
- TOPALOĞLU, Bekir, Çelebi, İlyas; *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2009.
- TOPALOĞLU, Bekir, "Zâhir", *DİA*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2013, XLIV, 85.
- TUAYME, Sâbir, *El-Akâidu'l-Bâtiniyye ve Hükmü'l-İslâmî Fiha*, El-Mektebetü'l-Sekafiyye, Beyrut 1986.
- TIĞLI, Asiye, *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018.
- YALÇINKAYA, Ahmed Said, *Selçuklu İran'ında Batıni/Ezoterik Bir Yapılanma: Alamut Nizari İsmaili Örgütünün Teşekkülü (464-518/1072-1124)*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019.

EXTENDED SUMMARY

In this study, it is to reveal what kind of mentality underlies the invitation made by the Ismailis and the invitees that helped spread these invitations. In this way, it will be clearly seen where the religion and world views adopted by the Isma'ilis are based. The reason why this issue is handled in particular is that the Ismailis, who believe that prophethood continues under the name of guardianship by the priest and imams, had certain differences in the understanding of the ambassador / invitation as well as the ideas and thoughts they invited. These differences are undoubtedly based on major issues, and their influence from these issues shaped their understanding of the invitee and the invitee. Therefore, the Ismailis formed their views and thoughts on their understanding of the declaration within the framework of these headings.

At this point, the first of his views that fundamentally influenced the understanding of the declaration was their approach to the understanding of the world. According to the Ismailis, the realm is built on two basic structures, namely the mind and the soul. In fact, while the mind represented "natik" at the last point, the soul represented "the guardian". The succession of natik and guardian, and other invitees following them, respectively, has been subjected to a certain hierarchical order in parallel with the 'hierarchy of angels'. In this dual distinction and ranking, the Isma'ilis, who subject their invitees to a certain hierarchy in the worldly context, were influenced by the new purple theory and some religious movements (such as magiism). Therefore, it has been seen that the views of the Isma'ilis about the invitees are based on a philosophical basis rather than a religious one.

Living in absolute secrecy in order to be free from threats and pressures in their time and society, the Isma'ilis have developed the principle of "tasyye (secrecy)" and made it the basic opinion of their sects. So much so that the people (dais) who will make the invitation are obliged to hide the invitation (until certain conditions are fulfilled according to them). This made the sect one of the underground structures over time. Therefore, this principle, which emerged as a social need rather than a religious one, has been adopted and adopted as a religious basis over time and used as an important mission of the sect at the point of notification.

Another of his views that influenced their understanding of teaching was their doctrine called zahir-batin. According to the Isma'ilis, the Quran has both a visible face (apparent) and an inner face (wretched). In fact, these views caused them to be referred to as " natural ". Because they have accepted that the truth is in the part of the "whats" and that only those who are from Isma'il can reach this truth. These views, which caused the emergence of Batinî interpretation, led to the emergence of many interpretations reaching the same conclusion. Regarding the way they handle the ta'vili, the Isma'ilis either directly interpreted the verses of the Quran, gave certain meanings to the letters in the words, or made different interpretations by giving meaning according to the values in the abjad account. The similarity between the zahir-batin distinction, which the Isma'ilis regard as an important doctrine of their sects and the dilemma of mind and soul in their understanding of the world, shows that they are influenced by many religious and philosophical movements in their views. Therefore, Isma'ilis were influenced by different religious and philosophical structures of thought, apart from verses (nass) about the communiqué that should be delivered to people related to the religion and their communicators in contact with people, and this revealed how Ismailism differs / diverges from the Islamic religion in this regard.

As a result, these headings, which constitute the background of the Ismailis' understanding of prophethood in general and custody in particular, show us the following: Although the Ismailis claim that they are an Islamic structure as a view and way of thinking they are based on, they have some views that differ from the Imamiyye Shia to which they are affiliated as a branch, and they are celestial with the views and thoughts they have adopted by

being influenced by some philosophical and different religious structures. It ceased to be an Islamic structure and became an earthly-religious formation. Therefore, this shows us that all the views and thoughts of the Ismailis about prophethood and custody should be reviewed and critically filtered within the framework of 'nass'.

Ortaçağ Bozkır Devletlerinde Hayvancılık Üzerine Yasalar: Tangut Devleti Örneği

Laws On Livestock And Husbandry In The Nomadic States: The Example of the Tangut State

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ATİK

Atıf/©: Atik, Kubilay (2020). “Ortaçağ Bozkır Devletlerinde Hayvancılık Üzerine Yasalar: Tangut Devleti Örneği”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss.183-198

Citation/©: Atik, Kubilay (2020). “Laws On Livestock And Husbandry In The Nomadic States: The Example of the Tangut State”, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 183-198

Notlar/Notes

DOI:
10.46790/erzisosbil.798191

Orcid:
0000-0001-7657-6645

Kubilay Atik
Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi
kubilayatik@gmail.com

Makale Türü-Article Type
Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received
2020.10.19

Kabul Tarihi-Accepted
2020.12.28

Sayfa-Pages
183-198

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Bu çalışma 11-14. yüzyıllar arasında Orta Asya, Tibet, Çin ve İç Asya bozkırı arasında önemli bir geçiş bölgesi ve aynı zamanda merkez olan Tangut Devletinde Tiansheng Yasaları adı ile basılan yasaların Çince nüshası incelenerek hayvancılık üzerine yasalarını ele almaktadır. Tangut devletinde hayvan öldürme, kullanma, hayvan ve hayvancılık ürünleri satma üzerine devletin tekel kurma ve üretim, tüketim ve ticareti kendi kontrolüne alma girişimi devleti kuran Li Yuanhao tarafından ilan edilen bu yasalar üzerinden incelenerek bu dönemdeki Tangut hayvancılık politikasının ana esaslarının yanı sıra bunun çevredeki boylara etkileri de incelenmektedir. Aslen Tibetli konar-göçer bir kavim olmakla birlikte geride çok sayıda yazılı eser bırakan ve konar-göçerlere ait Cengiz yasasından daha öncesine ait yazılı kanunlar bırakan Tangutlar, yaşadıkları Ordos bölgesi haricinde Gansu Uygurları, Moğol Bozkırı, Tibet Platosunun kuzey bölgeleri ve hatta Karahanlılar üzerinde de etkili olmuşlardır. Bu bağlamda bu yasaların incelenmesi hayvancılık alanında diğer bozkır devletlerinin yaklaşımına da ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tangutlar, konar-göçerler, Xi Xia, Uzakdoğu

Abstract:

This study examines the laws on husbandry and livestock of the Tangut State which was not only a passing point but also an important center between Central Asia, China, Tibetan Plateau and Inner Asia during the 11th-14th centuries, by observing the laws printed in Chinese under the title of Tiansheng laws. By observing these laws issued by Li Yuanhao who established the Tangut State, the government's endeavor to control the killing and production of livestock and to monopolize the livestock production, consumption, and trade through these laws, the main Tangut state policies on husbandry and livestock and the effects of these policies on the tribes residing at the peripheries of the empire will be analyzed. Originally a Tibetan tribe, the Tanguts left behind many written records of laws long before the Jasak of Jinghis Khan and other nomadic states and were influential on the Gansu Uighurs, Mongolian Steppe, northern regions of the Tibetan Plateau and even the Qara Khanids. In this respect, study of these laws will also shed light on the policies of the other nomadic states.

Keywords: Tanguts, nomads, Xi Xia, East Asia

1. GİRİŞ

Tangut Devleti Doğu Asya ile Orta Asya ve İç Asya bozkırı arasında Ordos, Hexi (Gansu) Koridoru, Kökönür ve Ningxia bölgelerini kapsayan bölgede iki yüzyıldan uzun süre hüküm sürmüş ve Cengiz Kağan'ın ölümüyle sonuçlanan 1227 yılındaki 2. Tangut seferinin sonucunda yıkılmıştır. Aslen Tibetli bir halk olan Tangutlar (kendi dillerindeki adları Minyak), 7. Yüzyılın ortalarında kuzeye doğru genişleyen Tibet İmparatorluğunun baskısından kaçarak Tang hanedanına sığınmış ve Ordos bölgesine bu bölgedeki Türk kabilelerini dengelemek üzere yerleştirilmişlerdir. 8. Yüzyılın ortalarına kadar bu bölgede Tang hanedanının himayesi altında askeri valilik görevi yaparak bu bölgede yaşayan Türk, Moğol, Tüyhun ve Tibetli unsurları yöneten Tangutlar 8. Yüzyılın ortalarından itibaren An Lushan isyanı ile başlayan ve Tang Hanedanının yıkılmasıyla sonuçlanan karışık dönemde ise tarafsız kalarak Ordos bölgesinde hakimiyetlerini pekiştirmekle meşgul olmuşlardır. Tang Hanedanının yıkılmasından sonra ise bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Dingnan Askeri Valiliği olarak kurulan bölgede An Lushan isyanını izleyen Huangchao isyanı sırasında da Tang hanedanının yanında yer alan Tangutlar daha sonrasında doğu Komşuları olan Shatuo Türkleri ile mücadeleye girmişler ve Shatuo Türkleri tarafından kurulan Houhan (後漢: Sonraki Han) hanedanı tarafından girilen işgal hareketlerini püskürtmeyi başararak kısa süreliğine Shatuo Türklerine karşı müttefik olarak destek almak amacıyla yeni kurulan ve Çin'i büyük ölçüde birleştiren Song Hanedanına bağlılıklarını bildirmiş de olsalar 1004 yılında Song Hanedanını da yenerek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Tibet platosunda buldukları dönemden beri hayvancılıkla uğraşan ve yarı konar-göçer bir yaşam süren Tangutlar, Ordos havzasında da devletlerini kurduktan sonra temel geçim kaynağı olarak çevrelerindeki diğer konar-göçer halklar gibi hayvancılık ile uğraşmaya devam etmişlerse de konar-göçerlerden farklı olarak şehirler de kurmuşlar ve ikili bir devlet sistemi ve hukuk sistemine geçmişlerdir. Şehirlerde yaşayan yerleşik Çinli ve Uygur nüfus için onlara uygun yasalar derlenirken bu yasaların konar-göçer Türk, Moğol, Tangut ve Tibetli tebaa için uygun olmaması nedeniyle onlar için kendi yaşam tarzlarına uygun yasalar derlenmiştir. Şehirlerde yaşayan Çinli ve Uygurlar için yıkılan Tang Hanedanının yasaları derlenerek çok büyük bir değişiklik olmadan yürütülmeye devam edilmiştir. Oysa konar-göçerlerin hem yaşam tarzları hem de ekonomik ve sosyal örgütlenmeleri şehirlerdeki ve köylerdeki tarım ve ticaretle uğraşan yerleşik halktan oldukça farklı olduğu için konar-göçerler için daha farklı yasalar gerekmektedir. Kuşkusuz Tangutlar konar-göçer halk için yasalar çıkararak ve bunu yazıya döken ilk halk değildir. Çin kaynaklarından Hunların, (Kök) Türklerin ve Uygurların da yasaları olduğunu öğrensek de daha sonraki Cengiz yasası dahil olmak üzere bunlardan yazılı olarak geriye kalanlar ancak Uygurların yerleşik yaşama geçmelerinden sonra yazdıkları yasalardır. Hayvancılık ile ilgili olarak ise Çin kaynaklarında "hayvancılık ile yükselen devlet" olarak tanımlanan Tangut Devletinde kaçınılmaz olarak hayvancılık ile ilgili yasalara önem verilmiştir (Chen 2017:79). Bu çalışmada Tangut Devletine ait yasa kitabı Tiansheng Yasaları¹ içerisinde bulunan hayvancılıkla ilgili yasalar ele alınarak bu dönemde Tangut Devletinin ekonomik ve askeri ihtiyaçlarını temin için hayvancılığı tekeline alması irdelenecektir. Bu kapsamda hayvancılık faaliyetleri ve ticaretine getirilen sınırlama ve cezalar da bu kapsamda ele alınmalıdır. Nitekim hayvanların mülkiyeti ve kullanımı konusunda sınırlama ya da cezalar da dahil olmak üzere hayvan üretimi, ticareti ve mülkiyeti bu yasalar yoluyla devletin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE (ANA BAŞLIK)

Tangutların gerek Ordos Havzasına göçlerinden ve devletlerini kurmaları önce Tibet'in Kökönür bölgesinde, gerekse göçleri ve önce özerk askeri valilik² daha sonra bağımsız bir devlet olarak hareket ettikleri dönemde temel geçim kaynakları ve uğraşları hayvancılık olmuştur. Bu dönemde konar-göçer bir yaşam süren Tangutlar, özellikle askeri valilik görevine atanıp Ningxia gibi ipek yolu üzerinde önemli şehirleri alıp Hexi koridoru üzerindeki Uygur şehir devletlerini de hakimiyetleri altına alarak şehirlere yerleşmeye başladıktan sonra yarı konar-göçer bir yaşam tarzına geçmişlerdir. Bu durum görece Anadolu'ya yerleşen Türk boylarının yerleşik yaşama geçmelerine benzemektedir. Coğrafi ve tarihi süreçte daha yakın bir örnek vermek gerekirse tamamen şehirli bir yaşama geçerek konar-göçerliği terk eden ancak at yetiştiriciliği ve süvari savaş taktiklerini sürdüren Uygurlara kıyasla Kitan³ ve erken dönem Cürçenlere⁴ benzemektedirler. Çin'in kuzeybatı sınır bölgesinde ve Hexi koridoru ile Tibet'in bir bölümü ve Ordos havzasında çok kültürlü ve çok etnisiteli bir devlet olarak kurulan Tangut devletinde kaçınılmaz olarak tek bir grubun baskın çıkması ve çıkarlarının gözetilmesi çok mümkün değildi. Ticaret alanında Çinliler ve Uygurlar hakimken askerlik alanında Tangutlar ve Türkler öncü konumdaydılar. Bürokraside ise her grubun temsilcileri olmakla birlikte tıpkı daha sonraki Moğol imparatorluğunda olduğu gibi hâkim olan grup Tangutlar idi. Çinli ve Uygur diplomatlar şehirlerin idaresinde önemli görevlere gelse bile Tangutlar kendi yazı sistemlerini geliştirmişti ve devlet idaresinde yereldeki Çinli ve Uygur egemenliğinin yerini merkezde Tangutlar almıştı. Ekonomik alanda ise şehirlerde ve ticarete Çinliler ile Uygurlar hakimken hayvancılık konusunda bölgedeki Tangut boyları ile Türk ve Moğol boyları asıl önemli unsurlardır. Ancak güney sınırlarındaki Tibetli ve Çinli komşularına kıyasla Tangutlar asıl tehlikeyi kuzey ve doğularında yaşayan bozkır halklarından beklemekteydiler. Bu bağlamda Tangut Devleti konar-göçer tebaasını Kitan, daha sonra Cürçen ve diğer Türk ve Moğol siyasi oluşumlarına kaptırmak istememekteydi. Her ne kadar yönetici sınıfı oluşturan Tangut boyları şehirlere yerleşmişse de Tangut boylarının çoğu hem Tang döneminde hem de Xi Xia devleti kurulduktan sonra konar-göçer yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu bağlamda Tangut yasaları yalnızca Türk ve Moğol boylarını değil Tangut boylarını da denetim altında tutmak için önemliydiler. Bu yasalar daha önceki Tang hanedanı yasalarının birebir kopyası olmamaları nedeniyle çok büyük ihtimalle Ordos bölgesinde yaşayan Türk, Moğol, Tüyuhun boyları ile Tangut boylarının yazılı olmayan törelerinin derlenmesi ve bunların Xi Xia devletinin çıkarlarına uygun bir şekilde yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca özellikle at ve diğer besi hayvanları ile deve gibi askerî ikmal ve ticarete önemli olan hayvanların da yetiştiriciliğini sıkı bir şekilde kontrol etmek diğer bozkır devletlerde olduğu gibi Tangut Devleti için yaşamsal bir öneme sahipti. Bu bağlamda bakıldığında geride yazılı olarak çok sayıda eser bırakan Tangutların hayvancılıkta devlet tekeli sistemi bölgedeki diğer konar-göçer ve yarı konar-göçer devletlerin politikalarını da anlamaya yardımcı olacaktır. Bu konuda farklı teorik yaklaşımlar olmakla birlikte Anatoly Khazanov (Khazanov 1984) ve Vladimirtsov (Vladimirtsov 1995) gibi ihtiyaç ve karşılıklı bağımlık görüşlerini ileri süren Sovyet kökenli sosyologların teorileri Tangut Devleti için tam olarak geçerli değildir. Vladimirtsov'un Moğol konar-göçer feodalitesi üzerine görüşleri Tangutların durumunu yansıtmaktan uzaktır. Buna karşılık Sugiyama'nın görüşleri (Sugiyama 1997) ile Thomas Barfield'in Çin ile konar-göçer komşuları arasındaki ilişkileri geniş bir tarihsel perspektiften ele alarak konar-göçerlerin Çin ile olan ilişkilerini merkeze Çin'i değil konar-göçerleri ve konar-göçerlerin muhtaçlıklarını değil Çin ile olan karşılıklı ihtiyaçlarını koyan görüşleri Marksist tarih anlayışıyla yaklaşımda bulunan Vladimirtsov ve Khazanov'dan (Khazanov 1984) daha uygun düşmektedir (Barfield 1992). Khazanov'un göçebelerin gelişimleri ve devletlerini ayakta tutmak için yerleşiklere muhtaç olduğunu belirten görüşleri

Tangut devleti ve komşusu Kitan devleti için geçerlilik arz etmemektedir. Nitekim bu iki devletin Çin'den en fazla ihtiyaç duyduğu maddeler çay, porselen, baharatlar gibi devletin ayakta kalması için elzem olmayan lüks tüketim maddeleridir. Bunda Tangut devletinin Kitan devleti gibi Çin ile bozkırın sınır bölgesinde kurulmalarının etkisi büyüktür. Bu bağlamda Naomi Standen'in belirttiği gibi bu devletler boylar konfederasyonu şeklinde örgütlenen bozkır devletlerinden ziyade teritoryel bir egemenlik anlayışı olan çok etnisiteli devletlerdir (Standen 2007:37). Öyle ki sınırın Kitan tarafında kalan Tangut boyları artık Kitan tebaası sayılmış ve Tangutlar tarafından sınırdan geçişlerine izin verilmemiştir (Standen 2007:42). Öte taraftan Sugiyama'nın belirttiği gibi bu devletler ihtiyaçları ve gelecekleri için Çin'deki Song hanedanı değil bozkırı merkez almışlardır. Nitekim Sugiyama ve Barfield'a göre coğrafi ve siyasi açıdan bu dönemde merkez Avrasya bozkırı olup çevre Çin, Hindistan, İran, Anadolu, Avrupa medeniyet adacıklarıdır (Barfield 1992:6-8; Sugiyama 1997:5). Bu bağlamda devleti kuran konar göçer Tangut, Türk ve Moğol unsurların yerleşiklere sosyal gelişimin daha ilkel katmanlarında olmalarından dolayı muhtaçlığını iddia eden Marksist ve diğer Sovyet ekolleri yerine merkezde olmalarını ele alan Barfield ve Sugiyama'nın görüşleri bu çalışmanın teorik temelini oluşturmaktadır.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Tangutlar ve kurdukları Xi Xia Devleti Doğu Asya ile İç Asya arasında oynadıkları önemli role ve üç yüzyıllık tarihlerine rağmen ülkemiz tarihçilerinin dikkatini neredeyse hiç çekmemişlerdir ve Türkçe olarak gerek bu makalenin konusunu oluşturan hayvancılık yasası gerekse diğer alanlarda yayınlanmış herhangi bir çalışma ya da tez ne yazık ki bulunmamaktadır. Koçak (Koçak 2014) ve Özyetgin'in (Özyetgin 2014) Uygur yasaları ve eski Türk yasalarına ait çalışmaları da hayvancılık üzerine yasaların görece eksik kaldığını göstermektedir. İngilizce, Rusça, Japonca ve Çince olarak yayınlanan az sayıda kitap ise genel Tangut ve Xi Xia tarihi üzerine olup genellikle siyasi tarih ve kültür tarihi ile Tangut Budizmi üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada da kullanılan Tangut yasa derlemesi Çin'de diğer hanedan ve devletlerin yasa derlemelerinin yayınlandığı bir seriden çıkmış olan 中国珍稀法律典籍集成: 西夏天盛律令 [Zhongguo Zhenxi Falü Dianji Jicheng: Xixia Tiansheng Lüling] (Liu ve Yang 1994) adlı eserde Tangut devletine ait Tiansheng yasalarının Tangutça asıllarından Çince'ye çevirileri bu alandaki en önemli yayınlardandır. Tangutların dili Tibetçe ile akraba olmakla birlikte 15. Yüzyılda ortadan kalkmıştır ve Çince'den esinlenerek oluşturulan Tangut yazısıyla yazılan bu dil günümüzde çok az insan tarafından okunabilmektedir. Bunun sonucu olarak ise Tangutlar ve Xi Xia devleti çağdaşı olan Song, Liao ve Jin gibi komşularına göre daha az çalışılmıştır. Bu çalışmalara ilk başlarda Evgenii Kychanov ve diğer Rus akademisyenler öncülük etmişlerdir. Sofronov 1968 gibi erken bir tarihte Tangut dili gramerini yayınlamıştır (Sofronov 1968). Kychanov'un Очерк Истории Тангутского Государства: Kısa Tangut Devleti Tarihi (Kychanov 2013) bu alandaki son ve en geniş çalışmasıdır, bundan önce ise Tangutçanın çözümlenmesi ve çevrilmesi üzerine Тангутское Письмо В Истолковании Самих Тангутов: Tangutların Öz Tasvirlerinde Tangut Yazısı (Kychanov 1980), ve Два Тангутских Этюда: İki Tangutça Etüdü (Kychanov 1996) gibi eserlerinin yanı sıra çok sayıda makale ile de Tangut dili, kültürü ve tarihi üzerine araştırmalara katkıda bulunmuştur. Ancak Rusya'da yapılan çalışmalar daha çok dil ve siyasi tarih alanında yoğunlaşırken son dönemde Japonya ve Çin'de yapılan çalışmalar daha geniş kapsamda Tangut tarihinin farklı yönlerini ele almaktadır. Japonya'da özellikle Okazaki Seitô'nun Tangut Tarihi üzerine Araştırmalar adlı eseri (Okazaki Seito 1972) Seitô'nun doktora tezinin genişletilerek geliştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Okazaki Seito 1972). Buna ek olarak

Hashimoto da dil üzerine çalışmalar (Hashimoto 1961, 1962; Grinstead ve Hashimoto 1963) yapmışsa da Seitô tarih alanında öncü konumundadır. Çin’de ise Shi Jinbo özellikle Tangutça’dan Çince’ye tarihi kaynakların çevirisinde öncü konumundadır (Shi 1993; Liu ve Yang 1994). Ayrıca Wu Tianchi’nin kitabı (Wu 2010), ve Chen Xiao’nun (Chen 2017) editörlüğünü yaptığı kitap da bu alanda önemli katkılar sağlamıştır. Ancak görüldüğü gibi hukuk üzerine Shi Jinbo’nun Tiansheng yasaları üzerine yazdığı makalesi ve daha sonra bu yasaların Çince çevirisi haricinde çalışma ne yazık ki yoktur. İngilizce olarak ise Ruth Wilton Dunnell’in doktora tezinden üretilen kitabı (Dunnell 1983) ve daha sonra Tangut Budizmi ve devlet yapısı üzerine yazdığı kitabı (Dunnell 1996) haricinde eserler genelde çeviridir. Hayvancılık ortaçağ konar-göçerlerinin temel geçim kaynağı olmasına rağmen bu konuda da şüana kadar yapılan çalışmaların yetersiz sayıda olması bu nedeniyle bu makalenin ileride yapılacak çalışmalara ve bu alana katkı sunması umulmaktadır.

4. ARAŞTIRMA

Tangut devleti Ordos bölgesinde Moğolistan, Çin ve Doğu Türkistan’ın kesişme noktasında kurulmasından itibaren ekonomik olarak iki temel geçim kaynağına dayanmak zorundaydı. Bunlardan ilki olan ticaret devletin bürokrasisini ve Kara Hoto, Ningxia gibi kentlerinin ekonomilerini ticaret yoluyla desteklerken eskiden beri Tangutların kendilerinin de dahil olduğu ve devletin gücünün asıl kaynağı olan konar-göçerlerin yaşamı ise neredeyse tamamen hayvancılığa dayalı olarak sürmekteydi. Her ne kadar at ve koyun satışı ile elde edilen gelirler azımsanmayacak ölçüde idiye de bu gelirler ancak konar-göçer nüfusun kendi üretilmediği kumaş, çay, tahıl, mutfak araçları ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamasına yetiyordu. Ancak at, koyun ve deve Tangut ordusunun temelini oluşturan üç hayvandı ve bu üç hayvan konar-göçerler tarafından yetiştirilmekteyse de üretim, tüketim ve ticaretlerinin devlet tekelinde olması hem komşularının güçlenmesini engellemek hem de Tangut devletinin güçlü kalmasını sağlamak açısından önemliydi. Kuşkusuz bu durum daha önce ve sonra kurulan diğer konar-göçer ve yarı konar-göçer devletler için de geçerlidir. Bu dönemde de tıpkı daha önceki dönemlerde olduğu gibi Tangut devletinin ve diğer konar-göçerlerin ihtiyaç fazlası olan hayvanlarının temel alıcısı güneylerdeki devasa bir nüfusa sahip olan Çin’di. Song hanedanı döneminde Çin’in nüfusu ve zenginliği Güney Çin’de tarım alanlarının geliştirilmesi ve Tang hanedanı döneminde iç savaşıardan güneye göç ederek kaçan Çinlilerin buralardaki yerli bölgelerini tarıma daha elverişli hale getirmesi ile Çin’in nüfusunda büyük artışlar meydana gelmiştir. Ayrıca daha Song hanedanı Çin’i yeniden birleştirmeden Kuzey Çin’i birbiri arkasına gelen Beş Hanedanın yönettiği dönemde güneydeki dokuz krallık Hint Okyanusundaki, Hindistan ve Batı Asya’daki ve hatta Doğu Afrika’daki krallıklar ile ticari ilişkilerini geliştirmeye başlamışlar ve bu dönemde Guangdong ve Fujian önemli ticaret merkezleri haline gelerek Çin’in güneyindeki zenginleşmeye de öncülük etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Tangut devletinin tebaası ekonomik olarak da Çin’den dışarıya açılan okyanus dışındaki ikinci ve daha eski ticaret yolu olan ipek yolundaki ticarete dayalıydı. Ve bu yol üzerindeki pazarlarda daha zengin olan Çinlilere konar-göçer tebaasının dolaylı ya da doğrudan kontrolsüzce at satmasına izin vermek daha önce Tang hanedanının Kök Türk Kağanlığına karşı kazandığı zafere benzer bir felaketle sonuçlanabilirdi. Bu yenilgide Tang Taizong’un iyi bir komutan olması ve Türk

taktiklerini küçüklüğünden beri bilmesi kadar (anne tarafı Türk idi) at ticareti için gelen Türk boylarının atlarını satın alarak kendi atlı birliklerinin temelini oluşturması, daha sonra da bu boylarla ittifaklar kurarak kendi tarafına çekmesi sayesinde de olmuştur. Bu nedenle Tangut devletinin hayvancılığı devlet tekeline alma girişimi son derece anlaşılırdır. Tekelcilik özellikle Çin’de eski çağlardan beri uygulanan bir ekonomik yöntemdir. Bozkır konar-göçerleri için ise merkezi yönetim yeterince güçlü olmadıkça bir Kağan ya da Han’ın yönetimi altındaki çeşitli boyların temel geçim kaynağı olan hayvanlar üzerinde tekel kurması imkânsızdı. Bu nedenle, genellikle tuz ve demir gibi Çin ekonomisi için önemli olan alanlarda uygulanan bu sistemi Çin’in komşusu olan diğer konar-göçer devletlerin de özellikle ticari mallar konusunda uygulamaya koydukları görülmektedir (Cai 2011:78). Çin’de Çin’i birleştirerek Çin’e adını veren Qin hanedanı (M.Ö. 221-206) döneminden daha önce, Savaşan Beylikler (M.Ö 475-221) döneminde dahi uygulanan tekelleştirme sistemi iki amaç gütmekteydi. Birinci amacı devlet hazinesine gelir getirmek olan bu uygulama sayesinde devlet tuz, ipek, porselen, demir ve diğer madenlerin alım satımını kendi tekeline toplayarak büyük gelirler elde ediyordu (Hozumi 1942:97). Ayrıca özellikle demir, ipek ve at ile çay ticareti sayesinde kuzeydeki konar-göçer devletlerle olan ticarete siyasi rant elde etmekteydiler (Zhao ve Ren 2012:25). Ayrıca porselen ticareti uzunca bir süre Song Hanedanının (960-1279) Cürçen ve Moğollara karşı direnmesinde ve Japonya ile Güneydoğu Asya ülkelerinden müttefikler bulmasında yardımcı olmuştur (Shiba 1983:129). Hayvancılık konusunda da bu tekelleştirme uygulamaları özellikle savaşlarda ilk çağlardan itibaren çok büyük öneme sahip olan atlar konusunda hemen her hanedan uygulamıştır. Özellikle Tang hanedanı döneminde gerek Türklerin kısa süreliğine Tang Hanedanı yönetimine girmesi gerekse Tangutların Tibetlilerden kaçarak Tang Hanedanı yönetimine girmesinin sonucu olarak hayvancılık, özellikle de at konusunda Tang hanedanında gelişmiş yasalar çıkarılmıştır. Bundan öncesinde elimizde Kök Türklere ya da Hunlara ait yazılı yasalar olmamasından dolayı bu yasaların ne kadarının Çinliler tarafından ortaya atıldığı ne kadarının Türkler ve diğer konar-göçerler tarafından töre olarak uygulanırken Tang hanedanı tarafından alınarak yazıya döküldüğünü bilmek son derece zordur. Ancak Tangut Devleti ilk kurulduğu dönem ve öncesinde Tang Hanedanı tabiiyetindeyken Tang Hanedanının yasalarından etkilenmiştir (Okazaki Seito 1972:53). İlk olarak Tangut devletinin kurucusu olan Li Yuanhao döneminde hayvancılık devlet kontrolü altına alınmaya başlamıştır. Hayvancılığın kontrolü Feilongyuan⁵ kontrolüne bağlanmıştır. Daha sonra ise hayvancılık da dahil olmak üzere devletin ekonominin belli alanlarındaki kontrolünün ve tekelinin daha sistemli hale getirilmesi amacıyla Tiansheng Yasaları adlı yasalar yürürlüğe sokulmuştur. Burada hayvancılık üzerine devlet kontrol ve tekeli ile ilgili 78 madde mevcuttur. *Tiansheng Yasaları* içerisindeki hayvancılıkla ilgili yasalar Tang Hanedanı yasaları ile karşılaştırıldığında neredeyse on kat daha fazla hacme sahiptir ve daha ayrıntılıdır (Shi 1993:103). Bu yasaların bu kadar ayrıntılı olması Tangut devletinde hem hayvancılığın gelişimi hem de devletin hayvancılığa atfettiği önemi göstermektedir. Ayrıca ilk başlarda Tang Hanedanı örnek alınsa dahi daha gelişmiş yasalar çıkarılmış olması ve yasaların daha ayrıntılı olması Tangutlar ve diğer konar-göçerler arasında da hayvancılığı düzenleyen yasalar olduğunu göstermektedir.

Tiansheng Yasaları içerisinde devlet için ve şahsi olarak yapılan hayvancılıkla ilgili yasalar incelendiğinde kanunların çok sıkı olduğu görülmektedirler. Tiansheng yasalarının dikkat çeken özelliklerinden birisi, kişinin kendisine ait bir hayvanı öldürmesi ile başkasına ait bir hayvanı çalması aynı başlık altına alınmasıdır. Hayvanın cinsine ya da yaşına bakılmamakla birlikte öldürülen ya da çalınan hayvanın sayısına bakılmakta ve verilen ceza da buna orantılı olmaktadır. İnek, at ve deve çalma ve öldürme üzerine yasa maddesinde başkasına ait bir inek, at, deve ya da katırı çalmak ya da bu hayvanlardan kendine ya da başkasına ait olanlardan öldürmek çalınan ya da öldürülen hayvan sayısına göre cezalandırılmaktadır. Örneğin şahsın kendisine ait öldürdüğü bir hayvan için dört yıl, iki hayvan için beş yıl hapis cezası vs. şeklinde cezalar öngörülmekteydi (Liu ve Yang 1994:755). Yalnız başkasına ait bir hayvanı çalmak ya da öldürmek değil kişinin şahsına ait ya da devlet tarafından şahsına emanet edilmiş olan hayvana zarar vermesi de en az dört yıl hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında hayvanların mülkiyeti her ne kadar şahıslara ait gibi gözükse de hayvanların kullanımı ile ilgili özellikle de öldürülmeleri ile ilgili olarak devletin de şahısların mülkiyetine ortak olduğu ya da kısıtladığı anlaşılmaktadır. Cezaların bu kadar ağır olması ise mülkiyeti şahıslara ait olsa dahi hayvanların ve hayvancılığın devlet ekonomisi için ne kadar kritik bir önemde görüldüklerini göstermektedir. Öteki taraftan hayvanlar eğer hastalık sonucunda kendiliklerinden ölse dahi hayvanların sahibi ya da bakmakla yükümlü kişiler belli sorumluluklara sahiptiler. Eğer bir kişi sürüsündeki hayvanlar salgın hastalıktan ölür ve bunu yetkililere bildirmezse bir at ve on üç sopa cezasına çarptırılmaktaydı (Liu ve Yang 1994:757). Daha da ilginç olan bir yasa maddesi ise bir kişi öldüğünde cenaze merasiminde kullanılmak amacıyla hayvanların kesilmesine izin verilmemekteydi ve hayvanlar kesilmek yerine yas tutanlara dağıtılmaktaydı (Liu ve Yang 1994:757). Bu yasa özellikle Ordos bölgesinde yaşayan Türk ve Moğol boyları ile Tuyuhunlar arasında ne kadar kesin bir şekilde uygulandı tam bilinmemektedir. Çünkü Tibet kökenli bir halk olan Tangutlar cenazelerinde beyaz köpek ve eşek kurban ederken Türkler ve Moğollar ölen kişinin at ya da atlarını da kendisiyle birlikte kurban ederek gömme âdetine sahiptiler. Bu durumda ya Ordos bölgesinde yaşayan Türk ve Moğolların da Tangutlar ve Uygurlar gibi eski dinlerini bırakarak Budizm'e geçtiğini varsaymak ya da Tangutların bu bölgedeki boylar üzerinde kesin bir merkezi otorite kurmayı başardığını varsaymak gerekir. Üçüncü bir olasılık ise bu bölgedeki Türk ve Moğol boylarının daha kuzeylerindeki Ak Tatar (Moğolca Önggüt), Nayman, Merkit, Karay (Moğolca Kereyit) gibi Türk kökenli boyların etkisiyle Nasturi Hıristiyanlığa geçtiği ve artık eski tarzda cenaze ve yağ törenleri yapmamalarıdır. Hayvanların kesilmeleri yemek amacıyla dahi olsa yasaklanmaktaydı. Tiansheng yasalarındaki bir maddeye göre eti için eğer bir kişi kendisine ait bir hayvanı öldürür ancak bir başkası da bunu bilerek yemek için kullanırsa, birer yıl hapis yatardı (Liu ve Yang 1994:758). Bu iki maddede hayvanları öldürmeye dair getirilen kısıtlamaların benzerleri Budist bir geleneğin sonucu olarak gerek Çin'de (Cheng 2014:74) gerekse Japonya'da (Bodart-Bailey 2006:42) da görülmekteyse de Tangut Devleti'nin henüz kuruluşu aşamasında koyulan bu yasaların doğrudan Budizm'le ilgili mi oldukları yoksa devletin hayvancılık üzerinde tekel haklarını koruma gayretinin mi sonucu olduğu kesin değildir. Aslen Tibetli olan Tangutlar Mahayana Budizm'inin⁶ Tibet koluna mensupsalar da tam olarak Tibet Budizmi ile örtüşmeyen kendine has bir Budizme sahiptiler.

Ordos bölgesindeki konar-göçer boyların Yuan hanedanı ile birlikte Budist olması ve Ningxia ve diğer bölgelerdeki şehirlerin ise Müslüman olmasına kadar geçen Xi Xia döneminde Budizm dışındaki dinlere dair bilgilerimi Dunhuang Mağaralarındaki devasa koleksiyonu toplayanların Tangutlar olmasına rağmen yetersizdir. Nitekim ünlü Dunhuang el yazmaları da Tangut toplumunun senkretik ve eklektik bir dini yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir (Grinstead 1971:39). Bu yasa maddesinin Budizm'den kaynaklanan bir hayvanları koruma yasası mı olduğu yoksa eldeki mevcut hayvanların sayısının azalmamasına yönelik bir önlem mi olduğunu kestirmek güçtür. Ancak hayvanları avlamaya dair bir yasa mevcut olmaması ve tıpkı diğer bozkır devletlerinde olduğu gibi yöneticinin maiyetiyle birlikte avlar düzenlemesi bu yasa maddesinin temel amacının Budizm'den çok ekonomik gerekçelerle hayvan sayısını korumaya yönelik olduğunu akla getirmektedir. Benzeri kısıtlamalar özellikle sefer hazırlıkları yapılırken daha sonra Moğollarda da görülmektedir. Avlamaya dair kısıtlamalar nadir olmakla beraber sefere hazırlanma aşamasında yemek amacıyla at ya da koyun öldürmeyle ilgili yasaklar Tangutların çağdaşı olan Kitan Liao ve Cürçen Jin hanedanı ile Tangutlardan sonra hem Çin'i hem de tüm bozkırı yöneten Yuan hanedanı yasalarında da görülür. Bu da bölgedeki konar-göçer kökenli toplulukların Çin'de ya da Çin'in bir kısmında devlet kurduklarında daha önce sözlü olan ve tüm bozkırda uygulanan yasalarını yazıya geçirme ihtiyacı duyduklarını göstermektedir.

Hayvanları öldürmek ve çalmak gibi sürüdeki sayıları azaltacak aktivitelerin kısıtlanmasının yanı sıra hayvanlara aslında bir zararı olmayan binmek ya da çifte sürmek gibi eylemlerin de devletin iznine tabi kılındığı görülmektedir. Hayvanların çeşitli işlerde kullanımı ancak sahibine ve devlete bildirmek koşuluyla mümkündür. Eğer bir çoban kendisine emanet edilen hayvanları çalar ya da izinsiz biner, başkasına ait hayvanları bildirmeden alır ve çifte sürerse, hayvanları geri getirirse bile ceza alırdı (Liu ve Yang 1994:756). Hayvanların her türlü kullanımı bu yasa maddesinde de görüldüğü üzere devletin iznine bağlıydı ve hayvanların mülkiyetinin devlete mi şahıslara mı ait olduğunun çok önemi yoktu. Tıpkı yerleşik tarım toplumlarında bazı devletlerde toprağın nihai mülkiyetinin devlete ait olması ve bu toprak ile ilgili ya da bu toprak kullanılarak yapılacak her türlü iş ve tasarrufun devlet iznine bağlı olması gibi hayvanların da nihai mülkiyeti her ne kadar yasalarda açıkça belirtilmese de devlete ait gibi görünmektedir. Bu bağlamda hayvanları şahsın mülkiyeti olarak görüp vergi olarak belirli sayıda hayvan almak dışında yetiştirilen hayvanların öldürülmesi, kullanılması gibi durumlara müdahale etmeyen diğer bozkır devletleri ile karşılaştırıldığında Tangut Devleti'nin yasaları daha çok ekonomik temeli tarıma dayalı olan ve toprağın nihai mülkiyetini devlete ait olarak gören Çin'e yakın görünmektedir. Bunda Tangutların uzun süre Tang Hanedanı egemenliği altında ve Ningxia gibi Çin kentlerine yakın yaşamalarının etkisi büyüktür. Ayrıca Tangutların hayvanların özel mülkiyetine izin vermekle birlikte savaş zamanlarında tüm hayvanların kullanım hakkını devlete ait olarak görüyor olması da bu yasaların düzenlenmesinde pratik nedenlerin ön görüldüğünü göstermektedir. Hayvanlar için hayvan başına ödenecek paranın, hayvanların çobanlara dağıtımının, çobanların hayvanları kaybetmesi durumunda yapılacakların, ölen hayvanların kayıtlarının tutulması, yük hayvanları sağlanması ve hayvan satışından edilecek kâra sınırlama gibi 13 madde mülkiyeti şahıslara ya da devlete ait olan

hayvanların dağıtımı, alım ve satımını denetlemeyi ve devletin koyduğu sınırlar dahilinde gerçekleştirmeyi hedeflemektedir (Wu 2010:89). Tangut devletinin en büyük iki ihracat kaleminin atlar ve tuz olduğu (Kychanov 2013:78) düşünülürken bu kadar sıkı yasalar olması gayet doğaldır. Hayvanların devlet kontrolü dışında alım satımı ve kullanımı ticari olarak ve güvenlik açısından devleti içeride ve dışarıda tehdit edebilirdi. Tangut olmayan Türk ve Moğol boylarının komşu boylarla ya da daha önemlisi Song Hanedanı veyahut Kitan Liao hanedanı ile devletin kontrolü dışında at ticareti ve hayvan ticareti yapması Tangutların kendi orduları için ihtiyaç duydukları hayvanların düşmanlarına gitmesine neden olabilirdi. Ayrıca bu boyların Tangut yönetimine karşı isyan edecek kadar güçlenmemeleri de sürülerinin sıkı bir kontrol altında tutulmasına bağlıydı.

Ayrıca mülkiyeti devlete ait olan hayvanların da üretimi, dağıtılması, kullanımı ve hatta çobanlarla sürülerin nasıl idare edileceği ve çobanların otlakları nasıl idare edecekleri gibi konular da son derece ayrıntılı bir şekilde yasa maddelerinde belirtilmiştir (Liu ve Yang 1994:579-761). Devlete ait olan hayvanlar askeri alanda, dış ticarete özellikle Song hanedanının sınırda açtığı pazarlarda ihracatta, tarımda çifte hayvanı olarak ve ulaşımda kullanılmaktaydılar (McGrath ve Wyatt 2008:128). Ayrıca sarayın yiyecek içecek ve giyecek ihtiyaçları için de devletin kendi sürüleri vardı. Tüm bunlar göz önüne alındığında, tarımsal üretiminin yanı sıra ipek, porselen ve çay gibi lüks mamulleri de bol miktarda üretebilen Çin'in aksine Tangut devleti gerek bürokrasisini besleyebilmek için ihtiyaç duyduğu parayı temin etmek, gerekse askeri alanda ve tarım alanında ve ulaştırmada kullanmak üzere kendisine ait güçlü bir hayvancılık geleneğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Xi Xia devletinde özel mülkiyet ile devletleştirilmiş sürülerin bir arada olduğu görülmektedir. Bu yönden Tangut Xi Xia devleti Çin'deki Tang ve Song hanedanlarından ayrılmaktadır. Bu iki Çin hanedanında özellikle atların özel mülkiyeti yasak olup yüksek memurlardan bile ancak imparatorun özel izin verdiği bir avuç insan ata sahip olabiliyordu. Tangut Devletinde ise konar-göçer Türk, Moğol ve Tangut boyları göz önünde tutularak tüm sürüler devletleştirilmemişse de Çin'dekine benzer şekilde devlet haraları ve sürüleri de mevcuttu. Bu yönden Xi Xia devletinin yasaları komşusu bir başka bozkır devleti olarak kurulup Çin şehirleri de yöneten Kitanlara benzemektedir. Bu dönemde Doğu Asya'da kurulan devletlerde Moğol İmparatorluğunun sonuna kadar görülecek olan melez devlet ve yasa yapıları görülmektedir. bunun nedeni bu dönemde konar-göçerlerin yaşadığı bozkır ile yerleşik Çinli, Uygur ve Korelilerin yaşadığı tarım alanlarının her ikisinin de sınırında bulunan devletlerin egemen olmasıdır. Bu devletleri kuran Tangutlar, Kitanlar, Shatuo Türkleri her ne kadar köken olarak konar-göçer olsalar da uzun süre Çin etkisine de maruz kalmışlar ve devletleri sınır bölgesinde kurularak güçlendiği için her iki tarafın da devlet kurumları ve yasalarını uygulama gereği görmüşlerdir.

Her ne kadar Çin'deki Tang ve daha sonraki Song hanedanlarını pek çok yönden kendisine örnek alsalar da hayvancılık konusunda ihtiyaç duyduğu hayvanları büyük ölçüde dışarıdan ithal etme yoluna giden Çin'den ayrılan Tangut devletinin, hayvancılık politikaları diğer bozkır devletlerini anımsatmaktadır (Chen 2017:82). Özellikle çağdaşı olan Kitan Liao hanedanı ve Cürçen Jin hanedanı yasaları ile karşılaştırma yapıldığında Tangut devletinin hayvancılık üzerine tekelleştirme politikası ve yasalarının Tang hanedanı ile Song hanedanından

daha çok örtüştükleri görülecektir. Özellikle hayvanların satılması konusundaki yasalarda⁷ bu durum daha açıkça ortaya çıkmaktadır. Buna göre düşman bir devlete at, insan (köle), zırh, deve ve kıyafet satmak imparatorluk fermanıyla yasaklanmıştır (Liu ve Yang 1994:495). Bunları satan kişi için ölüm cezası öngörülmektedir. Eğer sığır, ya da deve düşmana satılırsa, satılan hayvanın yaşına bakılmaksızın satan kişi ömür boyu hapis cezasına çarptırılacaktır (Zhu 2013:97). Savaşta doğrudan savaş için ya da erzak olarak kullanılabilir hayvanların düşmana satılmasının bu kadar ağır bir şekilde cezalandırılmasını anlamak güç olmasa da yine de o dönem için dahi bu cezalar çok ağır görünmektedir. Konar-göçer boylar her ne kadar belirli bir devletin tabiiyetine girseler de konar-göçerler için bu durum daha çok bir ittifak olarak algılanmaktaydı. Nitekim bazı Türk boyları da eskiden hem Tang hanedanına biat edip hem de zaman zaman Tibetliler ya da Kök Türk kağanlarıyla Çin'i yağmalayabilmekteydiler. Tangut boyları da her ne kadar kendi devletleri Xı Xia da olsa sınırın karşı tarafına geçerek Liao devletindeki diğer konar-göçerlerle ve hatta devlet yetkilileriyle ticaretlerini sürdürmekteydiler. Bu konar-göçer yaşam süren topluluklara siyasi sınırları geçilemez fiziki sınırlar gibi dayatmanın o dönemki askeri teknoloji ve lojistik imkanlarla olanaksız olmasından ötürü bu yasaların asıl hedefinin konar-göçerlerden ziyade at ve deve gibi askeri seferlerde önemli hayvanları ele geçirmesinden çekinilen Song hanedanı olması da bu bağlamda muhtemeldir. Öte yandan yalnız hayvanların kendilerinin düşmana satılması değil, et, süt, deri gibi hayvansal ürünlerin de düşmana satılması yasaklanmıştır. Ancak bu ürünlerin satılması durumunda satılan ürünün niteliği ve miktarına göre belirlenecek miktarda para cezası verilmekteydi (Liu ve Yang 1994:497). Bu şekilde bakıldığında da cezaların ulus devletlerdeki ya da yerleşik yaşam süren kültürlerdeki gibi bir ihanet algısından değil ekonomik ve askeri nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Tangut devletinin sosyal yapısı düşünüldüğünde bu yasaların ne kadar sert olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Günümüzde kesin bir şekilde çizilen coğrafi sınırlarca vatandaşlık aidiyetleri belirlenen toplumların gözünden bakıldığında vatandaşı olunan devlet ile savaşan bir devlete bu gibi malları satmanın ya da kaçakçılığını yapmanın suç olarak cezalandırılması çok doğal görülmektedir. Oysa o dönemde ne fiziki sınırlar günümüzdeki kadar kesin çizgilerle çizilmişti ne de vatandaşlık aidiyetleri günümüzdeki gibi kesin ve bireyseldi. Günümüzde vatandaşlar bir devletin uyruğu olurken o dönemin Tangut toplumunda ve diğer konar-göçer topluluklarda ve büyük ölçüde yerleşik topluluklarda bireyler değil gruplar bir devletin uyruğuna girmektedir. Ayrıca bu aidiyetin sembolü olarak da devlete vergi olarak topluluk olarak bazı mallar ya da hizmetler sunulmakta idi. Bir boy bir devletin tebaası olduğunda o devlete vergi olarak hayvan, çeşitli ürünler ve/veya askerlik gibi hizmetler sunardı. Ancak özellikle iki devletin sınırında yaşayan boylar zaman zaman her iki devlete de tâbi olur ya da olmak zorunda kalırlardı ve her iki devletin sınırları arasında sürülerini otlatırlardı. Bu bağlamda bakıldığında yurttaşı olarak gördüğü boyları iki devletten birisini seçmeye zorlamak ve seçeneklerini azaltmak konusundaki yaklaşımın o döneme göre görece yeni olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim benzeri bir durum Liao ve Song hanedanlarında da mevcuttu ve bu devletler artık bireylerden de bağlılık beklemekteydiler (Standen 2007:41). Aynı durumun yansımalarını Tangut Devleti yasalarında da yalnız idari alanda değil hayvancılık gibi alanlarda dahi görmekteyiz.

Bu dönemde her ne kadar konar-göçerleri belirli konularda kesin itaate zorlamak henüz güçse de artık bozkır devletlerinin kendi tebaaları üzerinde daha sonraları Moğolların kuracağına benzer şekilde daha merkezi ve güçlü bir otorite kurmaya çalıştıkları ve bunda da görece başarılı oldukları görülmektedir. Moğollar Tangut devletini Cengiz Kağan'ın seferleri sonucunda ortadan kaldıran kadar Tangut devleti içerisindeki konar-göçer unsurların büyük bir isyana kalkışmamaları bu yasaların göçebler arasında da kabul gördüğünü ve konar-göçer

unsurlar üzerinde devletin merkezi bir otorite kurmaya başladığını göstermektedir. Hayvancılık gibi konar-göçer toplulukların ekonomik yapısının temelini oluşturan bir konuda devletin tekel kurabilmesi ve hatta özel mülk olan hayvanlar üzerinde de bir takım sınırlama ve hak iddialarında bulunabilmesi aslında bozkır devletlerinde merkezi otoritenin Moğol imparatorluğundan daha öncelerde başlayan bir süreç olduğunu kanıtlaması bakımından son derece önemlidir.

5. SONUÇ

“Koyun ve At” üzerinde ayakta kalan Tangut Devleti daha ilk kuruluş yıllarından itibaren hayvancılıkla ilgili olarak son derece sıkı yasalar çıkarmış ve hayvan üretimi, tüketimi, kullanımı, alım ve satımını devletin çıkarları doğrultusunda özel ya da devlete ait olarak ayırmaksızın devletin kontrolü ve iznine bağlamıştır. Elbette yalnızca yasa maddeleri incelenerek bu kontrolün ne kadar işlevsel olduğu ve kâğıt üzerinde mi kaldığı yoksa sıkı bir şekilde uygulamaya koyulduğunu anlamak güçtür. Ancak Tangut Devletinin bu konuda ısrarcı olduğunu kendisinden daha güçlü olan Kitan Liao hanedanı ile sınırı geçen ve izinsiz hayvan ticareti yapan boylar yüzünden sınır çatışmasına girmesinden anlayabiliriz (Dunnell 1994:478). Örneklerde gösterildiği üzere yasalar pek çok farklı konuda odaklanmaktadır. Sahibi özel şahıs ya da devlet olan hayvanların, öldürülmesi ya da çalınması gibi suçlara verilen cezalar, çobanların kendilerine emanet edilen hayvanları izinsiz kullanmaları, hayvan ve hayvan ürünlerinin satımını belirleyen kurallar gibi oldukça ayrıntılı konularda yasalar mevcuttur. Daha önce konar-göçer bir devletin ekonomide bu kadar önemli bir yere sahip olmasına rağmen hayvancılıkla ilgili olarak bu kadar ayrıntılı yazılı yasalar bırakmaması nedeniyle bu yasalar Tangut Devletini ve toplumunu anlamak için olduğu kadar bu bölgede Tangutlardan önce yönetimde olan Türk devletlerini ve daha sonrasında hüküm sürmesine rağmen Cengiz yasası olarak adlandırılan yasaları yazılı bir şekilde bırakmayan Moğolları anlamak için de yararlı olacaktır. Bu yasalardan çıkarılabilecek sonuçlar ise: i) Tangut devleti ve çağdaşları artık boylar federasyonu şeklinde örgütlenen seleflerinden farklı olarak daha merkezi bir yapıya ulaşmaları nedeniyle konar-göçer ekonomisinin kalbi olan hayvancılığı merkezi idarenin denetimine alabilmiştir ii) her ne kadar konar-göçer boylar 10. Yüzyıldan itibaren tüm Avrasya’da merkezi idareli devletler kursalar da Selçuklu örneğindeki gibi hala güçlüdürler, bu nedenle Tangut devleti konar-göçer tebaasını düşünen ve karşısına almayacak özel yasalarla ikili bir hukuk sistemi kurmuştur, iii) Tangut örneğinde görüldüğü üzere bu dönemde hayvancılığın devlet gelirlerindeki yeri azalmakla birlikte stratejik bir alan olmayı sürdürmüştür iv) bazı yasalardan bu dönemde dinsel değişiklikler de yaşandığı ve Budizm’in ve diğer dinlerin etkilerinin arttığı görülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BARFIELD, T. (1992). *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 BC to AD 1757*. New York: Wiley.
- BODART-BAILEY, B. M. (2006). *The Dog Shogun: The Personality and Policies of Tokugawa Tsunayoshi*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- CAI, M. (2011). *辽金元史十五讲 [Liao Jin Yuan Shi Shiwu Jiang]*. editör H. Chen ve J. Shu. Beijing: Zhonghua Publishing House.
- CHEN, X. (2017). *西夏研究论文集 [Xixia Yanjiu Lunwenji]*. Nanjing: Fenghuang Chubanshe.
- CHENG, C. (2014). *Ethical Treatment of Animals in Early Chinese Buddhism: Beliefs and Practices*. New Castle: Cambridge Scholars Publishing.
- DUNNELL, R. W. (1983). *Tanguts and the Tangut State of Ta Hsia*. New Jersey: Princeton University Press.
- DUNNELL, R. W. (1994). "The Hsi Hsia". içinde *The Cambridge History of China: Alien Regimes and Border States, 907-1368*. C. 6, *Cambridge Histories*, editör D. C. Twitchett, H. Franke, ve J. K. Fairbank. New York: Cambridge University Press.
- DUNNELL, R. W. (1996). *The Great State of White and High: Buddhism and State Formation in Eleventh-Century Xia*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- GRINSTEAD, E., ve MANTARŌ H. (1963). "タングート語 (西夏語) の韻の組織について .[Tangütogo (Seikago) no «in» no soshiki ni tsuite]". *Tōhōgaku* (25).
- GRINSTEAD, E. (1971). *The Tangut Tripitaka*. International academy of Indian culture.
- HASHIMOTO, M. (1961). "掌中珠のタングート・漢対音研究の方法 [Shōchū tama no tangūto Kan tai-on kenkyū no hōhō: Comparative Tangut-Chinese Phonology Research Method of Zhangzhongzhu]". *中国語学 [Chugokugogaku: Sinology]* 1961(109):13–16.
- HASHIMOTO, M. (1962). "「文海」の"韻"の音韻組織について-タングート語音韻論-1 [Bunkai' no "in" no on'insoshiki ni tsuite - tangūto-go on'in-ron - 1: Phonological organization of 'rhyme' of 'Wenhai' - Tangut phonology theory -1". *言語研究 [Gengo Kenkyū: Language Research]* (41).
- HOZUMI, F. (1942). *先秦經濟思想史論 [Senshin Keizai Shisō Shiron]*. Tokyo: Yuhikaku.
- KHAZANOV, A. M. (1984). *Nomads and the Outside World*. University of Wisconsin Press.

- KOÇAK, K. (2014). "Bozkır Kültüründe Yazılı Olmayan Hukuk: Töreye Göre Ceza Hukuku". *Nevşehir Barosu Dergisi* (2):189-200.
- KYCHANOV, E. I. (1980). "Тангутское Письмо В Истолковании Самих Тангутов [Tangutskoye pis' mo v istolkovanii samikh tangutov: Tangut Writing in the Self-Description of the Tanguts]". *Разыскания по общему и китайскому языкознанию [Razyskaniya po obshchemu i kitayskomu yazykoznaniiyu: Researches on general linguistics and Chinese Language]* 209.
- KYCHANOV, E. I. (1996). "tangut [Dva Tangutskikh Etyuda: Two Tangut Etudes]". *Kunstkamera* 10:5.
- KYCHANOV, E. I. (2013). *Очерк Истории Тангутского Государства [Ocherk Istorii Tangutskogo Gosudarstva: A Brief History Of The Tangut State]*. Moscow: Ripol Klassik.
- LIU, H., ve YIBAN Y. (1994). *中国珍稀法律典籍集成: 西夏天盛律令 [Zhongguo Zhenxi Falü Dianji Jicheng: Xixia Tiansheng Lüling]*. C. 5. Beijing: Kexue Chubanshe.
- MCGRATH, M. ve DON J. W. (2008). "Frustrated Empires: The Song-Tangut Xia War of 1038–1044". içinde *Battlefronts Real and Imagined: War, Border, and Identity in the Chinese Middle Period, The New Middle Ages*. New York: Palgrave Macmillan.
- OKAZAKI S. (1972). *タングート古代史研究 [Tangu-to Kodaishi kenkyuu]*. C. 27. Kyoto: Toyoshi Kenkyukai.
- ÖZYETGIN, A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. Istanbul: Ötüken Neşriyat.
- SHI, J. (1993). *天盛律令略论 [Tiansheng Lüling Luelun]*. Ningxia: Ningxia Shehui Kexue Chubanshe.
- SHIBA, Y. (1983). "Song Foreign Trade, Its Scope and Organization". içinde *China among Equals: The Middle Kingdom and Its Neighbors, 10th-14th Centuries*, editör M. Rossabi. Berkeley: Univ of California Press.
- SOFRONOV, M. V. (1968.) *Грамматика Тангутского Языка [Grammatika Tangutskogo Yazyka: The grammar of the Tangut Language]*. Moscow: Nauka.
- STANDEN, N. (2007). *Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- SUGIYAMA, M. (1997). *遊牧民から見た世界史 [Yûbokumin kara mita Sekaishi: World History Seen From the Nomads]*. Tokyo: Nihon Keizai Shinbunsha.
- VLADIMIRTSOV, B. Y. (1995). *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı; Moğol Göçebe Feodalizmi*. 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- WU, T. (2010). *西夏史稿 [Xi Xia Shigao]*. Beijing: Shangwu Yinshuguan.

ZHAO, G. ve LI R. (2012). “茶在元朝政治经济中的地位与角色——《元史》中茶史料研究 [Cha zai Yuanchao Zhengzhi Jingjizhong de Diwei yu Jiaose- Yuanshi zhong Cha Shiliao Yanjiu]”. *Nongye Kaogu* (05):249-55.

ZHU, Ze. (2013). *战争史笔记 (五代宋辽金夏)* [Zhanzhengshi Biji (Wudai Song Liao Jin Xia)]. 3. bs. Beijing: Renmin Wenxue Chubanshe.

EXTENDED SUMMARY

This article examines the Tangut laws on livestock, husbandry and the state monopoly on horses and other livestock by the Xi Xia state. The Tiansheng laws issued by Li Yuanhao are taken as the basis for the examination of Tangut practices of state monopoly and management of livestock for the state needs in this study. The Xi Xia state which was established by the Tanguts following the collapse of the Tang Dynasty in China played an important role between the sedentary areas of China and the nomadic areas of Inner Asia in the Ordos region dominating the Uighur city states, Ordos region and Ningxia. Thus, combining Tibetan, Turkic and Chinese elements, the Xi Xia state acted as an intermediary both culturally and economically until its demise at the hands of the Mongols during the last campaign of Jिंगgis Qaghan. Through the Tangut laws regulating the livestock management and the state monopoly on it, it is possible to have a glimpse at the other nomadic and semi-nomadic states and political entities in the region. Since the number of written materials left behind by the nomads is rare, the Tiansheng law code is a precious example to study the nomadic laws on livestock and husbandry management. The approach of the Tangut Xixia State towards the ownership and management of private animals and state animals as well as the theft and killing of animals or other management mistakes by caretakers or even private owners is reflective of the fact that despite the agricultural and commercial economies of the sedentary areas under Tangut control which made up the great majority of the Tangut economy, the animal herds were still indispensable to the survival and the well-being of the state. One of the main reasons for the tight control of the livestock and horses was the fact that the Ordos region, which was the main source of animal supplies could only sustain a limited number of herds since the neighboring steppe areas were beyond the reach of the Tanguts. This explains the severe nature of the punishments for mismanagement of herds or slaying of animals without permission. However, the fact that there were no recorded rebellions on a grand scale by the herder nomads demonstrates that state could enforce strict control over its nomadic subjects contrary to the general belief that the nomads were mostly hard to control from the central. In fact, Jिंगgis Qaghan would prove this idea to be wrong after the Tanguts on a larger scale. Therefore, the Tangut laws on animal monopoly and management is important to understand the succeeding Mongol and contemporary nomad states of the steppe which left behind only fragmentary data on the state's control over the livestock economy.

SONNOTLAR

¹ Çince tam adı Tiansheng Gai Jiu Xin Ding Lüling/天盛改旧新定律令 olan bu kanun derlemesinin orijinali Tangut dilinde olup klasik Çince'ye çevirisi ise daha sonra yapılmıştır. Çince metin için Bkz: Hainian Liu ve Yiban Yang, ed., *中国珍稀法律典籍集成: 西夏天盛律令*[*Zhongguo Zhenxi Falü Dianji Jicheng: Xixia Tiansheng Lüling*], çev. Jinbo Shi, c. 5 (Beijing: Kexue Chubanshe, 1994).

² Jiedushi/節度使 Tang döneminde özellikle sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak üzere özerk yönetime sahip olacak şekilde çoğu Türk, Kitan, Moğol, Tibetli ya da Tangut asıllı olan komutanlara verilen askeri valilik görevleridir. An Lushan isyanı sonrasında Tang İmparatorluğu içerisinde çıkan karışıklıklar sonucunda tüm ülkenin yönetimi Jiedushi adı verilen valilere verilmişse de Tangut Devletinin kökenini oluşturan Dingnan Valiliği (定難節度使) bir sınır müfrezesi temelinde oluşturulmuş bir valiliktir.

³ Kitanlar (Türkçe: Kıtay, Hitay; Çince: Qidan/契丹) Çin'in Kuzeydoğusu, Mançurya'nın Güneybatısı ve Moğolistan'ın Güneydoğusu arasında özellikle Liao nehri havzası çevresinde yaşayan ve Moğollarla akraba olduğu düşünülen bir halktır. Uzun süre Türk ve Uygur Kağanlıkları ile Çin'in vassalı olarak yaşadıkdan sonra 10. Yüzyılda bağımsızlıklarını ilan ederek kendi devletlerini kurmuş ve Liao adını verdikleri hanedanı kurarak günümüzdeki Pekin'in de temelini oluşturan Yanjing dahil bazı Çin şehirleri ile Mançurya ve Moğolistan'da egemen olmuşlardır.

⁴ Cürçenler günümüzdeki Mançuların atasıdır. Tunguz kökenli bir halk olan Cürçenler Çin kaynaklarında Nüzhen/女真 olarak geçmektedirler. Kitan'ların kurduğu Liao hanedanı yönetimi altına girdikten sonra ağır vergilere isyan eden Cürçenler daha sonra Song Hanedanı ile müttefik olmuş ve önce Kitanları daha sonra Song Hanedanını yenerek 1115 yılında Jin hanedanını kurarak hem yıkararak yerine geçtiği Liao hanedanı topraklarına hem de Kuzey Çin'e hakim olmuşlarsa da 1234 yılında Moğol istilaları sonucunda ortadan kalkmışlardır. Ancak Moğollar ve Çinliler arasında asimile olan Kitanlardan farklı olarak Cürçenler günümüzde de Mançu adı altında varlıklarını sürdürmektedirler.

⁵ Feilongyuan/飛龍院 Uçan Ejder Enstitüsü ya da kurumu olarak çevrilebilir.

⁶ Mahayana Budizmi Theraveda Budizmi ile birlikte Budizm'in iki temel kolundan birisini oluşturmaktadır. Eski Yunan Bactria Kırallığında ortaya çıktığı düşünülen Mahayana Budizmi buradan Orta Asya'ya ve Orta Asya'dan da Çin'e ve Doğu Asya'nın tamamına yayılmıştır.

⁷ 敕禁門/Chijinmen başlıklı bu yasa maddesi Türkçe'ye en yakın haliyle İmparatorluk Fermanıyla yasaklama maddesi şeklinde çevrilebilir.

Artin Hındoğlu'nun Grammaire De La Langue Turque İsimli Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi

An Examination on Artin Hındoğlu's Grammaire De La Langue Turque

Doç. Dr. Ali ÇİÇEK

Atf/©: Çiçek, Ali (2020). Artin Hındoğlu'nun Grammaire De La Langue Turque İsimli Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 199-210

Citation/©: Çiçek, Ali (2020). An Examination on Artin Hındoğlu's Grammaire De La Langue Turque, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 215-226

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.828474

Orcid:

0000-0003-3487-7794

Ali Çiçek

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi Eğitim Fakültesi
acicek@erzincan.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research
Derleme/Review

Geliş Tarihi-Received

2020-11-19

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-24

Sayfa-Pages

199-210

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Bu çalışmada Artin HİNDÖĞLU tarafından 1829 tarihinde yazılan ve 1834 tarihinde de Fransızcaya aktarılan Grammaire Théorique et Pratique de la Langue Turke, Telle Qu'elle Est Parlée à Constantinople (İstanbul'da Konuşulmakta Olan Türkçenin Teorik ve Pratik Dilbilgisi) isimli eser ele alınmıştır. Kitabın Osmanlı Türkçesindeki adı ise Hazâ Kitâbu Sarf-ı Türkî'dir. Ön sözde, eser hakkında özet bilgi verilmiştir. Bu Türkçe dil bilgisi kitabı yedi bölüm ve özellikle fiil ağırlıklı bir Türkçe söz dizimin'den meydana gelmiş olup toplam VII+182 sayfadan ibarettir. Eserde, Türkçenin dil bilgisi daha çok uygulamalı bir şekilde işlenmeye çalışılmıştır. Yazar Türkçede yaygın olarak kullanılan kelime ve cümleleri ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Dil Bilgisi, Fiil, Harf, Fransızca.

Abstract:

In this study, Grammaire Théorique et Pratique de la Langue Turke, Telle Qu'elle Est Parlée à Constantinople- (The Theoretical and Practical Grammar of Turkish Spoken in Istanbul), written by Artin HİNDÖĞLU in 1829 and transferred to French in 1834, was addressed. The name of the book in Ottoman Turkish is Hazâ Kitâbu Sarf-ı Türkî. Fir. summary information about the work was given in foreword. This Turkish grammar book consists of seven chapters and especially a verb-based Turkish syntax part and consists of a total of VII + 182 pages. In the work, the grammar of Turkish was tried to be dealt with in a more practical way. The author has dealt with the words and sentences commonly used in Turkish.

Keywords: Turkish, Grammar, Verb, Letter, French

GİRİŞ

Bu yazıda, Viyana’da Türkçe dersleri veren Artin Hindoğlu’nun önce 1829 tarihinde Almanca olarak kaleme aldığı *Osmanlı Türkçesini Anlama ve Konuşma Gramer Kitabı* 12 Nisan 1834 tarihinde Fransızcaya aktararak, aynı tarihte Paris, Librairie Orientale de Prosper Dondey-Dupré yayınevinde “Grammaire Théorique et Pratique de la Langue Turke, Telle Qu'elle Est Parlée à Constantinople (İstanbul’da konuşulmakta olan Türkçenin Teorik ve Pratik Dilbilgisi) ismiyle kitap olarak bastırılmıştır.¹ Bu kitaba, Osmanlı Türkçesiyle de “Hazâ Kitâbu Sarf-ı Türkî” ismi verilmiştir. Türkçenin dil bilgisini esas alan bu Fransızca eser VII+182 sayfadan ibarettir. Ön sözünde ticari olmamak, yürürlükteki kanuni düzenlemelere bağlı kalınmak ve kaynak gösterilmek suretiyle bu kitaptan yararlanılabileceği kaydı bulunmaktadır.

Çeşitli kaynak incelemelerinde ve bilgisayar taramalarında bu eserin Türkçe tercümesine ulaşılamamıştır. Bunun yanında, Artin Hindoğlu’nun Türkçeye ilgili birkaç çalışması daha bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, 1831 tarihinde Viyana’da basılan *Dictionnaire abrégé Français-Turc* (Hazine-i lûgat), isimli sözlüğüdür. Ayrıca *Almanca-Ermenice-Türkçe*, *Almanca-Türkçe-Ermenice*, *Türkçe-Ermenice-Almanca* isimli sözlükleri de kaleme almıştır.

Grammaire de la Langue Turque isimli bu eserin girişinde; Türkçede pek çok Arapça ve Farsça asıllı kelime ve terim bulunduğu ifade edilmiştir. Fransızca olarak kaleme alınan bu Türkçe dil bilgisi kitabının hazırlanmasında Türkçenin en meşhur diyalekti olan ve İstanbul’da seçkinlerce konuşulan ağzının esas alındığı belirtilmiştir. Yayımcı, İstanbul’da konuşulmakta olan Türkçenin yanında, Doğu ve Doğu Akdeniz’de yaygın olarak kullanılan idyomları² da kapsayan pratik bir dil bilgisi kitabına acilen ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple Artin Hindoğlu’nun önce Almanca olarak 1829 tarihinde Viyana’da yayımladığı *Türk Dilinin Teorik ve Pratik Grameri* kitabını ele aldıklarını belirtmiştir. Yayımcı, yazarın ön Asya’da doğması (1780, Kütahya) ve Türkçe ile Ermenice dillerini çok iyi bilmesi sebebiyle, onun Türkçenin dil bilgisini yazabileceği kanaatine vardıklarını ifade etmiştir. Böyle bir çalışma, Fransızların yanında Fransızca bilip de Türkçeyi öğrenmek isteyen Avrupalılar için de iyi bir fırsat olacaktı. Çünkü Avrupalıların Doğu’yla olan ilişkileri arttıkça bu bölgenin önde gelen dillerinden olan ve burada yoğun bir şekilde konuşulan Türkçenin öğrenilmesi gerekliydi. Bu sayede hem bu bölgeyi daha iyi tanımak, hem de ticari ilişkilerde ortaya çıkan iletişimi sağlamak için Türkçenin öğrenilmesine yardımcı olabilecek böyle kılavuz bir esere ihtiyaç vardı. Bu sebeple Türkçeyi açıklayan ve temel dil bilgisi özelliklerini anlatan bu kitap acilen basıldı. Yayımcı, yazarın bu eserde Türkçenin temel dil bilgisi yapılanmasını ve kurallarını ele alındığını ifade etmiştir.

Yayımcı, Hindoğlu’nun bu eserini yayımlamakla hem Fransız halkına ve hem de Fransızca bilen diğer Avrupa halklarına hizmet etmeye çalıştıklarını açıklamıştır.

Fransızca olarak kaleme alınan bu Türkçe dil bilgisi kitabı, önsözün dışında yedi bölüm ve bir söz dizimi (Fr. syntaxe) kısmından meydana gelmiştir.

¹ Fransızca olarak kaleme alınan bu eser tarafımdan Türkçeye tercüme edildi, ancak henüz yayımlanamadı.

² İdiome kelimesi, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/idiome/41442>’da “ Kimileri veya kimi topluluk tarafından kullanılan iletişim aracı, dil.” Tahsin SARAÇ’ın *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük-Grand Dictionnaire Français-Turc* isimli sözlüğünde “ 1. Deyim. 2. Bir topluluk yada ulusun konuştuğu dil.” olarak geçmekte, *Dictionnaire Bordas*’da ise “ Bir ülkeye veya bölgeye ait dil, diyalekt.” şeklinde ifade edilmektedir. S. Sami’nin *Kamus-i Fransevî*’sinde ise, “ Bir kavmin lisân-ı mahsûsı, şive-i lisânı, lugat, lehçe, bir lisanın bir eyalet veya bir kabileyeye mahsus fer’î.” Bu açıklamaya, *idiom* kelimesinin Türkçede daha çok deyim karşılığı olarak kullanılmasından dolayı gerek duyulmuştur.

Yazar, kitabın başından sonuna kadar Türkçenin kurallarını ve bu kuralların kullanışlarını açıklarken ele almış olduğu örneklerdeki kelimelerin, kelime gruplarının, konu gereği karşılaşılan yeni kelimelerin, yazılışlarını Arap harfleriyle, Türkçe okunuşlarını da Latin harfleriyle vermiştir. Ayrıca kelimelerin anlamlarını da, çoğunluğu parantez içinde olmak üzere ele almıştır. Bu çalışmada, kitapta bulunan bölümler sayfa aralıklarıyla gösterilmiş ve yerine göre bazı konular karşılaştırmalı bir biçimde açıklanmaya çalışılmıştır.

1. I. BÖLÜM

1.1. Harf veya hurûf

Bu bölümde (ss. 2-22) öncelikle o dönemde kullanılan alfabe (Fr. Alphabet Turk) ele alınmıştır. Önce Latin alfabesiyle harflerin isimleri (Fr. nom des lettres), yine harflerin Arap alfabesiyle başta, ortada ve sondaki yazılış şekilleri, ayrıca Latin alfabesiyle harflerin değerleri (Fr. valeur des lettres) ve telaffuz şekilleri tek tek verilmiştir. Bu açıklamalar üzerinde özenle durulduğu ve çokça örnek verildiği görülmektedir.

Yazar, Doğu'da kullanılan dillerin çoğunda olduğu gibi Türklerin de sağdan sola doğru yazılmakta olan yazı stilini kullandıklarını belirtmiştir. O dönemde kullanılan Türk alfabesinin 28 harfinin Arapçadan, 3 harfinin de Farsçadan alındığı ifade edilerek bir tabloda sistematik bir biçimde verilmiştir (ss. 2-3). Ancak yazar *lamelifi* harf listesine dahil etmediği için toplam harf sayısı 33'tür.

Bu bilgilerin ardından, Türk ve Fransız harflerinin mukayeseli bir açıklaması verilmiştir (s. 4). Türkçe kelimeler önce Arap alfabesiyle yazılmış, parantez içerisinde de Latin alfabesiyle okunuşları verilmek suretiyle Türkçenin ses ve harf bakımından daha iyi ve daha pratik bir şekilde öğretilmesi amaçlanmıştır.

Yazar, eserinde Türk dilinin bazı kurallarını Fransız dil bilgisine göre ele almış, böylelikle Türkçeyi okurlarına daha kısa sürede ve daha pratik olarak öğretebilmenin anlayışı içinde olmuştur. O, öncelikle Türkçe kelimeleri orijinal kabul edilen karakterleriyle ele almış ve Meninski gibi telaffuzlarını da kaydetmiştir. Ancak ondan farklı olarak İstanbul ağızındaki telaffuz ve yazım biçimlerini de vermeye çalışmış ve bu sayede Türkçeyi daha doğru ve pratik biçimde öğretmek için kelimelerin telaffuzlarının önemli olduğu hususu üzerinde özenle durmuştur. Ona göre, bu dili öğreneceklerin Arap harfleriyle verilen telaffuzlarını da bilmeleri gerekmektedir. Önemli gördüğünden bu bölümü 22 sayfalık bir açıklama ile ele almıştır. Okumada diğer işaretler başlığı altında; *üstün, esre, ötre*'nin kullanım biçimlerini de vermiştir. Bunu yaparken de Fransız dilindeki harfler ile Türkçe karakterleri mukayeseli bir biçimde ele almıştır. Bunun için dönemin Türk alfabesindeki tüm harflerin seslendirilişini vermeye çalışmış, bu hususta Fransızcanın yetersiz kaldığı yerlerde Avrupa'nın değişik dillerinden, örneğin; İtalyancadan, Modern Yunancadan yararlanmıştır. Türk Alfabesindeki harflerin *üstün, esre ve ötre* almış kullanımlarını ve telaffuzlarını çok örnekli geniş açıklamalar hâlinde vermiştir.

Bilindiği gibi diller sesler üzerine kuruludur ve her dilin de kendine özgü bir ses sistemi vardır. Dolayısıyla dil öğretiminde seslerin doğru bir biçimde öğretilmesi önemlidir. Bu sebeple hedef dile ait ses yapısının iyi bilinmesi gerekir. Bu noktadan hareketle, yazarın bu hususta ele aldığı kelimeler ve cümleler ile Türkçenin ses yapısının öğretimine gerekli özeni gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca yazı çeşitleri başlığı altında Türklerin, Osmanlı Türkçesi döneminde; Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere tarihî eserler, romanlar vb. eserleri kaleme almak için değişik yazı türlerini kullandıkları da ifade edilmiştir: *nesih, sülüs, talik, divani, rika* gibi.

2. II. BÖLÜM

2.1. El-ism (Fr. nom)

Bu bölümde (ss. 22-32) Türkçe isimlerden, isimlerin yapılarından bahsedilmektedir. Hindoğlu isimleri (el-ism) iki başlık altında ele almıştır: *mevsûf* (Fr. noms substantifs) veya *na^ct* yahut *sıfat-ı zât* (Fr. noms adjectifs).³ Yazar bu bölümde Türkçe sıfatların⁴ sayı, bükünlülük ve cinsliklerinin olmadığını ifade eder. Ayrıca o, isimleri adet (Fr. *nombres*) başlığı altında tekil (*müfred*) ve çoğul (*cemî*) olmak üzere de iki hâlde inceler. Türkçede çokluk eki *-Ar*'dır. Bazen de uygulamada *-Ar* çokluk eki yerine, Farsça *-ân* ve *-hâ* çokluk ekleri kullanılsa da bunlar sayılı birtakım kelimelerde görülmektedir: *zen/ zenân* (kadınlar), *ejder/ ejdehâ* (ejderhalar) gibi örnekler vermiştir.

Arapçadan gelmiş olan çokluk yapıdaki kelimeler, özellikle sözlü anlatımda teklik kelime gibi kullanılır: *fukarâ/lar* (fakirler), *küberâ/lar* (büyükler) gibi. Görüldüğü üzere Türkçe, yabancı dillerden geçen çokluk yapıdaki kelimelere de çokluk ekini (*-Ar*) ilave ederek kullanmaktadır. Yazar Arapçadan gelen ve cinsiyeti erkek olan bazı isimlerin sonuna *he* harfi eklemek suretiyle müennes (dişil) isim haline dönüştürüldüğünü de belirtmiştir.⁵ Türkçenin cinslik yapısıyla Fransızcanın bu konudaki durumu tamamen farklıdır. Mesela sultan kelimesinin erkek ve kadın için kullanımı aynıdır: Sultan Mahmut ve *Sultan Fatime gününden kalma* (s. 23) vb.

Yazar 26-31. sayfalar arasında Türkçedeki isim hâl eklerinin, sedalı ve sedasız ünsüzlerle biten tabanlara gelirken almış oldukları ekleri belirtmiş ve bu durumu da *isimlerin sapması* (Fr. *déclination des noms*) olarak ele alıp çeşitli örnekler vermiştir: *gün, günün, günden; kol, kolun, koldan* vb. Fransızcada farklı bir biçimde ele alınan bu konuyu özenle işlemeye çalışmıştır.⁶ Ayrıca isimlerle ilgili sapmalara örnek olarak; isimlerin aldıkları son seslere göre yalın hâl (Fr. *nominatif*), ilgi hâli (Fr. *genetif*), yönelme hâli (Fr. *datif*), bulunma hâli (Fr. *lokotif*), uzaklaşma hâli (Fr. *ablatif*) ve diğer hâl ekleriyle isimlerin teklik ve çokluk biçimlerine ait açıklamalar yapılmıştır.

³ Benzer ifadeleri Jean Deny de kullanmaktadır. s. 149

⁴ Yazar burada isimlerden bahsederken sıfatları da konuya dâhil emektedir, bu şekildeki iç içe açıklamaları diğer bölümleri kaleme alırken de yapmıştır.

⁵ Bilindiği gibi Türkçede cinslik eki bulunmamaktadır. Bu hususta Muharrem ERGİN şunları söyler: “Türkçede gramatikal cinslik yoktur. Erkek ve dişil olan tabii varlıkların erkeği ayrı, dişil ayrı isimler taşır. Bunlar hiçbir cinslik ifadesi olmayan tamamıyla müstakil isimlerdir. Erkek varlığın ismiyle dişil varlığın ismi arasında gramer bakımından hiçbir fark yoktur.” Ancak bazı dillerde olduğu gibi cinslik yapısına sahip Fransızcada bu durum Türkçeden farklıdır: *La femme est venuE* (kadın geldi), *l'homme est venu* (erkek geldi), görüldüğü gibi özne olarak kullanılan kelimelerdeki cinslik farkı zaman çekimlerin çoğuna da aynen yansımaktadır.

⁶ Türkçedeki hâl ekli yapılar ile Fransızcada bunları karşılayan yapılar arasında çok önemli farklar olduğundan yazar bu konuyu özenle ele almıştır: Türkçede buna isimlerin sapmaları değil, isimlerin hâl ekli yapılarla çekimleri denilmektedir ve bu durum sabit bir dil bilgisi yapısıdır.

3. III. BÖLÜM

3.1. Sıfatlar (Fr. adjectifs)

Kitabın III. bölümünde (s. 32-43) sıfatların yapıları ve kullanımları ele alınmıştır. Yazar, Türkçede sıfatların büyük bir kısmının isimlerden meydana geldiğini, yerine göre isimlerin *-li*, *-lu* ve diğer birtakım ekler almak veya geçişli fiillerin şimdiki zamanın 3. tekliğini de kullanmak suretiyle sıfat elde edilebileceğini ifade etmiştir.⁷ Karşılaştırmaya dayalı olarak sıfat gibi kullanılan kelimelerin mevcut olduğunu ifade edilmiştir: *-ca*, *-ce* ekiyle *güzelce*, *-rak/-rek* ekiyle *alçakrak*, *küçürek*⁸ vb. daha pek çok ekle sıfat yapıldığı kaydedilmiştir. Ancak yazarın sıfatlarla ilgili yaptığı sınıflandırma ve açıklamalarda bazı kullanım sorunları vardır. Örneğin; *ism-i tasgir* (Fr. diminutif) başlığı altında ele aldığı *avretcik* (Fr. *petite femme*), *köpekçik* (Fr. *le petit chien*) vb.⁹ kelimelerin yazımlarını vermiştir. Fakat yazarın örnek verdiği bu kelimelerden bazıları kullanılmamaktadır.

Ayrıca yazar, bu bölümde iyelik isimleri (*ism-i mensûb*, Fr. *noms possessifs*) konusunu ele alırken Fransızcadaki yapılanmayı öne çıkarmıştır: *at-lu*, *et-lü*, *akıl-lu* vb. Ayrıca şehir, yer, ülke isimlerinden türeme sıfatlar da bu başlığa dahil edilmişlerdir: *Kara Denizlü*, *Bosnalı*, *Macarlı* gibi. İsimden isim yapım eki olan *+li/+lu* eki; sahiplik görevinde kendinde bulundurma, bir yere veya bir şeye bağlılık ve mensubiyet için kullanılmakta olup büyük çoğunlukla sıfat yapmaktadır. Türkçede iyelik şekli, isim çekim eklerinden olan iyelik ekleriyle yapılmaktadır. Ayrıca iyelik ve mensubiyet farklıdır, zaten Türkçede, Fransızcada olduğu gibi bir iyelik yapısı da yoktur. Yine bu bölümde Türkçe kelimeleri türlerine göre *kök* (câmid) ve *türeme* (müştak) olarak da ikiye ayırmıştır.

4. IV. BÖLÜM

4.1 Sayı isimleri (esmâü'l-aded)

Bu bölümde (s. 44-53) sayı isimleri (esmâü'l-aded) ele alınmıştır. Örnek olarak ele alınan kelimelerin Türkçe karşılıklarının yanında Arapça ve Farsça karşılıkları da birlikte verilmiştir. Bazı alanlarda sayıların ifadesinde Farsça sayı isimlerinden yararlanılır; tavla oyununda kullanılan zar isimleri buna dahildir. Yazar, Türkçede sayı isimlerinin rahat bir biçimde kullanıldığını ifade eder: *yarım saat*, *saat yarım*, *çeyrek saat* vb. Sıra sayıları da Arapça ve Farsça karşılıklarıyla birlikte verilmiştir. Kitap bölümlerinin numaralandırılmasında Arapça sıra sayı isimlerinden, bazen de Farsça sayılardan yararlanılmıştır.

5. V. BÖLÜM

5.1. Zamir (Fr. pronoms)

Yazar, bu bölümünde (s. 53-68) zamirleri ele almış ve bunları okuyucusuna daha iyi kavratılmak için *yalın*, *ilgi*, *yönelme*, *yükleme*, *bulunma* ve *çıkma durumlarını* kapsayan

⁷ Sıfat-fiil konusu bazı benzerliklerine rağmen Türkçe ve Fransızcada farklı şekillerde ele alınmaktadır: Fransızcada yalnızca şimdiki zaman 3. Teklik şahıs eki atılır, kalan kısma *-ant* eki getirilmek suretiyle yapılırken, Türkçenin zengin bir sıfat-fiil yapısı vardır.

⁸ Zeynep KORKMAZ, bu konuyu, “*Sıfatlarda Karşılaştırma ve Derecelendirme İşlevi*” başlığı altında ele almıştır. (Z. KORMAZ, s. 370-397.)

⁹ Bu kelimeler Türkçe kelime yapma sisteminde bulunmalarına rağmen, kullanım alanında çok seyrek olarak yer almaktadırlar. Türkçe Sözlük’e ve Kamus-i Türki’ye bakılabilir.

çekimleri altı şahsa göre ve detaylı bir şekilde vermiştir. Ayrıca açıklamasında dönüşlük zamirinin şahıslara göre çekim ve kullanımıyla ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Eserde Türkçedeki *bağlama zamiri* terimine karşılık olarak *ilgi zamiri* (Fr. pronom relatif) ifadesi kullanılmıştır.¹⁰ İlgili zamiri olarak *ki*'nin bazen *kim* şeklinde kullanıldığı ifade edilmiş, konuyla ilgili örnekler verilmiştir. Bunun yanında *hangi, nesi, kim, neleri, kangı* (kangı ev, hangisi geldi) vb. soru zamirlerin de bahsedilmiştir.

Yazar, iyelik zamirlerini¹¹, iyeliklerin Fransızcadaki kullanışlarını öne çıkararak açıklamıştır: *benim* (mon), *senin* (ton), *onun* (son), *bizim* (notre), *sizin* (votre), *anların* (leur). Ayrıca bu şahıs çekimlerine *ki*'yi ilave ederek; *benimki* (le mien), *seninki* (le tien), *aninki* (le sien), *bizimki* (le nôtre), *sizininki* (le vôtre), *anlarınki* (le leur) vb. biçimlerini de açıklamıştır. Fransızca, şahıslara ait iyelik sıfatlarını ve iyelik zamirlerini ayrı ayrı ve çekimsiz kelimelerle karşıladığından bu konuda Türkçeden farklı bir yapılanma içindedir. Örnek; benim babam (mon père: *mon* iyelik sıfatıdır), benimki (*le mien/la mienne* iyelik zamiri) vb. Yazar, aynı şekilde iyelik zamirlerinin hâl ekli çekimlerini de vermiştir.

6. VI. BÖLÜM

6.1. Fiil (Fr. verbes)

Bu bölümde (s. 68-138) Türkçedeki fiillerin yapıları ve kullanımları ele alınmıştır. Bu bölüm için ayrılan sayfa aralığına bakıldığında, diğer bölümlere göre fiiller üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir. Yazar, Türkçe fiil yapısının iyi anlaşılabilmesi için işe emir çekiminden başlamak ve diğer zamanların çekimini yapabilmek için de köke şahıs ve zaman ekleri ilave etmek gerektiğini ifade etmiştir. Bu açıklamalar *i-mek* isim-fiili hariç Türkçenin fiil yapısına uygundur.¹² Türkçe fiillerin öğretilmesinde yazar kendince hızlı ve pratik bir yol takip etmiştir: Kitapta, fiil kökü tespit edildikten sonra zaman çekimleri ele alınarak önce, *-r*, *-Ar* ekiyle geniş zaman, *-dl/-tl*, ekiyle görülen geçmiş zaman, *-sA* ekiyle de şart biçimi çekimlenmiştir.¹³ Yazar konuyu pratik olarak ele aldığı için fiilden fiil yapım eklerini, fiilden isim yapım eklerini ve fiil çekim eklerini bir arada vermiştir: *-mak/-mek, -ış/-iş, -l-, -dır/-dir-, vb.* Ancak filleri, bu şekilde açıklamak sistematik olmadığı gibi birtakım karışıklıklara da sebep olmaktadır.

Yazar, fiillerin olumsuz çekimini verirken şu iki şekli ele almıştır:

Olumsuz (Fr. négatif) şekil: *sevmemek*

İmkânsız (Fr. impossible) şekil: *sevememek* (ne pas pouvoir aimer)¹⁴.

¹⁰ Bu konuda Fransızcadaki *pronom relatif yapısı* Türkçeye göre birtakım farklılıklar göstermektedir. (G. Mauger, Grammaire parlée de la langue pratique du français d'aujourd'hui langue écrite, s. 163-173).

¹¹ Türkçede iyelik çekimlerine karşı Fransızcada her şahıs için kullanılan ayrı ayrı iyelik yapısı vardır.

¹² Bu hususta M. Ergin'in açıklamalarına bakılabilir. (M. Ergin, Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi s.267)

¹³ Fransızcada müstakilen kullanılan geniş zaman yoktur, şimdiki zaman (Fr. présent de l'indicatif) geniş zamanı da karşılar. (G. Mauger, Cours de Langue et de Civilisation Françaises II, s. 266).

¹⁴ Bu terimle ilgili olarak Jean DENY (DENY J. (1941) Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), Ter. Ali Ulvi ELOVE, Maarif Matbaası, İstanbul , s. 356.) *menfi iktidar* terimini kullanmaktadır ki bu da Handoğlu'nun kullandığı ifadeye yakındır.

Eserinde bu konuyla ilgili pek çok örnek verilmiştir. Ancak *yapabilmek* ve *yapamamak* fiilleri muktedir olmayı veya olmamayı ifade etmektedirler, imkânsızlık kavramı ise kesinlik belirttiğinden bu başlık altında ele alınmamalıdır.

Bu bölümde isimden fiil yapan eklerden bazılarıyla ilgili bilgi verilirken Türkçede durumu hâlen tartışılan bir şekilcilik öne çıkmıştır: *-lamak/-lemek*, *yarı-lamak*, *yaldız-lamak*; *gecelemek* (*gicelemek*), *mühürlemek* (*möhürlemek*), *domuz (doñuz)-lanmak*¹⁵vb.

Yazar sıfatlardan türetilen fillere; *güzellenmek*, *derinlenmek*, *derinlendirmek*, *bilmezlenmek*, *görmezlenmek* yapılarını örnek olarak vermiştir.

Eserde yardımcı fiiller etken ve edilgen olarak iki başlık altında ele alınmıştır: *etmek*, *eylemek*, *kılmak*, *olunmak*, *kılınmak* vb. Ayrıca bu yardımcı fiillerin isimlerle birlikte kullanışlarına örnekler verilmiştir; (s. 81): *zahir ol-*, *zuhur et-* gibi birleşik fiiller kullanılmıştır.

Yazar, yardımcı fiillerin çekimi başlığı altında isim fiilinin (*i-mek*) çekimini vermiştir. Onun, ek fiili temel yardımcı fiil olarak isimlendirmesi Fransızcadaki olmak (*être*) fiilinin anlam ve kullanımından ileri gelmektedir. Bu fiil Fransızcada temel iki yardımcı fiilden biri olup tüm zamanlarda çekilebildiği için *i-mek* fiilinden farklıdır. Bu durum göz önüne alınmadığından *i-mek* fiilinin çekiminde zorlamalar bulunmaktadır. Ayrıca yazar, isim fiilinin zarf-fiil ve partisip şekillerinden (*-imiş*, *idi*, *ise*) de bahsetmiştir.¹⁶ Ancak bu değerlendirmelerden bazıları isim-fiilinin Türkçe yapısıyla uyuşmamaktadır.

Yazar Türkçedeki *sahip olmak / malik olmak* fiilin açıklamasında (Fr. avoir) iyeliği daha vurgulu şekilde ifade etmek ve Fransızcanın cümle yapısına uygun hâle getirmek, böylece yabancılar açısından öğrenilmesini kolaylaştırmak için *benim akçem var yerine benim var akçem* biçiminde açıklayıcı cümleler kullanmıştır. Ayrıca bu fiilin hikâye birleşik zamanı, şart kipi ve diğer zaman çekimlerini de vermiştir.

Aynı şekilde *olmak* yardımcı fiilinin (Fr. verbe auxiliaire: être) şimdiki zamanı¹⁷ Türkçeye geniş zaman karşılığı olarak da tercüme edilmektedir. Bu *ol-* yardımcı fiilinin tüm zaman çekimlerinin Türkçe karşılıkları verilmiş, ancak bu çekimlerden bazılarını, birtakım Fransızca kaynaklara göre farklı şekilde ele almıştır.¹⁸

Gelecek zamanın Türkçede beş ayrı şekilde çekimlendiği ifade edilmiştir:

1. Geniş zaman ile *olurum* (Fr. *je deviendrai*). 2. Gelecek zaman *olacağım* (Fr. *je deviendrai*). 3. İstek kipi ile *olalar* (Fr. *ils deviendront*). 4. Gereklilik kipi ile *olmalu* (Fr. *il doit devenir*). 5. Şart kipi ile *olsa* (Fr. *il doit devenir*)¹⁹. Kitapta, bu hususla ilgili Türkçedeki çekimler Fransızca

¹⁵ Bu kelimenin kök kısmı Tarama Sözlüğünde *doñuz* (*toñuz*) olarak geçmektedir. Ancak yazarın kullandığı *toñuzlanmak* fiili gerek Tarama Sözlük'ünde bulunmamaktadır.

¹⁶ Bu konuyla ilgili olarak Muharrem. ERGİN, “Bütün bu partisip ekleri içinde *i-* fiili yalnız *-dük* ekini alır: *i- düğ-i* şeklinde görüldüğü gibi. *i-* kişiye ait bu tek partisibi eskiden daha çok kullanılırdı. Bugün de klişeleşmiş olarak yaşamaktadır: *ne idiği belirsiz* misalinde olduğu gibi.” (s. 319) şeklinde tespit edilmiştir.

¹⁷ Fransız gramerindeki *présent de l'indicatif* zamanı Türkçeye şimdiki zaman ve geniş zaman olarak tercüme edilmektedir.

¹⁸ Gerek G. Mauger, gerek Jean Deny'de zamanların isimlendirilişi ve tasnifi konusunda A. HİNDÖĞLU'dan kısmen de olsa farklı düşünmektedirler.

¹⁹ Türkçede, gelecek zaman çekimiyle ilgili şekil yönünden böyle bir sıralama yoktur. Ancak anlam ve kapsam olarak Yazarın bu konudaki görüşlerine yaklaşan bazı tespitleri, kiplerde zaman kaymaları adı altında görmekteyiz. Zeynep KORKMAZ, s. 596-646.

karşılıklarıyla verilmiş, kısa açıklamalar yapılmıştır. Fakat bilindiği üzere tasarlama kipleri şekil özelliklerine karşın, açık ve kesin bir zaman ifade etme özelliği taşımazlar²⁰.

Emir biçimiyle ilgili 2. teklik *ol*, 3. teklik *olsun*, 1. çokluk *olalım*, 2. çokluk *olun*, *olunuz*, 3. çokluk *olsunlar* kullanımları verilmiştir. Yani yazara göre Türkçede 1. Teklik şahıs hariç diğer 5 şahıs için emir çekimi var demektir. Bilindiği üzere, Türkçede emir çekiminin kaç şahıstan ibaret olduğu hususunda Türk dilbilimcileri arasında da görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

6.2. Ekleme

Yazar, fiil bölümü kapsamındaki bu ekleme kısmında, *fiillerin meydana getirilmesi* (Fr. formation des verbes) konusunu ele alarak fiilden fiil yapma eklerini ayrı bir başlık altında değil de, kullanıma bağlı olarak dağınık bir şekilde açıklamıştır. Bunu da, Türkçe fiilleri daha pratik öğretme arzusuyla tercih ettiğini örneklerle göstermiştir. Ancak bunun, birtakım karışıklıklara sebep olabileceği de ortadır. Bilindiği üzere Türkçede asıl pasiflik ve meçhullük ekleri *-n-*, *-l-* 'dir. *-l-* ise çok işlek bir fiilden fiil yapım ekidir. Bu yapı Fransızcadaki, Türkçeden farklı olup kelimeler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu da bize, Türkçe fiillerin üretim ve kullanımının Fransızcadakilerden çok daha pratik olduğunu göstermektedir. Yazarın bu konuyla ilgili verdiği örneklerden birkaçı: *sevmek*, *bakılmak* (Fr. être aimé, être vu), Ancak o, bunun istisnası olarak kök ve gövdenin ünlüyle bitmesi halinde *-n-* ekinin kullanıldığını, konuşmada ise yine *-l-* ekinin tercih edildiğini ifade etmiştir: *denmek*, *denilmek* vb. Ayrıca *-t-*, *-ş-*, *-r-*, vb. diğer fiilden fiil yapım eklerini de birçok örnekle açıklamıştır.

Yazara göre Türklerin kullandığı fiiller genelde kişilere aittir. Ancak kişisiz yapılar da (Fr. modes impersonnels) mevcuttur: *vardır*, *gerektir*, *denir*, *nakl olunur* vb.

7. VII. BÖLÜM

El-hurûf (Fr. des autres parties du discours)

Bu bölümde zarflardan, bağlaçlardan, edatlardan vb. bahsedilmektedir.²¹

7.1. I. Zarf

Yazar zarfları, *fiillerin sıfatı* (Fr. adjectif verbe) olarak tanımlamaktadır. O, zarfları Türkçe asıllı olanlar, Arapçadan ve Farsçadan alınanlar ele almış ve birçok örnek vererek açıklamıştır. Yazar, zarfları; *nitelik*, *nicelik*, *yer*, *zaman*, *istek*, *tasdik*, *sayı*, *sıra*, *küçültme*, *dilek*, *uyarı*, *karşı koyma*, *korkutma*, *azlık*, *övgü*, *selamlama*, *şüph*e, *mukayese*, *birleştirme*, *ayrıştırma* vb. alt başlıklarıyla ele almış ve uzunca açıklamalar yapmıştır.

7.2. II. Edat

Bu kısımda Türkçede kullanılmakta olan edatlardan bazıları ele alırken istisnai durumlardan da bahsedilmiştir. Örneğin; isimlerden sonra rahat bir şekilde gelebilmeleri: *ev içre*, *baş üzere*, *dağ aşırı* vb.

²⁰ Bu hususta Tahsin BANGUOĞLU (Türkçenin Grameri, s. 443) ve Z. KORKMAZ'ın (Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi Grameri s. 647) eserlerine bakılabilir.

²¹ Yazarın burada kelime türlerini açıklamak için kullandığı *discours* kelimesinin Türkçede kabul gören karşılığı "söylem"dir, bu da ki dil arasındaki anlamlandırma farklılığından kaynaklanmaktadır.

7.3. III. Bağlaç

Yazar, bağlaçların sık kullanılanları ele alarak *ayırma*, *zıtlık*, *açıklama ve şart*, *sonuç*, *istisna*, *susturma*, *beğenme* vb. bildirenleri ayrı başlıklar hâlinde örnekler vermek suretiyle açıklamıştır.

Türkçe sözdizimi (Fr. Syntaxe Turke)

Bu bölümde Türkçe cümle yapısı ve cümlenin kullanımıyla ilgili bazı açıklamalar verilmiştir. Yazara göre; Türkler günlük hayatta birine hitap ederken büyük çoğunlukla 2. teklik şahsı, üst düzey biriyle konuşuluyorsa 2. çokluk şahsı kullanılmaktadırlar. Oldukça yüksek bir mevkide bulunanlarla konuşuluyorsa *cenapları*, *hazretleri* hitaplarının yanında *hazretin*, *hazretiniz*, *padişah hazretleri*, *paşa hazretleri* vb. kalıp ifadeleri kullanılmaktadır. Ayrıca kibarlık bildirmek için 1. teklik şahıs yerine *biz*, saygısını belirtmek için *benzeniz*, *kulunuz*, *köleniz*, *hizmetkâriniz*, *fakirhânemiz* vb. hitaplar geçerli olmaktadır. Ayrıca Türkçede yerine göre ev yerine *fakirhâne* (Fr. la pauvre maison), eşim yerine *halayığınız*, *kulunuz*, *ehlim*; halk ağzında *karım*, *avradım*.²² gibi kullanışlar mevcuttur.

Yazar, Türk dilinde yüklem cümlenin sonunda bulunduğunu ifade eder. Ancak konuşma dilinde durum farklı olabilmektedir: *Var götür o akçeyi.* vb. Yazar, burada fiillerin dizimi (Fr. syntaxe des verbes) çekimli halleriyle cümle içerisindeki görevlerini, aldıkları hâl eklerini ve edatlarla kullanımlarını örneklerle açıklamıştır.

SONUÇ

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle şunu belirtmek gerekir ki; yabancıların gerek önceki dönemlerde, gerekse günümüzde Türk dil bilgisini esas alan eserler yazmaları, Türkçenin kurallarına bağlı kaldıkları müddetçe dilimiz açısından hem bir kazanç, hem de övünülecek bir husustur. Türkçenin bir dünya dili olarak karşılık görmesi ve üzerinde bu tür çalışmalar yapılmış olması Türkçe severlerin ve bu dili konuşanların öncelikli beklentileridir. Ancak bu çalışmalar Türkçeye tercüme edilirken tenkitli şerhlerinin de yapılması büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Türkçenin dil bilgisini ele alan yabancı yazarlar, farkında olarak veya olmayarak kendi dillerinin bazı kurallarını dilimize aktarabilmektedirler. Bu, bazen tercüme yapandan da kaynaklanabilmektedir. Türkçenin dil bilgisinin esaslarına uymayan bu tür alıntılar sebebiyle dilimizde, özellikle kurallar açısından hâlen gündemde olan birtakım tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmaların merkezini daha çok kavram karışıklıkları meydana getirmektedir.

Bu kitabın girişinde yayımcı; eserin yazıldığı dönemde kamunun, bir yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenmeye yardımcı olacak pratik dil bilgisi kitaplarının hazırlanmasını istediğini beyan etmiştir. Dolayısıyla yabancılar için Türkçe kitapları hazırlanırken dilin gramer özellikleri sağlam kaynaklardan alınarak pratik bir biçimde ortaya konulmalıdır. Çünkü katı gramer kurallarının hâkim olduğu dil bilgisi kitapları, en azından bu eserin hazırlanmasında, pratik dil öğretimi için tercih edilmemiştir.

²² Yazar *karım* ve *avradım* kelimeleri için (ma femme ve ma concubine) kelimelerini kullanmıştır. Ancak *concubin,e* kelimesine evlilik dışı nikâhsız yaşayan kadın, erkek (Petit Larousse) karşılığı verilmiştir. Ayrıca bu kelimeye; aralarında hiçbir kanuni bağ olmadan bir erkekle birlikte yaşayan kadın (Dictionnaire du français vivant, Bordas) anlamı yüklenmiş, Kamus-i Fransevî’de ise odalık, müstefreşe anlamında kullanılmıştır. Tahsin SARAÇ bu kelime için nikâhsız (karı ya da koca) karşılığını vermiştir.

Bu kitabın, bilimsel bir amaçtan çok, Avrupalıların Osmanlı Devleti'nin hükümran olduğu yerlerdeki ticarî, sosyal, kültürel vb. ilişkilerini daha rahat bir biçimde yürütmelerine yardımcı olmak için kaleme aldığını görülmektedir.

Konular verilirken Türk grameri esas alınmış, ancak Fransızcanın dil kurallarından da yararlanılmıştır. Örneğin, iyelikler konusunda Fransızcadaki iyelik sıfatları ve iyelik zamirlerinden de bahsedilmiş, konuyla ilgili açıklamalar bu şekilde yapılmıştır. Bu ve benzeri kural aktarmaları Türkçede birtakım sorunlara ve tartışmalara sebep olabilmektedir.

Türkçe dil kavramları, Fransızcanın imkânları dâhilinde açıklanmış, yetersiz kalındığında bazı Avrupa dillerinden de yararlanılmıştır. Bu durum, Türkçeye yapılacak farklı alanlardaki tercüme çalışmaları için de geçerli olabileceğinden, bu husus gözden uzak tutulmamalıdır.

Bölümler arasında kurulan ilgilerin ve yerine göre farklı konuların bir arada verilmeye çalışılması, bazen konuların iç içe girmesine sebep olmuştur. Bunun da kısa zamanda çok şey öğretme düşüncesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bunun pratik dil öğretimindeki olumlu ve olumsuz yanları tartışılabilir.

Eserin önsözünde yayımcı, böyle bir eseri yayımlamakla Fransız halkına hizmet ettiklerini ifade etmiştir. Her ne sebeple olursa olsun, bu bize Türkçenin o dönemde aranılan ve ihtiyaç duyulan önemli bir dil olduğunu göstermektedir.

Bu eserin meydan getirilmesinde yazarın kullandığı örneklerdeki kelimelerin, kelime gruplarının vb. unsurlarının yazım ve telaffuzları, dönemin Türkçesindeki ses ve yapı hususiyetlerini göstermesi bakımından önemli olup bu alanda çalışacaklara da katkılar sağlayabilir.

Dillerin birbirlerinin söz varlıklarını, anlatım güçlerini, iletişim ve kültürel etkileşimlerini, görmek ve birtakım çıkarımlar yapmak için bu tür çalışmalara ihtiyaç vardır.

REFERENCES/ KAYNAKÇA

- DEVELLİOĞLU, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Bas., Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- ERGİN, M. (1993). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümler İçin Türk Dil Bilgisi*, 21. Bas., Bayrak Yay., İstanbul.
- MAUGER, G. (1968). *Grammaire pratique et du français d'aujourd'hui langue parlée langue écrite*, septième édition revue, Librairie Hachette, Paris
<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/idiome/41442>
- DENY, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Ter. Ali Ulvi ELOVE, Maarif Matbaası, İstanbul.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK, Ankara,
- Maurice, Davau- Morcel Kohen-Maurice Lallemand. (1972). *Dictionnaire du français vivant*, Bordas, Bruxelles,.
- SARAÇ, T. (1990). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük-Grand Dictionnaire Français-Turc*, Adam Yay., 3. Bas. İstanbul.
- ŞEMSEDDİN, S. (1898). *Kamûs-i Fransevî Dictionnaire Français-Turc*, 2. Baskı, Mihran Matbaası, İstanbul.
- ŞEMSEDDİN, S. (1998). *Kamûs-i Türkî*, Alfa Yay., İstanbul.
- BANGUOĞLU, T. (1998). *Türkçenin Grameri* TDK Yayınları: 528, Ankara.
- Tarama Sözlüğü, (1996). 2. Bas., TDK Yay., Ankara.
- TİMURTAŞ. F.K. (1999). *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları Osmanlı Türkçesi Grameri III*, 14. Baskı, Alfa Yay.,
- Türkçe Sözlük, (2010). TDK, Ankara,

EXTENDED SUMMARY

In this study, *Grammaire Théorique et Pratique de la Langue Turke, Telle Qu'elle Est Parlée à Constantinople* (The Theoretical and Practical Grammar of Turkish Spoken in Istanbul) written by Artin HİNDÖĞLU in German in 1829 and transferred to French in 1834 was discussed. The name of the book in Ottoman Turkish is *Hazâ Kitâbu Sarf-ı Türkî*. In the introduction of the work, it was stated that the most famous dialect of Turkish, spoken by the breed apart in Istanbul, was taken as basis in the preparation of this Turkish grammar book and brief information about the work was given.

The publisher stated that they came to the conclusion that the author was born in Asia Minor (1780, Kütahya) and knew the Turkish and Armenian languages very well, so he could write the grammar of Turkish. The publisher of the book, by publishing this work of Hindoğlu, in the geography dominated by the Ottoman Empire, commercial, cultural, etc. he explained that they were trying to serve French people who had relations and other European businessmen who spoke French, and those who wanted to get to know this region. This Turkish grammar book consists of seven chapters and especially a verb-based Turkish syntax and consists of a total of VII + 182 pages. In the work, the grammar of Turkish has been studied in a more applied way.

In the first part of the book, which consists of 22 pages, the Turkish letters and the pronunciation of the letters used in that period were mentioned, and the sound structure of Turkish was carefully emphasized by giving many examples. The author also made use of the French grammar rules while explaining the subjects in both this section and other sections, and also made use of Italian and different languages of Europe, especially Modern Greek, in these matters where French was insufficient. In addition, under the title of script types, explanations were made about the types of writing used by the Turks during the Ottoman Turkish period such as naskh, sulus, talik, divani, rika.

Names and structures of nouns in Turkish were discussed in the second chapter, noun suffixes and their usages were explained with examples, and important explanations were made especially with the introduction of the -IAr plural suffix to foreign words in Turkish. The author, who divided the third part of his book into adjectives, stated that most of the adjectives in Turkish consist of nouns. While the possessive (*ism-i mensûb*, Fr. *noms possessifs*) is given in Turkish only, some of the explanations have been confused with the possessive structure in French. In Chapter 4, numeral adjectives are given with the title of numeral names (*esmâü'l-aded*).

In chapter 5 of the book, pronouns are mentioned in detail. However, although some explanations do not fit the possessive conjugation of Turkish, the examples given are correct. As in some of the above mentioned explanations, the operations of possessive pronouns have been tried to be explained by considering their usage in French. In Turkish, possessives are added to the name with an inflectional suffix, while possessive structures in French are made up of words.

In the 6th chapter, the structures and usages of verbs in Turkish are discussed extensively. 70 pages of the book are devoted to this section. Verbs root, main and auxiliary verbs, tenses, etc. It has been discussed, and explanations that can be considered original according to the period are given regarding the future tense shooting. On the other hand, in the 7th chapter under the title of *El-hurûf* (Fr. *des autres parties du discours*), the subjects of adverb, preposition and conjunction were discussed and various examples were given.

Tarih Bilimi İçin

Pour la Science de l'histoire/For The Science of History

Claude Cahen, Ahmed Said Yalçınkaya (Çevirmen)

Atıf/©: Claude Cahen(2020). Tarih Bilimi İçin, (Çev.) Ahmed Said Yalçınkaya, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 211-228.

Citation/©: Claude Cahen(2020). Pour la Science de l'histoire, (Çev.) Ahmed Said Yalçınkaya *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 211-228

Notlar/Notes

Bu makalenin orijinal künye bilgisi şu şekildedir; "Claude Cahen, (1946). *Pour la Science de l'histoire. La Pensée, No. 8, Juillet-Septembre*, pp.36-50."

Orcid:

0000-0002-6900-2384

Ahmed Said Yalçınkaya (Çevirmen)

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü

Makale Türü-Article Type

Tercüme/Translation

Geliş Tarihi-Received

2020-10-28

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-30

Sayfa-Pages

211-228

**Yazar(lar), herhangi bir çıkar
çatışması beyan etmemiştir.**

Öz:

Ünlü şarkiyatçı Claude Cahen'in kaleme aldığı ve tarafımızdan Türkçeye tercüme edilen bu makalenin, onun tarih biliminin toplum ve akademi çevresindeki algısı, temellendirilmesi ve geliştirilmesi noktasındaki düşüncelerini anlamak bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Tarih bilimi, Tarihçilik, Claude Cahen.

Abstract:

This article, written by the famous Orientalist Claude Cahen and translated into by us Turkish, is important in terms of understanding his thoughts on the perception, foundation and development of historical science around society and academia.

Keywords: The Science of history, Historiography, Claude Cahen.

Résumé:

Cet article, écrit par le célèbre orientaliste Claude Cahen et traduit par nous en turc, est important en termes de compréhension de ses réflexions sur la perception, la fondation et le développement de la science historique autour de la société et du milieu universitaire.

Mots-clé: La Science de l'histoire, Historiographie, Claude Cahen.

GİRİŞ

Ünlü Fransız Şarkiyatçı Claude Cahen¹ hakkında yazılan biyografi yazılarını incelerken Maxime Rodinson'un (1915-2004) Cahen'in "Pour La Science de L'histoire" makalesi hakkında "Az insanın bildiği, ancak yine de dikkatlice okunmayı ve üzerinde düşünülme hak eden harika bir makale"² ifadesi bizi bu makaleyi incelemeye akabinde Türkçeye çevirmeye yöneltti.

Claude Cahen'in bu makalesini Türkçeye çevireceğimizi kendisine duyurduğumuzda tüm samimiyeti ile makalenin yayını için telif haklarını bize veren, nezaketi, akademik duyarlılığı ve tavsiyeleri ile desteğini bizden esirgemeyen Bordeaux Üniversitesi öğretim üyesi sayın Michel Cahen'e teşekkür ederiz.

---

¹ Claude Cahen (1909-1991): Fransız şarkiyatçısı. 26 Şubat 1909'da Paris'te doğmuştur. École Nationale des Langues Orientales'den 1931 senesinde Türkçe-Arapça bölümünden mezun olmuştur. 1936 senesinde Türkiye'ye gelerek çeşitli araştırmalarda bulunmuştur. 1940 senesinde "La Syrie du Nord à l'époque des Croisades" adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. 1945-1959 seneleri arasında Strasbourg Üniversitesi ardından da 1959-1979 seneleri arasında akademik kariyerini sonlandırdığı Sorbonne Üniversitesi'nde görev yapmıştır. Claude Cahen özellikle Ortaçağ Türk ve Müslüman tarihi üzerine yoğunlaşması sebebiyle bu dalda hayli uzmanlaşmış ve bir otorite haline gelmiştir. Özellikle araştırma yaptığı toplumların dillerine hâkim olması, o toplumların iktisadî ve idarî tarihlerini incelemesini sağlamış, bu sayede de hayli önem arz eden çalışmalar ortaya koymuştur. Haçlı Seferleri hususunda kaynakları mukayeseli bir şekilde inceleyerek bu alana yeni bir anlayış getirmesi yanında Mısır, Suriye ve Anadolu devlet ve medeniyetleri üzerine yaptığı çalışmaların derinliği, bu alanda Cahen'i farklı bir konuma getirmiştir. Cahen 18 Kasım 1991 tarihinde Savignysur-Orge'de ölmüştür. Detaylı biyografik yazılar için bkz. L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques, Arabica, Brill, T. 43, Fasc. 1, (Jan., 1996). Özellikle bu sayıda Ahmet Yaşar Ocak'ın kaleme aldığı "Un Seldjoukide anatolien contemporain: Professeur Claude Cahen (ou cinquante ans de recherche en histoire turque)", pp. 116-134" adlı yazısı da Cahen'in Selçuklu tarihçiliği hakkında detaylı ve doyurucu bilgiler-görüşler içermektedir. Claude Cahen'in tüm çalışmalarını bibliyografisi için bkz. Bibliographie des travaux de Claude Cahen, Arabica, T. 43, Fasc. 1, L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques (Jan., 1996), pp. 264-295; Muhammet Kemaloğlu, Claude Cahen Çalışmaları Ve Hakkında Yapılan Araştırmalar, İSTEM, S. 22 (Aralık 2013), s. 187-207. Claude Cahen ve çalışmaları hakkında yapılan Faruk Yıldız, "Claude Cahen ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme (1909-1991)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2015. Ayrıca bkz. J.-C. Garcin, "Sur Claude Cahen", Revue de monde musulman et de la Méditerranée, sy. 59/60 (1991); Necîb el-Akîkî, el-Müstesrihün, Kahire 1964, I, 342-346; Michel Balivet, Claude Cahen, DİA, C. 7, ss. 15-16. Ayrıca Claude Cahen hakkında bkz. Michel Cahen, L'Historien et le politique: Engagement, pensée scientifique chez Claude Cahen: Réflexions et quelques souvenirs d'un fils sur son père, Itinéraires de l'Orient: Hommages à Claude Cahen, ed. R. Curiel and R. Gyselen, Res Orientales 6, Bures-sur-Yvette 1994, pp. 385-442; Jean-Michel Mouton, Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen, Res Orientalis VI, Studia Islamica 1995, No. 82, pp.154-158; Thierry Bianquis, Pour un réexamen de l'apport de Claude Cahen sur la fiscalité, Arabica 1996, pp.135-145; Lapidus, I.M., Review of Itinéraires de l'Orient, Journal of the Economic and Social History of the Orient, vol 39/2 1996, pp.189-90; Jean-Marie Martin, La féodalité vue par Claude Cahen, Arabica, T. 43, Fasc. 1, L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques, Jan. 1996, pp.244-249; Bernard Lewis, Claude Cahen, 26 February 1909-18 November 1991, Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 141, No. 2, Jun. 1997, pp.218-220; Elizabeth A., Zachariadou The Oguz tribes: the silence of the Byzantine sources in R. Curiel und Rika Gyselen Itinéraires d'Orient, hommages à Claude Cahen, Res Orientales VI, Bures-sur-Yvette 1994, pp.285-289; Paul M. Cobb, Itinéraires d'Orient: Hommages à Claude Cahen by Raoul Curiel, Rika Gyselen, Journal of Near Eastern Studies, Vol. 57, No. 3, Jul. 1998, pp.220-221; Mohammed Arkoun, dans Transgresser, déplacer, dépasser: Histoire générale et histoire de la pensée (en hommage à Claude Cahen), chapitre III de Humanisme et Islam: Combats et propositions, 311 p, Librairie Philosophique Vrin, 4 avril 2005, p.90-91, p.111 et p.126; Anne-Marie Eddé, Claude Cahen et les sources arabes des croisades, Arabica, T. 43, Fasc. 1, L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques, Jan., Leiden 1996, pp.89-97; C. Edmund Bosworth, Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen by Raoul Curiel, Rika Gyselen, Journal of the Royal Asiatic Society, Third Series, Vol. 6, No. 1, Apr. 1996, pp.83-87.

² Maxime Rodinson, Claude Cahen (1909-1991), CEMOTI: Cahiers D'Etudes Sur La Mediterranee Orientale Et Le Monde Turco-Iranien, n°13, L'immigration Turque en France et en Allemagne, p. 194.

TARİH BİLİMİ İÇİN³

İnsanların alışkanlıkları ve geçmişe bağlı yaşayagelmelerinden doğan nefretlerinden; bozukluklar ve devrimlerle dolu tarihin karalandığını ve sorumlu tutulduğunu nihayetinde de “zavallı, küçük varsayımlara dayalı bilim” olarak nitelendiğini sıklıkla duymaktayız. Tarihsel açıdan ortaya çıkan farklı disiplinlerin sayısının giderek arttığı bu yüzyılda, akılcı temellendirmelerini sonsuzlukla tasvir eden düşünürlerin bile bu yorumu yaptığını görmekteyiz. Son olarak Baby, aynı şekilde, bu aşağılamayı doğrular gibi görünen hâlihazırda birçok çalışmanın olduğuna dikkat çekiyor. En yüksek getiriye sağlayan müşteri tabanıyla, ünü sosyal davranışlarından gelen kalem tacirlerinin istekleri arasında bilgisiz okuyucuya yapılan “tarih” tanımında “Gerici bir anlayış olan geçmişi övme yönelimi ve modası geçmiş bir romantizm ihtiyacını karşılamak için üretilen eserlerde yer alan tarihî verilerin kullanılması” şeklinde aslında iki yöne çekilebilecek gizli bir çelişki mevcuttur. Peki, bu durumda tarihi gerçekten anlamaya istekli ve bilimsel bir tarih yöntemini tercih eden topluma ne sunuluyor?

Uzmanların yaptığı çalışmalarda bile, hizmet ettiği disiplinin bilincinde olan tarihçi, bu disiplinin doğurabileceği politik sonuçlardan korkamaz. Öğrencilikte; insanlığın evriminde bu disiplinin kapladığı yer hakkında bilgi sahibi olmadan, önemi anlaşılmadan ne kadar çok şey öğrenilebilir? Akademisyenlikte ise defalarca kez konuları, gerek sonucunda ortaya pek fazla yeni bilgi çıkaramamaları, yanlış yöntemler izlemeleri, konular arasındaki bağlantıların doğru kurulmaması, anlam kapalılıkları, gerekse bazı bakir kalmış araştırma alanlarının araştırmacıların yeterince ilgisini çekmemesi sebebiyle, birçok araştırma sonuçsuz kalmıştır. Tarihî çalışmalara yaklaşırken, araştırmanın ana aşamalarında her araştırmacının genel bir değerlendirme yapması isteniyor. İnsanlığın var oluşsal kaynağını, eğer bir şeyler biliyorsa bu konuda ne bildiğini düşünmek suretiyle, yerle, dönemle, başka benzer anlarla benzerlik kurması, bu ayrıntıları görmezden gelmemesi yahut eğer bütün bunları da biliyorsa bu olayın etrafında gelişen diğer olaylarla ve insanlığın evrimiyle bağlantı kurması bekleniyor. Kısaca tıpkı fizikçilerin doğanın maddesel kısmını inceleyerek şeylerin “nasıl”ını ortaya çıkarması gibi... Eğer elle tutulur sonuçlar elde edilebileceği ihtimaline inanılmasaydı, tarih üzerine akademik araştırmalar ve çalışmalar yapılamazdı. Fakat, eğer gerçekten bir tarih bilimi inşa edilmek isteniyorsa bilimsel bir çalışma hazırlamak için dikkat edilmesi gereken unsurlar mutlaka göz önüne alınmalıdır.

Biz geleceğin öğrencilerine, dünün öğrencilerinde eksik olan bu tarihe dair hevesi, yeniden kazandırmak istiyoruz. Biz; geleceğin öğrencilerine, dünün öğrencilerinde olan hevesi yoksunluğunu gidermek noktasında yardım etmeyi istiyoruz. Kanaatimizce onlara takip edecekleri düşünce yollarını sunmalıyız. Bu yollar, yeni olmaktan uzaktır ve gelişmiş derinleştirmelere boş bir hedef ile girmemenize neden olur. Bunlar, hâlihazırda söylenmiş ama mantığını yitirene kadar da söylenmesi gereken, çok basit kanıtlardır.

Genel anlamda bilimin yetersizliği, sıklıkla yanlış anlaşılmalara yol açan bazı temel özellikleri üzerinde kendimizi geliştirmeden tarih biliminde çalışmanın koşulları üzerine düşünemeyiz. Bu konuya geri döndüğümüz için okurlarımızın affına sığınarak diyebiliriz ki -her birimizin mütemediyen farkına vardığı üzere- bazı fikirler, teoride kabul edilmiş olsalar dahi o

---

³ Bu makale Claude Cahen tarafından “Pour la Science de L’histoire” adıyla 1946 senesinde La Pensée dergisinde yayınlanmıştır. Claude Cahen, Pour la Science de L’histoire, La Pensée: Revue du Rationalisme Moderne Art, Sciences, Philosophie, N. 8 (Juillet-Aout-Septembre), Paris 1946, pp. 36-50.

bazı fakirler hakkında düşünölmeye devam ediliyor; dolayısıyla onun daimi bir parçası olmamız için uğraşmamız, düşünmemiz gereken bir disiplin ruhu vardır.

Her bilim, objektif bir değerdendirmenin elemanı olamayacaktır; yani, ancak maddesel olarak kullanılamayacak objelerin değerdendirmesini reddettiğinde oluşur. Bilim, bilimcilik ile aynı şey değildir. Biz de önsel (à priori) olarak, bilimle uğraşırken tıpkı her şeyi bilip açıklayacağımızı savunmadığımız gibi bilim ve bilimciliğin aynı şey olmadığını da inkâr etmiyoruz. Madden gösterilebilir olmayan şeylere dayanan idrakleri alır, başlangıçta keyfi seçilmiş, evrende var olan ve lehinde veya aleyhinde hiçbir nesnel kanıt bulunamayan, bir karara dayanıp mantıksal olarak mümkün değerdendirmeler inşa ederiz. O hâlde bilim adamı; metodun gerekliliği dolayısıyla -tabii eğer bu metot, herhangi bir metafiziksel bilgiye karşı çıkmıyor veya tersine bir metafiziksel bilgiyi oluşturmuyorsa- maddecidir. İnsan, metafizik bir alanı düşünsün ya da düşünmesin, bilim adamı, bilime metafiziği dâhil etmemeli, sadece seçilen maddeci kanıtlama yollarını kullanmalı. Örneğin Pasteur maneviyatçı (spiritualiste), Claude Bernard ise ateisttir. Ancak çalışma yöntemlerinde fark yoktur. Bilimin dışında herkes bir inanca mensup olup olmadığını söylemekte veya bunun boş bir uğraş olduğunu düşünüp bu konuyu göz ardı etmekte serbesttir. Fakat bilimde Pasteur, Claude Bernard'dan daha metafizikçi değildir. Bu kıyaslamaya girmek sadece zaman kaybıdır. Bu sebeple "maddeciliğin" kanıtlama yöntemi de gözlemlenmek hatta mümkünse deney yapmaktır.

Doğa bilimleri kendini, gelişmeler ölçüsünde, daha sonradan tamamen bırakacakları, belirlenimci (déterministe), mekanik bir dünya anlayışından yavaş yavaş uzaklaştırmıştır. Başlangıçta düzenli olarak gerçekleşen olaylardan birinin diğerdendinin sebebi olduğu kabul ediliyordu. Bu belirsiz tanımlama insanın yaratıcı gücünün doğanın işleyişi sayesinde asimile olması ile değışti. Bu görüşü değerdendirmeye alırsak ya çeşitliliği açıklamayan bir kimlik ya da hiçten bir şey yaratma-ki bu da hiç mantıklı değil- olarak belirleyebiliriz. Bilim adamları oldukça hızlı bir şekilde bu açıklamanın sözel yanının ve gerçekte, aynı anda olan iki olaya hiçbir basit doğrulama getirmediğinin farkına vardılar. Bu da bilimsel uygulamalarda birliktelik serisini yerleştirdi: Artık bir yasa (kanun, kural) araştırmak yerine olayın nedenleri araştırılmaya başlandı.

Fakat sırasıyla yasa kavramını ve buna bağlı olarak nesne ve olay (phénomènes) kavramlarını da revize etmek gerekiyordu. Uzunca bir süre, bilim "şeyci" (chosiste) olarak kaldı, yani olayları ve nesnelere, bunların aralarındaki ilişkiyi bulmak için değerdendirdi. Yine de belirgin bir şekilde sınırlandırılmış bireysellikte (individualité) kaldı. Günümüzde bilim adamları, doğanın bize bireysellikler değil sadece başka nesne ve olaylar ile ayrılmaz bağlarla bağlı olan nesnelere ve olaylar sunduğunu anladı. Bunlar doğa tarafından bize verilen nesne ve fenomenler bütünüdür. Bu nesne ve fenomenleri bütünden bağımsız olarak tanımlamak boşuna bir çaba olacağı gibi, bütünün herhangi bir parçasında yapılacak olan bir değışimin de diğerdend parçalarda da karşılık bulacağı bir gerçektir. Hareketi, istikrar ve istikrarsızlığı bir arada olan bir sistemden başka bir şekilde tanımlamak imkânsızdır. Tıpkı hareket içermeyen, ayrıca zaman faktörü de barındırmayan, uzamsal (spatiale) bir büyüklük tanımlamanın imkânsız olduğu gibi. Uzamsal hareketler dışında zamansal (temporelle) bir büyüklük belirlenemeyeceğini de düşünürsek, doğanın bize birbiriyle bütünlük bir zaman-mekân (temps-espace) yapısı sunduğunu fark ederiz. Bu "şeyci" kavramların en iyi çözümlenmiş olan kütle (masse) bile, bu yapının içinde çözölür. Bir diğerdend imkânsızlık ise, gözlemcinin doğası ile gözlemleneni ayırmaktır ki modern bilim bu nedenle göreceli veya daha iyi bir tabirle "totaliterdir".

Nesneler ve olaylar bize değişmez bir bireysellikte görünseler de, bu sadece bizim büyüklük ölçeğimizin kıyaslaması, yani kabaca, ortalama olarak yapılan hesaplardan kaynaklıdır. Bir kabın duvarlarındaki gaz basıncı temelde sabittir, fakat bu sonsuz moleküllerin belirsiz değişkenlikteki vuruşlarının ortalamasıdır. Toplam basınç, bizim ölçeğimizde, mutlak bir zorunluluk değil neredeyse sonsuz bir istatistiksel olasılıktır (probabilité statistique). Belirleyici kural kavramı, yerini istatistiksel olasılığa bırakmıştır. Fakat bu determinizmin yanlış olduğu anlamına gelmez. Hâlâ pratikte kanıtlanmış olan kuralların varlığı ve bütünün parçalarının birbirine tesadüfen bağlanmadığı gerçeği, geçerliliğini koruyor. Aceleci spiritüalistler (tinselciler), yeni bilim anlayışının içerisine insani ve ilahi özgürlüğü sokabileceğimiz bir çatlak bulduklarına inandılar. Tuhaf bir şekilde gerçekçi olmayan, doğa kanunlarının kesinliğine etki etmeyen özgürlük anlayışından bahsetmiyorum bile! “Bir olayın tespitini büyüklüğün belirli bir ölçüsünün dışında yapmanın da bir nesne veya bir olguyu evrensel bir ağırlıkla bağlantılarından başka bir şekilde açıklamak da mümkün değildir.” demek determinizme karşı çıkmak olmadığı gibi, yapılması gereken de sadece neden ve sonuçların determinizminin mekanik anlayışını tamamen aşmaktır ki, bu sebepler ve sonuçlar aynı kümenin ayrılmaz birer üyesi olmaktan başka bir şey değildir. Ve öyle ki başka bir denge anında terse çevrilip sebep sonuca, sonuç da sebebe dönüşebilir ve bahsi edilen bu durum evrensel etkileşim (l’universelle interaction) kümesinde var olan karşılıklı eylemlerdir. Bununla birlikte, doğanın çeşitli yönleri de bize dağınık halde değil zıt çiftler halinde verilir. Örneğin dalga-parçacık (onde-corpuscule), kütle-enerji (masse-énergie) vb. Bilimsel ilerleme hiçbir zaman birine evet; diğerine hayır demekten ibaret olmamıştır. Bilimsel ilerleme dediğimiz şey, her ikisini de hesaba katarak ikisinin de ötesinde yeni bir fikir bulmaktır. Tıpkı Einstein’ın teorileri, dalga mekaniği (mécanique ondulatoire) gibi. Hatta, özellikle matematikte, önceki bilginin olumsuzluğu üzerinden ilerleyip daha sonra ikisini de aynı anda dahil etmeye izin veren yeni bir fikir icadı da yapılabilir. Negatif sayılar (nombre négatifs), sanal sayılar (nombre imaginaires), öklit dışı (non-euclidiennes) geometriler gibi. Bunu felsefi dille ifade edecek olursak “bilimsel düşünce diyalektik ilerler (la pensée scientifique procède dialectiquement)”.

Doğal olarak bu, soyut bir çalışmadır. Ama dikkat! Bazılarına göre düşünce, içinde kavramları yaratarak keyfi bir iş çıkarır, bilim ise böyle değildir. Yani bunlar, bilimsel düşünce için gösterilen çabanın gerçek doğasını yansıtmazlar. Bu nedensel bir süreçle maddesel gerçeklikten (la réalité matérielle) varlık ortaya çıkarma sorusu değildir, lakin duyularımızın kaba görüşlerinin arkasındaki gerçekliğin daha büyük bir yaklaşımını (approximation) bulmamızı sağlar ve başarının da başarısızlığın da yanılmayan ve keyfi olarak ortaya konulmayan bir ölçütü, bir kanıtı vardır. Örneğin yaratıcı bir buluş (l’invention créatrice) yahut eylem... Radyo dalgalarının (onde hertziennes) gerçekliği üzerine yapılan verimsiz bir konuşma bizi ilgilendirmiyor; çünkü biz gerçek bir nesne olan telsiz telgraf (T.S.F. Télégraphie Sans Fil)⁴ sayesinde Hertz’in başarıya ulaşmış gerçeği bulduğunu biliyoruz. Bilim, nesnel başarının gereksinimlerini (exigences) karşılamak için, daha soyut (abstrait) kalan kısımların üzerinde durmuştur. Bu eylemin başarısı, bilimin nesnelliliğinin (objectivité de la science) bir garantisidir. Tam tersi yolda, bilimsel yasalara meydan okuyarak hareket etmek ise boşa kürek çekmekten başka bir şey değildir.

Bilim, doğanın çeşitliliği ile karşı karşıya kaldıktan sonra sayısız bilim dallarına bölünmüştür. Fakat bu dallar arasında herhangi bir çeşitte farklılık veya bağımsızlık söz konusu değildir. Tabii, her bilimin öncelikli olarak ilgilendiği kendi alanı ve bu alanın özellikleri ile ilgili

⁴ T.S.F. kısaltmasının anlamı için bkz. <http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2239407705;> Pars Tuğlacı, Türkçe-Fransızca Sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayınları, İstanbul 1984, s. 707.

araştırma metotları vardır. Ancak genel düşünme metodu aynı olduğu için bu bilim dalları birbirlerinden ayrı sınırlar çizip kesin duvarlar çekmek yerine, ilerledikçe diğer dalların da ilerleme göstermesi için onlara el uzatırlar. Örneğin fizik (physique), matematiksel (mathématique) işlemler olmadan gelişmeyeceği gibi matematiğin gelişmesi de fiziğin taleplerinden etkilenir. Biyoloji (biologie) ve kimya (chimie) için de bu geçerlidir. Genel olarak bilimin, önceki kazanımlar ile bağlantılı yeni bir veri eklenmesiyle bir öncekinden farklılaşan bir kademelendirme sistemine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Cebir (algèbre), geometri-uzay (espace), mekanik-hareket, dolayısıyla zaman-(mouvement, donc temps), fizikokimyasal bilimler-geri döndürülemez hale geliyor-(devenir irréversible), biyoloji-yaşam-(vie), insan bilimleri-bilinç-(sciences de l'homme-conscience-). Örneğin biyoloji, tüm yaşamımızı fizikokimyasal süreçlere indirgeme olasılığını ön plana çıkarmıyor ama fizikokimyasal süreçlerden ayrı olarak gözlemlenmenin de mümkün olmadığını bilmemizi sağlıyor. Bu fizikokimyasal çalışmalar sayesinde yaşam hakkındaki bilgilerimizi belirleyebiliyor ve sınırlarını çizebiliyoruz. Bahsini ettiğimiz bu çalışmalara dayanmayan açıklamalar, ancak afyonun (l'opium) insanları uyuttuğunu söylemek gibi sözlü varlıkların bir düzenlemesi olabilir, çünkü uyku da bir erdeme sahiptir. Tüm bunlar, tarih biliminin gelişmesi için gereken koşulları sağlamak amacıyla bilimin akılda tutulması gereken özellikleridir.

Belki beni hemen durdururlar. Çıkarımlarıma göre her bilim bir yandan gerçeğin araştırılmasını diğer yandan da araştırma ve ölçümlerin izin verdiği ölçüde açıklanan hipotezleri içerir. Peki, tarih, diğer pozitif bilimlerdeki gibi ne gözlem ne de deney imkânı sunmazken bilimsel bir araştırmaya nasıl devam edebilir?

Şüphesiz ki, insani bilimler içerisinde de, örneğin psikolojide (psychologie), bazı deneyler yapma imkânı bulunabilir, keza sosyolojide (sociologie) de, eğer güncel olaylar konu ediliyorsa direkt olarak gözlem yapmanın mümkün olduğunu da söyleyebiliriz. Oysa geçmiş zamanın incelenmesinde bu yöntemlerden hiçbirini kullanmak mümkün değildir. Fakat tarih biliminde asıl olan, deney (expérience) veya gözlem (observation) yapmak değil, objektif olarak gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığını bilmektir. Görülüyor ki, bu noktada tarih ve diğer bilim dalları arasında radikal bir farklılık söz konusu değildir. Astronomi yasalarının çoğu deneye başvurulmadan kurulmuştur. Aynı şekilde, modern fizikte de olayı ve/veya nesnenin kendisini direkt olarak inceleyemeden sadece etkilerine bakarak elde ettiğimiz sonuçlar bulunmaktadır(örneğin elektron). Tersine, mevcut insan hareketlerinin çalışmalara yapabileceği faydadan bile bahsetmeden, toplumların karşılaştırılmalı incelenmesi insani bilimlerin deneyleridir diyebiliriz. Her şeyden önce geçmiş de bize nesnel izler bırakır(örneğin yazılar ve objeler). Diğer yan bilimlerde (epigrafi, paleografi, arkeoloji, nüvizmatik, diplomatik, tanıklık eleştirisi vb.) olanın aksine, gerçek bir tarihçinin etrafında pratikle elde edilmiş bilgiler veya alınmış önlemler yoktur. Bu şekilde bir şeyler öğrenemeyeceğimizi fark etmemiz, gerçeğe yaklaşımlarımızda bize yeni yollar açmamızı sağlar. Bilim bu hususta daha fazla neler yapabilir? Fizik, olası hata payının sınırlarını hesaba katarak hassas bir şekilde ele alınan bu değerlendirmelerdeki ilerlemenin birer parçasıdır.

Aslında, tarihe yöneltile eleştiri, her zaman temel bir yorumlama hatasından kaynaklanır. Herhangi bir ilişkinin, hususun dışında kalan geçekleri temsil etmekteyiz. Yani, her biri belirli koşullar altında görülen gerçeğin bir yönünü ortaya koyan iki çelişkili yanıtta da şüphecisi (scepticisme) yaklaşıyoruz. Tarihçi olarak bizim şahsi ölçeğimiz detaylardır. Bu sebeple detaylara hipnotize olduğumuz bir gerçek. Fakat detaylar tarih için her bir gaz molekülünün hareketinin hesaplanması kadar zor belki de imkânsızdır. Bu sebeple de önemli değil gibi görünmekle birlikte, bir gerçeğin ortaya çıkmasıyla, tıpkı fiziksel teorilerde olduğu gibi, onunla

beraber o kadar çok fark edilmemiş ve uzun zamandır çelişkilerinin ayırıcına varmadan yanlış yorumlanmış yansımaları da görülür! Zaten bizi gerçeklik yaklaşımına ulaştıran da budur. Dünyada meydana gelen olayların, gerçeklerin bilinmesi, fiziğin hipotezlerini desteklemek için ne kadar gerekliyse tarihçi için de toplumu oluşturan bireylerin başlarından geçenleri bilmek, toplumun özünü kavrayabilmek için de o kadar önemlidir. Tarih için gerçeklerin araştırılması, ne kadar gerekli olursa olsun, fizik veya biyolojinin laboratuvar deneylerinden daha fazla bir şey değildir. Hipotezin kendisinden ayıramadığı gibi çoktan bilim anlayışına dahil olmuş durumdadır.

Tarihi nasıl algılıyoruz?

Tarihin konusu, toplumsal var oluşunun evrimiyle (évolution) birlikte, insandır. Diğer disiplinler, (biyoloji, antropoloji, etnoloji, etnografi, psikoloji, dilbilim, sosyoloji, vb.) insanı biyolojik, sosyal ve bireysel olarak ele alır. Disiplinlerin ihtisaslaşması (spécialisation des disciplines), kapsamlı araştırma yapmak için muhakkak surette gereklidir. Fakat doğal olarak bunların da birleştiği bir nokta vardır ki, insanı bir bütün olarak incelerken kalıcı bir kesişim, disiplinler yaklaşma olmasından daha doğal ve zorunlu bir şey olamaz. Tarihsel araştırmalar bu öznesi insan olan bilimin içinde özel karakterler sunmakla birlikte, önce var oluş koşullarını oluşturmamız gereken bütünü ile bir insan bilimidir.

Tıpkı önceki bilimlerde olduğu gibi beşeri bilimler ve biyofiziksel bilimler arasında da bir kesinti olamaz. Nasıl ki bu bilimler hipotezleri üzerine çalışırken deney yapmayı ve ana değişkeni sabitlemeyi zorunlu tutuyorlarsa, benzer şekilde insani bilimler de daha önceden yapılan çalışmalarda elde edilen kanunları kullanmadan hipotez oluşturup sorular sorulmasına izin vermez. Bazı sınırlı alanlarda (politika, ekonomi gibi) bu hususun gerçekleşmesine kesinlikle karşı çıkamayız. Ancak bu alanların diğer alanlara doğru genişlemesi ve alanların birbirine bağlanması konusunda çok fazla tereddüt mevcuttur. Pratiğin işleyebileceği konusunda herhangi bir ön bilgi verilemese de bahsi edilen bu durumlar hariç, hipotez olmadan insani bir bilim inşa etmek de kesinlikle söz konusu olamaz. Dolayısıyla bizim konumuz insandır, her şeyiyle, insan. Burada bir kopukluk da yoktur. Ögelerin karmaşıklığını veya ana unsuru insan olan bu karmaşık gerçekliğin indirgenemezliği (l'irréductibilité) de inkâr edilemez. Tam aksine! Her birinin toplam bir gerçekliğin yalnızca bir yönü olduğunun ve birinin doğrudan veya bir bütün olarak ilişkilerini ele almadan o kişiyi tamamen anlamak istemenin de boşa olduğunun farkına varılmalı. Özerk ve etkileşimsiz bir alan yoktur. Önemli olan bu etkileşimin metotlarını bulmaktır.

İnsanın verileri diğer bilimlerle nasıl bağlantılar içerir? Bu veriler bize çiftli bir formda sunulur: Fiziksel ve biyolojik yasalara maruz kalan insan vücudu; bilginin nesnesi (l'objet de la connaissance) ve gerçek bilginin öznesi olan bilinç. Bu ikili yapıda: Ne bilincin temel bilgileri olmayan vücut, ne doğanın ve bedeninin farkında olmayan bir bilinç, ne de bu maddesel veriler üzerine bir eylemde bulunmak, mümkün değildir. Beden ve bilinç, ancak ortak gerçekliğin (commune réalité) ayrılmaz yönleri olarak verilebilir.

O halde, eylem, bağımsız mıdır? Bu her yerde ve her zaman karşımıza çıkan bir sorunsaldır fakat bilimsel yöntem için hatalı bir sorunsaldır. Veri dediğimiz şey sadece insan doğasının belirli ihtiyaçlarının bilinci (conscience) ile anlam kazanan bir karardır ve doğa yasaları da bir olay meydana getirerek düzenli olarak belirli sonuçlara yol açacaktır. Bu iki koşul olmadan verilerin etkili bir özgürlüğünün/bağımsızlığının (liberté effective) olduğunu söyleyemeyiz. "Bir nehir içerisinde onu oluşturan su olmasa var olabilir miydi?" sorusunu sormak ile bir problemin tamamen özgür/bağımsız olmasını istemek aynı şeydir.

Özgürlüğün/bağımsızlığın yegâne kanıtı eylemdir ki bu sebeple gerçek yaratıcılık telsiz telgraf (T.S.F.) gibi icatlardır.

Bu perspektiften bakıldığında, maddi (matériels) ve manevi (spirituel) gerçeklerden birinin diğerini doğurduğunu düşünmenin ne kadar yanlış olduğunu görebiliriz. Onların arasında sürekli bir etkileşim (interaction) vardır yahut daha iyi ifade etmek gerekirse insanla ilgili alanlarda, biri, diğeri olmadan tek başına saf bir veri oluşturamaz diyebiliriz.

Ancak, maddi ve manevi gerçeklikler arasında, eğer bilimsel olarak ele alacaksak bilincinde olmamız gereken farklılıklar vardır. İlk olarak yaşamın zaman çizelgesinde ortaya çıkan bir fark vardır. Yeni doğmuş bir hayvan, temel bilince sahip olabilir. Daha sonra da ileriki zamanlara kadar belki de gelişemeyecek olan davranışları, (o zaman da kendini insanın maddi taleplerinin acil baskısından kurtarabildiği ölçüde gelişecek) düşünmeden kopup nesnel doğaya, nesnel adaptasyona yönelmiştir. Dolayısıyla maddeci kısım kronolojide (en azından maddesel olayların oluşmasında) tinsel (spirituel) kısma göre öncelik sahibidir. Öte yandan metafiziksel bir kanıt olmadan yaptığımız, anlamdan yoksun tüm deneyimlerimiz (expérience), tüm eylemlerimiz bize insan bilincinden bağımsız olarak ve ondan önce de var olan maddi doğanın kesinliğini verir. Buna karşın maddi destek olmadan ya da maddi doğa tarafından az ya da çok doğrudan şartlandırılmış (conditionné) içerik olmadan hiçbir bilinç var olamaz. Bu nedenle maddeciliğin, maneviyatın bize eşdeğerini sunmadığı, bir özerkliği (autonomie) vardır. Metodolojik olarak tinsel faktörlerin ortaya çıkmasının yol boyunca kesinlikle meşru olduğunu, ancak analizin sonuna gelmenin tatmin edici olmadığını da ekleyelim. Aslına bakarsanız, tinsellikle öngörülen sonuçlar, sadece sözlü olarak ifade edilebilir gibi gözükse de, aksine, maddesel gerçekliğe giden yolda kaçınılmaz bir başlangıç noktasıdır. Eğer ki gerçekten bilimsel bir çalışma ortaya çıkarmanın peşindeyse bu yolda karşımıza çıkan bu tarz çeşitli engeller sayesinde, koşullananı (conditionné) koşullayana (conditionnant) bağlayarak maddesel verilere ulaşabiliriz. Bu maddesel veriler sayesinde de, nesnel bir uzlaşmaya varmak mümkündür, çünkü kendisi yahut aynı karaktere sahip dolaylı tezahürler (manifestations indirectes), direkt olarak gözlemlenmeye uygundur; artık o baştaki muğlak olan tinsel faktörler yerine direkt olaylara dönüşmüşlerdir. Böylece, insanlığın bütünü özünde yer alan bu kısıtlı ve karşılıklı etkileşimi de hesaba kattığımız göre, artık bu etkileşimin analitik incelemesini yapmaya geçebiliriz. Tinsel olanla maddesel olan arasındaki etkileşimle karşı karşıya kaldığımız durumlarda, vardığımız son nokta her zaman maddesel olanda saklı olacaktır ki bunun da metafiziksel bir onaylanmayla hiçbir ortak noktası yoktur. Oysaki bu içteki tinselliğin yok sayılması bir aykırı düşünce niteliğinde (paradoxale) gibi görünebilirken aynı zamanda, tinsel olanın maddesel olanla bir nedensellik bağı içerisinde olduğunu da gösterir. Bu konuda, biz de aynı diğer bilim dalları gibi hareket ederiz, başka bir deyişle, arayışında olduğumuz esasın, tıpkı bahsi geçen bilim dallarında olduğu gibi, bilimimizin yani tarihin geçmişten edindiğimiz bilgileri, yeni keşfettiğimiz verilerle ilişkilendiririz.

Ne tinsel olan ne de maddesel olan sonsuzlukta (l'éternité) sabittir. Çünkü bilimin bütününde yer alan mekanizma zaman elementine bağlıdır. Bununla ilgili olarak fiziksel bilimlerde karşımıza geri döndürülemezlik (irréversible) kavramı çıkar (örneğin enerjinin adım adım azalması gibi); ölçeğimiz evrenden de atomdan (radioactivité) da yapılmış olsa fark etmeksizin bu süreç hâlâ tam olarak takip edilebilir değildir. İnsanın ölçeğine baktığımızda ise, fiziksel aşınmalar (usure physique), kimyasal tepkimeler (réactions chimiques) karşımıza çıkar, bunlardan bazıları geçmişten gelirken bazıları da gelecekte oluşacaktır. Evrimse, bunun tam aksine, biyolojiden öğrendiğimiz verilere göre, insanlığın ölçeğini derinlemesine ve daha güçlü bir nedene dayanarak (a fortiori) geleceğe hazırlanmaya iter. Bütün canlılar ve insanoğlu, hem

ayrı ayrı hem de bütünüyle sürekli bir dönüşüm içerisinde. Fakat insanoğlu, (insanlığın diğer canlılarla ne ölçüde aynı kefeye konulabileceği hâlâ tam olarak kanıtlanmış değildir) karşımıza farklı bir dönüşüm faktörünü de çıkarıyor. Burada bahsedilen, dış faktörlerden etkilenme yoluyla ortaya çıkan evrimsel süreçten farklı olarak, insanoğlunun kendi koyduğu yasalara bağlı eylemlere geçtiği, bilinçli bir yaratım sonucu olan bir dönüşümdür. Yani insan kendi evriminin motorunu kendi eliyle yaratıp ve harekete geçiriyor.

Peki, bu evrim, hangi normlara göre üretiliyor? Isıya yahut uzayda kapladığı göreceli (relative) yere bağlı olarak gerçekleşen evrim sırasında, örneğin birbirine koşullanmış iki beden denklemlenmeyen karşılıklı etkileşimine tanıklık ettiğimizi düşünelim, bu durumda kimyasal bir tepkime ve bunun sonucunda da yeni bir beden üretimi söz konusu olur. Fakat bu üretilen beden, koşullanan iki beden safi bir toplamı değil, nitel (qualitative) bakımdan oluşmuş yepyeni bir varlıktır. Canlı varlıklar ve insanoğlu, kendilerine doğa tarafından yüklenen gerekliliklerin genelde karşısında dururlar, ancak uzlaşım, nadir de olsa sağlanabilir. Fakat sıklıkla rastlanan bir durum, bu uzlaşımın önünde engellerin olması ve dolayısıyla zıtlıktır. Bu tip çatışmaları, insanın yaşamında yani toplum kavramının bünyesinde de rahatlıkla bulabiliriz. Toplumsal evrim, topluma bağlı faktörlerin yavaş yavaş dönüşmesiyle gerçekleşir ya da daha açık konuşmak gerekirse ortaya koyulan yeni bir yaklaşımın, yeni bir toplumsal düzen inşasının, onu önceleyen ve önceleyeninin çatışmalarını yok edip üstüne çıkmasıyla ve bu kez de bu yeni düzenin çatışmalarının ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Doğal olarak bu çatışmalar döngüsünün sonu yoktur ve bu yüzden, insanlığın karmaşık gerçekliğine (réalité complexe) sadık kalarak ona sözlü olarak tercüman olabilmek, ancak ve ancak, bu döngünün bir çatışmalar (tezler ve antitezler) şemasıyla temsil edilmesiyle ve bu şemadan doğan öz ve basit sentezlerle sonuçlandırılmasıyla mümkün olabilir. Aynı zamanda, bu çatışmalar evreninde, yeni ve daha sağlam, daha sabit, daha sorunsuz bir toplumsal düzen arayışının da sonu yoktur. Bu sebeple, olaylar arasında direkt bağlantılar aramak, çalışmamızın ana hipotezlerini üretmek birinci sırada olmalı, hemen ardından da bu hipotezlerin en benzer şekilde temsil edildiği gerçek olaylar bulunmalı ve buna göre de uygulamalarının verimli olup olmadığı sorgulanmalıdır. Şüphesiz ki, karşılaşacağımız çatışmalar mantık biliminde (science logique) geçen, var oluş (l'être) ya da olmayış (non-être), evet ya da hayırla sınırlı olmadığı gibi, sentez kavramımız da deyim yerindeyse "bir elmanın iki yarısı" yani uzlaştırılmazların uzlaşımından ibaret değildir; çatışan taraflardan hangisinin zamanla diğerini geçersiz kılacağını analiz etmektir. Bu, felsefi terminolojide evrimin diyalektik oluşuyla ifade ettiğimiz bir durumdur. Bu yüzden de, diyalektik olarak incelememize geri döndüğümüzde, yapmamız gereken, insan gerçeğinin farklı öğelerinin arasındaki ilişkilenmelerini aramaktır. Dış ve maddesel dünyanın kendi bedensel doğasına yansımaları... İşte doğa karşısında insanın yeri budur. Daha doğaya karşı verdiği ilk tepkisinden itibaren düşünce dünyasının en mündemiç (inhérent) bölümlerinde, bir ölçek oluşmaya başlar. Peki, bu ölçeğin basamakları nelerdir? Doğayla karşı karşıya kalan insan, onun maddesel eylemlerine uyum sağlar ve aynı zamanda, bilinci de bu durumun bir temsilini oluşturur. Başka bir deyişle, her yeni teknik bir düşünceye denktir. Fakat bu ayırım, ikisi arasında bir etkileşimsizlik olduğu manasına gelmez. Bir yandan, teknik dediğimiz şey, bir icat etme eylemidir, dolayısıyla gerek bilinç gerekse yaratma isteği ile olsun, insan bütünüyle etkileşim halindedir. Öte yandan, düşünce maddesel yaşama sıkı sıkıya bağlıdır, dolayısıyla teknik yaratımın ilkel aşamasında yer almaz ve eylemin maddesel ve tinsel şartları, medeniyetin şafağında, birbirinden ayırt edilemez bir bütündür. Bu durumu göz önüne almak için zihnin mündemiç (inhérent) özelliklerini öne sürmek, bir yere varmayacak bir laf kalabalığından öteye geçemez. Zira bu özellikler sonuçta karşımıza çıkan düşünce haricinde bir etki alanına sahip değildir. Buna karşın, maddesel teknik tamamen açıklığa kavuşturulmuş olsa

dahi (ki bu durumda yaratımı geri döndürülemez), en azından katı maddesel gerçekler tarafından koşullandırılmış olması inkâr edilemeyecek bir veri olarak kalmaya devam edecektir. Dolayısıyla başlangıç noktamız burası olmalıdır ve yapacağımız çalışma da, teknikle ona eşlik eden düşünme biçimleri arasında bir benzeşim kurma yöntemi bulmak üzerine olmalıdır. Ve bu ilk ağlar bütününde, tekniğin tüm evrimi, teknikle düşünce arasındaki ilişkinin de evrimini peşinden sürükler ve böylece düşünceyi de bu sirkülasyonun içine alır. Burada farkına varmamızın önem teşkil ettiği esas durum, önsel (à priori) olarak icatların mümkün olmasını sadece yaratma isteğine bağlamamak gerektiğidir. Çünkü bunun kanıtlanmasının mümkün olmadığı, öte yandan maddesel koşulların yenilerinin bulunabilmesi için düşünceye mecbur olduğu bir gerçektir. Örneğin, bir bölgenin tahliye edilmesi, zorunlu göç ve buna bağlı olarak başka ihtimaller mümkün olmadığı için o bölgeye ait hasadın ve tarımın da yok olması gibi.

Lakin doğal olarak, sadece teknikten bahsetsek ve diğer basamaklara geçmek zorunda olmasak aslında karşımıza hiçbir sorun çıkmazdı. İnsan sadece bir bireyden ibaret değildir, aynı zamanda bir toplum içerisinde varlığını sürdürür. Burada da, yine, bu ikisini birbirinden ayırabiliyormuşuz gibi davranmak beyhude bir çaba olur. Bireylerden oluşmamış bir toplum görme ihtimalimiz ne kadar düşükse toplumdan bağımsız halde varlığını sürdüren bir birey görme ihtimalimiz de o kadar düşüktür. Ama bunun da ötesine geçmek gerekir: İnsanlara dair verileri ortaya koymaya çalışırken insanı sadece biyolojik olarak ele almak ne kadar saçmaysa sadece toplumsal olarak ele alıp bireysel özelliklerini göz ardı etmek de bir o kadar manasızdır. Bilinç bireyseldir, insana dair şöyle ya da böyle özellikler bireyseldir, (önsel-à priori-olarak sadece buna indirgememek gerekse de) bireye ait biyolojik özelliklerle şekillenmiştir. Ama insana sadece bu faktörler hükmetmez, bu faktörler arasında biri vardır ki bireyin yaşadığı toplum tarafından şekillenir, bu faktör dildir. Hangi düşüncenin dilden ibaret olmadığını söyleyebiliriz ki? Yalnız, metodolojik olarak ilerlediğimizde, bireysel ve toplumsal olarak ayırdığımız aynı planın üzerinden devam etmemiz söz konusu olamaz. Esasında, bireylerin varlığını yok saymamız nasıl mümkün değilse toplumsal olanın incelenmesinde sıklıkla yaptığımız gibi, bu bireylerin kendilerine has özelliklerini, biyolojik özelliklerini hariç tutup (hiçbir zaman tam olarak mümkün olmasa da) yok saymadığımız gibi, bireyin toplumdaki yerini de yok sayamayız. Bir toplumu anlamak için ilk olarak dikkate almamız gereken şey, bireylerin neye benzediğidir. Bireysel farklılıklar (différences individuelles), istatistiki olarak çoğu zaman, bütününe beraber gerçekleştirdiği davranışları pek etkilemez çünkü birbirlerini doğru orantılı olarak nötrlerler. Elbette, bir “önemli şahsiyet” durumu da söz konusudur, yani bu bireyin bağlı olduğu topluma olan etkisini yadsımak mümkün değildir. Ama, açıkçası biz onu özerk bir star olarak görüp incelemeyiz. Onun bu önemi, aslında toplumun bir yansımasıdır (doğrudan yahut dolaylı fark etmeksizin), bu da demek oluyor ki, onun ifade ettikleri yahut bu topluma kattıkları, o olmasa da bu toplumda var olabilirdi ama kendisi, bağlı olduğu toplum olmadan bu kadar önemli olamayabilirdi. Bu önemin tam olarak anlaşılması için elimizde bir başka ölçüm aracı olmadığı gibi, bu “önemli şahsiyet”lerden bahsetmek için kendi içinde kifayetsiz bir kavramlaştırma vardır. Bu durumda bile, bireye ulaşmanın yolu toplumdan geçmektedir. “Anormal” (aberrant) olarak görülen bireylere baktığımızda da, yine, bir toplumsal evrim sürecinin içinde ortaya çıktıklarını görürüz. Başka bir deyişle, en bireyselleşmiş birey bile toplumun ürünüdür.

Birey, tümüyle ve direkt olarak toplumun bir üyesi değildir, çünkü her birey, belli gruplar içerisinde yaşar. Bu gruplar, tesadüfi şekilde oluşmaz. Maddesel dış etkenlere bağlı olarak oluşanlar (coğrafi gruplar), biyolojik özelliklere bağlı gruplar (ırk, yaş, cinsiyet gibi)

vardır. Diğerleriyle; kelimenin tam anlamıyla sosyal hayata bağlı gruplardır. Her insan, birçok farklı gruba bağlıdır ancak hepsinin kendi üzerindeki etkisi aynı değildir. Coğrafi koşullar genelde sabittir yahut çok yavaş bir değişim halindedir ve bu yüzden toplumsal evrimle ilgili hiçbir bilgi vermezler ya da sadece çok genel ve uzun bir dönemi kapsayan bilgiler verebilirler. Yaş ve cinsiyete bağlı koşullar ise, evrensel oldukları için yine toplumsal evrim hakkında pek fazla bilgi vermezler. Irk dediğimiz şey de bir gerçekliktir, fakat eğer farklı renklerin ayrımını saymazsak şu anki devlet kurumunun işleyiş şekline baktığımızda ırka bağlı bir sosyal ayırım göremeyiz. Toplumsal hayatta özel olarak karşımıza çıkan işgal ve sömürgecilığe bağlı ırkçı ve ayrımcı olayları bir kenara bıraktığımızda, sosyal sınıflar gibi irksal sınıfların olduğu bir toplum göstermemiz mümkün değildir. Yani toplumsal evrim, ırkların kendi içindeki ayrışmalarından bağımsız olarak dönüşmeye devam eder diyebiliriz.

Son olarak da sosyal hayattan doğan gruplardan bahsedelim. Ailenin toplumda gerçekten var olan bir birim olduğu doğru ama bu birim, bireyler arasında hiçbir farklılığın oluşmasına sebep olmuyor çünkü kendisi de kendisinin dışındaki koşullara bağlı olarak şekilleniyor. Her insan, ideolojik, dini, politik vb. gruplara bağlıdır. Bu gruplar o kadar gerçeklikle iç içedir ki, çoğunlukla aklımıza ilk sırada gelmezler. İşte tam da bu yüzden, birey üzerindeki etkilerini tam olarak belirlemek mümkün değildir. Dolayısıyla, bizim yapmamız gereken bu maddesel hayattaki gruplaşmaların aralarındaki farklara odaklanmaktır. Her birey, hayatı boyunca (ordu, okul vb.) bir yığın grubun parçası haline gelir, bunlardan bazıları gelip geçiciyken bazılarının birey üzerinde önemli etkileri olur. Daha uzun süreli olanlar arasında, mesleki gruplar vardır ancak çok fazla çeşit meslek olduğu ve bu mesleklerin bazılarının arasında önemsiz ve küçük farklar varken bazılarında ise çok önemli farklar olabilmektedir.

Problematığımızı tekrar ele aldığımızda, demiştik ki, ilk ele almamız gereken unsur, tekniktir. Toplumun yapılanmasında, bu teknik, işin ekonomik kısmını belirler (göçebelik ya da yerleşik hayat, tarımsal ya da şehirsal bir çalışma düzeni, bireysel ya da kamusal, üretim ve ticaretin her alanında ödenek verilip verilmemesi hususları). Tam tersi durumda ise, bu karşılıklı eylem hâlâ geçerlidir, teknik, örneğin bir ticaret kuruluşunun üretim fazlasını tanzim etmesi ile teşvik edilebilir. Şüphesiz ki, ekonomik düzenin sağlanmasında insani icatlar büyük bir rol oynar fakat bu rolü ancak belirli ve gerekli nesnel koşullara bağlı olarak oynayabilir. Burada bir noktayı netleştirmek gerekir. Ekonomik düzenin iki boyutu vardır: Üretim ve tüketim. Bunlar da üretim çalışmasının içinde bireylerce bölüşülür. Teknikle direkt bir bağlantıya sahip olansa üretimin (ve bunun ulaştırılmasının) düzenlemesidir. Bu durum, bölüşüm kısmında böyle gerçekleşmez çünkü bölüşümün her parçası eşit değildir. Bu bölüşüm, insanların üretimin ekonomik organizmasındaki yeriyle direkt bağlantılıdır. Çünkü insanların ne kadar ekonomik güçleri varsa bölüşümden o kadar fazla pay alırlar.

Durumun toplumsal plan kısmına geldiğimizde görüyoruz ki, sosyal farklılıkların hareketlerini tam olarak fark edebilmemiz ancak üretim sürecinde olan konumlanmaların incelenmesiyle mümkün olabilir. İnsanların çoğunluğu bu süreçte benzer (analogue) bir yer kaplarlar, ev sahipleri çalışmaz, çalışanlar mülk sahibi değildirler, hem çalışıp hem mülk sahibi olanlar vardır, üretim ağının profesyonel olarak dışında olanlar vardır, bütün bu gruplar diğer gruplarla benzerlikleri yahut farklılıklarıyla toplumdaki sınıfları oluştururlar. Toplumsal bilinçte, belli belirsiz de olsa bu ayrışma hep hissedilir ama daha çok, günlük hayattaki anlık olaylardan dolayı bu bölüşüm, zenginleri ve yoksulları karşı karşıya getirir. Bu iki kavram muğlak ve yetersizdir. Bir yandan, bu hemen fark edebileceğimiz bir ayırım olmadığı gibi, öte yandan da çok fazla basite indirgenmiştir. Toplum, birbirine zıt bu iki sınıftan, zenginlerden ve yoksullardan oluşmaz, buraya orta sınıfı da dahil etsek dahi bu ayırım, yeterli değildir.

Günümüzde işçiler, çiftçiler, kamu çalışanları ve esnafların gelirleri arasında denklik vardır ve kendilerine de sorsak aynı sınıfta olduklarını söylemezler, zaten bunu iddia etmek de mantıklı değildir. Fakat toplumun ekonomik yapısına üretim açısından bakarak analiz ettiğimizde aralarındaki farkları rahatlıkla görebiliriz. Kapitalist sistemde, üretim aracı mülkleri olan kapitalist ev sahipleri ve bu mülklerde payı olmayan, çalışan işçi sınıfı düşmandır (classes antagonistes). Bu ikisi arasında, orta kademe yöneticiler vardır ki bu yöneticiler de mülk sahibi değildirler fakat mülk sahipleri tarafından düzenlenen işlerde yönetici rolünü üstlenebilirler ve kapitalist kârdan pay alabilirler. Akabinde daha az kapitalist olan sektörler gelmektedir (zanaat, küçük ve orta büyüklükte tarım ve çiftçilik gibi kapitalizm öncesi sisteminin uzantılarıdır), bu durumda işçi ve mülk sahibi özellikleri tek kişide aynı anda var olabilmektedir. Son olarak da, evrimleşmiş, gelişmiş ve karmaşık bir toplumda var olan ve üretim zincirinde direkt bir rolü olmayıp da düzenin sağlanmasında ya da manevi ve kültürel anlamda topluma katkı sağlayanların olduğu gruptan söz edilebilir (kamu çalışanları, serbest çalışanlar, din adamları, sanatçılar vb). Bu karmaşıklığın sonucu olarak her zaman sınıfsal ayrımları net ve eşit bir şekilde yapmak mümkün olmaz, bu aynı zamanda, bireylerin de hangi sınıfta oldukları bilincine sahip olamamalarına da sebep olabilir. Fakat, bir insanın sadece ve sadece tek bir sınıfa ait olması gibi bir durumun da söz konusu olduğunu göstermez. Çünkü sınıflar birbirlerine bağlı olarak varlıklarını sürdürürler, tıpkı birbirine çekilen manyetik zıt kutuplar gibi. Günümüz Fransa'sında, ekonomik yapıda kapitalizm hüküm sürüyor, sınıfların durumu kapitalist sektörün iki zıtlaşan kutbu arasında gidip geliyor, diğer sosyal sınıflar sınırları muğlak orta sınıflara dahil ediliyor.

Elbette ki, üretimdeki bu konumlanmalar arasındaki farklar nesnel bir gerçekliktir ve bu yüzden daha geniş bir anlamda, ekonomik sınıfların da var olan nesnel bir gerçeklik olduğunu kabul edebiliriz. Bu da çalışmanın yönetime bağlı hipotezini destekler niteliktedir. Yalnız bu sınıfların içeriğini ya da toplum üzerindeki etkilerini, önsel (à priori) olarak bilmemiz de, diğer toplumsal ayrışmaların etkisini gözetmeksizin ele almamız da mümkün değildir. Fakat bu gruplar arasında derin farklar mevcuttur. Üstte açıkladığımız gruplar (Coğrafi, ırksal farklılıklar) üzerinde etkiye sahiptir ve bunlardan biri diğerine hiç etkisi olmadan yok olabilir. Cinsiyetlerde ise, biri olmadan diğerinin var olması mümkün değildir, yaşlılık ve gençlik de keza aynı şekilde (ama gençlik ve yaşlılık için aynı şeyi söyleyemeyiz), ama burada biyolojik ve bireysel faktörlere bağlılık söz konusudur ve özellikle eklenmediği sürece toplumsal olarak ele alınamaz. Meslekler arasında gözle görülür derecede bir karşılıklı dayanışma, birbirine bağlılıktan söz edebiliriz ama tabii bu, teknik ve ekonomi ile sınırlandırılmıştır. Aşağı yukarı şunun da doğru olduğu söylenebilir. Endüstrinin tamamı, tarımda ciddi bir gerileme olmadığı sürece yok olamaz. Buna karşın sosyal sınıfların elle tutulur tek bir varlığı yoktur, bu da hepsinin varlığının birbirine dayandığına işaret eder. Kapitalistler olmadan işçi sınıfı (prolétariat), derebeyleri/lordlar (seigneurs) olmadan köleler (serfs) olamadığı gibi, işçi sınıfı olmadan kapitalistler, köleler olmadan da derebeyleri var olamaz. Dolayısıyla burada konu edilen ayırım mündemiç-içkin- ve yapısal bir ayırmadır, sosyoekonomik varlıklarından ayrı düşünülemez.

Sınıfların bu yapısı, bize teknikten daha fazla sabit veri vermese de, ekonominin bel kemiğini oluşturduğu da bir gerçektir. Bu sınıfların oluşturduğu bu birbirine bağlı kompozisyon, her daim bir dönüşüm içerisindedir. Mündemiç çatışmalar genelde ekonomik ve sosyal planın üzerinde gerçekleşir. Örneğin, ekonomide kapitalist rejim olması durumunda, kapitalistlerin maaşları ve dolayısıyla alım gücünü sınırlandırması her zaman bir gerekliliktir ve aynı zamanda fiyatları da düşürür; bu da toplumsal olarak zıt grupların en azından bir kısmının lehinedir. Ama bu çatışmalar da evrim geçirir. Bazı zamanlarda bu zıtlaşmalar yok denecek kadar azdır, bazen

de örtüktür ve direkt etkilerini görmemiz de mümkün değildir (mutsuz işçi sınıfının göç etmesi gibi). Bazense direkt olarak bir çatışma meydana gelir. Toplumsal evrim sırasında, hüküm süren sınıfın artık gücünü koruyabileceği bir ekonomik durumunun olmadığı noktaya gelindiğinde, bu sınıf diğer sınıfların hayatını idame ettirmesini sağlayan kaynaklara tutunmaya çalışır ve bunu çoğunlukla güç kullanarak yapar. Böylelikle, bir devrim gerçekleşir ve bu da üretim araçlarının hâkimiyetinin bir sınıftan diğerine geçmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsal yapı da ekonomiye göre şekil alır. Örneğin devrim öncesi Rusya'sındaki tarım yabancılara ihracat yapmaya yönelikti ve böylece döngü mülk sahibi çiftçilerin lehine işliyordu. Günümüzde ise tarımları sadece ülkenin kendi içindeki temel gıda-ürün ihtiyacını karşılamaya yönelmiş ve bu da kültürlerinin yapısının değişmesine neden olmuştur.

Toplumsal yapı, evrim için gereken koşulların bel kemiği niteliğindedir. Karmaşıklığın adım adım arttığı düzlemde ilerlemek bizim için en iyisi olacaktır. Öncelikle, bir devlette siyasi kurumların oluşturulmasının doğal bir sonucu olarak teknik olanaklar ortaya çıkar ve buna bağlı olarak da var olan sınıfların gücü belirlenir. Hüküm süren sınıf hükmünü aşağı yukarı bu yolla belirli bir düzene koyar. Fakat her şeyden öte, insan düşünür. Bu düşünme eylemi tabii ki de hayatının maddesel koşullarından bağımsız değildir. Örneğin teknikle belirli noktalarda direkt bağlantıları da vardır ama daha da önemlisi burada sosyal, yani toplumsal düzene bağlı olarak şekillenen insanı da ele almaktır. Bu durumda tarihçi olarak önümüze yeni ve pek de kolay olmayan görevlerden biri çıkar: İçeriğinin yöntemlerini de belirterek düşünce ile toplumsal yapı arasındaki ilişkilenebilirliği çalışmamızın yönetme hipotezi üzerinden incelemek. Zira şu ana dek, hangi toplumsal yapı yahut konumlanmanın hangi düşüncenin "yansıması" olduğuna dair bir şey söylemedik. Burada bahsedilen bir betimlemedeki ya da bir camdaki yansıma gibi bir yansıma değildir. Bu etkileşim çok daha farklı bir biçimde karmaşıktır. Çünkü konu edilen sadece düşünceyle, doğal verilerle ya da toplumla beslenerek oluşan maddesel içerikler değildir, bu ikincil bakış açısıdır, birincil bakış açısı ise anlamak, yorumlamak, bu verilerin belli kısımlarını ayıklamak ya da olduğu gibi bırakmaktır. Bu tıpkı dindar yahut pozitivist bir tavra benzer. Belirli bir zihinsel tutumla belirli bir toplumsal yapı arasındaki etkileşim aslında bu etkileşimin olmayışı ya da sistematik bir şekilde verilerle düşünceler arasında gidip gelmesidir. Başka bir deyişle, "yabancılaşma"dır ve sosyoekonomik planda insanların verdikleri emek sonucunda ortaya çıkan ürüne "yabancılaşması" ile paraleldir. Bu noktada kendimize şu soruyu sorabiliriz: Duygusal ve entelektüel yaklaşım, söz konusu gelişmekte olan bir toplumsal durumdaki insan olduğunda da aynı mıdır, yoksa bu bir açmaz mıdır? Bu araştırma konusundaki en zorlayıcı faktörlerden biridir ve belgeleme harici bir amaç için üzerlerine eğilinmemiş olması ve genelde sanatçısının bireysel izini taşıyan sanat eserlerinden tam olarak tanıklık ettiği toplumsal düşünce sisteminin okunamaması gibidir. Sadece bu bahsettiğimiz, dönemin toplumsal düşünce sistemini bilmemiz halinde, bir sanat eserinde neyin dönemi yansıttığını, neyin döneme yeni bir soluk kazandırdığını, neyin toplumun geneli tarafından kabul görmediğini yahut neyin tamamen sanatçının kimliğine ait olduğunu ayırt etmemiz mümkün olabilir. Öte yandan, tinsel verileri asla sabit verilermişçesine ele alamayız, daha çok, evrimde olan ve bu evrimi özerk olmayan, önceki tinsel dışavurumlara bağlılığını da inkâr etmediğimiz ve yukarıda açıkladığımız toplumun özünü ilişkisini de çözümlenerek incelememiz mümkündür. Bu ilişki aynı zamanda hangi eylemin sosyal hayatta karşılık bulacağını da analiz etmemiz gerektiğine işaret eder, böylece ekonomik düzenin, tekniğin ve tinsel evrimin üzerindeki etkisini de direkt olarak görebiliriz.

Bunlar, son derece basit bir şekilde şemalaştırılmış, tarihi ve insanı anlama çabasında bize yol göstermesi gereken öncül hipotezlerdir. Önsel (à priori) olarak bilmediğimiz, tarih

biliminin oldukça basitleştirilmiş verilerinin doğal sonuçlarıdır ki, tarih bilimi, bunları aslında kademe kademe, metafizik ve dini ekollerden ayırmayarak bir araya getirir. Tıpkı, Descartes'in matematikten mantık ilkelerini çıkarması ya da Claude Bernard'ın doğa bilimlerinde büyük bir başarıyla kendi deneysel yöntemini kullanması gibi.

Az önce açıklığa kavuşturduğumuz tarihsel inceleme yöntemi, belirli bir açıdan baktığımızda, tarihsel süreçte "diyalektik maddecilik" (matérialisme dialectique) adını almıştır. Bunu tarih bilimine uyarladığımızda ise "tarihsel maddecilik" (matérialisme historique) olarak adlandırılır. Bunu başından itibaren adlandırmayışımız da aslında kasıtlıydı. Zira diyalektik ve tarihsel maddecilik ile sosyalizm arasındaki bağ geçmişe dayanmaktadır. Günümüzde, komünizm çoğu kişinin diyalektik ve tarihsel maddeciliği önsel (à priori) olarak önerilen bir doktrin olarak görüyor. Bunun sebebiyse bu kavrama belirli bir siyasi anlam yüklemiş olmamızdır. İşte mesele tam olarak da bu. Tarihsel maddecilik dediğimiz, tarih biliminin teorileştirilmesinden başka bir şey değildir. Tarihe dair verilerin toplanması ve anlaşılması, pratikte belli şeylerin yaşanmasına sebep olabilir. Bu tıpkı bizim radyotelgrafı bilimsel olarak ortaya konulan hertz dalgalarının özelliklerini bilmeden üretemememiz gibidir. Nasıl ki pozitif bilimler, kullandıkları metodun değerini sadece açıklamalarının tutarlılığıyla değil de, tartışmaya açık olmayan pratikteki uygulamalarıyla kanıtlıyorlarsa insani bilimlerde de, insan ortaya koyduğu bilimin gerçek hayattaki karşılıklarını görmeye ihtiyaç duyar ve bu karşılığın başarısı ya da başarısızlığı, ele aldığı metodun değerini yahut yetersizliğini gözler önüne serer. Eğer bugün maddeci tarih, komünizmle bağlantılı olarak görülüyorsa bu hem bu fikri benimseyenlerin hayata geçiş biçimleriyle hem de, daha önemlisi, bu uygulamanın sonuçlarıyla ilgilidir. Resmi öğretim bu konu hakkında sessiz kalıyor ve bu yüzden de meraklıları arasında en çok konuşulan konu da bu oluyor. Bazıları sırf sınıf dayanışması için bazıları da tamamen farklı sebeplerden, komünizmin saflarında yer alıyorlar. Bu durum böyle olduğu için affınıza sığınıyoruz fakat bir konu hakkındaki bilginin ve bir olayın koşullarının olduğu gibi olması akademisyenlerin elinde olan bir durum değildir. Dahası, resmi öğretimin bu konudaki sessizliği, aslında metodun işe yararlığı konusunda en büyük kanıt niteliğindedir. Marx ve Engels'in hüküm sürdüğü bir yüzyılın ardından, daha açık hale getirilip, güncellenip yorumlamaya dayalı bilgi kirliliklerine olan eğilim Lenin'e ve ondan sonra gelenler tarafından da o şekilde devam ettirilmiştir. Artık bu yabancı isimlerin yanına bir Fransız'ın ismini koymanın vakti gelmiştir.

Bu sebeple çalışmalar üretmek gereklidir. Sadece metodun genel prensiplerini bilip onların içinden karmaşıklığa karşı gelen basit önermeler çıkarmak yeterli değildir. Yahut mesela, eğer ücretsizlik (gratuité) kavramı derinlemesine incelenerek gösterilmezse metodun kendisinin saygınlığının sarsılmasına neden olabilir. Aynı zamanda, genel bir tarih anlayışı olmaksızın bu konuda detaylı araştırmalar yapmaya girişmek son derece verimsiz; genel fikirlerin tıpkı bir pozitif bilimin keskinliğiyle, gerçek olaylarla desteklemeden tartışılmaya çalışılması da nafil bir çabadır. Bu durumda bize kalan miras da, tarihçilerin XIX. ve XX. yüzyılda ortaya koydukları eleştiriler ile birlikte "yardımcı bilimlerin" (sciences auxiliaires) gözler önüne serdikleridir.

İnsanlardan bazen duyduğumuz tarih biliminin geçmişine yönelik "savaşlar ve krallardan ibaret" eleştirileri hem yanlış hem de fazla basittir. Bu hem siyasi tarihi, hem de ekonomik(iktisadi) tarihi görmezden gelmemiz anlamına gelir. Ekonomiyi öncelik olarak belirleyen metot, dışlayıcı bir "ekonomizm" anlamına gelmez, bu aynı dışlayıcı bir "politizm" kadar mantıksız olacaktır. Bu yüzden de, tarih bilimini tanımlaması gereken kavram aslında "totalitarizm" dir. Yukarıda açıkladığımız sentezle sonuçlanan bir tarih bilimi metodu olması

da şart değildir aslında. Şu da bir gerçektir ki, genelde elimizde olan düzenli belgelemeler siyasidir, çok daha rahat bulunurlar ve anlaşılması kolaydır. Öte yandan, direkt olarak ekonomiye bağlı verileri gösteren belgeler dağınık ve seyrek, özellikle de daha antik çağlardan kalanlar. Şu da başka bir gerçektir ki, tarihsel evrimi inceleyebilmek için, kronolojisini bozmamak gerekir ve bu kronoloji de tabii ki “politik”tir, ki bu da çoğu zaman işimizi epey kolaylaştırır. Henüz üzerine yeterince çalışma yapılmamış bir alanda uyguladığımız dolayısıyla, politik verilerin ayrıntılı bir şemasını çıkarmak ve böylece araştırmanın adımlarını netleştirmektir. Ama eğer bu verileri ele almaz da, başka verilerin peşine düşüp oradan ilerlemek istersek son aşamada olması gereken sentezimizi en başta açıklamış oluruz. Aynı şekilde, bireylere ait olan tüm tarihi silmek de yine aşırıya kaçmak olacaktır. Zira sadece bireysel verilerdeki ortak noktaları tespit ederek genel bir tarihin özelliklerini ortaya koymamız mümkün olabilir. Bu noktada bile işi daha ileri götürmek gerekir.

Açıkça gördüğümüz üzere, tarihsel bir araştırmanın sonucunda, parçalara ayırarak incelenmiş de olsa, ekiplere pay edilerek (tıpkı bir laboratuvarda yapıldığı gibi) üzerine düşülmüş de olsa, her şeyi aynı anda kapsayacak bir yöntem bulmak da, her konudan bahsetmek de mümkün değildir. Yalnız, büyük olaylar için konuştuğumuzda, bütün detayların açık seçik belirtilmesi, özellikle de diğer alanların da ufukumuzda yeni pencereler açmasıyla birlikte mümkün olabilir. Konuları parçalara ayırmanın son derece elzem olduğu eğitimde bile, bu parçaları tarihin alanlarına bağlamak, küçük çocukların zihinlerinde daha net bir tarih bilgisi ve algısı oluşmasını sağlayacaktır. Ama o durumda bile, ufuktaki pencereyi sadece açmak, ufuktaki her şeyi göstermemeye çalışmak gerekir. Sadece öğrencide, o pencerenin ardındakiler hakkında bir merak uyandırmak kâfidir.

Bölüştürmek yerine birleştirmek her zaman başarısızlıkla sonuçlanacak diye de bir şey yoktur. Tarihteki bir olay elbette ki günümüzdeki bir hadiseye benzeyebilir. Sonuçları aynı olabilir de olmayabilir de. Aynı anda tarihi olaylar arasında, hem belirli ve yönetilebilir ilişkiler kurmalı hem de dönemlerin göreceliliğini (relativisme) de unutmamalıyız. Yani her ekonomik durum, siyasi şartlarla ilintilidir, derebeylikte olan sınıf ayrımının benzerini modern kapitalist sistemde de görmemiz mümkündür, bu durumda Orta Çağ demokratik olmamakla ya da geri kalmış olmakla itham etmek yahut günümüzde IX. Louis (St. Louis), III. Innocentius (III. Innocent) ya da I. Friedrich (Frédéric Barberousse)’in rejimi olmasını dilemenin bir mantığı yoktur. Öğretmemiz gereken şey, bütün bu aşamalar sırasında da sonrasında da hep orada olan, gelişmenin sürekliliğidir (continuité du développement). Önceki dönemlerdeki bir şeyleri yapma yöntemlerinin anlaşılması, günümüzdeki şartlara uygun metotların keşfedilmesini kolaylaştırır. Bu da araştırmamızın sonuçlarının doğru olup olmadığını bize gösterir ki bu şekilde, tarihi de yaşamımızla ilişkilendirmemizi sağlar.

Ortaya koyduğumuz tarih anlayışı, aslında sadece bir teorik programdan ibaret değildir. Zaten tam da bu sebepten dolayı, onu parçalara ayırabilir ve tarihin gelişmekte olduğu yönde, bilgelerin bilinçli ve felsefi ilişkilendirmelerine bağlayabiliriz. Neredeyse bir asırdır, Marx’ın döneminde yeni olarak adlandırılacak görüşler, günümüzde artık ortak aklın ürünleri olarak kabul görmektedir. Ama halen, bizi önceleyenlerin izinden giderek oluşturmaya çalıştığımız tarih biliminin gidecek çok yolu vardır. Önsel (à priori) prensiplere uyarak bunu yapmaya çalışırsak hiçbir yere varmamız mümkün değildir, dolayısıyla her zaman gelişmenin ve araştırmanın peşinde olmalıyız. Öte yandan, şunu da biliyoruz ki, topluma ve çocuklara sunulan ve öğretilen tarih, aslında hüküm süren sosyal sınıfın göstermek istediği kadarıdır. Burada bizim görevimiz, hem topluma hem de öğrencilere araştırmamız sonucu ulaştığımız tarihi bilgileri sunabilmektir. Böylece de tarih biliminin bilim yönünü daha çok vurgulamamız

mümkün olabilecektir. Tarihin gelişimini ve değişimini görmek de zaten ilgi uyandıracaktır. Zira böylece, tarih artık dış etkenleri ve hayatı görmezden gelen, istemediği bilgileri silen, kolayca okunan bir roman gibi değil de, durmadan insanlığın özünü gözler önüne sermeye çalışan bir bilim olarak görülmeye başlanacaktır. Bilimin kurallarına uyararak ve hatta bu kuralları genişleterek daha objektif bir tarihin anlayışının/yaklaşımının önünü açmak için tüm nefesimizi geçmiş jenerasyonların eylemleri ve bu eylemlerin günümüze etkileri için harcamalıyız.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- el-Akīkī, Necīb, *el-Müsteşriķūn*, vol. I Kahire 1964.
- Arkoun, Mohammed, dans *Transgresser, déplacer, dépasser: Histoire générale et histoire de la pensée (en hommage à Claude Cahen)*, chapitre III de *Humanisme et Islam: Combats et propositions*, 311 p, Librairie Philosophique Vrin, 4 Avril 2005, p.90-91, p.111 et p.126.
- Balivet, Michel, Claude Cahen, *DIA*, C. 7, ss. 15-16.
- Bianquis, Thierry, Pour un réexamen de l'apport de Claude Cahen sur la fiscalité, *Arabica* 1996, pp.135-145.
- Bibliographie des travaux de Claude Cahen, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, *L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques* (Jan., 1996), pp. 264-295.
- Bosworth, C. Edmund, *Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen* by Raoul Curiel, Rika Gyselen, *Journal of the Royal Asiatic Society, Third Series*, Vol. 6, No. 1, Apr. 1996, pp.83-87.
- Cahen, Claude, Pour la Science de L'histoire, *La Pensée: Revue du Rationalisme Moderne Art, Sciences, Philosophie*, N. 8 (Juillet-Aout-Septembre), Paris 1946, pp. 36-50.
- Cahen, Michel, L'Historien et le politique: Engagement, pensée scientifique chez Claude Cahen: Réflexions et quelques souvenirs d'un fils sur son père, *Itinéraires de l'Orient: Hommages à Claude Cahen*, ed. R. Curiel and R. Gyselen, *Res Orientales* vol. 6, Bures-sur-Yvette 1994, pp. 385-442.
- Cobb, Paul M., *Itinéraires d'Orient: Hommages à Claude Cahen* by Raoul Curiel, Rika Gyselen, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 57, No. 3, Jul. 1998, pp.220-221.
- Eddé, Anne-Marie, Claude Cahen et les sources arabes des croisades, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, *L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques*, Jan., Leiden 1996, pp.89-97;
- Elizabeth A., Zachariadou The Oguz tribes: The silence of the Byzantine sources in R. Curiel and Rika Gyselen *Itinéraires d'Orient, hommages à Claude Cahen*, *Res Orientales* VI, Bures-sur-Yvette 1994, pp.285-289.
- Garcin, J.C., "Sur Claude Cahen", *Revue de monde musulman et de la Méditerranée*, sy. 59/60 (1991).
- <http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?s=2239407705>. (25.10.2020)
- Kemaloğlu, Muhammet, Claude Cahen Çalışmaları ve Hakkında Yapılan Araştırmalar, *İSTEM*, S. 22 (Aralık 2013), s. 187-207.
- Lapidus, IM., Review of *Itinéraires de l'Orient*, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 1996, vol 39/2, pp.189-90.
- Lewis, Bernard, Claude Cahen, 26 February 1909-18 November 1991, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 141, No. 2, Jun. 1997, pp.218-220.
- Martin, Jean-Marie, La féodalité vue par Claude Cahen, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, *L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques*, Jan. 1996, pp.244-249.

Mouton, Jean-Michel, *Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen*, Res Orientalis VI, Studia Islamica 1995, No. 82, pp.154-158.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Un Seldjoukide anatolien contemporain: Professeur Claude Cahen (ou cinquante ans de recherche en histoire turque)”, *L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques*, Arabica, Brill, T. 43, Fasc. 1, (Jan., 1996), pp. 116-134”.

Rodinson Maxime, “Claude Cahen (1909-1991)”, *CEMOTI: Cahiers D'Etudes Sur La Mediterranee Orientale Et Le Monde Turco-Iranien*, n°13, *L'immigration Turque en France et en Allemagne*, p. 194.

Tuğlacı, Pars, *Türkçe-Fransızca Sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayınları*, İstanbul 1984.

Yıldız Faruk, *Claude Cahen ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme (1909-1991)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2015.

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Ev Kazaları Konusundaki Düşüncelerinin İncelenmesi

Investigation of the Opinions of Mothers with Children with Special Needs about Home Accidents

Prof. Dr. Neriman ARAL, Prof. Dr. Figen GÜRSOY, Dr. Öğr. Üyesi Burçin AYSU

Atıf/©: Aral, N., Gürsoy, F., Aysu, B. (2020). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Ev Kazaları Konusundaki Düşüncelerinin İncelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss.229-241

Citation/©: Aral, N., Gürsoy, F., Aysu, B. (2020). Investigation of the Opinions of Mothers with Children with Special Needs about Home Accidents, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 9-241

Notlar/Notes

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulundan etik kurul izni alınmıştır (09.07.2020-20). Çalışma, 29. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Orcid:

0000-0002-9266-938X

Neriman Aral

Ankara Üniversitesi
aralneriman@gmail.com

Orcid:

0000-0002-6199-4024

Figen Gürsoy

Ankara Üniversitesi
gursoy.f@gmail.com

Orcid:

0000-0003-3881-191X

Burçin Aysu

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
burcinaysuu@gmail.com

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received: 2020.07.26

Kabul Tarihi-Accepted: 2020.12.08

Sayfa-Pages

229-241

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemleri ve ilkyardım konusundaki düşüncelerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak desenlenmiş ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya Ankara ili Keçiören ilçesinde yer alan özel gereksinimli çocuğa sahip olan ve çocuğu özel eğitim kurumlarına devam eden anneler (22) dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda anneler, çocuklarının sıklıkla ev kazası geçirdiğini ifade etmiştir. Annelerin tamamı bu konuda eğitim almak istediklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel Gereksinimli Çocuk, Ev Kazaları, İlkyardım, Özel Eğitim

Abstract:

This research, which aims to examine the opinions of mothers with children with special needs about the safety measures and first aid for home accidents, was designed as a case study –one of a qualitative research method- and interview technique was also used. Mothers (22) who are in Keçiören/Ankara, have children with special needs, and whose children attend special education institutions were included in the study. As a result of the research, mothers stated that their children often had home accidents. All of the mothers stated that they wanted to get education on this subject.

Keywords: Child With Special Needs, Home Accidents, First Aid, Special Training

1. GİRİŞ

Kazalar, plan dışı, herhangi bir nedenden bağımsız olarak bir anda ortaya çıkan olaylardır (Akyıldız, 2000). Kazaların çocuk sağlığı ve gelişimi üzerindeki etkisi, yadsınamayacak kadar fazladır. Kaza çocuğa fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden etki ederek yaralanma, hastalık, sakatlık ve hatta ölüme neden olabilmektedir (Salaçin vd., 1992). Yapılan araştırmalar incelendiğinde çocukların çok çeşitli kazalar geçirdiği bilinmekte (Bayram vd., 2019; Dehghani vd., 2019; Karatepe ve Akış, 2013) ve çocukluk dönemindeki bu kazalarının çok yaygın olduğu görülmektedir (İnce vd., 2014; Karatepe ve Akış, 2013; Yalaki vd., 2010; Balibey vd., 2011; Coşkun vd., 2008).

Normal gelişim gösteren çocuklardan farklı olarak özel gereksinimli çocuklarda ev kazaları; üzerinde durulması gereken önemli bir konudur (Mohan, 2005). Çünkü ev kazalarında gelişim özellikleri ve bireysel gereksinimleri nedeniyle özel gereksinimli çocuğa özgü alınması gereken önlemler ve yapılması gereken düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak özel gereksinimli çocuklarda ev kazaları ile ilgili bir araştırma bulunmamaktadır.

Özel gereksinimli çocuklarının gelişim özelliklerinin bilinmesi, gelişim özelliklerine ve bireysel farklılıklarına göre yaşayabilecekleri tehlikeler ve kazalara karşı gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca yaşayabilecekleri aniden ortaya çıkabilen bu durumların ne olduğunu, bu gibi durumlarda ilk uygulamalar, acil yardım için alınması gereken önlemler ve ilkyardım ile ilgili bilinçlendirme ve farkındalık çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmaların yapılabilmesi için ise yaşanan sorunların ve bu sorunlar oluştuğunda yapılanların belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin öncelikle ev kazalarına yönelik güvenlik önlemleri ve ilkyardım konusundaki görüşlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Belirlenen görüşlerin, özel gereksinimli çocuklarda ev kazaları ve ilkyardım konusuna dikkat çekeceği, eğitim programlarının oluşturulmasında kavramsal bir çerçeve oluşturacağı ve ileride yapılacak araştırmalara öncülük edeceği düşünülmektedir. Çünkü ev kazaları, güvenlik önlemleri ve ilkyardım hakkında eğitim alınması önemli bir gerekliliktir (Özmen vd., 2007; Coşkun vd., 2008; Karatepe ve Akış, 2013; İnce vd., 2014; Bayram vd., 2019). Bu düşünceden hareketle araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemleri ve ilkyardım konusundaki düşüncelerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çocukluk dönemindeki kazaların büyük çoğunluğu ev içinde meydana gelmektedir (Karatepe ve Akış, 2013; İnce vd., 2014; Kurt ve Aytekin, 2015; Dehghani vd., 2019; Khan vd., 2019). Bu nedenle çocukluk çağı kazaları içinde ev kazaları, bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir (Mohan, 2005; Robertson, 2007; Turan vd., 2010, Abbassinia vd., 2020). Çiçekler ve arkadaşları (2012) 150 anne ile yürüttüğü araştırmasında 25-48 aylar arasında çocuğu olan annelerin ve üç çocuğa sahip annelerin kazalara yönelik daha fazla önlem aldıklarını saptamıştır.

Çocukluk çağı kazaları ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunun epidemiyolojik olduğu, hastaneye gelen (İnce vd., 2014; Özmen vd., 2007; Yalaki vd., 2010) çocuklarla yürütüldüğü görülmüştür. Bu araştırmalar içinde İnce ve arkadaşları (2014) kazalar ile ilgili sistematik bir sörveyans sistemi bulunmadığını vurgularken, Özmen ve arkadaşları (2007) araştırmasında

Manisa ilinde bir Aile Sağlığı Merkezine 0-6 yaş arasında olup herhangi bir nedenle başvuran çocukların % 15.5'inin herhangi bir ev kazası geçirdiğini, en sık geçirilen ev kazasının ise %48.3 ile düşmeler olduğu bulunmuş; Yalaki ve arkadaşları (2010) Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne başvuran 0-5 yaş arası çocuğu olan ailelerin % 49,6'sının çocuklarının evde yaralandığını belirttiği sonucuna ulaşmıştır. Salaçin ve arkadaşları (1992) tarafından yapılan çalışmada ise 18 yaş altındaki otopsi materyali ile çalışıldığı görülmüştür. Bu anlamda hastaneye başvurulmayan ev kazaları ve ailelerin kaza durumunda ev içindeki müdahaleleri, bu konudaki görüşleri bilinmemektedir.

Coşkun ve arkadaşları (2008) araştırmasında annelerin kaza durumunda ilkyardım ile ilgili bilgilerinin yetersiz olduğu, Tural Büyük ve arkadaşları (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemlerini tanılama düzeyleri düşük bulunmuştur. Yapılan çalışmaların ise sadece normal gelişim gösteren çocukların aileleri ile yapıldığı görülmüştür (Turan vd., 2010; Yıldız Çiçekler vd., 2012; Kurt ve AYTEKİN, 2015). Özel gereksinimli çocuklarda ev kazaları, güvenlik önlemleri ve ilkyardım ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemleri ve ilkyardım konusundaki düşüncelerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak desenlenmiş ve görüşme tekniği kullanılmıştır (Cresswell, 2016).

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme türlerinden kolay ulaşılabilirlik ölçütüne dayanmakta olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Patton, 2002). Araştırmacılar tarafından, Ankara ili Keçiören ilçesinde yer alan özel gereksinimli çocuğa sahip olan ve çocuğu özel eğitim kurumlarına devam eden anneler (22) çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma kapsamındaki anneler ile 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılı bahar döneminde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Çalışmaya dahil edilen anneler (22 anne) ve özel gereksinimli çocuklarına ilişkin demografik özellikler incelendiğinde; annelerin 5'i 25-30 yaş, 9'u 31-35 yaş, 4'ü 36-40 yaş, 2'si 41-50 yaş aralığında, 2 anne ise 51 yaşın üstünde olup; 14'ü ilköğretim, 5'i lise mezunu, ortaokul (1 anne), lisans (1 anne) mezunu olan ve okuma-yazma bilmeyen bir anne olduğu belirlenmiştir. Annelerin 20'si ev hanımı olup iki anne ise hizmet sektöründe çalışmaktadır. Araştırma kapsamındaki annelerin 4'ü tek çocuk, 8'i iki çocuk sahibidir. Annelerden üç çocuk (5) ve 4 ve daha fazla (5) çocuğa sahip annelerin sayısı birbirine eşittir. Annelerin 16'sı bir özel gereksinimli çocuğa sahipken, 5 anne iki, 1 annenin ise üç özel gereksinimli çocuğu bulunmaktadır. Özel gereksinimli çocukların 17'si erkek, 12'si kız olup 4'ü 3-6 yaş, 13'ü 7-10 yaş, 10'u 11-15 yaş aralığındadır. İki özel gereksinimli birey ise 20 yaşın üzerindedir. Özel gereksinimli çocukların 10'u doğumla birlikte ilk üç yıl içinde, 5'i 4-6 yaş arasında, 12'si 7-10 yaş arasında, 2'si ise 11-15 yaş arasında tanı almıştır. Özel gereksinimli çocukların engel türleri incelendiğinde 10'u zihinsel engelli, 8'i özgül öğrenme güçlüğü, 4'ü otizm spektrum bozukluğu

tanısı almış olup bir özel gereksinimli çocuk bedensel yetersizliğe sahiptir. Özel gereksinimli çocukların 6'sında ise birden fazla engel türü bulunmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ile görüşmeler yapılırken Yarı Yapılandırılmış Görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği; sahip olduğu belirli düzeyde standartlık, aynı zamanda esneklik ve görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme formuna bağlı olarak sürdürülmesi nedeniyle tercih edilmiştir (Türnüklü, 2000). Bu anlamda araştırmacılar tarafından konu ile ilgili literatür taraması yapılmış, oluşturulan taslak görüşme formu için çocuk gelişimi alanından dört, ölçme değerlendirme alanından bir uzman olmak üzere beş uzmandan görüş alınmıştır. Uzman görüşü sonucunda Yarı Yapılandırılmış Görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı Yapılandırılmış Görüşme formu araştırma grubuna uygulanmadan önce küçük bir grupta ön uygulama yapılmıştır. Yarı Yapılandırılmış Görüşme formu özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin ev kazaları hakkındaki düşünceleri, ev kazalarına yönelik aldıkları güvenlik önlemleri ve ilkyardım konusundaki deneyimlerini, uygulamalarını ve bu konudaki eğitim ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli çocuğa sahip annelere öncelikle araştırmanın gönüllülük esasına dayandığı ve herhangi bir aşamasında araştırmadan ayrılacakları, araştırma süreçleri ve görüşmelerin hangi amaçla kullanılacağı ile ilgili bilgi verilmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından yazılarak kaydedilmiş, ses kaydı alınmamıştır.

Elde edilen verilerin analize hazırlanması için tamamı okunmuş, bilgisayara aktarılarak metin dosyası haline getirilmiş, betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde sunulmasını amaçlayan betimsel analizde; çalışmaya katılan anneler A1, A2, A3, ... A22 olarak kodlanmıştır. Veriler betimlendikten sonra bulgular açıklanmış ve ilgili literatürden yararlanılarak yorumlanmıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin görüşlerini yansıtabilmek için çarpıcı cevaplardan doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3.4. Bulgular

Araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemleri ve ilkyardım konusundaki düşüncelerinin incelenmesi amaçlanmış, elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Araştırma kapsamındaki annelere özel gereksinimli çocuklarının ev kazası geçirme durumu sorulduğunda annelerin 15'i evet cevabını, 2 anne hayır cevabını vermiştir. Annelerin 5'i ise bu soruya cevap vermek istememiştir. Annelere çocuklarının ev kazası geçirme sıklığı sorulduğunda annelerin 10'u sık sık, 4'ü bir kez, 7'si iki veya üç kez ev kazası geçirdiğini ifade etmiş, bir anne ise çocuğunun beş ve daha fazla kez ev kazası geçirdiğini belirtmiştir.

Annelerden özel gereksinimli çocuklarının en sık geçirdiği ev kazasını söylemeleri istendiğinde annelerin 3'ü çocuklarının ev kazası geçirmediğini belirtirken 9'u düşme, 5'i düşme ve çarpma, 2'si boğazına yabancı cisim takılması gibi durumlarla sık sık karşılaştıkları yönünde görüş bildirmiştir. Yanma (1), çarpma (1) ve kesik (1) ile ilgili kazalarla sık sık karşılaştıklarını belirten annelerin oranı ise birbirine eşittir.

Annelere “Özel gereksinimli çocuğunuz ev kazası geçirdiğinde ilk olarak ne yaptınız?” sorusu sorulduğunda annelerin birden fazla cevap verdiği saptanmıştır. Kazanın türü fark etmeksizin annelerin tamamına yakını eşlerine haber verdiklerini ve komşudan yardım istediklerini (18) belirtmiş, bir kısım anne (2) ise hastaneye götürdüğünü ve müdahale ettiğini (2) ifade etmiştir.

Araştırmaya dahil edilen annelerin 10’ u sık sık olduğu için çocuklarının ev kazası geçirdiği yaşı hatırlamadığını ifade etmiştir. Çocukları bir (1), üç (1), beş (1) ve on (1) yaşındayken ev kazası geçirdiğini belirten annelerin sayısı ile altı (4) ve yedi (4) yaşındayken ev kazası geçirdiğini belirten annelerin sayısı birbirine eşittir.

Araştırma kapsamındaki annelere özel gereksinimli çocuklarının ev kazası nedeniyle hastaneye yatıp yatmadığı sorulduğunda; annelerin tamamına yakını (21) bu soruya “hayır” cevabını verirken bir anne ev kazası nedeniyle özel gereksinimli çocuğunun hastaneye yattığını ve ameliyat olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya dahil edilen annelere “Çocuklar için tehlike oluşturan ev kazaları neler olabilir?” sorusu sorulmuştur. Annelerin; düşme (kayıp düşme, takılarak düşme, sandalyeden düşme, camdan aşağı düşme, banyoda kayarak düşme), yanma (soba yanması, sıcak su dökülmesi, tencere devrilmesi, ütü ile yanma), deterjan ve zehirli ilaç içme, kesik, elektrik çarpması, ateşle oynama, tehlikeli madde yutma (pil, para), kulağa ve buruna yabancı cisim sokma, çarpma (eşyalara çarpma, çekmece çarpması) gibi çok çeşitli cevaplar verdikleri saptanmıştır.

Annelere “İsmini bildiğiniz ev kazalarına nasıl müdahale edersiniz?” sorusu sorulduğunda, birden fazla cevap verildiği görülmektedir. Annelerin çoğunluğu (16) ev kazalarından yanmalara karşı müdahalelere örnek verirken, 10’u düşme, 7’si kesik, 4’ü elektrik çarpması, 2’si deterjan içme, 2’si kapıya sıkışma ile ilgili müdahalelere örnek vermiştir. İlaç zehirlenmesi (1), yabancı cisim yutma (1), ve çekmece çarpmasına (1) ilişkin müdahalelere örnek veren annelerin sayısı ise birbirine eşittir. Yanmaya nasıl müdahale edileceğine örnek veren A14 “*Su ile olursa hemen soğuk su ile, sıcak bir madde ile olursa krem ile müdahale ederim*” cevabını verirken, A1” *Hastaneye götürürüm*” cevabını vermiştir. Düşme durumunda annelerden A12 “*(Banyoda düşme) Kaldırıp bakıp banyoya devam ederim.*” şeklinde görüş bildirmiş, bir anne (A16) “*Islak yere basmamasını söylerim.*”, süpürgenin fişine takılıp düşme için A18 “*Buz tutma*”, hafif düşme için A2 “*Çocuğu kaldırırım, çizik, kanama var mı diye kontrol ederim.*”, annelerden A4 ise “*Buz tutarım, bir süre uyutmam. Kusma varsa hastaneye götürürüm.*” şeklinde görüş bildirmiştir. Yabancı cisim yutma ile ilgili durumlara annelerden A15 “*Çocuğu ters çevirip ayaklarından kaldırarak sırtına hafif hafif vurarak yuttuğunu çıkarmak*” şeklinde müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kesiklerle ilgili annelerin tamamı yaranın üstünü pamuk ve benzeri maddelerle kapatıp dikiş atılması gerekiyorsa veya kanaması durmuyorsa hastaneye götürdüklerini, deterjan içme ve ilaç zehirlenmesi ile ilgili durumlarda, çocuğun kusturulması gerektiğini, çekmece çarpması ve kapıya sıkışma gibi kazalar oluştuğunda ise buz konulması gerektiğini belirtmişlerdir.

Araştırmaya dahil edilen annelerin 11’i ev kazası sırasında çocuklarının yanında kendilerinin bulunduğunu, 4’ü babalarının bulunduğunu 3’ü çocuklarının yalnız olduğunu ifade etmiştir. Özel gereksinimli çocuğunun kendisi ve babası ile birlikte (1), sadece babası ile birlikte (1), arkadaşları ile birlikte (1) ev kazası geçirdiğini belirten annelerin yanında bir anne bu soruya cevap vermek istememiştir.

Annelere ev kazalarına yönelik ne tür önlemler aldıkları sorulduğunda annelerin birden fazla cevap verdiği dolayısıyla birden fazla önlem aldığı görülmüştür. Annelerin 10'u tehlikeli eşyaları ortadan kaldırdığını, 5'i çocuk kilidi kullandığını belirtmiştir. Ortam düzenlemesi yaptığını (4), kapıları kilitlediklerini (4), uyarıda bulunduğunu (4) belirten annelerle sürekli yanında bulunmaya çalıştığını (4) ifade eden annelerin oranının ise birbirine eşit olduğu görülmüştür. İki anne mutfak ocağının kullanımına dikkat ettiğini belirtmiş, iki anne herhangi bir önlem almadığı yönünde görüş bildirmiştir. Tehlikeli eşyaları ortadan kaldırdığını ifade eden annelerden A4 "*Kapaklı dolap vardı. Komşuya verdik. Olmazsa diğerini de veririz.*" şeklinde, uyarıda bulunan annelerden A16 "*Uyarırım, yapmamasını söylerim*", kapıları kilitlediğini belirten annelerden A7 "*Mutfağın kapasını kilitliyoruz.*" şeklinde cevaplar vermiştir. Ortam düzenlemesi yaptığını ifade eden annelerden A1 ise "*Kayan kilimimiz vardı. Halı kaydırmaz diktik altına.*" cevabını vermiştir.

Annelerden ev kazalarına yönelik özel gereksinimli çocukları için aldığı güvenlik önlemlerini açıklamaları istendiğinde birden fazla cevap verildiği görülmüştür. Verilen cevaplara göre annelerin 10'u tehlike oluşturacağını düşündüğü eşyaları özel gereksinimli çocuklarının bulunduğu ortamdan kaldırdıklarını belirtmiştir. Annelerin 9'u kapıları kilitlediğini ve çocuk kilidi kullandığını; öğüt verdiğini (1), uyarıda bulunduğunu (3), çekmecelere bant yapıştırmak, halı kaymaz kullanmak gibi yöntemlerle ortam düzenlemesi yaptıklarını (4), çocuğunu gözetim altında bulundurduğunu (4), mutfakta ocağın arka bölmesini kullanmaya, tavaların saplarının yönüne dikkat ettiklerini (2) belirtmiştir.

Annelere ev kazalarına karşı özel gereksinimli çocukları için almak istediği başka güvenlik önlemleri sorulduğunda, annelerin çoğunluğu (17) almak istedikleri başka herhangi bir önlemin bulunmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Verilen diğer cevaplar incelendiğinde ise kabloları sabitlemek, mutfak kapısına kilit taktırmak, çekmece kilidi kullanmak, karıştırdığı dolabı ortadan kaldırmak istediğini belirten annelerin yanında bir anne aldığı önlemlerin yeterli olduğunu vurgulamıştır.

Araştırmaya dahil edilen annelere evlerinde ilkyardım malzemelerinden hangilerinin bulunduğu sorulduğunda çoğunluğu (18) yara bandı bulunduğunu belirtmiştir. Bunun yanında pamuk, batikon... gibi maddelerin bulunduğunu belirten annelerin yanında 4'ü evlerinde ilkyardım malzemesinin olmadığını söylemişlerdir.

Araştırma kapsamındaki annelerin 14'ü "112" ve "110" nolu acil yardım hatlarını bildiklerini ifade ederken, 4'ü "112" ve "155" nolu acil yardım hatlarını bildiklerini belirtmiştir. Verilen diğer cevaplar incelendiğinde "112,155,110,122,156" numaralarının hepsini, "155", "182" ve "110" nolu acil yardım hattını bildiği yönünde görüş bildiren birer anne bulunmaktadır.

Araştırma kapsamındaki annelerin tamamı ev kazaları ve ilkyardım ile ilgili bir eğitim almadığını belirtmiş ancak ilkyardım ve ev kazaları ile ilgili bir eğitim almak istediği yönünde görüş bildirmişlerdir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmaya dahil edilen annelerin yarısından fazlası (15) özel gereksinimli çocuklarının ev kazası geçirdiğini, 10 anne çocuğunun geçirdiği ev kazası sayısına ilişkin; çocuğunun sürekli ev kazası ile karşı karşıya kaldığını belirtmiş, bu nedenle sayı belirtmemiştir. Ev kazalarının çok yaygın olduğu bilinmekle birlikte bu konu ile ilgili araştırmalar incelendiğinde; İnce ve

arkadaşları (2014) 12-35 aylık çocukların %4,5'inin, 36-59 aylık çocukların %12'sinin hayatları boyunca en az bir ciddi kaza öyküsünün bulunduğunu; Karatepe ve Akış (2013) çocukların ev kazası geçirme sıklığının son iki hafta içinde % 19,65, Yalaki ve arkadaşları (2010) araştırmasına dahil ettikleri çocukların 248'inin (%49.6), Balibey ve arkadaşları (2011) ise % 65,6'sının ev kazası geçirdiğini saptamıştır. Coşkun ve arkadaşları (2008) üç aylık dönem içerisinde, 67 ailede (%30.6) en az bir ilk yardım gerektiren durumun meydana geldiğini, 106 çocuğun 188 ilk yardım gerektiren durumla karşılaştığını belirlemiştir.

Annelerin 5'inin çocuklarının ev kazası geçirme durumuna ilişkin sorulan soruya cevap vermemeleri bu durumdan kendilerini sorumlu tutmaları veya geçirdikleri kazaları önemsememeleri ile açıklanabilir. Annelerden beşinin bu soruya cevap vermemesi de göz önüne alındığında özel gereksinimli çocuklar ile ilgili geniş kapsamlı araştırmaların yapılması gerektiği söylenebilir. Zihinsel engelli, özgül öğrenme güçlüğü, otizm spektrum bozukluğu tanısı alan, birden fazla engel türü bulunan, bedensel yetersizliğe sahip çocuğun dahil edildiği bu araştırmadan elde edilen bu bulguların ev kazalarında annelerin görüşleri ile ilgili bütünsel resmi elde etmede önemli olduğu düşünülmektedir.

Verilen cevaplardan yola çıkılarak araştırma kapsamındaki özel gereksinimli çocukların en sık geçirdiği ev kazasının düşme olduğu, bunu düşme ile beraber görülen çarpmanın izlediği görülmüştür. Ev içinde pek çok şey düşmeye neden olabilmektedir. Çocukların yeni yürümeye başlaması, halı veya yerde duran bir eşyaya takılma, kaygan zemin, merdivenler, yüksek bir yere çıkma gibi nedenlerle düşmeler meydana gelebilmektedir. Çocuklarda baş vücut oranının yetişkinlerden farkı, yani başın vücutlarına göre daha büyük olması sonucu ağırlık merkezinin proksimale kayması düşme sonucu travmalara da neden olabilmektedir (Taşkınlar vd., 2016). Yapılan araştırmalarda da ev kazası ile ilgili en sık düşmenin yaşandığı bulunmuş; Bayram ve arkadaşları (2019) araştırmasında çocuklarda en sık görülen ev kazalarının düşme (% 48.9) ve parmak sıkışması olduğunu (% 36.6), Dehghani ve arkadaşları (2019) düşme, yanma ve travmanın daha sık görüldüğünü, Özmen ve arkadaşları (2007) ilk sırada düşmenin ikinci sırada yanmanın oluştuğunu bulmuş, Karatepe ve Akış'ın (2013) araştırmasında ise oluş şekline göre en sık karşılaşılan kaza türünün düşme (%67,21), düşmelerin yüksekte düşme ve kaygan zeminde düşme olarak ikiye ayrıldığı, düşmeyi kesici ve delici aletle yaralanma (%12,23), yanma (%11,20) ve çarpmanın (%9,31) izlediği bulunmuştur. Bu durumda evlerde özellikle düşmeye ilişkin önlemlerin alınması gerektiği söylenebilir.

Annelerin "Özel gereksinimli çocuğunuz ev kazası geçirdiğinde ilk olarak ne yaptınız?" sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde annelerin öncelikle destek için ikinci bir kişiye haber verdikleri görülmektedir. Sadece iki anne müdahale ettiği yönünde görüş bildirmiştir. Ev kazaları ile ilgili acil durumlarda koruma, bildirme ve kurtarma, üç temel uygulama olarak bilinmektedir. Ev kazasının çeşidine bağlı olarak elektrik çarpmasında şalterin indirilmesi gibi oluşabilecek ikincil tehlikelerin ortadan kaldırılması, güvenlik önlemleriyle yeni bir kazanın oluşmasının engellenmesi gerekmektedir (Öztürk, 2012). Araştırma kapsamındaki annelerin tamamının yakını öncelikle bir yakınından yardım istediği yönünde görüş bildirmiştir. Bu durumun yaşadıkları ev kazalarının, olay yeri güvenliği alınmasının gerektirmediğini düşünmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Ev kazaları ile ilgili acil durumlarda yapılması gerekenler noktasında koruma, bildirme ve kurtarmanın tamamına yer vermedikleri, dolayısı ile bu konuda bilgi eksikliklerinin bulunduğu vurgulanabilir.

Annelerin 10'unun özel gereksinimli çocuğunun sık sık ev kazası geçirdiğini belirtmesi, konunun önemini vurgulamaktadır. Ev kazası geçirme yaşlarının altı-yedi yaş civarında artış göstermesi bu yaşlarda okul öncesi eğitim ve temel eğitime başlama yaşı ile birlikte

büyüdüğünün düşünülerek çocuk üzerindeki gözetimin azalması nedeniyle daha fazla yalnız zaman geçirmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Literatür incelendiğinde; Karatepe ve Akış (2013) tarafından yapılan araştırmada 24-35 aylık çocukların diğer yaş gruplarına göre daha fazla; 72 ay ve üstündeki çocukların da daha az ev kazası geçirdiği belirlenmiştir. Salaçin ve arkadaşları (1992) ölümle sonlanan çocukluk çağı kazalarının çoğunun ilk altı yaş grubunda olduğunu saptamıştır. Ev kazaları ile ilgili çalışmaların daha çok yaşamın ilk altı yılını kapsadığı görülmektedir (Salaçin vd., 1992; Karatepe ve Akış, 2013; Jackson vd., 2016). Jackson ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan araştırmada ise bir yaşın altındaki çocuklu ailelerin daha düşük güvenli uygulamaları varken, daha büyük ve birden fazla çocuğu olanların daha yüksek güvenli uygulamaları olduğu gösterilmiştir. Ancak özel gereksinimli çocuklarda ev güvenliğinin sağlanmasında alınacak önlemler, çocuğun özellikleri ile ilişkili risk ve koruyucu faktörlerin bir bütünü anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle özel gereksinimli çocuğun özellikleri, ev ortamının kalitesi, çocuğun dahil olduğu etkinliklerin niteliği gibi faktörler bir bütün olup evdeki riskler ve koruyucu faktörler arasında dinamik bir etkileşim bulunmaktadır (Désormeaux-Moreau vd., 2018). Bu nedenle özel gereksinimli çocuklarda ev kazalarına bütünsel bir bakış açısı ile bakılmalı, özel gereksinimi doğrultusunda çocuğa özgü önlemler alınmalıdır.

Araştırma kapsamındaki annelere özel gereksinimli çocuklarının ev kazası nedeniyle hastaneye yatıp yatmadığı sorulmuştur. Konu ile ilgili yapılan araştırmaların daha çok hastane kayıtları veya hastaneye başvurular üzerinden yapılması (Yalaki vd., 2010; İnce vd., 2014), ev kazaları sonucu hastaneye götürülmeyen, evde müdahale edilen veya hastaneye yatması gerekli olmayan durumların da varlığını göstermektedir. Karatepe ve Akış (2013) tarafından yapılan araştırma bu görüşü destekler nitelikte olup kaza sonrası aileleri tarafından sağlık kuruluşuna götürülen çocuk oranının %25 olduğu saptanmıştır. Hastaneye götürülememe nedenleri öğrenim düzeyi, sosyo ekonomik düzey gibi pek çok nedenden kaynaklanabilir. Yalaki ve arkadaşları (2010) ebeveynlerin yaşı küçüldükçe, kardeş sayısı arttıkça, sosyoekonomik düzey düştükçe ve ailenin büyüklüğü arttıkça evde yaralanma riskinin de arttığını belirtmiştir. Bu anlamda annelerin bilinçli müdahale yöntemleri ve ilk uygulamalarının ön plana çıktığı düşünülmektedir. Eğer anneler müdahale yöntemleri ve ilk uygulamalar ile ilgili bilgi sahibi olursa hangi durumlarda hastaneye başvurması gerektiğini de bilecektir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin birçok ev kazasının ismini bildiği görülmüştür. Bunun yanında araştırma kapsamındaki anneler “İsmini bildiğiniz ev kazalarına nasıl müdahale edersiniz?” sorusuna birden fazla cevap vermiş, yanma, düşme, kesik, elektrik çarpması, deterjan içme, kapağı sıkışma, ilaç zehirlenmesi, yabancı cisim yutma, ve çekmece çarpmasına ilişkin müdahalelere örnek verdikleri görülmüştür. Ancak deterjan içme ve ilaç zehirlenmesi ile ilgili durumlarda, çocuğun kusturulması gerektiği gibi yanlış bilgilerin olduğu saptanmıştır. İçilen madde asit gibi yıkıcı özellikler taşıyorsa, gaz ya da petrolden elde edilen maddeler varsa kesinlikle kusturma işlemi yapılmamalıdır. Diğer kazalara yapılacak müdahaleler ise bilincin açık olup olmaması gibi birçok nedene göre değişiklik gösterebilmektedir (Akyıldız, 2000). Ev kazasının oluşması durumunda yapılacak ilk hareketler bu nedenle önem taşımaktadır. Çocuğa yapılacak yardım ve ilk müdahale çocuk için bir tehlike oluşturmamalı, durumunu ciddileştirme olasılığı taşımamalı, yani daha da kötüye gitmesini engellemelidir. Bununla beraber kurtarıcı (anne) teknik bilgisinin dışına çıkmamalı, ilkyardım ile ilgili bir eğitimi yoksa herhangi bir yardıma kalkışmamalıdır (Akyıldız, 2000). Bu anlamda tüm annelerin hatta anne adaylarının ilkyardım bilgisine sahip olmasının hayati önem taşıdığı söylenebilir. Çünkü kazaların daha çok ev içinde meydana gelmesi, annelerin ellerinde bulunduğu olanaklarla yardımda bulunması ve

çocuğun durumunun kötüye gitmesini engellemesi için ilk uygulamaları bilmesi gerekmektedir. Coşkun ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan araştırma kapsamındaki annelerin %64.8'inin ilk yardım ile ilgili bilgilerinin zayıf olduğu bulunmuştur.

Özel gereksinimli çocukların ev kazası geçirdikleri sırada yanlarında çoğunlukla annelerinin bulunması, örneklem grubunun özelliği olarak annelerin çoğunun ev hanımı olması ve çocuklarla annelerin daha fazla birlikte olmasından kaynaklanıyor olabilir. Ancak annelerin ev hanımı olmasına, çocukları ile birlikte daha fazla vakit geçirme olanaklarının bulunmasına rağmen ev kazaları olabilmektedir. Özel gereksinimli çocuğu tehlikelerden daha fazla koruması noktasında annenin çalışma durumunun bir etkisinin bulunmadığı, ev kazaları ile ilgili yeterince bilinçli olmadığı söylenebilir. Özmen ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan araştırmada annesi ev hanımı, çekirdek aileye sahip ve tek çocuk olanların daha fazla ev kazası geçirdiği, Nadeeya ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında ise çalışan annelerin ev kazalarına ilişkin bilgilerinin çalışmayan annelere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Karatepe ve Akış (2013) ise evde yaşayan kişi sayısı ile ev kazası arasında bir ilişki bulamamıştır. Kazaların anlık olarak meydana geldiği düşünüldüğünde yanında yetişkin bulunma durumu ile beraber tehlike oluşturan durumların varlığının da önem kazandığı düşünülmektedir.

Verilen cevaplara göre annelerin ev kazalarına yönelik aldıkları önlemler konusunda; en çok tehlikeli gördükleri eşyaları ortadan kaldırdığı görülmekte, çocuk kilidi kullanım oranının az olduğu düşünülmektedir. Özmen ve arkadaşları (2007) araştırmasında annelerin ev kazalarını önlemeye yönelik alınacak güvenlik önlemleri konusunda yetersiz olduklarını saptamıştır. Nadeeya ve arkadaşları (2016) annelerin çocuklarda evde yaralanmaya ve güvenlik önlemlerine ilişkin orta düzeyde bilgi ve algı puanına sahip olduğunu saptamıştır. Gökçora (2008) çalışmasında çocukları travmadan korumak için, bulunulan ortam ve bu ortamı kullananların bilinç ve dikkatlerinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Aynı araştırmada çevre düzenlemesinden doğaya, mimari yapılanmadan ev-dışı ve evdeki aygıtların yerleştirilmesine, kullanım biçimine kadar her koşulun, çocuğun sağlığına doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduğunu vurgulamıştır. Kazalardan korunmanın ele alınacak ve gerçekleştirilecek eğitim ve tedbirlerin yalnızca sağlık kurumlarına bırakılmaması; önleme konusunda resmi kurumların, işletmelerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin katılımı beklenmekte, daha fazla bilimsel araştırma yapılması gerekmekte (Robertson, 2007; Gökçora 2008) ve gerekli güvenlik önlemlerinin alınması öne çıkmaktadır (Jackson vd., 2016). Bunun için öncelikle çocukların içinde bulunduğu çevrede tehlike oluşturan durumlardan uzak tutulması, gerekli durumlarda gözetilmesi, tehlike oluşturan nesnelerin çocukların ulaşamayacağı yere kaldırılması (Jackson vd., 2016; Acar, 2017) önerilmektedir. Bu araştırmadan elde edilecek bulguların ileride yapılacak çalışmalarda eğitim programlarının oluşturulmasında kavramsal bir çerçeve oluşturması noktasında yararlı olacağı düşünülmektedir.

Annelerin tamamına yakını ev kazalarına karşı almak istedikleri herhangi bir önlemin bulunmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Çocukların çoğunun ev kazası geçirmesine rağmen annelerin ev kazaları ile ilgili almak istedikleri bir güvenlik olmadığı yönünde görüş bildirmeleri bu konudaki eğitim ihtiyaçlarını bir kez daha göstermektedir. Tural Büyük ve arkadaşları (2015) araştırmasında; annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemlerini tanılama düzeylerini düşük bulmuştur. Ev kazaları, güvenlik önlemleri ve ilkyardım hakkında eğitimlere ve kurslara ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Özmen vd., 2007; Coşkun vd., 2008; Karatepe ve Akış, 2013; İnce vd., 2014; Bayram vd., 2019). Özmen ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan araştırmada; annelerin % 85'inin ev kazalarının neler olduğunu bildiklerini ifade ettikleri, bildikleri ev kazaları içinde en yüksek oranda (% 56.5) sobadan yanmayı söyledikleri, çocukları

ev kazası geçiren annelerin, çocukları ev kazası geçirmeyen annelere göre daha fazla çeşit ev kazası bilmelerine rağmen, aradaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Annelerden bazılarının evlerinde ilkyardım malzemesinin bulunmadığını bildirmesi düşündürücüdür. Öncelikle kazaların oluşumuna engel olunmalıdır. Ancak anlık olarak oluşan, engellenemeyen bir durum olduğunda da müdahale edilebilmesi için ilkyardım malzemesinin bulunması gerektiği düşünülmektedir. Bu anlamda her evde ilkyardım müdahalelerinde kullanılan malzemelerin bulunduğu bir ilkyardım çantası olmalı, annenin hatta ailedeki tüm yetişkinlerin kolay ulaşabileceği bir yerde bulunmalıdır. Bu çantalar amaca, gerekiyorsa özel gereksinimli çocuğun ihtiyaçlarına göre de güncellenmelidir (Öztürk, 2012).

Araştırma kapsamındaki annelerin tamamı ev kazaları ve ilkyardım ile ilgili bir eğitim almadığını belirtmiş ancak ilkyardım ve ev kazaları ile ilgili bir eğitim almak istediği yönünde görüş bildirmiştir.

Ev kazaları kaynaklı ölüm ve sakatlıkların artması nedeniyle konu ile ilgili toplumsal bilinçlendirme çalışmalarının yapılması önemli görülmektedir (Üçüncü vd., 2019). Çünkü ev kazalarının önlenmesi ile ilgili ev merkezli eğitimler, ev ziyaretleri, grup tartışmaları ve görüşmeler dahil olmak üzere müdahale çalışmalarının etkili olduğu bilinmektedir. Kazalar önlenemez olduğundan uygun müdahale stratejileri, özellikle erken müdahale veya girişimsel önlemlerin bir kombinasyonunun, çocuklarda ev kazaları ve yaralanma riskini azalttığı vurgulanmaktadır (Abbassinia vd., 2020).

Hayatı tehlikeye atan sağlık sorunu olarak kazaların her zaman her yerde ortaya çıkma ihtimaline karşın toplumdaki tüm bireylerin temel ilkyardım bilgi ve becerilerini edinmesi beklenmektedir (Akyıldız, 2000). Bununla beraber çocukluk çağında ev kazalarının kaçınılmaz olduğunun düşünülmesi, çocuğun büyüme ve gelişiminin bir parçası olarak görülmesi, ev kazalarına gereken önemin verilmemesi; sonuçları konusunda ayrıntılı bilgi ve farkındalık eksikliğine neden olmaktadır. Çocukların kazalardan korunması ve yapılacak ilk müdahaleler dikkat gerektiren sosyal bir olgudur, bu nedenle hızlı ve hedef grup müdahalelerini gerektirmektedir (Khan vd., 2019). Çalışmanın hedef kitlesinin özel gereksinimli çocuklarla ilgili olmasının literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin ev kazalarına yönelik güvenlik önlemleri ve ilkyardım konusundaki düşüncelerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şunlar önerilebilir:

- Özel gereksinimli çocuklarda ev kazaları ve güvenlik önlemleri ile ilgili ulusal ve bölgesel düzeyde erken müdahale çalışmalarının yapılması,
- Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin, ev kazalarından korunma ile ilgili eğitim ile ekip çalışması şeklinde sürekli ve düzenli olarak desteklenmesi,
- Ailelerin, ilkyardım ile ilgili eğitim almalarının sağlanması, bu eğitimlerden daha çok ailenin yararlanabilmesi için online yöntemlerden yararlanılması
- Ailelerin özel gereksinimli çocuğunun gelişim özellikleri ile ilgili bilgilendirilmeleri,
- Özel gereksinimli çocuklara kazalarından korunma ile ilgili eğitim programları oluşturulması ve uygulanması, öntest ve sontest ile ölçülerek etkililiğinin saptanması,
- Nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı karma araştırmaların planlanması,
- Özel gereksinimli çocuğa özgü alınması gereken önlemler ve yapılması gereken düzenlemeler ile ilgili ailelere rehberlik edilmesi önerilebilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABBASSINIA, M., BARATI, M. ve AFSHARI, M. (2020). Effectiveness of Interventions in the Prevention of Home Injuries among Children Under 5 Years of Age: A Systematic. *Archives of Trauma Research*, 8(4),190-197
- ACAR, A. (2017). Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları. Ankara: Eğiten Kitap
- AKYILDIZ, N. (2000). İlk Yardım. İstanbul: Ya-Pa
- BALİBEY, M., POLAT, S., ERTEM, İ., BEYAZOVA, U., ve ŞAHİN, F. (2011). Çocukluk Çağında Ev Kazalarına Yol Açan Etmenler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 20(3), 89-98
- BAYRAM, T., İLGİN, C., KULBAY, H., TOZAKOĞLU, B., KARADUMAN, İ., COLAK, B. ve SAVE, D. (2019). The Factors Associated with Mothers' Preventive Measures Against Home Accidents: A Descriptive Study from Istanbul, Turkey. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 9(2), 151-156
- COŞKUN, C., ÖZKAN, S. ve MARAL, İ. (2008). Çankırı-Eldivan İlçe Merkezinde 0-14 Yaşlar Arasında Çocuğu Olan Annelerin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri ve İlk Yardım Gerektiren Durumların Sıklığı. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 2(3), 11-18
- CRESWELL, J. W. (2016). Araştırma Deseni. Çev. Ed.: Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap.
- DEGHANI, A., KAZEMI, S., MIRZAEI, S. ve SADEGHIAN, M.R. (2019). Accidents in Children under 5 Years in Yazd Province, Iran. *JDER*, 2(1),38-49
- DÉSORMEAUX-MOREAU, M., LARIVIÈRE, N. ve AUBIN, G. (2018) Modelizing Home Safety as Experienced by People with Mental Illness. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 25(3),190-202
- GÖKÇORA, İ.H. (2008). Çocukları Travmadan Korumak. *Turkiye Klinikleri J Peditr Surg-Special Topics*, 1(1),1-8
- İNCE, T., YALÇIN, S. S. ve YURDAKÖK, K. (2014). Çocukluk Çağında Ciddi Kaza Sıklığı ve Risk Faktörleri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 57(3), 173-182.
- JACKSON, B., ALARADI, M., LING, J. ve LEHNA, C. (2016). Assessment of Home Safety in Children from Kentuckiana. *Pediatric Nursing*, 47,131-139.
- KHAN, S., TAUHEED, N., NAWAB, S., AFZAL, S. ve KHALIQUE, N. (2019). Domestic Accidents Among Under-5 Year Children: A Study on the Modern Day Epidemic. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 6(4),1529-1535
- KARATEPE, T. ve AKIŞ, N. (2013). 0-6 Yaş Çocuklarda Ev Kazası Geçirme Sıklığı ve İlişkili Faktörler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 39(3),165-168
- KURT, F. ve AYTEKİN, A. (2015). 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Ev Kazaları. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 2(1),22-32
- MOHAN, D. (2005). Injury Control and Safety Promotion: Ethics, Science and Practice. Injury Prevention and Control. Ed.: Dinesh Mohan Geetam Tiwari, 1-14. NY: Taylor & Francis
- NADEEYA M.N., ROSNAH S., ZAIRINA A.R. ve SHAMSUDDIN K. (2016). Knowledge and Perception Towards Home Injury in Children and Safety Measures Among Malaysian Urban Mothers. *International Journal of Public Health and Clinical Sciences*, 3(2), 100-113

- ÖZMEN, D., ERGİN, D., ŞEN, N. ve ÇETİNKAYA, A (2007). 0-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Annelerin Ev Kazalarına Yönelik Güvenlik Önlemlerinin Tanılanması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 12(12), 13-20
- ÖZTÜRK, H. (2012). İlk Yardım. Anne Çocuk Sağlığı ve İlk Yardım. Ed.:Ümit Deniz, Ömer Rıfki Önder. 217-305. Ankara: Nobel
- PATTON, M. Q. (2002). Qualitative research and evaluation methods (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sag
- ROBERTSON, L. S. (2007). Injury Epidemiology Research and Control Strategies. 3. Baskı. New York: Oxford University Press
- SALAÇİN, S., ALPER, B. ve CEKİN, N. (1992). Adana'da Fatal Sonlanan Çocukluk Çağı Kazalarının Yöresel Özellikleri. *Turkish Journal of Forensic Medicine*, 8,125-130.
- TAŞKINLAR, H., KILIÇ, S., BAHADIR, G., İŞBİR, C., NAYCI, A. (2016). Çocuklarda Yüksekten Düşme Sonucu Oluşan Travmaların Değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(3), 131-137.
- TURAL BÜYÜK, E., ÇAVUŞOĞLU, F., TEKER, E. (2015). Sıfır Altı Yaş Arası Çocuğu Olan Annelerin Ev Kazalarına Yönelik Güvenlik Önlemlerinin Tanılanması. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 17-22
- TURAN, T., DÜNDAR, S. A., YORGANCI, M. ve YILDIRIM, Z. (2010). 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Ev Kazalarının Önlenmesi. *Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi*, 16(6), 552-557.
- TÜRNÜKLÜ, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559
- ÜÇÜNCÜ, M., ÜÇÜNCÜ, M. ve TOPRAK, D. (2019). 0-6 Yaş Grubu Cocuğu Olan Annelerin Ev Kazaları ve Korunma Yolları Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, vol. 82(4), 219-227.
- YALAKİ, Z., TASAR, M. A., KARA, N. ve DALLAR, Y. (2010). Measuring the Awareness of Home Injuries in Families with a Low Socioeconomic Status. *Journal of Academic Emergency Medicine*, 9(2), 129-133
- YILDIZ ÇİÇEKLER, C., KONUK ER, R., ALAKOÇ PİRPIR, D. ve BÜYÜKBAYRAKTAR, Ç. (2012). 0-6 Yaş Grubunda Çocuğu Olan Annelerin Ev Kazalarına Yönelik Güvenlik Önlemlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 157-174.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin, Ankara

EXTENDED SUMMARY

There is a need for awareness-raising studies in order to know the developmental characteristics of children with special needs, to take necessary precautions against dangers and accidents that they may experience according to their developmental characteristics and individual differences and to know what these conditions are, first practices in such cases, measures to be taken for emergency aid and first aid. For this purpose, first of all, the opinions of mothers with children with special needs should be determined about the home accidents, safety measures, and first aid. It is thought that the determined opinions will draw attention to the issue of home accidents and first aid in children with special needs, form a conceptual framework in the development of educational programs and lead future research. Based on this idea, in this study, it is aimed to examine the opinions of mothers with children with special needs on safety precautions against home accidents and first aid. The study was designed as a case study –one of a qualitative research method- and interview technique was also used. Mothers (22) who are in Keçiören/Ankara, have children with special needs, and whose children attend special education institutions were included in the study. Face-to-face interviews were made with the mothers included in the research in the spring semester of the 2018-2019 academic year. Semi-Structured Interview form was used when conducting interviews with mothers with children special needs. The Semi-Structured Interview form consists of questions to determine the opinions of mothers with children with special needs about home accidents, the security measures they take for home accidents, and their experience, practices, and training needs in this field. In order to prepare the obtained data for analysis, all of them were read, transferred to a computer and converted into a text file, and evaluated by descriptive analysis. In the descriptive analysis aimed at presenting the findings obtained in an organized and interpreted way, the mothers participating in the study were coded as A1, A2, A3,... A22, findings were explained after the data were described, they were interpreted using the related literature and were supported by direct data to reflect the views of mothers with special needs children strikingly. As a result of the research, the mothers stated that their child was constantly faced with a home accident, since the accidents were very frequent, they did not remember exactly the ages that their children had a home accident, they were mostly with their children during the accidents, and their children were not hospitalized due to a home accident. Besides, the mothers gave examples of interventions against burns most often from home accidents, they also indicated that; they encountered the falls at most, they informed their spouses in the event of an accident and asked for help from the neighbor, they removed dangerous goods as a precaution, they used the child lock very little, they did not have a security measure that they mostly wanted to take, they knew 112 at most among the emergency lines, and they all wanted to receive training, although they did not receive any training on home accidents and first aid. In line with the results obtained from the research the followings were suggested; national and regional early intervention studies on home accidents and safety measures in children with special needs should be carried out, families with children with special needs should receive training on protection from home accidents and first aid, they should be informed about the developmental characteristics of children with special needs, and families should be guided regarding the measures to be taken and the arrangements to be made specific to the child with special needs.

XIX. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Devleti'nin Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Topraklarının Ahvaline Dair Bir Layiha

A Pleading On The State Of Eastern And The Southeastern Anatolian Territories Of The Ottoman Empire In The Late XIX. Century

Doç. Dr. İbrahim Caner TÜRK

Atf/©: Türk, İbrahim Caner, (2020). XIX. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Topraklarının Ahvaline Dair Bir Layiha, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 242-261.

Citation/©: Türk, İbrahim Caner, (2020). A Pleading On The State Of Eastern And The Southeastern Anatolian Territories Of The Ottoman Empire In The Late XIX. Century, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 242-261.

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.828108

Orcid:

0000-0002-7204-4067

İbrahim Caner Türk

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
icanerturk25@hotmail.com

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-11-19

Kabul Tarihi-Accepted

2021-01-04

Sayfa-Pages

242-261.

**Yazar(lar), herhangi bir çıkar
çatışması beyan etmemiştir.**

Öz:

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı ülkesinin problemlerine çözüm üretmek için layiha geleneği başlatılmıştır. Bu makalenin konusunu teşkil eden layiha da Anadolu Müfettişi Şakir Paşa'ya mahsus olmak üzere eski Siird naibi Ahmed Fazıl Efendi tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ahvaline dair olmakla 7 Eylül 1311(19 Eylül 1895) tarihinde arz edilmiştir. İlgili layihadaki tespitlere göre Osmanlı hükümeti bölge ahalisiyle rabıtayı sağlayamamıştır, gönderilen memurlar ahaliye yabancı gözüyle bakmaktadır, çapul hevesindedir. Bu durum fesat erkânına fırsat vermektedir. Bu makalede ilgili layiha aktarılıp, analiz edilmektedir. İlgili layihadan Osmanlı yönetiminin bölgenin teşkilatlandırılması, huzur ve güvenliğinin sağlanmasında başarılı olamadığı, bu dönemde bölgeye tam anlamıyla nüfuz edemediği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Layiha

Abstract:

During the reign of Abdul Hamid II, the tradition of pleading has been started to evaluate the problems of the country. The pleading that underlines the topic of this paper has been offered by Ahmed Fazıl Efendi who was the old surrogate of the Siird province and offered directly to Anatolian Inspector Şakir Paşa about the state of Eastern and the Southeastern Anatolia on September 7, 1311 (September 19, 1895).The findings on corresponding pleading shows that the Ottoman Empire could not set the order with the local community. The government officials alienated themselves from the local community and they were trying to get a penny out of everything. In this paper, corresponding pleading is narrated and analyzed. The pleading indicates that the Ottoman government was not successful in terms of organizing the area, establishing law and order and influencing the region.

Keywords: Ottoman Empire, East and Southeast Anatolia, Pleading.

1. GİRİŞ

İlgili layihaya geçmeden önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti topraklarına ilhaki ve tarihi süreçteki ahvali hakkında bilgi vermek icap eder.

1.2. Fethinden XIX. Yüzyıla Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ahvali

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyle ilgisi XV. Yüzyıla kadar uzansa da tamamen imparatorluğa dahil edilip idari statüsünün tespit edilmesi Çaldıran Zaferi'ni(1514) takip eden yıllarda olmuştur. Bu zaferle Şah İsmail'in Anadolu'daki egemenliğine son verilerek büyük bir kısmı Sunnî olan bölge halkı ile mahalli Kürt beylerinin Osmanlı Devleti'ne itaat etmeleri sağlanmıştır.¹

Çaldıran Zaferi dönüşünde Şah İsmail'e tabi olan sınır boylarındaki Kürt emirlerini itaate davet etmek üzere görevlendirilen İdris-i Bitlisi, Amasya kışlağından yola çıkarak Kürt beylerinden yirmi beş kadarını itaat altına almayı başarmıştır. İdrisi-i Bitlisi'nin telkinleri sonucunda Kürt beylerinin Osmanlı Devleti'ne itaat etmeleri sağlandıktan sonra Bıyıklı Mehmed Paşa 1515'te bölgenin fethini tamamladı. Fethedilen topraklar üzerinde Diyarbakir merkez olmak üzere yeni bir eyalet oluşturuldu. Beylerbeyliğine de Bıyıklı Mehmed Paşa getirildi. Akkoyunlu devrindeki idarî ve askerî teşkilatın etkisiyle bu eyaletin sınırları oldukça geniş tutulmuştu. Neredeyse bütün Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi bu eyaletin yönetimi altında toplanmıştı.²

Osmanlılardan önce bölgeye hakim olan Akkoyunlular, Safevîler ve onlardan önceki devletler döneminde bölgede tam bir merkezî otorite kurulamamıştı. Bu yüzden Osmanlı egemenliğini kabul eden feodal hakimler birçok yerde bölgelerindeki aşiretler üzerinde kurdukları otoriteye dayanarak siyasî varlıklarını sürdürmekteydiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Diyarbakir eyaletini oluştururken bölgenin kendine has etnik ve mezhebi yapısını dikkate alarak burada imparatorluğun diğer bölgelerinden farklı bir idari teşkilatlanmaya gitti. Eyalet içerisindeki idarî mekanizma bölgedeki mevcut dengeleri bozmayacak şekilde düzenlendi. Kürt feodallerin fetihden önceki hâkim oldukları bölgeler çeşitli idari statüler kapsamında yine eski hâkimlerinin yönetiminde bırakıldı. Böylece yörenin nüfuzlu feodalleri Osmanlı idarî teşkilatının bir uzvu haline getirilerek bölgedeki aşiretlerin onlar vasıtasıyla Osmanlı egemenliği altına alınması sağlandı. Fetih sırasında gösterdikleri hizmet ve itaatlerine karşılık yerel feodallere bir takım ayrıcalıklar tanıyarak bölge üzerinde egemenlik kurma esasına dayanan bu idarî düzen de bölgeyi çok iyi tanıyan İdris-i Bitlisi'nin öncülüğünde oluşturuldu.³

Ancak ilerleyen yüzyıllarda merkezi otoritenin zayıflamaya başlamasıyla İmparatorluğun diğer yerlerinde olduğu gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kendine özgü idarî yapısı da yozlaşmaya başladı. Neredeyse her Kürt feodali kendi yasalarına, kendi yönetim biçimine ve vergi

¹ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 25, Mart 1987, s. 33.

² Tuncay Öğün, *Doğu'nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 10, 13.

³ Öğün, *Doğunun Mirlerine*, s.13.

sistemine sahip olmaya başladı. Öyle ki merkezi hükümetin yasalarını, bu yasalar, egemenliklerinin güçlenmesine yardım edecekse hayata geçiriyorlardı.⁴

Bu çerçevede kurulan düzen, XIX. Yüzyılın ortalarında radikal bir değişime uğrayıncaya kadar üç yüzyıl boyunca merkezi yönetimle feodaller arasındaki siyasal ilişkilerin genel çerçevesini belirlemiştir.

1.3. XIX. Yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kendine özgü mahalli karakteri 1830'lu yılların başlarına kadar devam etti. Bu tarihten sonra II. Mahmud'un(1808-1839) bölge yönetimine radikal bir biçimde müdahale etmeye başlamasıyla eskisinden çok farklı özelliklere sahip isyanlar ve savaşlarla dolu yeni bir dönem açıldı.⁵

Dış etken olarak Kürt nüfus barındıran hem İran hem de Osmanlı Devleti'nin Ruslar karşısında aldığı mağlubiyetler (1826-1827 İran, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşları) iki devletin de Kürtler üzerindeki nüfuzunu azalttığı gibi, asi Kürtlerin cezalandırılmak istenmesi bunların Rus tarafına meyilemelerine de neden oluyordu⁶.

Nitekim 1828 yılında Rus-İran savaşlarında Erdelan'a giren Rus askerleri burada Safeviler'in ünlü kütüphanelerinden biri olan Erdelan Kütüphanesi'ni Rusya'ya götürdüler. Bunların içinde Kürtlerle ilgili bilgiler de bulunuyordu ki Farsça bir "Şerefname" nüshasını düşüncelerine uygun olarak değerlendirmeye aldılar⁷.

Bölgeye vazifeli olarak gönderilip gözlemlerini mektuplarla dile getiren Prusyalı Subay Helmuth von Moltke, Kürtler için; "Kürtler her bakımdan komşusunun Arap'ın aksidir, sadece haydutluk bakımından ikisinin zevki aynıdır" demektedir⁸.

Osmanlı-İran ve Osmanlı-Rus mücadelesinde bunların bu durumdan faydalanarak eşkıyalık, talan hareketleriyle asayişsizliğe de sebep olup, içinde buldukları orduyu dahi soyacak kadar ileri gittikleri görülmektedir.

Nitekim Moltke mektuplarında, 1840 Nizip'teki bozgun sonrası Osmanlı kuvvetlerinin yarısından çoğunu oluşturan Kürtlerin kendi subay ve arkadaşlarına ateş edip, yollarını kestiklerini ve bizzat Hafız Paşa'ya birçok defa saldırarak keyifli türkülerle köylerine yollandıklarını yazıyordu⁹.

Mamafih Moltke bu bölge için: "Bu bölgedeki mirasla gelen aile nüfuz ve iktidarlarını yıkabilmek Osmanlı Devleti için asla mümkün olmamıştır. Kürt beylerinin adamları üzerinde büyük bir egemenlikleri vardı. Beyler aralarında savaşır, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine karşı koyarlar, vergi

⁴ Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 126; Ögün, *Doğunun Mirlerine*, s.26.

⁵ Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 340-341.

⁶ Tekin Erer, *Kürtçülük Meselesi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 32; Pavel Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri*, Çev. Yüzbaşı Mustafa Efendi, Mülazım Adil Efendi, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1926, s. 24.

⁷ Minorski, *Kürtler*, Komal Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1977, s. 44.

⁸ Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, s. 188.

⁹ Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, s. 271.

vermekten kaçınırlar, asker toplanmasına müsaade etmezler ve son sığınak olarak da yüksek dağlarda kendileri için yaptıkları kalelere çekilirler” demektedir¹⁰.

Sultan II. Mahmut’un gücü merkezileştirme çalışmaları neticesi, “Kürtler ve Aşiretlerin de Anadolu’da yerleşik hayata geçirilmeleri ile devlete bağlanmaları ve düzenlenip bir araya getirilme çalışmaları”¹¹ yine Tanzimat’ın getirdiği yeniliklerle medeni nizamların uygulanmaya başlanmasıyla, daha önce hiç vergi vermeyip, askerlik yapmayan Kürtlerin şikâyete başladıkları görülmektedir¹².

Aynı dönemde bölgeye ulaşan Amerikan ve İngiliz misyonerlerinin çalışmalarıyla Nasturi Asurileri Protestan, Kürtleri ise Hıristiyan yapma çalışmaları,¹³ Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında düşmanlıklara neden olduğu gibi, Bedirhan İsyanı’nın sebeplerinden biri olmuştur.¹⁴

Cizre Hakimi Bedirhan İsyanı’nın bastırılmasında yardımcı görülen bölgenin önde gelen beylerinden İzzeddin Şir (Yezdanşir), Bedirhan’dan sonra kendi bölgesinin mütesellimliğine atandı. Fakat daha sonra yeni nizamlar gereği bölgede garnizonlar kurularak paşalıklar oluşturuldu¹⁵.

Bu durum Yezdanşir’in düşmanlıkla Osmanlı Hükümeti’nin en buhranlı bir döneminde intikam almak emelini beslemesine neden oldu¹⁶.

1854 Rusların Kafkas sınırındaki Çengel Zaferinden sonra Osmanlı Ordusu’ndaki Kürtler evine dağılınca, bu durumdan istifadeyle İzzeddin Şir (Yezdanşir) isyan bayrağını çekti¹⁷. İsyan kısa sürede genişleyerek Bitlis, Şehrızor ve Musul Şehirlerini de içine alacak şekilde bütün güney illerini karışıklığa sürüklemiştir.¹⁸ İzzeddin Şir(Yezdanşir), Erivan-Rus müfrezesiyle de mektuplaşarak Erzurum’a karşı yapılacak harekâta katılma teklifini de yapıyordu¹⁹. Uzun süren isyan müttefik İngiliz Musul Konsolosu ve Musul Paşa’sının çalışmalarıyla İzzeddin Şir(Yezdanşir)’in yakalanarak İstanbul’a gönderilmesiyle yatışacaktır²⁰.

¹⁰ Moltke, *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, s. 188-189.

¹¹ BOA., İ. MSM., “Ekrad ve Aşayire Dair”, *Mazbata*, 1998; A. Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı, Ankara 1996, s.282; Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 340-341.

¹² Lütfi Paşa, *Tarih-i Lütfi*, Nşr. Abdurrahman Şeref, VIII, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1327, s. 474-479; Erol Kurubaş, *Başlangıcından 1960’a Değın, Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu*, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1977, s.20; Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s.282; Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*,s.277-278; Minorski, *Kürtler* s. 26; Moltke, *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, s. 192.

¹³ İbrahim Emem Gürsel, *Kürtçülük Gerçeği*, Kömen Yayınları, Ankara, 1977, s. 127-128; Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul, 1992, s. 31; Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda...*, s. 80.

¹⁴ Bedirhan’ın isyanı için bakınız, Hatip Yıldız, *Bedirhan Bey Vakası (1842-1848)*, Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000.

¹⁵ Sinan Hakan, *Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 283; Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Mücadeleleri*, Özge Yayınları Ankara, 1993, s.55; Celile Celil, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Çev. Mehmet Demir, Öz-Ge Yayınları, Ankara 1992, s. 162; Halfin, *XIX Yüzyılda*, s. 58; Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda*, s. 81.

¹⁶ Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda*, s. 81.

¹⁷ Celil, *Ondokuzuncu Yüzyılda*, s. 161; Bayrak, *Kürtler ve Mücadeleleri*, s. 55.

¹⁸ Gürsel, *Kürtçülük Gerçeği*, s. 117-118; Suat Parlar, *Türkler ve Kürtler, Ortadoğ’da İktidar ve İsyan Gelenekleri*, Bağdat Yayınları, İstanbul 2005, s. 420-421; Hakan, *Arşiv Belgelerinde*, s. 292-293; Celil, *XIX. Yüzyılda*, s. 163; Halfin, *XIX Yüzyılda*, s. 59; Minorski, *Kürtler*, s. 27; Erer, *Kürtçülük Meselesi*, s. 33; Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s.293.

¹⁹ Hıdır Göktaş, *Kürtler I, İsyan-Tenkil*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991, s.17; Minorski, *Kürtler*, s. 27; Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda*, s. 82.

²⁰ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.142; Halfin, *XIX. Yüzyılda*, s. 60; Celil, *XIX. Yüzyılda*, s. 166; Averyanof, *Ondokuzuncu Asırda*, s. 83; Hakan, *Arşiv Belgelerinde*, s. 298-299.

93 Harbinde(1877-1878) Kars, Bayezid ve diğer bölgelerde Rus ordusunun elde ettiği başarılar, Kürtler arasında Türk aleyhtarı eğilimleri geliştirmiş, bölgedeki siyasi durum üzerine önemli etkide bulunmuştur. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında, Nakşibendi tarikatının başı, Kürtler üzerinde önemli otoritesi olan Şeyh Ubeydullah idi. Ubeydullah, büyük Kürt feodalleri arasındaydı. Kürt yığınlarının Türk memur ve idarecilerinden duydukları genel hoşnutsuzluktan yararlanan Ubeydullah, siyasi görüşlerine dinsel izahlar getiriyordu.²¹

Savaş sonrası, Şeyh Ubeydullah, Osmanlı'ya karşı ayaklanmanın örgütlenmesi için daha aktif çalışmalara başlamıştı. Ubeydullah, siyasal olarak İngiltere'den çok Rusya'ya yakındı. Şeyh, hükmü altında bulunan Kürtlere devlete vergi vermeyip direnmelerini emretmişti. Şeyh Ubeydullah, temsilcilerini ülkenin bütün yerlerindeki Kürt feodallerine göndererek, onları Türk ve İran egemenliğine karşı ortak mücadeleye çağırmişti. 1880 yılında İran'da başlatılan isyanın bastırılmasıyla Ubeydullah Türkiye'ye döndü. İstanbul'a getirilen Ubeydullah buradan kaçarak bölgeye dönmüş, Türk kuvvetlerine direniş göstermişti. Nihayetinde yakalanarak Mekke'ye sürüldü²².

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun genel ahvali böyle bir görünüm arz etmekteydi.

2. XIX. YÜZYILIN SONUNDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU TOPRAKLARININ AHVALİNE DAİR LAYİHA

İlgili layihaya geçmeden önce layiha kavramı hakkında bilgi vermek icap eder.

2.1.Lâyihâ Kavramı

Arapça asıllı bir kelime olan layiha "düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi" anlamına gelir. Osmanlılar lâyihayı rapor ve taslak olmak üzere iki ayrı belge türü için kullanmışlardır. Rapor mahiyetindeki lâyihalar kendi içlerinde de birkaç gruba ayrılır. Bunların arasında belki en çok kullanılan ve bilineni ıslahat lâyihaları olup herhangi bir konuda düşünülen ıslahatın bir kişi veya daire tarafından kaleme alınmış metni ve belgesidir. Osmanlı tarihinde bu tür birçok lâyihâ hazırlanmıştır. En meşhurları Tatarcık Abdullah Efendi, Koca Yusuf Paşa, Abdullah Birrî Efendi, Sâdullah Enverî, Fâik Paşa gibi şahıslar tarafından yazılmış olanlardır.²³

Bu gruba giren ikinci lâyihâ tipi bir memuriyet veya teftiş sonrasında tesbit edilen hususların kaleme alındığı belgelerdir. Bu tür lâyihalar içinde yabancı bir devlet nezdine gönderilen memurların intibalarını bildirdikleri lâyihalar da vardır. Mesela Yâver Süleyman ve Yüzbaşı Âsaf beylerin İran memuriyetleriyle ilgili lâyihaları bunlardandır.²⁴

Üçüncü tip lâyihalar bir mesele hakkında görüş bildirir ki bunlara örnek olarak Mustafa Reşid Paşa'nın Paris Muahedesi ve gayri müslim tebaaya verilen imtiyaz fermanı hakkındaki itirazlara cevap mahiyetinde olan lâyihası gösterilebilir.²⁵

²¹ Celile Celil, *Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, Peri Yayınları, İstanbul 1998, s. 43, 63.

²² Celil, *Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, s. 65-119.

²³ Mübahat Kütükoğlu, "Layihâ", *DİA*, 27, İstanbul 2003, s. 116.

²⁴ BOA, Y.EE., Nr. 14-117-126-7 (Kütükoğlu, "Layihâ" dan naklen)

²⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 76-83.

2.2. İlgili Layiha

Ele aldığımız layiha Siird'de naiplik yapmış olan ve bölgeyi yakından tanımış bulunan ve bu sırada Samsun Naibi olan Ahmed Fazıl Efendi tarafından 19 Eylül 1895 tarihinde Padişahın yaveri ve Anadolu Şahane Müfettiş-i Umumisi devletlü Şakir Paşa'ya sunulmuştur.

Nitekim devlet görevlilerinin ülke meseleleri ile ilgili olarak hazırlayıp, tespit ve çözümler ifade ettikleri layihalara bu dönemde sıkça rastlanmaktadır. İlgili layiha şu şekildedir:

Kürdistan Malumatı

Şayet medar-ı bahs ve tedkik olur mütalaasıyla Kürdistan'da bildiğim bazı ahvalin hakpayı devletlerine sadıkane arzını münasip gördüm.

Burada herşeyden evvel nazar-ı dikkate maruz bir şey varki şimdiye kadar henüz hükümet-i seniyemizle ahali ve tebaası arasında rabita-i hasenenin ademi husulüdür.

Memurin Kürdlerin idaremize duhullerinden beri Hükümet-i Osmaniyemize ısınamamış olmaları bilhassa ekser ahali Müslüman oldukları makam mukaddes hilafına yabancı nazarıyla bakmaları memurlarımız için af olunamayacak kabahat ve su-i idarelerindedir.

Bize geliyor ki Kürdlere gönderilen hemen umum memurlar -hal ve mahalle vukuf ve münasebeti aranmaksızın- nazlı ve rü-set olmayan veyahud siyaati sebebiyle söylemeyen bir sürü ihtiyarlar gençler geçinmek "iki manasıyla" üzere gönderilmişlerdir. Kürdistan'da adliye vasıta-i icraat ola ola yok haline gelmiş yahud muzır bir renk ve suret almıştır. Güya -esbab-ı hakikiye bilinmiyormuş gibi-tuğyan(azgınlık) efkara çare olmak üzere mehakimin istiklali tehdit edilmiş ve adliye nezaretinin bir emirname-i resmisiyle her halde valilere mutasarrıflara itaatle hükm oluna oluna Müslümanlar dahi bu hükm-i amiraneden azade olamaz olmuştur.

Memurlarımız burada yümnden(kuvvetten) ziyade çapul hevesini muhafaza ederler. Bilhassa büyük ve mülkiye memurları ahvali cariyeden idare-i hususiyeden istifadeyi öğrenmişlerdir. Beyleri, ağaları şekavetle gasp ve garetle(yağmayla) zengin Hristiyanları dahi iştirak fesad ve su-i niyetle itham ederek estirerek merakize celb ve tahkik eyledikten sonra ekseriya muazzezen(izzet ve ikram ile) iade ederler. Şöhret bulmuştur ki bir büyük memur son iki sene zarfında aldığı paralar defter edilmiş "Ermeniler tarafından" ve on yedi bin küsür liraya balığ olduğu tahakkuk eylemiştir.

İşte bu haller bu resmi şekavetler bilhassa Ermeniler arasında gezmekte olan erkan-ı fesadiyeye azim serrişteler(deliller) veriyor. Bir taraftan bu erkan diğer taraftan sair genç Ermeniyan bu ahvali heman günü gününe Avrupa ve Amerika'daki ihvan-ı hamiyetmendane ihbar ediyorlar. İhtimal ki bu şekavetler der-bar şevkete dahi Avrupa'dan intikal eyler. Çünkü memurlarımız -hesaplarına muvafık gelen- bu ahvali kimseye bildirmek istemezler. Bu babda Cizvit papazları da eksik olmadık belalarındandır. Ermeni, Keldani, Süryani hasılı Katolik dindaşlarından müteessir oldukça vukuatı Avrupa Cizvit şirketlerine arz mezalim yolunda ihbar etmekten hali kalmazlar.

Ahali- Müslümanlar umumen Şafii veya mutaassıb olduklarından bize Hanifi Müslümanlara dahi bir nevi nefret ve tereddütle bakarlar. Onlar Siirdli, Vanlı biz ise Osmanlı yani yabancı ve ayrı gayrı görünmekten kurtulamamıştır. Ulema ve meşayih-i Ekrad dahi işbu ayrı gayrılığı muhafaza ederek temin-i menfaate çalışırlar. Bunlar hükümetin emrine bakmaksızın sellemü'l-İslam her yerde efkar

satarak gezerler ve halkın cehaletinden bil-istifade hükümetin zulmünden meşruiyenin ademinden hatta Cuma için izin Sultaniye hacet olmadığından bahs ederek halkı hükümetten tenfire ve himayelerinde yaşadıkları ağalara rabt ve takribe çalışırlar.

Gariptir ki Cuma günü hutbelerinde Halife-i Müslimine duayı hutbeden hariç bırakmak üzere hutbeye ibtidadan evvel kıraatla bizi iğfale çalışırlar.

Hristiyanlar Kürdistan "Gavurları" bedbaht adamlardır. Şafilere nazarında Hristiyanlara zimmet olmadığından mal ve canları helal yani ulemanın fetvasıyla demleri(kanları) heder itikad olunur. Meğerki bir bey ya ağanın mevrus ve müşterayı(para ile satın alınmış) gavuru oluna. Hristiyan köylüler alelekser bir Kürd beğinin ağanın malı yani Hristiyanı olur. Ağa bey kazandığını alır fakat her hale karşı canını "ailesiyle beraber" muhafaza eder. Hatta bu himaye bahşında biraz da ileri varırlar ki çok vakit bir bey ya ağa gavurunu muhafaza uğrunda nefsinin, aşiretini dahi feda eder.

Bu namus merdaneleri iktizasıdır. Bu türlü Hristiyanlar efendisinin nüfuz ve kuvvetine tabi olarak halk ve emsali arasında o nisbette nafiz ve muhterem geçinir. Ancak ağaya kendi gavurunu her vakit satmak hakkını muhafaza eder. Beş bin, on bin kuruş bedel mukabili bir Hristiyan ailesinin satıldığı çok vaki olur imiş.

Hala Bedirhanların²⁶ gavurları -Siird'de Abuşyanlar²⁷ demekle marufdur- vaktiyle efendileri gibi nüfuzlu ve sayelerinde zengin oldukları halde muhtaç ve perişan olmuşlardır.

Hristiyanlar -Müslümanlarla beraber yaşadıkları mahallerde- icra-yı ayin hususunda mahz olurlar. Bir haldeki bir papasın düçar hakaret olmaksızın sokakdan geçmesi kolay değildir. Hala hükümeti seniyemiz iki defa ferman-ı hümayun isdar eylediği halde yirmi senedir Keldanilerin kendi mahallelerinde küçük bir kilise inşa etmeleri müyesser olmamıştır.

Ulemanın birisiyle bu babda mübahase-i terennümiyede bulunduk nihayet bize dediki: "Mademki hükümet bizdedir mümkün değil yaptırmayacağız. Çünkü onlar da olsa tabiidir ki bize müsaade etmeyecekler." Bu babda ülema ve meşayih-i Ekrad avama hoş görünmek için devlete müşkülât çıkarmaktan fariğ(boş) olmazlar. Zatan halden anlamazlar da.

Aşayir efradı kasabalar ahalisinden daha bedbaht ve iki kat musibet içindedir. Şehirlerde yalnız memurlarımızın siyatına(kırbacına) katlanan ahali dışarılarda fazla olarak ağalarının beylerinin dahi taat ve teklifine boyun eğmeye mecbur yoksa madumdur(yok olmaya mecburdur).

İşbu aşayir efradının -meskun olsun olmasın- aşar ağnam gibi tekalifi emiriyeleri her sene evvela bir kere ağaları tarafından ahz ve cibayet olunur(vergiler tahsil olunur) sonra sıra hükümete gelir fakat bu halde ağalar yine memurlara iştirak ederek hazinenin hukukunu çalarlar. İşte ekseri bekaya(tahsil olunmayan gelir) denilen belaya hep böyle birkaç defalar tahsil gören vergilerin hayalidir ki bunlar devletin muvazene-i maliyesini teşkil ederler. Aşayir halkı hükümeti seniye'nin nüfuz ve himayesine nail olmadıkları cihetle ağalarının masarif ruzmerrelerini(her günlük masraflarını) dahi ifaya mecbur

²⁶ Tanzimatın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde de uygulanması ile birlikte gelenekleşmiş yapılarını koruyan Kürt beyleri ile hükümet karşı karşıya gelmiştir. Bunun en önemli örneği Cizre mütesellimi Bedirhan Bey (1803-1868) olmuştur. Bedirhan bey, 1845 Van İsyanı sırasında bölgedeki bir kısım Kürt beyleriyle ittifaklar kurarak isyan etmiştir. İsyanı bastırılmış, yakalanan Bedirhan Bey, Girit'e sürülmüştür. Bedirhaniler zikredilen Cizre/Botan'ın son beyi Emir Bedirhan'ın soyundan gelenlerdir. (Cabir Doğan, "Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010/2, 12, s. 25-32; Hatip Yıldız, *Bedirhan Bey Vakası (1842-1848)*, Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000).

²⁷ Abuşyanların Bedirhanlara hizmet eden Hristiyanlar olduğu anlaşılmaktadır.

tutuluyorlar ağaların konup göçmek misafirlerini yedirüp içirmek yahud hükümetten bunları saklayub muhafaza etmek masarifi olarak daimü'l ceryan bir nev' vergüleri daha vardır ki bunlar da vakt ve zamanıyla çobandan yün yapağıdan hasılatın sülüs miktarı cibayet olunarak tesviye olunur. Zatan güzel hayvanlar kıymetli mallar daima ağanın hakpayına maruzdur. Yoksa zeval muhakkaktır.

"Bey demek bir kıtanın hükümdarı ağa dahi tarafından mensub memurların bendeganı demektir." Vergü temettü vaktiyle pek nisbetsiz tarh edilmiş olduğundan bir kısım halkın hicret ve felaketini memleketin harap ve hali kalmasını icab eylemiştir. Evvela emlak ve arazi vergüleri hin tevzide(dağıtma anında) ifrat ve tefrit seyyie uğrayarak daima zuafayı(zayıfları) ezmiştir.

Yirmi otuz bin kuruş kıymetli emlak ve arazi (müteneffizanın olmakla) üç-beş yüz yahud beşbin kuruşluk bir hane ve tarla dahi sekiz yüz bin kuruşluk vergilere tabi tutulmuştur. Çok oluyor ki hali kalan bir köyün harap olmuş bir mülk ve hanenin vergileri bilâ-cevap komşulara tahmil(yüklenir) ve tahsil olunur. Bunlar tahammül olunamaz dereceyi buldukça zavallı fukara halası ve firara şitaban olarak ve emlak ve arazilerini terk ederek çoluk çocuk hicrete başlar ki bugün -bizim bildiğimiz Siird livasında-gerek bu yüzden gerek aşiret beylerinin tasallut ve garatları yüzünden İslam Hristiyan altmış bu kadar karye halkı dağılıp arazi ve emlakları berü payan hale geçmiş ve maatteessüf vergileri hala o köyler namına ibka veyahut komşularına icra oluna gelmiştir. Bu babda esas idare hepsinin sabika varidat muvazenesi -devletin ta'dilat kanunlarına rağmen- muhafaza gayretiyle istifade ve memduhiyyet tarikidir. Temettü bahsine gelince bu da vergiler derecesinde yolsuz gitmekle beraber bilhassa kurra halkını zirai ezmişler temettü aşar ve ağnam gibi rüsumun taalluk edemeyeceği ticaretlere aid olmak lazım gelir ki Kürdistan'da ve bildiğimiz sair memalik-i mahrusede öyle ticaretle münasebeti olmayan köylülere hatta rençberlere bile emlak ve arazi vergileri heder ve bazen daha ziyade temettü tarh ve tahmil olunmuştur. Daima devleti şaşkırtan bakayanın bir menbai da işbu yolsuz vergi ve temettü dahiyesidir. Gerek bu yolsuz tevziler gerek ağalar beyler namına yapılan mükerrer tahsil ve cibayetler devletin maliyesini yanlış hesaplara sevk etmiştir. Siird'de bulunduğumuz zamanlar mertebât-ı umumiye-i livanın aslını tahsilini muvazene eyledik. Otuz iki yük emval-ı umumiyeden nihayet -her sene nüzulle maile olarak- on sekiz yük kadar tahsilat olabildiğini gördük buna mukabil varid olan havalat ise hemen altmış yüke karib olmakla icab maslahat veya şayan hayret sorulduğunu düşündük. Bereket versin ki seneden seneye taşıp giden bakiye-i havalat senesi emvaline hasr edilerek mazinin hale taalluku kesilmiş ve bu vecihle iyi kötü devam eden bir muvazene-i maliye dahi firarını muhafaza etmekte bulunmuştur.

Lahika- İdare-i hazıra menabiini taharri ederken oralarda dolaşan papaslarla bazı ağavatın hal ve şanlarından bahs etmeyi faideli hayas eyledim.

Buralarda gizliden gizliye işler ve gündün güne temekkün ve tevsi eyler(yer tutar ve genişler) iki dâhiye vardır ki bilahere idare-i şuun(söz) devlete veyahut şekl hükümete taallukları mahsus olmakla acizane arz ve izbar olunur. Birincisi ecnebi Cizvit papaslarıdır bunlar -Merkezi Musul'da olmak üzere- Diyarbekir, Bitlis, Hakkari, Van vilayat ve kıtalarından alelumum köylü cahil Hristiyanlarla bazı Müslüman üzerinde icra-yı tesir etmektedirler. Bu papaslar mezkur vilayatın hemen her kaza ve kasabasına intişar ederek her yerde birer ikişer bulunmaktadır. Bu papaslar Avrupa'dan kendilerini tard ve ihraç eyleyen ecnebi konsolosların himaye-i mahsusalarına ve bilir bilinmezi de bazı Osmanlı memurlarımızın -tavsiye ve hediyelerle- teveccüh ve mahremiyetlerine muvaffakiyetle mazhar muavenet olurlar. Bu papaslar şu muvaffakiyetlerinden bilistifade "Bizim hükümetde nüfuz ve itibarımız vardır sizi himaye ederiz vergiden kurtarırız" vadilerinde dolaşarak vakit vakit zavallı köylüleri Katolik olmaya sevk ederler. Bu hal bir takım yerli Hristiyanlara kata tesir ediyor. Galiba beş sene kadar evvel

Papayı ziyaret eyleyen Katolik Patriği Azaryan Efendi²⁸ Papa tarafından Şark Hristiyanlarına “Kondak” tabir olunur mukaddes vesaya ve beyannameyi hasıl olarak avdet eylemiş buralarca intişar eyleyen mealine göre “Şark Hristiyanları Roma Kilisesi’ne itikad eyledikleri halde Papalığın nüfuzu berekatıyla maddi manevi hürriyetleri iade ve kendileri himaye kılınacağı” seraheten va’d olunmuş bunun böylece kıraeti hükümetin gafletine atf olunarak kiliselerde heyecanı mucib olmuştur.

Duyunu Umumiye Meclis-i İdare Azası “Halairis”²⁹ olub Cizvit Dominikin Şirketi’nin müessir azalarından bulunan Mösyö “Birje” nin buralardaki papaslarla o yolda açık ve şifreli muhaberesi eksik olmamakda ve hükümetçe küşad olunan bazı posta evrakında papaslara müsaid büyücek Duyun-u Umumiye memurları tavsıye edilmekte olunduğu görülmüştür.

Bu papaslar hükümetin gaflet ve muavenetiyle senede birkaç defa duha(araziye) çıkararak efkar satarlar. Musul’da serbest matbaaları ve heman bila kayd ve şart sıbyan ve ünas mektepleri vardır. İslam kızlarının terbiye-i ecanibe bırakılması efkar-ı İslamı dağdar edeceği gibi Süryani, Keldani ve Ermeni çocuklarının dahi efkar ecanibe terk olunması hükümetin kayıtsızlığına haml olunmaktadır. Ahvali mezkurenin cereyan etmekte olduğu mahal ve mevakile ahalinin vahşet ve cehaletleri icabının makasid mezkureyi himaye etmeleri memurlarımızın vufuksuz ve acizane bulunmaları erbab-ı hamiyete Cebel-i Lübnan’ın mevki ve tarihini ihtar eylemekdedir.

Diğer taraftan bu papaslar arasına keşt ve güzarlارında ağavata dahi uğrayarak hediyeler takdim ederler ki bahsimizin ikincisi dahi bunlara müteallik olacaktır.

Siird Livası’nın şark tarafında vaki olup vaktiyle Bedirhanların çolangaş şekavetleri bulunan “Bohtan” kıtasında hal ve mevkiden bila-istifade yine Bedirhanlar gibi zuhur etmeye çalışır ağadan eksik olmuyor bunlar da garet ve çapul fikrini muhafaza etmek üzere sa’bü’l-menal(zor yetişilir) mevakie sokulmuş olmağla beraber içlerinde okur yazar ve daha garibi devlet-i aliyemizin tarihini ve keyfiyet zuhurunu tedkik eyler ukala da bulunmaktadır.

Bunlardan Ağa-yı Hur diye meşhur olan Mehmet Ağa ve Betvan ağası Mehmed Misto ve Cizreli Misto Paşa melce eşkiya olmak üzere mühimlerinden ad olunabilir.

Bunlardan iki Mistolar daima murakebe ve muharebe üzere bulduklarından “Aruva” kazası Dirigöl Nahiyesi³⁰ hasılı yayla girizgahları boyunda hala yetmiş-seksen kadar kurra harab ve ahaliden hali bulunmaktadır. Ağayı Hur bunların okur-yazar ukalasından bulunmakla “Devlet-i Aliye dahi bizim gibi aşiret ağalığından zuhur etmiştir” fikrini ara sıra sarf etmekten fariğ olamaz. Bunların etrafında garat ve çapul etmek üzere mahsus eşkiyaları vardır ki gasb ve sirkat eyledikleri(çaldıkları) eşya ve hayvanatı ağanın merkezine götürüp teslim ederler ve cümlesi bir nev’ taksime tabi olurlar. Bunlar gerek böyle şekavetlerden ve gerek sair ahali ve hükümetden cebr ve cibayet edegeldikleri emval sayesinde zengin olduklarından hayli esliha-i cedideye dahi malik olmuşlardır.

²⁸Azaryan Efendi, Musul’daki Süryani Katoliklerin Patriğidir. Süryaniler Mezopotamyalı Sami kökenli bir etnik gruptur. Nasturi olup sonrasında misyonerlik faaliyetleriyle Katolikliği benimseyerek Roma Kilisesi’ne bağlanmışlardır.

²⁹Duyun-u Umumiye(Duyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi) 1881-1939 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun iç ve dış borçlarını denetleyen kurumdur. Kurulduğu yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik ve mali yaşamı üzerinde etkili bir rol oynamıştır. Halairis’in bölgedeki Duyun-u Umumiye Meclisi İdare üyesi olduğu ve memuriyetinden öte Cizvit papaslarıyla yakın münasebet geliştirdiği anlaşılmaktadır.

³⁰Dirigöl Nahiyesi Siirt Sancağı Eruh Kazası’na bağlı bir nahiyedir. 1310(1892) tarihli Bitlis Vilayet Salnamesine göre ahali İslam ve Keldanilerden ibarettir. Kazada iki aşiret vardır (1310 Bitlis Vilayet Salnamesi, Bitlis Vilayet Matbaası, 1310, s. 250).

Ağa-yı Hur Şırnak merkezinde otuz-kırk odayı şamil kargir bir hane yahud kale inşa etmiştir ki buraya varid olacak hükümet memurlarını “kaimakamlar-mutasarrıfları” kolay kolay huzuruna kabul etmez veyahut bir iki gün sonra birkaç dakikalık bir kabule müsaade eder sonra gaib olurmuş. Ağayı Hur’un daire-i nüfuzu kısmen Siird Livası’nda ise de ekseri Hakkari, Van cihetlerinde olmak üzere üçyüz kadar kurrayı şamil olmaktadır.

Bazı efkara göre bunlar üzerinde Hükümet-i seniyyemizin tesisi veya temin-i nüfuzuyla men şekavet ve tasallutları bir tarikin vücuduna vabestedir.

Bu tarik Van, Hakkari, Bitlis Vilayetleri’nin temin rahat ve asayişi ve Diyarbekir Musul Vilayetleriyle beraber cümlesinin tevsi-i ticaretleri nokta-i nazarından pek mühim olacaktır.

Diyorlar ki bu tarik Bohtan Nehri’nin Dicle’ye karib bir noktasından bedae ile Bohtan kıtasına duhul ederek ve Dirgöl, Şırnak Nahiyelerinden geçerek Hakkari, Van vilayetlerine müntehi olacak(tamamlanacak) ve münasip mevkiileri bittabi derbentlerle teyit kılınacaktır. Bazı yerlerce böyle yolların küşadı mühim olsa gerekdir. Mütalaa Kürdistan’da hukuk ve vezaif müsavat üzere tayin olunarak genç memurlara tevdi olunmalı ve bunlara iki kat maaş verilmelidir.

Ahali mekatib ve maarife de teşrik olunarak hükümetin mezheb ve lisan-ı resmisi teyid edilmeli ve hükümetin ruhsatı mahsusası olmadıkça meşayih ve ruhbanın irşad ve cevelanları men’ olunmalıdır.

7 Eylül 311(19 Eylül 1895)³¹

3. NETİCE-DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da fethettiği toprakları yörenin nüfuz sahibi Kürt feodallarına irsî yönetimle bırakmıştır. Ancak 18. Yüzyılın başlarından itibaren devletin güç kaybetmesiyle birlikte bu feodallar Osmanlı yönetimiyle bağlarını kesmeye başlamışlardır.

Sultan II. Mahmud’la başlayan ve Tanzimatla devam eden süreçte, ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi, Kürt feodalların yönetiminde bulunan toprakların da merkezi otoriteye bağlanması için sıkı bir çalışma başlatılmış ve önemli başarılar da elde edilmiştir. Tanzimat’ın bu bölgede de hayata geçirilmesi için gerekli çalışmalara başlanmıştır. Ancak vergi vermek ve yıllarca nizamiye ordusunda görev yapmak bölge halkının hiçte alışık olmadıkları şeylerdi. Bölge yönetimine radikal bir biçimde müdahale etmeye başlanmasıyla eskisinden çok farklı özelliklere sahip isyanlar ve savaşlarla dolu yeni bir dönem açıldı. Bedirhan, İzzeddin Şir, Şeyh Ubeydullah isyanları tezahür etti.

II. Abdülhamid döneminde ülkenin problemlerine çözümler üretmek için layiha geleneği başlatılmıştı. Nitekim devlet görevlilerinin ülke meseleleri ile ilgili olarak hazırlayıp, tespit ve çözümler ifade ettikleri layihalara bu dönemde sıkça rastlanmaktadır.

İlgili layihadan anlaşıldığına göre Osmanlı hükümeti bölge ahaliyle rabitayı sağlayamamıştır. Gönderilen memurlar ahaliye yabancı gözüyle bakmaktadır. Memurlar çapul hevesindedir, çeşitli ithamlarla paralar toplamaktadırlar. Bu durum, Ermeniler arasında gezmekte olan fesat erkanına fırsatlar vermekte ve bunları Avrupa ve Amerika’daki hamilerine ihbar etmektedirler. Cizvit papazları da dindaşları müteesssir oldukça vukuatları dışarıya mezalim şeklinde ihbar etmektedirler. Şafii ve

³¹ BOA. Y.EE., 00131/32

mutaassıp olan bölge halkı Hanifilere dahi nefret ve tereddütle bakmaktadır. Ülema ve Kürt şeyhleri bu ayrılığı muhafaza ederek menfaat teminine çalışmaktadır. Hükümetin meşruiyetini tartışmakta halkı hükümetten nefrete ve himayelerinde yaşadıkları ağalara bağlamaya çalışmaktadırlar.

Bölge Hristiyanları bedbaht adamlardır. Şafiler nazarında Hristiyanlara koruma olmadığından mal ve canlarının helal olduğu inancı hakimdir. Ağa ve beylerin malıdır, alınır, satılırlar. Müslümanlarla beraber yaşadıkları bölgelerde kötü muamelelere maruz kalırlar. Dini özgürlükleri sınırlıdır.

Aşiret fertleri kasaba ahalisinden daha kötü durumdadır. Ağa-beylerin baskısı altındadırlar. Kendilerinden birkaç defa vergi tahsil edilir ve ağaların masraflarını da karşılamak zorundadırlar. Vergi maddesi halkın göç etmesine, memleketin harab ve boş kalmasına neden olmuştur.

Cizvit papazları merkezi Musul'da olmak üzere Diyarbekir, Bitlis, Hakkari, Van vilayet ve kıtalarında köylü cahil Hristiyanlarla bazı Müslümanlar üzerinde tesirlidir. Zikredilen vilayetlerin hemen her kaza ve kasabasına yayılmışlardır. Bunlar ecnebi konsolosların özel himaye ve bazı Osmanlı memurlarının yardımına da mazhar olurlar. Bundan istifadeyle vaatlerle köylüleri Katolik olmaya sevk ederler. Duyunu Umumiye memurları da buradaki papazlarla irtibat halindedir. Papazlar hükümetin gafletinden istifade ile araziye çıkarak fikirlerini yayarlar. Musul'da serbest matbaaları, sıbyan ve kız mektepleri vardır. İslam kızlarının yabancı terbiyesine bırakılması İslam efkarını üzecektir. Süryani, Keldani ve Ermeni çocuklarının dahi yabancı efkarına terk olunması hükümetin kayıtsızlığına isnad edilmektedir.

Zikredilen ahvalin cereyan etmekte olduğu mahal, ahalinin vahşet ve cehaletleri, zikredilen maksadı himaye etmeleri ve memurların aciz bulunmaları Cebeli Lübnan'ın mevki ve tarihini hatırlatmaktadır.

Siird Livası'nın şark tarafında Bedirhanların eşkiyalık ettiği Bohtan kıtasında hal ve mevkiden istifade ederek Bedirhanlar gibi zuhur etmeye çalışır ağalar da eksik değildir. Bunlar da yağma ve çapul fikrini muhafaza etmektedirler. Bunların birbirleriyle rakabet ve muharebelerinden dolayı yetmiş-seksen kadar köy harab ve ahalden boş bulunmaktadır. Bunların etrafında yağma ve çapul etmek üzere özel eşkiyalı vardır ki gasp eyledikleri eşya ve hayvanları ağanın merkezine götürüp teslim ederler ve cümlesi bir çeşit taksime tabi olurlar. Bunlar gerek böyle eşkiyalıklardan ve gerek sair ahali ve hükümetten tahsil edegeldikleri mallar sayesinde zengin olduklarından hayli yeni silaha dahi sahip olmuşlardır.

Bunlardan Şırnak merkezinde mukim Hur Ağa otuz-kırk odayı içeren kargir bir ev yahut kale inşa etmiştir ki buraya gelecek hükümet memurlarını "kaymakam-mutasarrıfları" kolay kolay huzuruna kabul etmez veyahut bir iki gün sonra birkaç dakikalık bir kabule müsaade eder, sonra kayıp olurmuş. Hur Ağa'nın nüfuzu dairesi kısmen Siird Livası'nda ise de ekseri Hakkari ve Van cihetlerinde olmak üzere üç yüz kadar köyü kapsamaktadır.

Bazı fikirlere göre bunlar üzerinde hükümetin tesisi veya nüfuz teminiyle şekavetlerinin engellenmesi bir yol yapılmasına bağlıdır. Bu yol, Van, Hakkari ve Bitlis vilayetlerinin rahat etmesi ve asayiş ile Diyarbekir ve Musul Vilayetleriyle beraber cümlesinin ticaretlerinin gelişmesi noktasında pek mühim olacaktır. Bu yol, Bohtan Nehri'nin Dicle'ye yakın bir noktasından başlayarak Bohtan kıtasının içinden Dirgöl, Şırnak Nahiyelerinden geçerek Hakkari ve Van vilayetlerine uzanmalı ve münasip mevkilerde derbentlerle desteklenmelidir. Bazı yerlerde böyle yolların yapılması mühim olup gereklidir

Bölgede hakkaniyete ve eşitliğe göre tayin olunacak genç memurlara vazifeler verilmeli ve bunlara iki kat maaş tahsis edilmelidir.. Ahali maarife ve mekteplere de ortak olunarak hükümetin mezhep ve resmi lisanı teyid edilmeli ve hükümetin özel ruhsatı olmadıkça meşayih ve ruhbanın irşad gezmeleri men olmalıdır.

Sonuç olarak ilgili layihadan da anlaşılacağı üzere XIX. Yüzyılın sonu itibariyle isyanları bastıran ve bölgeye hakim olan Osmanlı yönetimi, bölgenin yeniden teşkilatlandırılarak huzur ve güvenliğinin sağlanmasında aynı ölçüde başarılı olamamıştır. Eyalet şeklinde teşkilatlandırılan bölgeye vali ve kaymakam gibi yöneticiler atansa da bunlar belli ölçüde etkili olmuş, çoğunlukla beceriksizce ve su-i niyetle hareket etmişlerdir. Kırsal kesimin yönetimi ise bölgenin nüfuz sahibi ağalarının insafına terk edilmiştir.

Nitekim ilerleyen dönem içerisinde de Osmanlı hükümeti bölgeye tam anlamıyla nüfuz edememiş, bölge Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar aşiret reisleriyle bir takım din adamlarının elinde kalmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BOA, Y.EE., Nr. 14-117-126-7
- BOA, İrade-i Mesail-i Muhimme, "Ekrad ve Aşayire Dair", *Mazbata*, 1998.
- BOA, Y.EE., 00131/32.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir 1-12*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Averyanof, Pavel, *Ondokuzuncu Asırda Rusya-Türkiye-İran Muharebeleri*, Çev. Yüzbaşı Mustafa Efendi, Mülazım Adil Efendi, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1926.
- Bayrak, Mehmet, *Kürtler ve Mücadeleleri*, Öz-ge Yayınevi, Ankara 1993.
- Bitlis Vilayet Salnamesi 1310*, Bitlis Vilayet Matbaası, 1310.
- Bruinessen, Martin van, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Bruinessen, Martin van, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Celil, Celile, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Çev. Mehmet Demir, Öz-ge Yayınevi, Ankara 1992.
- Celil, Celile, *Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, Peri Yayınları, İstanbul 1998.
- Çay, Haluk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı, Ankara 1996.
- Doğan, Cabir, "Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/12, 2010, s. 25-32.
- Erer, Tekin, *Kürtçülük Meselesi*, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1990.
- Göktaş, Hıdır, *Kürtler I, İsyân-Tenkil*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Gürsel, İbrahim Etem, *Kürtçülük Gerçeği*, Kömen Yayınları, Ankara 1977.
- Hakan, Sinan, *Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul 1992.
- Hetmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.
- Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Kodaman, Bayram, "Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 25, Mart 1987, s. 31-37.
- Kurubaş, Erol, *Başlangıcından 1960'a Değın, Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu*, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1977.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Layiha", *DİA*, 27, İstanbul 2003, s. 116-117.
- Lütfi Paşa, *Tarih-i Lütfi*, nşr. Abdurrahman Şeref, VIII, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1327.
- Minorski, *Kürtler*, Komal Basım yayım Dağıtım, İstanbul 1977.

- Ögün, Tuncay, *Doğu'nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.
- Parlar, Suat, *Türkler ve Kürtler, Ortadoğu'da İktidar ve İsyân Gelenekleri*, Bağdat Yayınları, İstanbul 2005.
- Yıldız, Hatip, *Bedirhan Bey Vakası(1842-1848)*, Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000.

EXTENDED SUMMAT-RY

During the reign of Abdul Hamid II, the tradition of pleading has been started to evaluate the problems of the country. The pleading that underlines the topic of this paper has been offered by Ahmed Fazıl Efendi who was the old surrogate of the Siird province and offered directly to Anatolian Inspector Şakir Paşa about the state of Eastern and the Southeastern Anatolia on September 7, 1311 (September 19, 1895).

The findings on corresponding pleading shows that the Ottoman Empire could not set the order with the local community. The government officials alienated themselves from the local community and they were trying to get a penny out of everything. This enabled malicious thoughts to arise between the locals. Shafii and bigoted people of the community started to doubt the local Christians and even Hanafis while hating on them. Ulema and Kurdish sheiks were trying to maintain this dissent for their own interests. While arguing and questioning the constitutional monarchy of the government, they were manipulating locals to hate the government and they were trying to gain them over for the landowners.

Members of the clan were in a far worse condition the locals. They were under the oppression of the landowners and landlords. Jesuit priests who were spread all over the Anatolia were effective on ignorant Christians and some Muslims.

Territorial landowners were looking for pillage and riches. They were competing and fighting with each other because of these many villages were empty and desolate. There were also bandits working for these landowners. One of them was Hur Aga, a bandit from Şırnak province who was rebelling against the authority of the government. He was ruling 300 villages in the quarters of Siird, Hakkari and Van.

It was important to maintain roads and establish law and order in the region to prevent brigandage.

Young officials must appointed to the region and they must be paid twice while preserving the equity and equality. Local community must involve in the education and schools. Official religion and the language of the government must set and the missionary acts of sheiks and clergy without a permission must be prohibited.

In this paper, corresponding pleading is narrated and analyzed. The pleading indicates that the Ottoman government was not successful in terms of organizing the area, establishing law and order and influencing the region.

معادن پزیده بویاده باعث شخیره بطنه لایه پنه در یک دره سارک
 محبت بزده در مکه کل پسر بیست جوید اندوده اول طبیعت بز
 ساعده اینجکده بویاده ملا و ساج اگر طرز خوردن کردنک ایون
 روز شصده میخندند نایع المله زانماده امهترگر

کف بر اندوه خیر اهلیتین ره یخت واکن تان صبت ایبه در -
 شیره کینه شامیزونک سیاه نانودنانه اهلیت بزده قصد اولدرمه
 اندازیک کعبه یک رضی طافت و کالت بزین آله جوید یخت - مفعه -
 جوعت - انرازیک - سکه المصه المصه - امتا افواج کی کمالی بربری
 هیز اولد بزده انمله لطفه اقت و جایت اولد - سده صده مکره کور قسط
 برعاده افله بر ناموزیر و اشتون ایک چیز یخ حقیق چایدر ایت الیقینیا
 بزیره بدیا اهلیت بنا جعفر صحیح کردن دکرلک خیاب - که بوزر روزنه
 مزین عالیمن سگلی بکر - مایه خصص صفت یخ تصور و صواب - نای
 اولدرشوی چتر اندازیک صافت - زعفر بزین و عالیجا میوه کله پزیک افلاک
 بزوف کوبک سائزین - بزیه ایچره باغود کلخن بزین صائزیک
 صاف انیک صاف اولدرزه الملیان بزنج و کله و هادوزیک بزنده
 وقت شایر میبازه بوله یخینه صافه تر صفا - جینا لایه تر بایله
 زان اوله جوید قیله مله زان افلاک عالیجا صافه - بوشه اول مقصه

Y.EE 131/32

خیزیک جهر کون طلونه میخند سله رطای طلونه خدیج ایچوزنده - نظر
 ایشان اول خزان بزین اقل کل چایله

خیزان برستان - کوره روی - بزین کور - شایر تلزه خیزنده - نیت
 اولدرشون ملا و مایه مدک بس ملایک تکلیف روی هیزه بقدر اولدر
 نکره بزیک یا ناقه صورت و شیشه لوری اولد خیزان کویله کلکله کورد
 یکیک انماک یخ بس خیزان اولد - انماک و لایه اولد - فقط هله تاجویان
 مایه سله بزیه - صاف یایه - من بوعله یخه بزده ایوه لایر لیک جوید
 وقت بزیک یا انماک یخ صاف اولدرشون - نفس خیزان رضی ندایه -
 بزایوس سردارک اقصای - بوزره خیزان آسینک قوز و قوت باغ
 اولدرشون غله و شالی آه سنده او نشینه نایع و کرم کیم - ایچوه افلاک نشه
 لوری هر وقت صافه صفا صاف یایه - بزیک اولدریک قصه بزیک صاف
 لایه ایچوه نایع اولدرشون

خیزان عالیمنک صائزیک جوید نایع اولدرشون
 بزینیه عالیمنک دکله موزنده - و بزینیه
 مایه سفارک لایه - حوره خیزان دکله موزنده -
 کل نفوزک و سائزیه - کیم اولدرشون حاله صاب و بزین اولدرشون -
 خیزانیه - سافله بزین ادرشون صافه - ایمن ایوب نهوضه کفر
 اولدرشون بولاسه بیلایک درجه - غلایه اولدرشون سوانه کجسه اولدرشون -
 اولدرشون بولاسه بیلایک درجه - ایمنک حاله بیهضه کلایه
 هله صفت بزیک ایله زعفر و زان هیزان ایمنک - اولدرشون
 زنده صافه - کوبکله خیزان ات ایمنک سیت اولدرشون

1/2

Y.EE. 00131

3

د يك ريك بظنك مكدنه اعراض طغنه شيب ساموريز نيگي ريكده
 وركوتن و قند يك نينب طراحي ليجس الخليلي برخ شفاكه هره وركوتن مكدنه
 طيب وقل نالغ ايچا بليغ ادا امرك وراخي وكرار جيه نويسه اولار
 وظيفه شيب اعراضه انا مضفاق ايعسه

كفته اولار يك قهوه قهقه امرك وركوتن لاملط اولوج شيب باهور
 شيب قهقهه بنجا وندوش سنيز يك مضفاق وركوتنه تابع اولار
 جود اولار كر غلا قنده بركوبه طب الجسه بلك وضاكم وكرار بركوبه
 قوتنره قهقه وضمائل اولور بوند خور اولار وركوبه اولار اولار قهقه
 وندره تناباه اولور و امرك ورضيق يك ايك جوده جوده جوده باهور
 اولور - بخ بيلك سمد اولور - كوك بوغوزون كوك شيب كهر بلك
 نسله وضاقي بوغن اسير خيسان اسير بوغن - زير مضفاق كاتليب ايني
 وركوبه بويانه ملاكجه وضاقي وركوبه ملك اكدور باق اينا باهور
 قهقه اولور اولور - بولده اساجله هجبه ساغ اولور
 قهقه اولور - قضا - مامله قهقه بولور وركوتن اولور

مطلوبه اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور

اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور

اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور
 اولور اولور اولور - بولور قهقه هله نه اولار وضاقي اولور

Y.F.F. 00131

131/32

Y.E.E

بدر طمنه بویا سد آیه صده کت و دلنیزنده اخوات رضی الله عنهم و صبر و صبر

تقیح ایبرک بحرک بکین رضی بیده سطر اولیقه-

مردوانه شمدلنده و اخ اهلته و قد بیدمخارک بوندله سفا زوری

بوانه " پنده نظمنه ملک و مومن اینستاده بی بختی که کلر ایبرک

چلیقه اغایره آریک اهلته بونده غایت و جابول کورنی محافظه آیت اندسه

صفت اهلک حاتم صورتیسه اهلته بی ایمیسه افری بیله دوه بونی دوست

عیزیک نادیمی و لیکلر بی بی قهر بایر عقیده بولقده د-

بوندون اغان صر- در بستر- اویز مولیا و بطرانه اغانی محوسطر و صبر اول

سطلینا علیا اتقا اکلر آیه سه سوندون عدلان ایبرک

بوندون ایگ سطر لانا زریق و حجاب اویزه بیدمخارک آیدوه قصاصی و کلک

تایس حاتم اینستاده بیده حالک بیدمخارک تراخلب و اهلته ن

غای بولقده د- اغایسه بوندلک ایفر بیله قصدمنه بولقده د و بقدر رض

بیج کی حیره اغلقتن کلر بولقده د " کورنی آیه صده صر ایکنه فایز اولر

بوندلک اولقده غایت و جابول ایبرک اندسه تعقل و تقوی و ادرک غیب

در بیدمخارک ایضا و جابول اغانی کورنی کورنی بیج ایبرک و جیدی بیج

تفسیر بیج اولر بوندلک بیج سفندون دلک سار اهلک و طمنه نه

چو و جیات آیه طمنه اولر سینه بیکه اویزنده جیله اسطر صیه و رض

سارک اهلته د-

اغان صر- ستر بولقده د افری زور اولر ساریک بخت باغوش و ستر بولقده د

برایه لایه اولر صر حاتم نامور بینه ه نامور سطرکی " نماندن و صفریه

۷۴۴ ۱۳۱/۳۲

تقر و لایقانه لار و سحر صحر ایسه و یکوزن قولایزه ه و اویزه کلر بولقده د

وقت ورت ندرک بولکلر تولک اولق سولر بیکه بوهال بلایق بلایق بولقده د

تا ناخوابجو- غای سینه سینه اولر ایلیک بیدمخارک تولک بلایق ایلیان اهل

بیا لرتنه ستر حیرتیه دیر " کورنی " بیدمخارک- قصص و صبا و ستر بولقده د

اولر و صر بولقده د بولر است ایلیان کلر کورنه " ستر حیرتیه دیر- و کورنی سینه

اصفا و لایقانه حاله بیلیک کورنه بولر سار صفر حیرتیه اهلته و کلر

حجاب کورنی " حاتم صحر ایسه بوندلک بولر تران کاصطه فقط خلف اولر

کلی سوره ه صحر ایسه حیرتیه دیر-

بیه صحر ایسه اغانی " صحر ایسه " اویز حیرتیه دیر ستر بولقده د

بوندون سحر بیده " یک بولر و دلی بیلسار اولرک ایبرک و سحر اولر صحر ایسه

آریک اولقده د و کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی

حیرتیه دیر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر

بوندلک کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی

حیرتیه دیر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر

بوندلک کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی

حیرتیه دیر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر

بوندلک کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی

حیرتیه دیر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر

بوندلک کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی کورنی

حیرتیه دیر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر بولر

۷۴

Y.E.F. 00131

۷.۰.۰۰۰ ۱۳۱/۳۲

Y.FE. 00131

۷.۰.۰۰۰ ۱۵

تولید و با وجود اینکه در هر یک از اینها یک نوع خاص از ماده وجود دارد
 اما در هر یک از اینها یک نوع خاص از ماده وجود دارد
 و اینها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: یکی آنهایی که در طبیعت
 یافت می‌شوند و دیگری آنهایی که در آزمایشگاه ساخته می‌شوند.
 در هر یک از اینها یک نوع خاص از ماده وجود دارد
 و اینها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: یکی آنهایی که در طبیعت
 یافت می‌شوند و دیگری آنهایی که در آزمایشگاه ساخته می‌شوند.
 در هر یک از اینها یک نوع خاص از ماده وجود دارد
 و اینها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: یکی آنهایی که در طبیعت
 یافت می‌شوند و دیگری آنهایی که در آزمایشگاه ساخته می‌شوند.

این کتاب در کتابخانه
 شماره کتاب ۷
 تاریخ ۷